

57

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
BUCUREȘTI

1970

XVI

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

XVI

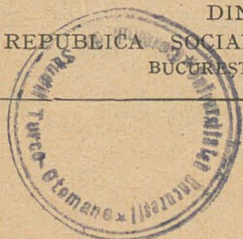

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

XVI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1970

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil), N. ADĂNILOAIIE (redactor responsabil adjunct), V. MACIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ȘT. PASCU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, D. ALMAȘ, D. BERCIU, D. BERINDEI, I. DRAGOMIRESCU, TR. IONESCU, A. IORDĂNESCU, R. MANOLESCU, GH. MATEI, M. PETRESCU-DIMBOVIȚA, A. PETRIC, GH. SMARANDACHE, FL. STĂNCULESCU, I. ȘENDRULESCU, C. ȘERBAN, VENERA TEODORESCU, C. VELICHI (membri); ELVIRA PEDA și ILEANA LUCAN (secretari de redacție).

Istoria României

N. N. Constantinescu	<i>Trăsăturile caracteristice ale dezvoltării economice a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea</i>	15
Géza Kovach	<i>Situația țărănimii din comitatul Arad și lupta ei împotriva exploatării în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i>	49

Istorie universală

Eugen Stănescu și Gheorghe Zbucnea	<i>Structura socială a Imperiului bizantin (secolele IV—XV)</i>	65
Zorin Zamfir	<i>Despre mișcarea sindicală franceză și începuturile Rezistenței în Franța (1936—1941)</i>	93

Miscellanea

Nicolae Szabó	<i>Frământări țărănești în Transilvania în timpul războaielor napoleoniene (1809)</i>	115
C. Căzănișteanu	<i>Din lupta corpului didactic și a tineretului studios român împotriva ocupației germane (1916—1918)</i>	129
Nelly Mitru	<i>Greva muncitorilor de la tunelul Teliu din 1929</i> .	139
Aurel Lazăr	<i>O încercare de traducere a „Capitalului” de Karl Marx în coloanele săptăminalului „Omul” din Arad</i>	147
Ștefan Dragomir	<i>Comitetele țărănești din județul Botoșani — nucleee ale puterii democrat-populare (aprilie-decembrie 1944)</i>	153

Metodica predării istoriei

Aurel Iordănescu	<i>Prelegerea școlară — formă a lecției de comunicare</i>	163
Lucica Dumitrașcu și Gheorghe Dumitrașcu	<i>Cu privire la verificarea orală a cunoștințelor de istorie la clasele III—VIII</i>	189
Sergiu Vaida	<i>Vasile Goldiș — autor de manuale școlare</i> .	199

Cărți noi

Dumitru P. Ionescu	<i>Apostol Stan și Constantin Vlăduț: Gheorghe Măgheru . . . . .</i>	207
Adrian Th. Pașcu	<i>Radu Pantazi: C. A. Rosetti. Gînditorul. Omul; Vasile Netea: C. A. Rosetti . . . . .</i>	209
Elisabeta Hurezeanu	<i>Al. Gh. Savu: Dictatura regală (1938—1940) .</i>	212
Gloria Ceacalopol	<i>Jacques Le Goff: Civilizația Occidentului medieval</i>	216
Mircea N. Popa	<i>André Maurois: Istoria Angliei</i>	219
Constantin Dinu	<i>T. Mucică, I. Cerghit, G. Ceacalopol: Mijloace tehnice audio-vizuale în predarea istoriei . . . .</i>	223

Bibliografie

Constantin Șerban și Victoria Șerban	<i>Bibliografie uzuală didactică-științifică (1969)</i>	225

Cronică

<i>Din activitatea Societății de științe istorice.</i>	251

Histoire de la Roumanie

N. N. Constantinescu	<i>Les traits caractéristiques du développement économique de la Roumanie à la fin du XIX-e et au début du XX-e siècle . . . . .</i>	15
Géza Kovach	<i>La situation de la paysannerie du comitat d'Arad et sa lutte contre l'exploitation dans la première moitié du XIX-e siècle . . . . .</i>	49

Histoire universelle

Eugen Stănescu et Gheorghe Zbucnea	<i>La structure sociale de l'Empire Byzantin (IV-e — XV-e siècles) . . . . .</i>	65
Zorin Zamfir	<i>Le mouvement syndical français et les commencements de la Résistance en France (1936—1941) . . . . .</i>	93

Miscellanea

Nicolae Szabó	<i>Troubles des paysans en Transylvanie au temps des guerres napoléoniennes (1809) . . . . .</i>	115
C. Căzănișteanu	<i>La lutte du corps enseignant et de la jeunesse étudiante contre l'occupation allemande en Roumanie (1916—1918) . . . . .</i>	129
Nelly Mitru	<i>La grève des ouvriers du tunnel Teliu en 1929 . . . . .</i>	139
Aurel Lazăr	<i>Fragment de traduction du „Capital“ de Karl Marx paru dans l'hebdomadaire „Omul“ à Arad . . . . .</i>	147
Ștefan Dragomir	<i>Les comités paysans du département de Botoșani — noyaux du pouvoir démocratique-populaire (avril-décembre 1944) . . . . .</i>	153

Méthodique de l'enseignement de l'histoire

Aurel Iordănescu	<i>Le cours scolaire — une forme de la leçon de communication des connaissances . . . . .</i>	163

Lucica Dumitrașcu et Gheorghe Dumitrașcu	<i>La vérification orale des connaissances d'histoire dans les classes III—VIII</i>	189
Sergiu Vaida	<i>Vasile Goldiș — auteur de manuels scolaires</i>	199

Livres nouveaux

Dumitru P. Ionescu	<i>Apostol Stan et Constantin Vlăduț : Gheorghe Magheru</i>	207
Adrian Th. Pascu	<i>Radu Pantazi : C. A. Rosetti. Le penseur. L'homme ; Vasile Netca : C. A. Rosetti</i>	209
Elisabeta Hurezeanu	<i>Al. Gh. Savu : La dictature royale (1938—1940)</i> .	212
Gloria Ceacalopol	<i>Jacques Le Goff : La civilisation de l'Occident mé- diéval</i>	216
Mircea N. Popa	<i>André Maurois : l'Histoire de l'Angleterre</i> .	219
Constantin Dinu	<i>T. Mucică, I. Cerghit, G. Ceacalopol : Moyens techni- ques audio-visuels dans l'enseignement de l'histoire.</i>	223

Bibliographie

Constantin Șerban et Victoria Șerban	<i>Bibliographie usuelle didactique-scientifique (1969)</i> .	225

Chronique

<i>De l'activité de la Société des sciences historiques</i> .	251

History of Romania

N. N. Constantinescu	<i>The Characteristic Features of Romania's Economic Development at the End of the XIX-th and at the Beginning of the XX-th Century . . . .</i>	15
Géza Kovach	<i>The Situation of the Peasantry in the Country of Arad and the Struggle against Exploitation in the first Half of the XIX-th Century . . . .</i>	49

World History

Eugen Stănescu and Gheorghe Zbucnea	<i>Social Structure of the Byzantine Empire (IV-th—XV-th Century) . . . . .</i>	65
Zorin Zamfir	<i>The French Trade-Union Movement and the Beginnings of the Resistance in France (1936—1941) . .</i>	93

Miscellanea

Nicolae Szabó	<i>Troubles of the Peasantry in Transylvania during the Napoleon Wars (1809) . . . . .</i>	115
C. Căzănișteanu	<i>From the Struggle of the Teaching Staff and the Studious Youth against the German Occupation in Romania (1916—1918) . . . . .</i>	129
Nelly Mitru	<i>The Workers' Strike of the Teliu Tunell in 1929</i>	139
Aurel Lazăr	<i>Fragment of a Translation of Karl Marx' "Capital" published in the Weekly "Omul" at Arad . . . .</i>	147
Ștefan Dragomir	<i>The Peasant Committees in the Botoșani District — Centres of the People's Democratic Power (April-December 1944) . . . . .</i>	153

Methodology of History Teaching

Aurel Iordănescu	<i>School Lecture — a Form of a Teaching Lesson</i> .	163
Lucica Dumitrașcu and Gheorghe Dumitrașcu	<i>Concerning the Oral Examination of the Knowledge of History (IV-th—VIII-th Forms)</i> .	189
Sergiu Vaida	<i>Vasile Goldiș — an Author of Text Books</i>	199

New Books

Dumitru P. Ionescu	<i>Apostol Stan and Constantin Vlăduț: Gheorghe Magheru</i>	207
Adrian Th. Pascu	<i>Radu Pantazi: C. A. Rosetti. The Thinker. The Man; Vasile Goldiș — an Author of Text Books</i> . .	199
Elisabeta Hurezeanu	<i>Al. Gh. Savu: The Royal Dictatorship (1938—1940)</i>	212
Gloria Ceacalopol	<i>Jacques Le Goff: The Civilization of the Medieval West</i>	216
Mircea N. Popa	<i>André Maurois: History of England</i> .	219
Constantin Dinu	<i>T. Mucică, I. Cergbit, G. Ceacalopol: Technical audio-visual Means in History Teaching</i> .	223

Bibliography

Constantin Șerban and Victoria Șerban	<i>Usual didactic-scientific Bibliography (1969)</i>	225

Chronicle

<i>From the activity of the Society for Historical Science</i> .	251

История Румынии		
Н. Н. Константинеску	<i>Положение крестьянства графства Арада и его борьба против эксплуатации в первой половине XIX-ого века . . . . .</i>	15
Геца Ковач	<i>Характерные черты экономического развития Румынии в конце XIX-ого века и начало XX-ого века . . . . .</i>	49
Всемирная история		
Еуджен Стэнеску и Георге Збуця	<i>Общественная структура Византийской империи (IV—XV веков) . . . . .</i>	65
Зорин Замфир	<i>О профсоюзном французском движении и начало Сопротивления во Франции (1936—1941 гг.)</i>	93
Разное		
Николае Сабо	<i>Крестьянские волнения в Трансильвании во время наполеоновских войн (1809) . . . . .</i>	115
К. Казаништяну	<i>Из борьбы преподавательского состава и учащейся молодежи Румынии против германской оккупации (1916—1918) . . . . .</i>	129
Нелли Митру	<i>Рабочая забастовка в туннеле Телью в 1929 г.</i>	139
Аурел Лазэр	<i>Попытка перевода Капитала Карла Маркса на страницах еженедельника «Омул» («Человек») из города Арад . . . . .</i>	147
Штефан Драгомир	<i>Крестьянские комитеты уезда Ботошань — опорные пункты народно-демократической власти (апрель-декабрь 1944 года) . . . . .</i>	153
Методика преподавания истории		
Аурел Иордэнеску	<i>Школьная лекция — коммуникативная форма урока . . . . .</i>	163
Лучика Думитрашку и Георге Думитрашку	<i>К вопросу об устной проверке знаний по истории в III—VIII классах . . . . .</i>	189

Новые книги

Думитру П. Ионеску	<i>Апостол Стан и Константин Вледуц: Георге Магеру</i>	207
Адриан Т. Паску	<i>Раду Пантази: К. А. Росетти. Мыслитель. Человек; Василе Нятя: К. А. Росетти</i>	209
Елисабета Хурезяну	<i>Ал. Г. Саву: Королевская диктатура (1938—1940)</i>	212
Глория Чакалопол	<i>Жак ле Гофф: Цивилизация Запада в эпоху средневековья</i>	216
Мирча Н. Попа	<i>Андре Моруа: История Англии</i>	219
Константин Дину	<i>Т. Мучикэ, И. Чергит, Г. Чакалопол: Технические аудио-визуальные средства в преподавании истории</i>	223

Библиография

Константин Шербан и Виктория Шербан	<i>Обиходная научно-дидактическая библиография (1969)</i>	225

Хроника

<i>Из деятельности Общества исторических наук</i>	251

Geschichte Rumäniens

N. N. Constantinescu	<i>Die charakteristischen Züge der wirtschaftlichen Entwicklung Rumäniens Ende des XIX. und Anfang des XX. Jahrhunderts . . . . .</i>	15
Géza Kovach	<i>Die Lage der Bauernschaft im Komitat Arad und ihr Kampf gegen die Ausbeutung in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts . . . . .</i>	49

Weltgeschichte

Eugen Stănescu und Gheorghe Zbucnea	<i>Die soziale Struktur des Byzantinischen Reiches (IV—XV Jahr.) . . . . .</i>	65
Zorin Zamfir	<i>Über die französische Gewerkschaftsbewegung und die Anfänge der Widerstandsbewegung in Frankreich (1936—1941) . . . . .</i>	93

Miscellanea

Nicolae Szabó	<i>Bauernbewegungen in Transsylvanien während der Napoleon-Kriege (1809) . . . . .</i>	115
C. Căzănișteanu	<i>Über den Kampf des Lehrkörpers und der studierenden Jugend während der deutschen Besetzung in Rumänien (1916—1918) . . . . .</i>	129
Nelly Mitru	<i>Der Streik der Arbeiter vom Teliu-Tunnel im Jahre 1929 . . . . .</i>	139
Aurel Lazăr	<i>Versuch eine rumänische Übersetzung des „Kapitals“ von Karl Marx in der Arader Wochenschrift „Omul“ zu veröffentlichen . . . . .</i>	147
Ștefan Dragomir	<i>Die Bauernkomitees im Bezirk Botoșani — Kerne der demokratischen Volksmacht (April-Dezember 1944) . . . . .</i>	153

Methodik des Geschichtsunterrichts

Aurel Iordănescu	<i>Die Schulvorlesung — Form der Lektion zur Übermittlung von Kenntnissen.</i>	163
Lucica Dumitraşcu und Gheorghe Dumitraşcu	<i>Über die mündliche Verifikation der Geschichtskenntnisse (III—VIII Klasse).</i>	189
Sergiu Vaida	<i>Vasile Goldiș — Verfasser von Schulbüchern</i>	199

Neuerschienene Bücher

Dumitru P. Ionescu	<i>Apostol Stan und Constantin Vlăduț: Gheorghe Magheru</i>	207
Adrian Th. Pascu	<i>Radu Pantazi: C. A. Rosetti. Der Denker. Der Mensch; Vasile Netea: C. A. Rosetti</i>	209
Elisabeta Hurezeanu	<i>Al. Gh. Savu: Die königliche Diktatur (1938—1940)</i>	212
Gloria Ceacalopol	<i>Jacques Le Goff: Die Zivilisation des mittelalterlichen Abendlandes</i>	216
Mircea N. Popa	<i>André Maurois: Geschichte Englands</i>	219
Constantin Dinu	<i>T. Mucică, I. Cergebî, G. Ceacalopol: Technische audio-visuelle Mittel im Geschichtsunterricht</i>	223

Bibliographie

Constantin Şerban und Victoria Şerban	<i>Usuelle didaktisch-wissenschaftliche Bibliographie (1969)</i>	225

Chronik

<i>Über die Tätigkeit der Gesellschaft für Geschichtswissenschaften</i>	251

TRĂSĂTURILE CARACTERISTICE ALE DEZVOLTĂRII ECONOMICE
A ROMÂNIEI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA
ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

N. N. CONSTANTINESCU

Pe plan internațional, la granița dintre secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea, capitalismul a intrat în stadiul său cel mai înalt și ultim — imperialismul. Trăsăturile capitalismului monopolist nu s-au dezvoltat însă simultan în toate țările și chiar în acelea în care s-au dezvoltat ele au cunoscut grade diferite de dezvoltare. Marile puteri imperialiste ale Europei erau Anglia, Franța, Germania, Austro-Ungaria, Rusia, iar peste ocean — Statele Unite ale Americii.

În această perioadă, în cadrul sistemului capitalist mondial, România constituia o țară slabă din punct de vedere economic, în care ramura predominantă o reprezenta economia rurală, o țară cu o industrie puțin dezvoltată, în care monopolurile internaționale dețineau poziții dominante, cu o agricultură înapoiată, în care continuau să existe rămășițe feudale, o țară care constituia obiect de dispută între puterile imperialiste, puteri ce urmăreau s-o țină în situația de sursă de materii prime ieftine, de piață de desfacere a fabricatelor lor și de arenă pentru investiții foarte rentabile. În plus, era încă nerezolvată problema făuririi statului național unitar, aspirație seculară a poporului român, o parte importantă a teritoriului țării noastre fiind sub ocupație străină.

La granița dintre cele două secole, economia României nu poate fi considerată în stadiul monopolist al capitalismului. „Structura economică și socială la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — scrie tovarășul Nicolae Ceaușescu — arăta că România se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului. Analiza datelor economice-sociale demonstrează netemeinicia afirmațiilor unor istorici și economiști potrivit cărora România intrase în acea perioadă în stadiul capitalismului monopolist, devenind un stat imperialist”¹.

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 343.

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI CAPITALISTE

Sfârșitul secolului al XIX-lea s-a caracterizat printr-o creștere destul de însemnată a industriei mașiniste în România. Însă, în timp ce capitaliștii, în goană după un profit cât mai mare și favorizați de politica protecționistă, căutau să lărgescă producția, masele largi de oameni ai muncii erau supuse unei exploatare din cele mai grele. Disproporția care se producea între producția industriei capitaliste și capacitatea scăzută de cumpărare a maselor s-a transformat din a doua jumătate a anului 1899 într-o criză economică de supraproducție, care a durat pînă în anul 1903.

Creșterea industriei capitaliste
Slăbiciunea tehnico-industrială
a României

În urma greutăților întâmpinate în perioada acestei crize economice, burghezia industrială s-a grăbit, în anii următori, să facă un nou tarif

vamal — menit să întărească protecția vamală acordată industriei —, care a intrat în vigoare în 1906. Avantajele oferite industriei capitaliste prin acest tarif n-au putut împiedica izbucnirea, în 1907, a unei noi crize economice. Scăderii sau stagnării producției în timpul crizei în diferite ramuri i-a urmat apoi o nouă creștere. Numai după cîțiva ani însă, și anume în 1912—1913, avea să izbucnească o nouă criză, care a lovit atît comerțul și creditul, cît și o serie de ramuri ale industriei (carboniferă, petrolieră, alimentară, a hîrtiei etc.), dar inegal în timp și amploare.

După criza din 1907—1908, atît meseriașii, cît și burghezia industrială și moșierimea, fiecare pornind de la interesele proprii, au început să ceară tot mai puternic elaborarea unei noi legi pentru încurajarea industriei. Astfel, meseriașii protestau împotriva legii din 1887 care nu încuraja decît marea burghezie și cereau ca noua lege să prevadă măsuri care să le îmbunătățească situația; burghezia industrială voia o nouă lege, deoarece cea din 1887 acordase avantaje doar pe 15 ani, după expirare aceste avantaje fiind prelungite, de la caz la caz, pe timp de un an, ceea ce o nemulțumea, ea dorind să-și asigure avantaje mai mari pe o perioadă mai îndelungată; la rîndul ei, moșierimea dorea să-și asigure avantaje mai mari pentru întreprinderile care prelucrau produsele agricole (mori, fabrici de alcool, de bere etc.) și în care era nemijlocit interesată.

În aceste condiții, în februarie 1912, în timpul guvernării conservatorilor a fost adoptată noua lege pentru încurajarea industriei, care avea în vedere în primul rînd întreprinderile industriale mari. S-ar părea însă că, totodată, spre deosebire de legea din 1887, cea din 1912 încuraja și pe meseriași. Dar aceasta nu era decît o aparență, care decurgea din folosirea în lege a termenului „meseriași“. În realitate „meseriașul“ care putea beneficia de anumite avantaje trebuia să aibă cel puțin 4 lucrători. Era deci un capitalist, e drept mic, cu un atelier bazat pe cooperția simplă, dar totuși capitalist.

Meseriași mici producători au rămas și de data aceasta complet în afara preocupărilor legiuitorului de atunci. Statul burghezo-moșieresc se ocupa numai de interesele claselor exploataatoare.

Spre deosebire de avantajele acordate de legea din 1887, cele prevăzute de legea din 1912 variau după cum întreprinderile utilizau materie primă indigenă sau străină. Întreprinderile industriale bazate pe materia primă indigenă beneficiau de cele mai multe avantaje.

Deosebit de important pentru toate întreprinderile încurajate, indiferent de proveniența materiei prime, era faptul că, potrivit noii legi, la toate licitațiile publice urmau să fie preferate întreprinderile industriale din țară, chiar în cazul în care ofertele lor ar fi fost cu 5% mai scumpe decât ale fabricilor de peste graniță.

Datorită promovării, mai departe, a protecționismului prin tariful vamal din 1904—1906 și prin legea de încurajare a industriei din 1912 — ceea ce a adus mari câștiguri exploatatorilor autohtoni, ca și capitaliștilor străini care aveau investiții în România —, industria mașinistă a cunoscut în această perioadă o dezvoltare mai accentuată decât înainte. În același timp însă trebuie subliniat faptul că, în comparație cu țările capitaliste dezvoltate, România de atunci se afla totuși într-o stare de înapoiere tehnică-industrială. Această situație reiese cu deosebită claritate dacă ținem seama că, după calcule făcute în 1907, la 1 000 de locuitori, România, în granițele de atunci, avea o înzestrare tehnică exprimată în CP de 10—15 ori mai slabă decât a Angliei, de 5—8 ori mai slabă decât a Franței și de 2—3 ori mai slabă decât a Austriei. Un rol însemnat de frână în introducerea tehnicii mașiniste îl juca faptul că forța de muncă în România putea fi cumpărată foarte ieftin. Nu este de mirare deci că și după 1900, cu toată dezvoltarea luată de industria mașinistă, în România continuau să existe numeroase manufacturi, ateliere bazate pe cooperarea capitalistă simplă și, de asemenea, o masă însemnată de meseriași, răspândiți mai ales la sate. În 1910 valoarea întregii producții industriale a țării (inclusiv a meseriașilor) nu reprezenta decât aproximativ o cincime din valoarea producției agricole și industriale luate la un loc.

Slăbiciunea tehnică industrială a României se exprima de asemenea în structura pe ramuri a industriei. În 1901—1902, potrivit anchetei industriale de atunci, cea mai dezvoltată ramură a industriei mari prelucrătoare era industria alimentară, care cuprindea 30,5% din totalul întreprinderilor din marea industrie, circa 42% din forța motrice a ei și dădea 56,7% din valoarea producției acestei industrii. Dintre celelalte ramuri, mai dezvoltate erau industria chimică, compusă în esență din rafinăriile de petrol, și industria lemnului. Industria chimică cuprindea aproximativ 17% din totalul întreprinderilor, 13% din capitalul fix, 3% din forța motrice și 10% din valoarea producției marii industrii prelucrătoare. La rândul ei, industria lemnului (inclusiv a mobilierului) cuprindea 12% din numărul întreprinderilor, aproape 6% din capitalul fix, aproximativ 14% din forța motrice și dădea circa 8% din valoarea producției marii industrii prelucrătoare. Cât privește

industria metalurgică, aceasta dispunea doar de 11,8% din capitalul fix, de 6,4% din forța motrice și dădea abia 7,5% din valoarea producției marii industrii prelucrătoare².

Dezvoltarea cunoscută de industria mașinistă, de la începutul secolului al XX-lea pînă la primul război mondial, n-a fost de natură să înlăture slăbiciunea tehnică-industrială a României. În 1915 cea mai importantă ramură a marii industrii prelucrătoare continua să fie tot industria alimentară (în frunte cu morăritul), urmată la distanță de industria prelucrătoare a petrolului și de industria lemnului.

Cu toate acestea, între 1901 și 1915 s-au produs anumite schimbări în raportul dintre ramuri, schimbări care reflectau dezvoltarea lor inegală. În această direcție, în primul rînd merită subliniat faptul că în 1915 greutatea specifică a industriei alimentare, în ansamblul industriei mari, a înregistrat o scădere. În același timp, industria chimică (formată în majoritate covârșitoare din rafinările de petrol) a ajuns să dea peste 28%, iar industria lemnului peste 10% din producția industriei mari încurajate.

Creșterea greutății specifice a industriei de prelucrare a petrolului și a industriei lemnului era indisolubil legată de amploarea deosebită pe care o luaseră extracția petrolului și exploatarea forestiere, sub impulsul îndeosebi al pieței externe și al capitalului străin. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea petrolul românesc constituia deja obiect de dispută între marile monopoluri capitaliste internaționale. Capitalul englez, olandez, german, francez, american și italian a întemeiat în România o serie de mari întreprinderi atît pentru extragerea, cît și pentru prelucrarea petrolului. Dintre societățile create începînd din 1900 cele mai importante au fost „Telega Oil” (1900, capital englez și belgian), „Acvila franco-română” (1904, capital francez), „Creditul petrolifer” (1904, capital german), „Româno-Americana” (1904, capital american), „Traian” (1905, capital austriac și român), „Îtalo-Română” (1905, capital italian) etc.

Ca urmare a acestei situații, începînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea procesul de introducere a sondelor a devenit tot mai intens, așa încît în 1908—1909 în țară erau deja 707 sonde productive, pentru ca în 1913—1914 numărul lor să ajungă la 1 006. Cît privește extracția de țitei, ea a crescut de la 247 487 t în 1900, la 1 147 483 t în 1907 și 1 810 170 t în 1914. În consecință, dacă în 1900 România participa la extracția mondială de petrol cu 1,22%, în 1913 ea participa deja cu 3,19%. Creșterea producției de petrol fiind însă în cea mai mare măsură determinată de cerințele pieței mondiale și de capitalul străin, o dată cu creșterea extracției de petrol a sporit enorm și cota exportată, ea ajungînd în 1913 la 56%. În acest scop, exploatarea zăcămintelor petrolifere a fost făcută în modul cel mai prădalnic, fără cea

² Cf. *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. I. *Industria mare*, București, 1904, p. 57, 64, 65, 66, 76, 94, 96.

mai elementară grijă pentru conservarea zăcămintelor, ceea ce aducea țării pierderi imense prin degazificarea straturilor, prin incendierea de sonde ș.a.m.d.

În ceea ce privește industria forestieră, trebuie spus că țara noastră dispunând de masive păduroase bogate, de mînă de lucru ieftină, în condițiile în care lemnul era unul dintre cele mai cerute articole pe piața mondială, capitaliștii străini au găsit un teren dintre cele mai propice pentru obținerea unor profituri mari și rapide. Ca urmare, după 1900 exploatarea forestieră s-au dezvoltat puternic, iar fondurile păduroase ale țării au fost supuse de către societățile capitaliste unui jaf dintre cele mai sălbatice. Deși indirect și cu totul incomplet, deoarece mai existau numeroase ferăstraie mici, totuși o idee asupra ritmului accelerat al tăierii pădurilor în această perioadă ne oferă faptul că, dacă în 1901—1902 în România existau 34 de fabrici de cherestea făcînd parte din industria mare, în ajunul primului război mondial numărul lor ajunsese la 120 și dispuneau de 400 de gateri.

Dezvoltarea luată de industria extractivă de petrol și de cea forestieră, ca și faptul că industria alimentară împreună cu cea de prelucrare a petrolului și cu industria lemnului dădeau în 1915 peste 71% din valoarea producției marii industriei prelucrătoare încurajată de stat, dovedesc o dată mai mult limitele industriei din România între 1900 și 1915. Întrucît în ajunul primului război mondial 80,2% din capitalul societăților industriale aparținea capitaliștilor străini³, este limpede că aceștia puneau accentul pe exploatarea bogățiilor naturale ale țării, îndeosebi a petrolului și a lemnului și, în legătură cu aceasta, pe prima sau pe a doua prelucrare a lor, care le aduceau profituri mari și ușoare. Nu este de mirare deci că în 1915 industria mare mecano-metalurgică nu dădea decît 8% din valoarea producției marii industriei încurajate și nu producea decît cuie, sîrmă, bidoane etc. și făcea reparații, de o industrie constructoare de mașini nefiind nici măcar vorba. La rîndul ei, industria textilă nu acoperea în 1913 decît 39,7% din totalul valorii consumului intern de textile. Așadar, capitaliștii străini care aveau poziții dominante în industria României își dirijau investițiile în așa fel, încît să mențină mai departe România în situația de sursă de aprovizionare cu materii prime ieftine și de piață de desfacere pentru produsele lor industriale.

Perspectivile industriei în România au continuat și în această perioadă să fie obiectul unei ascuțite lupte de idei. Burghezia industrială stătea, în mod evident, pe pozițiile necesității dezvoltării industriei și, în sînul claselor exploatoare, avea poziția cea mai avansată. Coalizarea unei părți a burgheziei cu moșierimea însă, ca și orizontul limitat al burgheziei industriale, n-au permis în practică, așa cum s-a văzut, decît o dezvoltare în limite reduse a industriei.

³ D. St. Emilian, *Capitalul străin în industria din România*, în „An. șt. econ.”, nr. 3, martie 1918, p. 4—5.

Deși, ca urmare a dezvoltării capitalismului la sate, moșierimea manifesta o preocupare sporită pentru prelucrarea industrială a produselor agricole și mergea pînă la cererea protecției din partea statului pentru unele din aceste subramuri (morărit, alcool, zahăr etc.), atunci însă cînd se punea problema unei dezvoltări mai însemnate și mai complexe a industriei, reprezentanții ei — ca de exemplu Nicolae Filipescu — se plasau pe poziția susținerii imposibilității industrializării României⁴, afirmînd că populația țării nu ar fi avut desimea necesară, că piața internă era prea mică și că o eventuală industrializare ar fi pus în pericol piața externă a produselor agriculturii. Ideologii moșierimii nu aminteau însă de loc despre putericele rămășițe feudale din agricultură care frînau atît dezvoltarea pieței interne, cît și procesul acumulării interne de capital. Ei erau preocupați doar să țină masele țărănești obligate a lucra pe moșii, fără posibilități de a găsi plasare în industria orașenească. De asemenea, prin poziția lor, moșierii căutau, cu prețul menținerii țării în stare de piață de desfacere pentru produsele industriale străine, să-și asigure piețe externe pentru vînzarea produselor agricole de pe moșii.

Posibilitatea industrializării României era negată și de poporaniști. Stînd din punct de vedere teoretic pe poziții narodniciste, deci pe poziții zdrobite de Lenin încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ei, în frunte cu C. Stere, pretindeau că în România nu era posibilă dezvoltarea industriei mari. După C. Stere, progresul economic al României ar fi putut consta numai în „organizarea întregii gospodării naționale pe temelii țărănești”⁵. Potrivit concepției poporaniștilor, singurele forme de industrie posibile ar fi fost meșteșugurile la orașe și industria casnică la sate, ambele privite ca anexe ale agriculturii. Așa-zisa imposibilitate a dezvoltării industriei mari în România, Stere o „argumenta” prin inaccesibilitatea pentru România a pieței externe. Or, așa cum arată istoria, piața internă și creșterea ei, iar nu piața externă, constituie baza pe care se dezvoltă în primul rînd industria în orice țară. Afirmarea de către poporaniști a imposibilității industrializării României viza scopuri politice. Prin ea, poporaniștii își stabileau punctul de plecare în susținerea tezei după care, neputîndu-se dezvolta industria mare, nu se putea dezvolta nici proletariatul industrial și, ca urmare, în România socialismul nu ar fi avut perspective.

Întemeiată pe cunoașterea profundă a realității și călăuzită de învățătura marxistă, clasa muncitoare a fost singura care a elaborat o concepție profundă, multilaterală și armonioasă în problema industriei. Reprezentanții clasei muncitoare au demonstrat temeinic necesitatea absolută ca România să devină o țară industrială. În industrializarea țării, ei vedeau libertatea și independența ei, posibilitatea de a îmbunătăți situația țărănimii, de a ridica

⁴ A se vedea, de exemplu, *Discursul asupra proiectului de tarif vamal*, rostit de d-l N. Filipescu în ședința Camerei de la 11 martie 1904, București, 1904, p. 20.

⁵ C. Stere, *Social-democratism sau poporanism?*, în „Viața românească”, III (1909), nr. 4 din martie, p. 59.

agricultura, transporturile, întreaga economie, ca și nivelul de trai și de cultură al populației. O țară eminentamente agricolă, arătau ei, nu poate fi decît o țară eminentamente săracă, înapoiată și economic, și cultural. Exprimînd punctul de vedere al socialiștilor, C. Dobrogeanu-Gherea scria în 1908 că dezvoltarea industrială a țării este „posibilă și nu numai posibilă, dar și necesară și nu numai necesară, dar ea e o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi sau a nu fi”⁶. În același timp, pentru socialiști, industrializarea însemna creșterea proletariatului industrial, concentrarea lui și crearea de premise materiale pentru noua societate — cea socialistă, menită să ia locul capitalismului.

Reiese din toate acestea că mișcarea muncitorească avea în sînul societății românești cea mai înaintată concepție cu privire la locul, rolul și importanța ce trebuia să le aibă industria în dezvoltarea socială, economică și politică a țării.

Dezvoltarea transporturilor mecanizate Necesitățile economice, în cadrul cărora un loc important îl ocupau cele ale industriei bazate pe mașini, au determinat, în perioada 1900—1914, o creștere simțitoare a transporturilor și, în primul rînd, a acelor mecanizate. Lungimea căilor ferate în regiunile de la estul și sudul Carpaților a sporit de la 3 140 km în 1900 la 3 549 km în anul 1914. Ele aveau deja cinci puncte de joncțiune cu rețeaua din Transilvania, fapt ce scotea o dată mai mult în relief unitatea economică a regiunilor românești. Dezvoltarea căilor ferate a fost însoțită și de o creștere a rețelei de drumuri, care, în 1910, cuprindea 26 992 km de șosele pietruite.

Pentru transporturile de petrol în vederea exportului, s-a trecut în 1913 la construirea unei conducte petroliere de la Cîmpina și Ploiești la Constanța, care însă nu a fost terminată pînă la primul război mondial. A început, de asemenea, să sporească, deși într-o măsură insuficientă, numărul vaselor românești cu aburi, pe mare și pe Dunăre. Astfel, flota maritimă s-a mărit cu vase ca „România“, „Dacia“, „Împăratul Traian“, iar cea fluvială cu vase de pasageri, remorhere etc. Este de menționat, totodată, că la Șantierul naval de la Turnu-Severin, reorganizat în această perioadă, pe lîngă reparații, au început să fie efectuate și construcții de vase fluviale mai mari și chiar de remorhere. Tot în această perioadă s-au întreprins și primii pași spre nașterea transportului aerian: dacă Traian Vuia a construit în Franța primul avion din lume cu care a decolat cu mijloace proprii de bord (18 martie 1906), iar H. Coandă, tot în Franța, a efectuat (în decembrie 1910) primul zbor în lume cu un avion cu reacție, avion creat de el, Aurel Vlaicu a construit în 1910 primul avion în România, avion care, în anii următori, a cunoscut cîteva modele experimentale. Înfăptuirii strălucite ale unui creator original, aceste realizări ale lui Vlaicu nu s-au bucurat însă de sprijinul financiar cuvenit din partea regimului burghezo-moșieresc.

⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *Post scriptum sau cuvinte uitate*, în „Viitorul social“, I (1908), nr. 10 din mai, vol. II, p. 263.

Primii pași ai procesului de concentrare a producției.
Apariția primelor monopoluri capitaliste

Cu toată slăbiciunea ei, la fel ca în toate țările burgheze, industria din România se dezvoltă pe baza legilor economice ale capitalismului. Or, acțiunea legii economice a concentrării și centralizării capitalului ducea inevitabil la victoria mării producții capitaliste asupra micii producții, la victoria unui număr de întreprinderi mari asupra întreprinderilor mici și mijlocii din ramurile respective, întreprinderi care, de cele mai multe ori, dispăreau sau ajungeau să aibă un rol subordonat.

Datorită întârzierii și slabei dezvoltări a industriei, procesul de concentrare a producției în România pînă la începutul secolului al XX-lea făcuse abia primii pași. Întreprinderile industriale cu un capital fix de peste 2 milioane de lei fiecare reprezentau 4,2% din numărul întreprinderilor din „industria mare” înregistrate de ancheta industrială și dețineau 45,5% din întregul lor capital fix. În același timp, întreprinderile cu un capital fix de pînă la 100 000 de lei reprezentau 46,2% din totalul întreprinderilor înregistrate și posedau 4,8% din capitalul fix al acestora ⁷.

Pașii făcuți de procesul concentrării producției pot fi, de asemenea, urmăriți pe exemplul repartiției muncitorilor. Astfel, întreprinderile avînd fiecare de la 100 de muncitori în sus constituiau în anii 1901—1902 doar 13,4% din totalul întreprinderilor analizate de ancheta industrială și cuprindeau 56,6% din totalul muncitorilor lor. În același timp, întreprinderile cu mai puțin de 50 muncitori, care reprezentau 70,7% din totalul întreprinderilor înregistrate, cuprindeau 24,9% din totalul muncitorilor.

În procesul de concentrare și centralizare a capitalului și producției, au început să apară întreprinderi mari care, spre deosebire de multitudinea de întreprinderi mici, se puteau coaliza ușor între ele pentru că, deținînd în mîinile lor o parte suficient de mare a producției, a desfacerii unui produs sau cîtorva produse, să stabilească prețuri ridicate la produsul sau produsele respective. Făcînd astfel de înțelegeri, marii capitaliști sperau, totodată, să înlăture crizele economice de supraproducție. Speranțele lor s-au dovedit însă deșarte.

Procesul concentrării și centralizării capitalului, al concentrării producției ca și al formării de coaliții capitaliste a fost impulsionat de doi factori.

Un prim factor a fost politica protecționistă a statului burghezo-moșieresc care, încurajînd marea industrie și deci marea burghezie, a favorizat formarea într-un șir de ramuri a unor întreprinderi care, la un moment dat, înțelegîndu-se cu altele de același fel, au ajuns să domine în ramura respectivă.

Al doilea factor a fost capitalul monopolist străin pătruns în România. În goană după un profit cît mai ridicat, odată intrat în țară, acest capital a căutat să organizeze întreprinderile create de el aci, pe baze monopoliste.

⁷ *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. I., p. II, *Industria mare*, București, 1904, p. 69.

Dacă se ține seama că, din totalul capitalului societăților anonime industriale, în 1915, capitaliștii străini dețineau peste patru cincimi, celor români revenindu-le doar mai puțin de o cincime, reiese că *acele coaliții monopoliste care au apărut constituiau, de regulă, modalități de existență și organizare a capitalului străin în România.*

Printre primele ramuri în care au apărut coaliții a fost industria morăritului. Lucrul este explicabil dacă se ține seama că, în 1901—1902, numai 61 de mori mari, „fabrici de făină“, ajunseseră să dea 44,12% din valoarea producției marii industrii alimentare și 25,03% din totalul producției întregii industrii mari. Ca urmare, încă spre mijlocul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, a fost încheiată o coaliție a marilor mori, în scopul de a spori prețul făinii⁸. În 1899, marii morari coalizați au pus, prin B. G. Assan, problema creării unui „trust“, care să-i ajute să urce prețul făinii în interior, pentru a-l scădea la export și a putea astfel concura mai bine pe piața mondială cerealele ungurești, rusești, americane etc.⁹. Pe această linie, în 1901, șase dintre cei mai mari capitaliști morari au organizat un cartel¹⁰ în cadrul căruia au stabilit cantitățile de cereale pe care urmau să le macine întreprinderile fiecăruia și au scumpit măcinașul, sperând ca pe spinarea oamenilor muncii din țară să sporească exportul. Atît însă din cauza slăbiciunii sale în fața puternicei concurențe străine, cît și a marelui profit pe care a reușit să-l obțină în interiorul țării, cartelul nu s-a mai preocupat de intensificarea exportului. În 1897 exista deja și o coaliție a marilor fabricanți de spirt din Muntenia, la care au aderat și marii fabricanți din Moldova, scumpindu-se totodată prețul spirtului¹¹. Ea nu a durat însă prea mult timp, deoarece în martie 1902 presa anunța că se fac noi demersuri pentru încheierea unui cartel al fabricanților de spirt din țară. Tot în industria alimentară se constată înțelegerea, în 1899, a 72 de brutării mai mari din București și, în același an, formarea uneia asemănătoare a brutarilor din Iași¹², ambele făcute în scopul scumpirii pîinii.

În anul 1900 a apărut prima coaliție în industria zahărului de la noi din țară: convenția încheiată între cele șase fabrici existente la acea dată cu privire la desfacerea zahărului la același preț (bineînțeles, de monopol). În 1902 avea să ia ființă un „birou de vânzare al fabricilor de zahăr“. Cu alte cuvinte, coaliția fabricilor de zahăr lua un caracter de sindicat capitalist. Politica fabricilor de zahăr a fost prin excelență aceea de a impune consumatorilor, pe de o parte, un preț foarte ridicat la acest aliment important iar, pe de altă parte, de a obliga pe cultivatorii de sfeclă — de regulă, mici producători — să vîndă fabricilor sfecla de zahăr la prețuri foarte reduse.

⁸ „Lumea nouă“, București, nr. 128 din martie 1895, p. 1.

⁹ B. G. Assan, *Războiul vamal cu Turcia și agravarea crizei industriei morăriei în România*, București, 1900, p. 37—39.

¹⁰ *Cartelul morarilor din București*, în „Creditul“, București, IV (1901), iulie 22, nr. 181 (28), p. 2.

¹¹ *Cartelul fabricanților de spirt*, în „Lumea nouă“, București, nr. 794 din 1 martie 1897, p. 1.

¹² Arh. st. Iași, fond Primărie, dos. 498 din 1899.

O altă înțelegere capitalistă a fost aceea încheiată în 1899 între 4 fabrici de hîrtie, prin care se stabilea cota ce revenea fiecăreia din cantitatea de hîrtie pe care o comanda statul. Această convenție a durat pînă în 1903, cînd a fost creat un așa-zis „cartel“, de fapt, un sindicat capitalist. Este de remarcat că și convenția din 1899 și „cartelul“ din 1903 au avut ca scop ridicarea prețului hîrtiei.

În urma legii minelor din 1895 și a creșterii cererii de petrol pe piața mondială, capitalul străin a pătruns foarte puternic în industria petrolieră din România, dezvoltînd atît extracția, cît și rafinajul. În consecință, marile întreprinderi petroliere create în România de către monopolurile străine au înlăturat sau au trecut cîrînd pe planul al doilea întreprinderile mici și mijlocii. Astfel, numai societatea „Steaua română“, înființată în 1896 cu capital austro-ungar și englez, din care în 1898 cel englez a fost înlocuit de capitalul unui grup german în frunte cu Deutsche Bank, dădea în 1900 aproape jumătate din întreaga extracție de țiței a României¹³. Și nu trebuie uitat că încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea în industria petrolieră din România exista nu numai capital monopolist austro-ungar și german, ci și englez (în cîteva societăți), olandez etc., iar în primii ani ai secolului al XX-lea și-a făcut apariția și marele trust american „Standard Oil“.

Aceasta fiind situația, industria petrolieră a fost printre primele, la noi în țară, care a cunoscut formarea unei uniuni monopoliste. În 1899 a fost constituit un cartel al marilor rafinării, care a sporit imediat prețul lampantului. Dizolvîndu-se, locul lui a fost luat de un altul, creat la începutul anului 1901 sub denumirea de „Asociația petroliștilor“. În 1902, cînd a fost reînnoit, el era format din societățile „Steaua română“, „Aurora“, „N. Cîmpeanu & Co.“ și „Societatea petrolurilor române“ (Belgo-Română). Cîrînd, a fost sporit prețul produselor sale.

Coaliții monopoliste au fost create apoi în industria cimentului și a varului hidraulic, în industria lemnului etc.

Prețurile ridicate impuse de aceste coaliții chiar de la înființarea lor au stîrnit imediat o mare nemulțumire în rîndurile oamenilor muncii. În același timp însă, presa marelui capital se ocupa cu răspîndirea tehnicii organizării monopolurilor capitaliste din Apus și făcea apologia lor la noi. Publicația „Bursa“, de pildă, scria în 1902: „Nu putem vedea nici un pericol pentru public sau pentru industria însăși în carteluri sau sindicate“¹⁴.

După încheierea crizei de la începutul secolului, coalițiile capitaliste au continuat să se dezvolte. În primul rînd și-au continuat existența sau au fost reînnoite mai toate cele care au existat în timpul crizei. Aceasta se referă, de pildă, la sindicatele zahărului, hîrtiei, cimentului, la coaliția fabricilor de var hidraulic, la coaliția din industria petrolieră etc. Coaliția care a dat naștere celor mai însemnate și mai complicate lupte în această perioadă a fost aceea a petrolului. Reînnoirea anuală a cartelului marilor rafinării era con-

¹³ *Industria petrolului din România în 1908*, București, 1909, p. 301.

¹⁴ *Încă o dată despre carteluri și sindicate*, în „Bursa“, București, I (1902), 26 august/8 septembrie, nr. 26, p. 2.

tinuu precedată de certuri între participanți pentru poziții mai bune și totodată însoțită de lupta cu întreprinderile petroliere dinafara cartelului. Lucrurile s-au desfășurat însă mai mult sau mai puțin uniform pînă în 1907, cînd lupta a luat proporții deosebite. Societatea „Româno-Americană” — înființată de gigantul trus american „Standard Oil” —, ca și societatea „Vega”, punînd în funcție noile lor uzine, care erau dintre cele mai mari, căutau, îndeosebi prima, să cucerească supremația. Pentru a-și impune puterea și condițiile, „Româno-Americană” (recte „Standard Oil”) a refuzat să intre în cartelul condus în esență de „Steaua română” (care făcea parte din coaliția monopolistă germană). Totodată, „Româno-Americană” a început să vîndă petrolul la un preț mai mic decît cel practicat de întreprinderile cartelate, cu scopul de a înfrînge astfel concurența și a-și asigura supremația pe piață și, de asemenea, în industria de petrol a României. Ca urmare a acestei politici duse de „Româno-Americană”, situația cartelului condus de „Steaua română” a devenit extrem de grea, deoarece, în sistemul lui, petrolul, pe lîngă prețul mare impus de cartel, era scumpit considerabil și din cauza intermediarilor coalizați și ei în unele orașe¹⁵.

Căutînd să domolească concurența nimicitoare dintre cele două grupuri și să salveze întreprinderile din cartel pe cale de a fi înfrînte de „Româno-Americană”, o lege votată de parlament în primăvara anului 1908 a contingentat între diferitele rafinării vînzarea petrolului lampant în țară. În legătură cu aceasta, în iunie 1908 a fost înființată o coaliție a marilor întreprinderi de petrol sub firma Societatea anonimă pentru distribuirea produselor petrolului, pe scurt „Distribuția”, la crearea căreia au participat societățile „Steaua română”, „Româno-Americană”, „Aurora”, „Parascheva”, „Colombia” etc. În 1908 societății „Distribuția” îi revenea deja 60% din întreaga cantitate de petrol lampant contingentată de lege pentru consumul intern.

O dată cu apariția coalițiilor capitaliste, s-a făcut tot mai simțit și jaful exercitat de ele pe seama oamenilor muncii. Acest jaf era atît de mare, încît în 1907 chiar o publicație burheză trebuia să recunoască: „Rămîne a semmala răul ce decurge pentru industrie și pentru consumatori din cauza cartelurilor, care au început a se manifesta de cîțiva ani în țară la noi. Pentru industrie răul constă în imperfecțiunea produselor fabricate prin lipsa concurenței, iar pentru consumatori în sărăcirea lor, ca efect al urcării prețurilor produselor cartelate”¹⁶.

În perioada crizei din 1907—1908 și cea următoare ei, a avut loc un proces de reînnoire a unor coaliții mai vechi, ca și de înlocuire a celor dispărute cu altele noi. Astfel, în 1908, un congres al fabricanților de spirt, la care au participat capitaliști ale căror fabrici dădeau 80% din producția totală de spirt a țării, a hotărît să înființeze o societate pentru desfacerea în comun a producției. De asemenea, au fost continuu reînnoite coalițiile din industria hîrtiei, a varului hidraulic, a cimentului, petrolului, morăritului etc.

¹⁵ *Industria petrolului din România în 1908*, p. 303.

¹⁶ *Chestiuni industriale*, II, în „România economică”, București, 1907, 12/26 mai, nr. 19, p. 280.

La rîndul ei, industria alimentară a înregistrat în anul 1909 o coaliție a fabricilor de bere, iar în 1913 una a marilor fabrici de ulei din București, Galați și Constanța. În fine, în 1912, este de menționat deja o coaliție a fabricilor de sîrmă și cuie. La rîndul lor, marile societăți forestiere de che-restea Goetz, Tarcău, Lotru și Tișița participau, în 1910, la un puternic cartel internațional al lemnului, al cărui director general era un reprezentant al societății Goetz.

Așadar, născute îndeosebi după 1900, coalițiile industriale au ajuns ca, în ajunul primului război mondial, să existe în industria petrolului, a lemnului, a cimentului, a sîrmei și cuielor, a sticlei, a hîrtiei și celulozei, textilă, a zahărului, a morăritului, a uleiurilor vegetale ș.a.m.d.

O trăsătură a formării coalițiilor capitaliste în România a fost aceea că ea a avut loc în condițiile unei slabe dezvoltări industriale generale a țării și ale slăbiciunii tehnice. În același timp, trebuie reținut faptul că lupta pentru cucerirea pieței interne de către industria autohtonă era în curs și că, atunci cînd marele capital a reușit să închege coaliții, el avea în vedere de regulă piața internă. Obiectiv, capitalul industrial din țară, chiar atunci cînd a format coaliții, era prea slab ca să lupte pe piața internațională și să participe la împărțirea pieței mondiale. Dimpotrivă, el era mereu lovit chiar în România de către monopoulurile internaționale care își împărțeau piața românească.

Coalițiile capitaliste, avantajate și de tarifele protecționiste, ca și de legile de încurajare a industriei, au făcut să apară de timpuriu fenomene de frînare a progresului tehnic. De pildă, pentru a menține prețurile la un nivel ridicat și a obține astfel maximum de profit, cele din industria petrolului și a zahărului au închis o serie de fabrici, iar sindicatul hîrtiei a repartizat fabricii de la Bușteni o cotă de vînzare mult mai mică decît posibilitățile de producție. De asemenea, a scăzut foarte mult interesul pentru progresul tehnic în ramurile în care existau coaliții. Un aspect al acestui fenomen era însăși extragerea petrolului cu metode sălbaticе, de jaf, care duceau la o imensă pierdere de avuție națională prin degazificarea zăcămintelor exploatare, ca și printr-un număr atît de mare de incendii la sonde, încît România deținea în această privință un adevărat record mondial.

Frînarea progresului tehnic, adică frînarea dezvoltării forțelor de producție, mai ales în condițiile în care România era deja slabă din punct de vedere tehnic-industrial, avea să contribuie într-o mare măsură la menținerea țării în situația de sursă ieftină de aprovizionare cu materii prime și piață avantajoasă de desfacere a mărfurilor industriale pentru marile puteri imperialiste.

Dar coalițiile capitaliste nu jefuiau numai bogățiile naturale ale țării — petrolul, lemnul etc. —, ci și masele largi de oameni ai muncii. În goană după profituri cît mai mari, ele ridicau prețurile de desfacere, impuneau micilor producători prețuri derizorii la materiile prime cumpărate de la ei, concediau muncitorii și reduceau salariile celor menținuți la lucru.

Împotriva coalițiilor capitaliste s-au ridicat hotărît, de la început, muncitorii, care, prin presa muncitorească, mai ales începînd din 1902, au demascat jaful făcut de ele pe spinarea maselor largi. Fiind și ea jefuită, țărănimea a fost de asemenea împotriva lor. În fine, tot împotriva coalițiilor cu caracter monopolist au fost meseriașii și micii capitaliști, loviți și ei grav în interesele lor. În ceea ce privește statul burghezo-moșieresc, acesta — după cum s-a mai arătat — nu numai că nu a luat măsuri contra lor, dar le-a și sprijinit.

Situația meseriilor. Creșterea diferențierii în rîndul meseriașilor

Faptul că, deși s-au făcut progrese, industria mașinistă era încă slabă a dus la situația că, în perioada de la 1900 pînă la primul război mondial,

numărul meseriașilor din România era destul de mare. De asemenea, continua să fie răspîndită — deși foarte inegal — industria casnică țărănească. În anul 1900 existau aproximativ 166 000 de meseriași¹⁷, iar în anul 1908 numai meseriașii înregistrați în corporații, care nu cuprindeau și pe meseriașii rurali, se ridicau la 127 841¹⁸. Concurența făcută însă micii producții meșteșugărești de către marea industrie capitalistă, bazată pe mașini și încurajată prin legea din 1887, iar apoi prin cea din 1912, era nimicitoare. De aceea, pe măsura dezvoltării ramurilor industriale mecanizate, procesul de ruinare a meseriașilor din respectivele domenii devenea mai rapid, tot mai mulți dintre ei fiind nevoiți să se angajeze ca muncitori salariați în întreprinderile capitaliste. În ramurile în care industria mașinistă nu începuse să se dezvolte sau era cu totul slabă, meseriile continuau însă să ocupe un loc foarte important. Astfel, la orașe, cei mai numeroși meseriași erau cizmarii, croitorii, tîmplarii, iar la sate, fierarii, tîmplarii, cizmarii și croitorii. În același timp, pe măsura dezvoltării capitalismului, procesul de diferențiere în rîndurile meseriașilor a căpătat proporții tot mai însemnate.

Sărăcirea și ruinarea majorității covîrșitoare a meseriașilor și faptul că statul burghezo-moșieresc nu le acorda nici un fel de sprijin au determinat o creștere puternică a frămîntărilor în rîndurile maselor de meseriași, frămîntări care vor continua în toată perioada pînă la primul război mondial.

Situația în Transilvania. Aflată sub dominația habsburgică și inclusă în teritoriul vama austro-ungar, Transilvania a fost utilizată de către Austria în primul rînd ca sursă de materii prime minerale și agricole. În Transilvania s-au putut dezvolta numai acele ramuri industriale de care avea nevoie Austria și numai în măsura în care nu stînjeneau plasarea produselor industriale austriece. Cu toate acestea, împotriva opreliștilor de ordin politic și economic puse de monarhia austro-ungară, industria Transilvaniei a găsit un puternic sprijin în legăturile economice indisolubile cu celelalte regiuni românești, Moldova, Muntenia și Oltenia constituind piețe tradiționale și

¹⁷ Stabilite pe baza lucrării lui L. Theodor și Fr. Robin Derescu, *Starea și statistica meseriilor*, București, 1901, p. 16 și 131.

¹⁸ *Anchetă cu privire la meseriași și la aplicarea legii pentru organizarea meseriilor*, partea I, 1908, și partea a II-a, 1909.

principale de desfacere pentru numeroase produse industriale transilvănene, fapt ce favoriza dezvoltarea industriei în interiorul arcului carpatic. Unitatea economică a regiunilor românești își afirmă și pe această cale caracterul ei obiectiv.

În aceste condiții generale, ramurile cele mai însemnate care se dezvoltau în Transilvania erau extracția metalelor prețioase, industria minieră, siderurgia, industria alimentară, industria lemnului, industria postavului, industria pielăriei etc.

Lovită greu de criza de la începutul secolului, industria transilvăneană a înregistrat după aceea — cu diferite oscilări — o serie de creșteri¹⁹. Astfel, numărul întreprinderilor industriale — extractive și prelucrătoare — cu peste 20 de lucrători fiecare a crescut de la 477 în 1900 la 791 în 1910. La rîndul lor, căile ferate, care la începutul secolului al XX-lea aveau circa 4 000 km, au ajuns în ajunul războiului mondial la o lungime de circa 5 000 km, între rețeaua transilvăneană și cea din celelalte regiuni românești, de la Estul și Sudul Carpaților, existînd deja 5 joncțiuni.

Dezvoltarea industriei suferea însă de disproporții foarte însemnate. Deși crescuse extracția de minereuri și cărbune, ca și producția de metal, industria constructoare de mașini rămăsese doar în germene; deși industria forestieră luase o mare amploare, ea nu era însoțită, de regulă, decît de o prelucrare simplă a lemnului — cherestea, traverse de cale ferată, parchete ș.a.m.d. În plus, regiuni ca Maramureș, Țara Moșilor, Ciuc ș.a. erau complet sau aproape complet lipsite de industrie mecanizată.

Ca urmare a întregii situații, în comparație cu regiunile din centrul și vestul monarhiei habsburgice, Transilvania era înapoiată din punct de vedere economic. Deși regiunile locuite de români reprezentau 25% din populația regatului maghiar de atunci (inclusiv Croația), ele nu dădeau decît 17% din producția industrială a acestuia²⁰.

Dezvoltarea industriei capitaliste a fost însoțită și în Transilvania de un proces de concentrare și centralizare. În 1907, 3 întreprinderi — Salgotarjan, STEG și Uricani-Valea Jiului — dădeau 82,7% din extracția de cărbune. În siderurgie uzinele STEG și Hunedoara dădeau 86,7% din extracția de minereu de fier și 91,8% din producția de fontă a Transilvaniei. La rîndul ei, Societatea „12 Apostoli“ din Arad dădea 52% din producția de aur a Transilvaniei.

Procesul concentrării producției a fost foarte mult impulsionat de capitalul monopolist străin care acaparase principalele poziții în industria Transilvaniei. Totodată, pătrunzînd în economia Transilvaniei, monopolurile străine duceau cu ele, în ramurile în care se stabileau, forme de organizare monopolistă. Înțelegerile monopoliste, făcute îndeosebi sub formă de carteluri, au apărut mai întîi în industria extractivă și siderurgică, extinzîndu-se ulterior și în industria sticlei, zahărului, morăritului, pielăriei ș.a.m.d. O trăsă-

¹⁹ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Academiei, 1964, p. 220.

²⁰ *Ibidem*, p. 222.

tură a acestor organizații monopoliste era aceea că rolul dominant în ele îl avea capitalul străin, iar întreprinderile respective din Transilvania erau practic înglobate în monopoluri care, de regulă, își aveau sediul în afara Transilvaniei. Această situație contribuia, la rândul ei, la menținerea și direcționarea industriei transilvănene în marginile intereselor celor ce o dominau din punct de vedere economic, frînându-i astfel dezvoltarea. În plus, avantajele acordate de legile de încurajare a industriei intrau aproape toate în mâinile capitaliștilor străini.

În acest ansamblu de împrejurări, economia Transilvaniei continua să aibă ca ramură precumpănitoare agricultura. Mai mult, cu toată dezvoltarea industriei mecanizate, rămăneau destul de răspândite industria casnică și meșteșugurile. În 1910 numărul micilor meseriași se ridica la 80 700. În fine, numărul întreprinderilor capitaliste mici și mijlocii — în fond, ateliere bazate pe cooperarea capitalistă simplă și manufacturi — era de 43 500.

DEZVOLTAREA CAPITALISMULUI ÎN AGRICULTURĂ

O trăsătură esențială a economiei românești era aceea că în agricultură, unde, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, capitalismul se dezvolta pe calea reformelor, persistau încă puternice rămășițe feudale.

Anii imediat premergători marii răscoale din 1907 a țăranilor se caracterizează prin faptul că toate contradicțiile acumulate la sate au căpătat o ascuțime extraordinară.

Din punctul de vedere al repartiiții proprietății funciare, la începutul secolului al XX-lea agricultura României se distingea prin predominarea marii proprietăți moșierești. Din totalul suprafețelor arabile, al fînețelor și al pădurilor, în anul 1905 proprietăților de peste 50 ha le reveneau 60%²¹. Numai 4 167 de moșieri avînd proprietăți de peste 100 ha fiecare dețineau 57,41% din totalul suprafeței agricole și silvice a României, fiecareia revenindu-i în medie 1 450,3 ha. La rândul lor însă, 920 939 de țărani cu proprietăți pînă la 10 ha dețineau abia 34,18% din totalul suprafeței agrosilvice²². Dintre aceștia, un număr de 143 871 de țărani aveau pămînt arabil și fînețe sub 1 ha, 279 530 de țărani dețineau între 1—3 ha, 148 717 țărani între 4—5 ha și numai 176 375 de țărani dețineau 5—10 ha, ceea ce demonstrează că majoritatea covârșitoare a țăranilor aveau pămînt cu totul insuficient. În plus, trebuie ținut seama de faptul că, în 1903, alți aproximativ 300 000 de țărani, capi de familie, nu aveau nici măcar un petic de pămînt²³. Cît privește proprietățile de 10—50 ha, care în esență aparțineau

²¹ Calculat pe baza lucrării lui G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. 46—47.

²² *Ibidem*. Cifrele pentru suprafețele pînă la 10 ha se sprijină pe recensămîntul din 1896.

²³ *Ibidem*, p. 46—51.

chiaburilor, acestea erau în număr de 36 318 și cuprindeau 8,89% din totalul terenurilor arabile și fînețelor.

În Transilvania, la începutul secolului al XX-lea, moșierii cu peste 1 000 iugăre fiecare, reprezentînd 0,7% din totalul gospodăriilor agricole, concentrau în mîinile lor 40% din ansamblul pămînturilor arabile, pe cînd 635 864 de gospodării țărănești, constituind 71,4% din total, nu dețineau decît 17,8% din ansamblul pămîntului, iar dintre cei circa 600 000 de lucrători și argați agricoli 540 128 nu aveau de loc pămînt. Lipsa de pămînt făcea, de altfel, ca mulți țărani din Transilvania să emigreze, ajungînd pînă în America.

Repartiția proprietății funciare la sate arată deci de la început că, deși existau inevitabil contradicții între țărani muncitori și chiaburime, totuși principala contradicție la sate în această perioadă rămînea contradicția dintre țărănime și moșierime.

În ceea ce privește sistemul de exploatare a moșiilor, începutul secolului al XX-lea se distingea, față de deceniile anterioare, prin faptul că sistemul muncii salariate avea o greutate specifică mult sporită. Astfel, pe măsura dezvoltării producției de mărfuri, a creșterii pieței interne și externe pentru produsele agricole, a acumulării sumelor de capital necesare, ca și a diferențierii de clasă a țărănimii, moșierii și marii arendași au trecut la folosirea în proporții crescînde a unui inventar agricol propriu. Creșterea numărului de unelte și mașini agricole proprietate a moșierilor și arendașilor a atras după sine o creștere corespunzătoare a utilizării muncii salariate în agricultură. Încă în 1900 existau la sate 156 000 de locuitori capi de familie care, neavînd gospodărie proprie, trăiau exclusiv din vînzarea forței lor de muncă²⁴. Mai erau de asemenea mulți țărani cu pămînt insuficient, care, neputînd trăi altfel, își vindeau prisosul de forță de muncă sau își dădeau în arendă fărîma de pămînt, preferînd să se angajeze la moșieri, la marii arendași sau la chiaburi.

În legătură cu creșterea numărului de muncitori agricoli, trebuie subliniat faptul că la începutul secolului al XX-lea au căpătat extindere migrațiunile interne sezoniere de muncitori agricoli. Îndeosebi din regiunile muntoase și deluroase plecau spre regiunile agricole mii de muncitori în căutare de lucru. La numărul muncitorilor indigeni din agricultură se adăuga un număr însemnat de muncitori agricoli aduși în fiecare an de peste graniță. Astfel, numai în 1905 au fost aduși 57 908 muncitori agricoli.

Condițiile în care se făcea angajarea muncitorilor agricoli de către moșieri, mari arendași și chiaburi erau dintre cele mai grele. Adesea, cămătăria servea moșierului și arendașului la prinderea țaranului sărăcit în plasa unor obligații pe care trebuia să le achite prin muncă, retribuția calculată fiind dintre cele mai reduse. De asemenea, trebuie remarcat faptul că, datorită creșterii masei de țărani sărăciți la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și deci sporirii masive a ofertei de brațe, în 1906 față

²⁴ L. Colescu, *Statistica agricolă a României*, în *Studiu analitic bazat pe cercetările făcute în anii 1904 și 1905*, partea I, *Exploataările agricole*, București, 1907, p. 66.

de 1883 salariul muncitorilor agricoli a scăzut într-o măsură foarte mare. Astfel, în județele Olt, Vlașca, Teleorman, Romanși și Suceava salariul muncitorilor agricoli angajați cu ziua a scăzut cu 21% până la 60%²⁵. Cu toate că munca salariată avea deja o mare răspîndire în agricultura României, munca în dijmă era încă folosită pe scară largă, iar de cele mai multe ori pe aceeași moșie se întilneau ambele sisteme.

Utilizarea largă a muncii în dijmă pe moșii se explică printr-o serie de cauze, dintre care cele mai importante erau următoarele: prima consta în repartitia nedreaptă a pămîntului, moșierii concentrînd în mîinile lor o imensă parte din fondul funciar al țării, iar masele largi țărănești ducînd o lipsă acută de pămînt. A doua cauză consta în faptul că nici pînă în 1905 moșierimea nu reușise să-și procure decît o parte din inventarul necesar exploataării moșiilor. De asemenea, în 1900, moșierimea și marii arendași dețineau doar 5—7% din numărul total de boi și cai de tracțiune²⁶. În aceste condiții, moșierimea și marii arendași utilizau încă pe scară largă nu numai forța de muncă a țăranilor nevoiași, ci și inventarul lor. Întrucît lipsa de pămînt a țăranilor era mult mai gravă — amenințîndu-le înșăși existența — decît problema inventarului și a brațelor de muncă pe moșii, moșierii și marii arendași foloseau lipsa de pămînt din rîndurile țărănimii pentru a o prinde în sistemul dijmei și a-i impune condiții dearendă dintre cele mai grele. Faptul că, pentru a nu muri de foame, țăranii erau nevoiți să accepte aceste condiții i-a și atras acestui fel dearendă denumirea de „arendă foamei“.

La începutul secolului al XX-lea în agricultura României existau toate formele dearendă: în muncă, în produse, în bani și mixtă sau combinată. Arenda în muncă și cea în produse erau mai răspîndite în regiunile Munteniei și Olteniei, unde 90% din contractele de învoieli prevedeauarendă în dijmă, pe cîndarendă în bani avea o mai mare răspîndire în Moldova, unde 69,3% din contracte prevedeau învoieli în bani, 10,6% în dijmă și 20,1% mixte²⁷. În Moldova înzestrarea moșiilor cu inventar propriu avusese loc într-o proporție ceva mai mare. Aici nu numaiarendă în bani, dar și munca salariată ajunsese mai răspîndită decît în celelalte regiuni ale țării. Totodată înșă, trebuie subliniat că foarte adesea în Moldovaarendă în bani era o formă sub care se ascundeaarendă în muncă. Transformarea din bani în muncă a obligațiilor țăranului se făcea înainte de campania agricolă, în momentele cele mai grele pentru țăran, moșierul sau marele arendaș impunînd o retribuție derizorie pentru muncile țărănești.

În 1905, numărul total pe țară al țăranilor capi de familie nevoiți să încheie contracte de învoieli agricole, fără a cuprinde aci și învoielile verbale, a fost de 404 925.

O trăsătură care a căpătat o foarte mare importanță în agricultura României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

²⁵ Calculul este făcut pe baza lucrării lui G. D. Creangă, *Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien*, Zweiter und dritter (Schluss-) Teil, Leipzig, 1909, p. 25.

²⁶ Cf. An. St. Rom. București, 1909, p. 176—179.

²⁷ Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906.

a fost creșterea masivă a mării arendășii. În anii premergători răzcoalei țărănilor din 1907, din întreaga suprafață cultivabilă a moșiilor de peste 100 ha, 60,20%, adică 2 334 145 ha, erau exploatate de 3 332 de mari arendași, revenind în medie fiecăruia câte 700,5 ha. Marii arendași din România se caracterizau prin faptul că ei întruchipau forma de exploatare capitalistă împletită cu rămășițele formelor feudale de exploatare. În goana după câștig cât mai mare, ei utilizau atît munca salariată, cît și sistemul muncii în dijmă. O parte însemnată din pămîntul luat de ei în arendă de la moșieri îl subarendau țărănilor lipsiți de pămînt sau cu puțin pămînt, contra unei arenze în muncă, produse, bani sau a unei arenze combinate.

Întrucît arenda plătită de țaran marelui arendaș trebuia să acopere atît arenda plătită de acesta moșierului, cît și câștigul său, țărăniile erau obligați să plătească arenze extrem de mari. Căutînd să sporească arenda cît mai mult, pentru a obține câștiguri cît mai ridicate, adesea mării arendași luau cu arendă de la moșieri zeci de moșii, însumînd mii și mii de hectare, încît în regiuni întregi țărăniile nu mai aveau posibilitatea să se adreseze pentru pămînt decît lor, fiind astfel obligați să accepte condiții foarte grele. Pentru a exercita o presiune și mai mare asupra țărănilor, nu rareori mării arendași se asociau. O astfel de coaliție arendașească a fost așa-numitul „Trust Fischer“, care în 1904 strînsese, prin arendă, pămînt de la 76 de moșieri, în suprafață totală de 236 863 ha, răspîndite în 10 județe ale țării. „Trustul Juster“, mai mic, dispunea în 1905 de 30 152 ha luate în arendă. Asigurîndu-și monopolul asupra unor imense suprafețe de pămînt, „Trustul Fischer“ cerea țărănilor care luau pămînt în arendă cîte 50—60—80 lei de ha, în timp ce el plătea moșierilor cel mult 20—25 lei la ha. Nu-i de mirare deci că, în condițiile în care plătea moșierilor o arendă totală de 3 228 882 de lei, acest trust obținea anual un câștig declarat (deci mai mic decît în realitate) de circa 3 milioane lei.

Concentrarea masivă a pămîntului cultivabil în mîinile cîtorva mii de moșieri, practicarea pe scară largă a sistemului mării arendășii îmbinat cu subarendarea, coalizarea marilor arendași, creșterea tot mai puternică a producției de mărfuri agricole în condițiile în care, datorită procesului de diferențiere, masele largi țărănești se ruinau, în care gospodăriile mici și mijlocii se pulverizau, iar lipsa de pămînt în rîndurile țărănimii devenea tot mai acută, au determinat în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea o creștere tot mai însemnată a tuturor formelor de arendă plătite de țărani moșierilor și marilor arendași. Dînd o apreciere generală creșterii arenzei, însuși raportul la proiectul de buget pe 1907—1908 a fost nevoit să recunoască faptul că, în unele regiuni ale țării, în ultimii cinci ani, arenzele s-au îndoit, iar uneori s-au întreit chiar²⁸.

O formă deosebit de apăsătoare pentru țărani a învoielilor agricole o constituiau și învoielile pentru pășunat sau ierbărit. Faptul că gospodăriile

²⁸ Dezb. Ad. Dep. București, nr. 45, din 18 aprilie 1907, p. 685.

țăărănești nu aveau izlaz, iar moșierii și marii arendași puneau condiții extrem de grele pentru ierbănit a avut consecințe dezastruoase asupra șeptelului, ducând la o gravă scădere a numărului de vite în gospodăriile țărănești.

Tot în cadrul formelor de exploatare a țăranului în sistemul învoielilor agricole trebuie amintite și așa-numitele rușfeturi sau angarale. Acestea, prevăzute în majoritatea covârșitoare a contractelor de învoieli agricole, reprezentau o serie de obligații suplimentare, suprasarcini, formate din munci gratuite și daruri de produse pe care țăranul era obligat să le dea moșierului sau marelui arendaș peste dijma și arenda în bani, regulată. Rușfeturile se practicau în două feluri: unele se impuneau proporțional cu suprafața arendată de țăran, iar altele, numite „de nume“, erau fixe și trebuiau prestate de toți țăranii învoiți, indiferent de mărimea suprafeței arendate, apăsând tocmai de aceea extraordinar pe țăranii care luau în arendă suprafețe mici. Cele mai obișnuite munci reprezentate prin rușfeturi erau seceratul și transporturile la gară.

Deși existau de zeci de ani, rușfeturile au crescut foarte mult mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului nostru, constituind o cale foarte lesnicioasă de mărire suplimentară, ocolită, a arenzii.

Ca urmare, împreună cu arenzile propriu-zise, rușfeturile făceau ca exploatarea țăranului să ia proporții considerabile. Chiar după calculele făcute de autoritățile oficiale (care în nici un caz nu pot fi bănuite de părtinire față de țăran), transformând în bani venitul realizat de țăran de pe pământul luat de el în dijma și cultivat cu porumb, reiese că în 92,1% din cazuri era mult mai avantajos pentru țăran să fie muncitor agricol salariat decât să cultive porumb pe pământul luat în dijma²⁹. Or, așa cum s-a arătat deja mai înainte, înseși salariile muncitorilor agricoli erau foarte scăzute și înregistrau o puternică tendință de scădere.

Deosebit de înrobitoare erau și așa-numitele contracte pentru munci agricole, adică contractele pentru prestarea de către țărani, contra plată sau în contul datoriilor, a unor munci cu inventar propriu, pentru moșieri și marii arendași. O foarte mare parte din aceste contracte de muncă erau încheiate iarna, când țăranul avea nevoie acută de bani sau produse, iar moșierii și marii arendași, speculând această nevoie a țăranilor, le impuneau încheierea unor contracte de munci agricole la prețuri dintre cele mai derizorii, mult mai mici decât salariile plătite muncitorilor agricoli salariați, care își vindeau forța de muncă liber, adesea diferența fiind de 25—50—75%.

Dezvoltarea capitalismului în agricultură pe calea prusacă și-a pus pecetea profund și pe producția agricolă a României. În primul rând, deși trecuseră patru decenii de la reforma agrară din 1864, agricultura României rămăsese încă una dintre cele mai înapoiate din Europa, din punctul de vedere al înzestrării cu inventar mort. Astfel, în 1905, din totalul plugurilor simple, mai mult de 30% erau pluguri de lemn.

²⁹ Cf. Vasile Kogălniceanu, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, 1907, p. 26—27.

Înapoierea agriculturii, atât din punctul de vedere al înzestrării cu inventar, al îmbunătățirilor funciare *, cât și din acela al relațiilor agrare, și-a găsit o expresie clară în situația producției agricole. Chiar după calculele Ministerului de Domenii, în anii anteriori războaielor din 1907 producția medie de grâu la ha în gospodăriile țărănești a fost cu 18% inferioară producției medii pe țară, iar la porumb cu 33%³⁰. Această situație era expresia, pe de o parte, a marii înapoieri tehnice a gospodăriei țărănești, iar pe de altă parte, a faptului că țăranii care lucrau în cadrul sistemului dijmei la tarla sau al contractelor de muncă cu inventar propriu trebuiau să lucreze în primul rând pământul moșierului și al marelui arendaș și numai după aceea — când, de regulă, vremea potrivită respectivei munci agricole trecuse — își făceau muncile agricole și în gospodăriile lor.

Condițiile înrobitoare în care țăranul primea pământ în arendă și recolta scăzută obținută condamnau țăranimea la sărăcie. Așa, de pildă, considerând că un ha de porumb producea în medie pe țară 11,6 hl, adică aproximativ 880 kg, în condițiile dijmei de 50% ajunsă în 1905 precumpănitoare — fără a mai lua în considerare rușeturile, amenzile etc. —, țăranului îi mai rămâneau aproximativ doar 440 kg. Ca urmare, chiar dacă el ar fi lucrat cu familia sa în dijma 6 ha și ar fi avut numai 4 copii, cele 1 320 kg de porumb ce-i rămâneau nu puteau ajunge un an drept hrană lui și familiei sale, pentru întreținerea vitelor, pentru repararea uneltelor, pentru plata impozitelor etc. Această situație ducea atât la ruina accelerată a respectivei gospodării țărănești, cât și la degradarea fiziologică a țăranului.

Exploatarea cruntă la care era supusă țăranimea s-a răsfrint puternic și asupra creșterii animalelor. Neputînd să facă față grelelor obligații impuse de moșieri și de marii arendași pentru folosirea izlazurilor, țăranii au fost forțați să reducă vertiginos numărul de vite crescute de ei, iar numărul gospodăriilor țărănești lipsite de animale cornute mari și de cai a crescut mult. Aceasta a determinat o mare scădere a întregului șeptel al țării³¹.

Cu toată situația dezastruoasă pentru masele fundamentale țărănești, o trăsătură caracteristică a agriculturii din România în anii 1900—1907 a fost aceea a unei cote de export extrem de ridicate în comparație cu volumul total al producției de cereale. Astfel, comparată cu recolta obținută, cantitatea exportată în anii 1901—1907 a reprezentat în medie peste 40% grâu și aproape 53% porumb. Această cotă excepțional de ridicată a cerealelor exportate nu se explică prin recolte excepționale care ar fi putut da astfel de surplusuri peste consumul intern, ci prin împrejurarea că, datorită exploatării

* Prin darea celor mai mari părți ale moșiilor în arendă și prin viața cu totul parazită pe care o ducea, moșierimea își manifesta în cel mai înalt grad nu numai lipsa de preocupare pentru îmbunătățiri funciare, dar și lipsa de grijă pentru conservarea solului. Marii arendași, în goana după câștig cât mai mare, nu se preocupau nici ei de conservarea solului.

³⁰ Invoielile agricole, 1906, p. 2 și 3.

³¹ G. Manolescu, *Statistica animalelor domestice în România*, București, 1910, p. 21.

multilaterale și necruțătoare la care erau supuși țaranii, consumul pe cap de locuitor sătean era redus vertiginos, sporindu-se în felul acesta cantitatea de cereale de care dispuneau moșierii și marii arendași pentru export.

Dar nu numai moșierii, marii arendași și chiaburimea duceau țărănimia mușcătoare la sapă de lemn, ci și cămătarii, negustorii, fabricanții și însuși statul burghezo-moșieresc.

În timp ce moșierimea și marii arendași dispuneau de credite convenabile pe care le puteau obține prin Creditul financiar rural și Creditul agricol, iar chiaburii prin așa-numitele „bănci populare”, care în această perioadă au crescut simțitor, masele țărănești erau nevoite să se adreseze cămătarilor, trebuind să plătească dobânzi de 120—520% pe an³². Odată intrat în dependență față de cămătar, țăranul nu mai scăpa din ghearele acestuia pînă nu i se ruina gospodăria.

La rîndul lor, negustorii cumpărau produsele țăranilor pe prețuri derizorii. Ruinînd masele de bază ale țărănimii, prețurile scăzute la produsele agricole țărănești nu ușurau de loc situația consumatorilor de la orașe, deoarece pe piața orășenească aceste produse se vindeau scump, diferența de preț intrînd în buzunarele negustorilor intermediari.

Favorizînd moșierimea și pe marii arendași, acordînd prime și avantaje de tot felul burgheziei industriale, ca și masive reduceri și chiar scutiri de impozite, statul burghezo-moșieresc a supus în același timp masele țărănești unei extraordinare presiuni fiscale. Impozitul plătit de țărani pentru un ha îl depășea cu mult pe cel plătit de moșieri. Astfel, după calcule făcute chiar de economiștii burghezi de atunci, într-un județ impunerea proprietății țărănești era cu 253% mai mare decît impunerea proprietății moșierești, în două județe cu 156—162%, în 10 județe cu 102—145% ș.a.m.d.³³. Apăsarea fiscală asupra țăranilor era atît de mare, încît, după unele calcule, în județul Ialomița, de pildă, țaranii nu erau în stare să plătească dările nici chiar dacă li se lua anual 80% din totalul producției gospodăriei lor³⁴.

Lipsa de pămînt, exploatarea cruntă la care erau supuși țaranii prin moșieri și marii arendași, prin sistemul învoielilor agricole, jaful la care erau supuși de către cămătari, negustori etc. și de către însuși statul burghezo-moșieresc, foamea devenită cronică și care puneă însăși existența lor fizică sub semnul întrebării au aprins pînă la urmă vîlvătaia marii răscoale a țăranilor din 1907.

Dezvoltarea mai largă a capitalismului în agricultură după 1907

După răscoala din 1907, clasele exploatare au fost nevoite să admită o oarecare limitare a rămășițelor feudale. În același timp, ele au adoptat o politică de creare la sate a unei baze sociale de sprijin, prin întărirea pe diferite căi a burgheziei sătești. Întreaga legislație agrară adoptată în anii

³² D. S. Nenițescu, *Sarcinile proprietății rurale. Capital și credit*, București, 1901, p. 6.

³³ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, p. 21.

³⁴ Idem, *Proprietatea rurală și chestiunea țărănească*, București, 1905, p. 42.

1907—1912 nu a avut alt scop decât să apere cât mai bine, în noile condiții, interesele coaliției burghezo-moșierești.

Principalele legi agrare adoptate în această perioadă au fost: legea pentru învoielile agricole, legea pentru mărginirea dreptului de a ține moșii în arendă, legea pentru înființarea Casei rurale, legea pentru trecerea în proprietatea statului a moșiilor stăpânite de persoane juridice de utilitate publică. Lovind într-o anumită măsură în rămășițele feudale și contribuind la lărgirea dezvoltării relațiilor capitaliste la sate, aceste legi nu au desființat însă proprietatea moșierească și, ca atare, nici rămășițele feudale de la sate.

Legea din decembrie 1907 pentru învoielile agricole interzicea cea mai grea formă de arendă, aceea în muncă sau dijma la tarla, și prevedea că arendarea de pământ pentru arătură și fineață se putea face doar în bani și în dijma din produse, arendarea aceleiași suprafețe putând fi făcută numai într-una dintre aceste două forme, excluzându-se combinarea lor. Cu toate acestea, dijma la tarla nu a dispărut complet după 1907, ea fiind în foarte numeroase cazuri utilizată de moșieri în mod camuflat.

Legea s-a ocupat, de asemenea, de problema izlazurilor, prevăzând ca în toate comunele să fie constituite izlazuri comunale. Dar aceste prevederi au rămas, pentru majoritatea covârșitoare a satelor, doar pe hârtie. Numărul izlazurilor comunale constituite a fost infim, iar problema arendărilor pentru pășune a continuat să existe în cea mai ascuțită formă a ei. Spre deosebire însă de perioada dinainte, legea din decembrie 1907 nu mai permitea arendarea de terenuri pentru pășune decât contra cost. Căutând să liniștească masele țărănești, legea din 1907 prevedea introducerea maximului de arendă ce se putea cere țăranului și minimul de retribuție ce putea fi plătită muncitorului în cadrul contractelor de învoieli agricole. Modalitatea de stabilire a acestora însă era de așa natură, încât legea nu numai că nu ușura situația țăranilor și muncitorilor agricoli, dar, dimpotrivă, asigura moșierilor și marilor arendași condițiile legale necesare spolieii țăranimii ca și pînă în 1907. Trebuie subliniat, totodată, că nici măcar minimul de salariu și maximul de arendă în bani sau produse, stabilite pe baza legii, nu erau respectate, lipsa de sancțiuni împotriva moșierilor și marilor arendași dîndu-le acestora posibilitatea să le încalce oricînd.

Reiese deci că toate acele prevederi ale legii învoielilor agricole din 1907 care, la prima vedere, păreau „concesii“ făcute țăranimii după răscoală n-au fost, de fapt, decât amăgiri menite să fie curînd spulberate de însăși punerea în aplicare a legii.

Nu a fost mai bună nici legea din aprilie 1908 pentru mărginirea dreptului de a ține în arendă moșii. Aceasta, prevăzînd că nimeni nu avea dreptul de a lua în arendă mai mult de 4 000 ha cultivabile, era prezentată de guvern ca o „lege contra trusturilor arendăsești“. Cu toate acestea, ea însăși conținea prevederile necesare pentru asigurarea existenței în continuare a „trusturilor arendăsești“. Astfel, art. 4 al legii stabilea că toate contractele de arendă pentru suprafețele care depășeau 4 000 ha, dacă aveau dată certă și erau în curs de executare în momentul promulgării legii, urmau să fie

respectate pînă în aprilie 1912 sau pînă la expirarea lor. În aceste condiții, mai ales atunci cînd aveau la dispoziție credite din partea marilor bănci, „trusturile arendășești“ au putut duce mai departe o vie activitate.

Străduindu-se să-și asigure o bază socială la sate, clasele exploatoare au adoptat în anii următori răscoalei din 1907 o serie de măsuri menite să ducă la întărirea burgheziei sătești, a chiaburimii. Între aceste măsuri, un loc important l-a jucat așa-numita Casă rurală. Creată prin legea din iulie 1908 sub forma unei societăți pe acțiuni cu un capital de 10 milioane lei, dintre care 5 milioane subscrise de stat, iar 5 milioane subscrise de particulari, Casa rurală avea ca obiect principal cumpărarea de moșii de la proprietarii care le vindeau sau care erau scoase la licitație, în scopul parcelării și apoi al vinderii lor în loturi de cîte 5 ha. Un sătean putea cumpăra de la Casa rurală pînă la 5 loturi, adică în total 25 ha. În anumite cazuri, puteau fi cumpărate și 50 ha. Pentru a avea dreptul să cumpere pămînt de la Casa rurală, țaranul trebuia ca în prealabil să aducă dovada că avea uneltele necesare și numărul de vite corespunzător întinderii de pămînt pe care voia să o cumpere. Or, această condiție neputînd fi îndeplinită de proletarii agricoli și țaranii săraci, aceștia erau de la început privați de posibilitatea de a cumpăra pămînt prin Casa rurală, favorizată fiind numai chiaburimea.

Întărirea chiaburimii a fost urmărită și prin alte legiuiri, care arată limpede că burghezia nu a voit de loc satisfacerea revendicării de bază a țărănimii, aceea de a i se da pămînt. Puternic legată ea însăși de marea proprietate funciară și temîndu-se ca nu cumva atingerea ce s-ar fi făcut proprietății moșierești să antreneze și o amenințare la adresa proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție, burghezia a apărut din răspuțeri proprietatea moșierească, dominantă la sate și după 1907. Chiar recensămîntul fiscal din 1913, care, din cauza enormei evaziuni fiscale practicate de moșierime, arată o situație cu mult sub realitate, indică, pentru anul 1913, că numai marea proprietate de peste 100 ha deținea 47,7% din totalul suprafeței de pămînt cultivat ³⁵.

Contribuind totodată la grăbirea procesului de dezvoltare a capitalismului în agricultură, legile agrare din 1907—1912 au determinat o accentuare a procesului de diferențiere a țărănimii, proces în cadrul căruia ruinarea maselor de bază ale țărănimii s-a adîncit. De la circa 300 000 în 1905, în anii 1913—1914 numărul țăranilor capi de familie fără pămînt a ajuns la aproximativ 400 000 ³⁶. Chiar după date oficiale, în 1913, din totalul capilor de familie de la sate 28% erau lipsiți complet de pămînt în proprietate. În același timp însă, numărul chiaburilor a crescut, în 1913 numărul țăranilor cu exploatare între 10 și 50 ha fiind de 48 693 față de 36 318 cîți erau în anul 1905.

Accentuarea procesului de diferențiere a țărănimii după 1907 a constituit nu numai o urmare obiectivă a dezvoltării mai departe a capitalismului

³⁵ *Agricultorii și repartizarea pămîntului cultivat în 1913*, București, 1915, p. 4.

³⁶ Dr. Const. Popescu, *De ce trebuie îmbunătățită starea sătenilor*, p. 11.

în agricultură, ci și un scop urmărit conștient de burghezie. Prin creșterea numărului de chiaburi, prin diferențierea țărănimii se întărea sprijinul social al regimului burghezo-moșieresc în mediul rural — burghezia sătească —, iar prin ruinarea maselor largi de țărani se puneau la dispoziția burghezicii mase tot mai însemnate de muncitori nevoiți să-și vîndă forța de muncă pe prețuri derizorii.

Ca urmare a tuturor acestor împrejurări, în anii care au urmat răscoalei din 1907, deși rămășițele feudale au rămas puternice, raportul cantitativ dintre relațiile capitaliste și rămășițele formelor feudale de exploatare în agricultură era totuși, într-o măsură tot mai însemnată, în favoarea formelor capitaliste. Astfel, chiar după statistica oficială, în anul 1913, din totalul capilor de familie lipsiți de pămînt care locuiau la sate, 39% aveau gospodăria pe bază de arendă în bani sau în dijmă, iar 61% erau salariați agricoli sau cu alte profesii ³⁷.

Creșterea însemnată a numărului de muncitori salariați, ca urmare a loviturilor primite de dijma la tarla și a creșterii procesului de diferențiere a țărănimii, a avut drept consecință o sporire însemnată a mobilității populației agricole, aproximativ un sfert din muncitori angajându-se în alte comune decît în cele în care își aveau reședința. De asemenea, a avut loc o scădere masivă a numărului de muncitori agricoli aduși de peste graniță (de la 57 908 în 1905 la 26 170 în 1912 și 10 382 în 1913), muncitorii din țară putînd fi angajați în număr tot mai mare și la prețuri mult mai scăzute.

Creșterea relațiilor capitaliste în agricultură după 1907 s-a manifestat însă nu numai prin răspîndirea mai mare a muncii salariate, ci și prin dezvoltarea unor noi forme de organizații ale exploatatorilor. Este vorba de faptul că proiectele de „sindicate agricole“ ale moșierilor și marilor arendași, a căror înființare începuse să se discute larg încă din 1899, încep acum să prindă tot mai mult viață. Astfel, în anul 1908 a fost înființat „Sindicatul agricol Ialomița“, în 1909 „Sindicatul agricol Ilfov“ ș.a.m.d. În ajunul primului război mondial, mai existau și alte asemenea sindicate. Uneori, ca, de pildă, în Ialomița, sindicatele agricole și-au creat chiar cîte o bancă proprie.

Aceste organizații ale moșierilor și marilor arendași aveau ca scop fundamental asigurarea desfacerii produselor lor agricole cu un cîștig cît mai mare, cumpărarea în comun, la prețuri ieftine, a produselor necesare gospodăriilor moșierești și arendășești respective, crearea unor oficii de recrutare a brațelor de muncă în condiții cît mai avantajoase etc. Datorită poziției lor, aceste sindicate agricole moșierești și arendășești au avut un rol foarte însemnat în sporirea sistematică a exploatării atît a muncitorilor agricoli și a țăranilor care luau pămînt în arendă cu bani sau în dijmă, cît și a maselor de la orașe.

Analiza relațiilor agrare în România după 1907 arată că legislația adoptată de clasele exploatatoare în această perioadă nu a avut drept scop

³⁷ Darea de seamă asupra legii pentru învoielii agricole în anii 1912 și 1913, București, 1914, p. 44.

rezolvarea problemei agrare, ci înșelarea maselor țărănești în scopul liniștirii lor. Masele largi de țărani au rămas mai departe fără pămînt sau cu pămînt insuficient, fără izlaz pentru vite; așa-numitele „trusturi arendășești” și-au continuat existența, iar alături de ele s-au dezvoltat sindicatele agricole ale moșierilor și ale marilor arendași. E drept că legiuirile agrare din această perioadă au îngrădit într-o anumită măsură rămășițele formelor feudale de exploatare și au contribuit la accentuarea dezvoltării capitalismului la sate, dar exploatarea țărănimii a continuat să se producă cu o intensitate foarte mare atît în cadrul formelor capitaliste, cît și al rămășițelor formeii feudale de exploatare.

Băncile. Formarea sistemului bancar capitalist în România a început tîrziu, îndeosebi după înființarea Băncii Naționale în 1880, procesul tînînd pînă în jurul anului 1910, cînd se poate spune că sistemul bancar în esență se formase.

Creșterea ritmului de înființare a băncilor în perioada 1900—1914 față de cea anterioară și închegarea sistemului bancar capitalist sint ilustrate destul de bine de faptul că, dacă între 1874 și 1899 au fost înființate 24 de societăți bancare, cu un capital total de 89 338 782 de lei, apoi numai între 1900 și 1906 au fost întemeiate 31 de noi societăți bancare, cu un capital total de 33 273 298 de lei, iar între 1907 și 1913 alte 142 de societăți bancare, cu un capital total de 93 191 745 de lei⁹⁸.

O examinare a perioadei apariției marilor societăți bancare arată că mai toate au luat naștere în intervalul de la 1894 pînă la 1914. Astfel, Banca agricolă (cu capital românesc) a apărut în 1894, Banca generală română (cu capital german) în 1897, Banca comerțului Craiova (cu capital românesc) în 1898, Banca de scont (cu capital austriac și un mic procent românesc) în 1904, Banca Marmorosch, Blank & Co. S. A. (cu capital francez, german, maghiar și ceva românesc) în 1905 — începuturile ei însă, ca o casă de bancă, merg pînă la 1848 —, Banca comercială română (cu un capital franco-belgian și român) în 1906, Banca românească (cu capital românesc, dar care colabora cu cel străin) în 1910, iar Banca franco-română (cu capital francez și român) în 1914. Încă de pe atunci aceste bănci formau marea finanță, care avea în fruntea ei Banca Națională, unde dominau liberalii. Pentru completarea imaginii asupra sistemului bancar existent în acea perioadă este, totodată, necesar de amintit că între 1891 și 1914 fuseseră înființate 2 933 de bănci denumite „populare”, organizate pe baza cooperației de tip capitalist și care activau în special la sate. În 1914 ele cuprindeau 599 672 de membri. În ele însă dominau chiaburii, cîrciumarii și alți negustori.

În ceea ce privește procesul de concentrare și de centralizare a capitalului bancar, este grăitor faptul că, în 1913, din 187 de societăți bancare comerciale, 7 dețineau împreună aproximativ 50% din totalul capitalului, al fondurilor de rezervă și al altor fonduri. Aceste bănci concentrău în mîinile

⁹⁸ *Contribuțiuni la problema reorganizării creditului în România*, vol. II, 1938, p. 58.

lor cele mai importante operații bancare și dominau întreaga activitate bancară. Băncile mici și mijlocii au ajuns încă în perioada primului deceniu al secolului al XX-lea un fel de filiale ale marilor bănci, care le dominau atât pe calea participării la capitalul lor, cât și, mai ales, prin dependența celor mici și mijlocii de cele mari în problema scontului, respectiv a reescontului, la Banca Națională. De asemenea, trebuie remarcat că, îndeosebi de la 1901 încoace, a început să se observe apariția unor syndicate bancare — uneori ale băncilor române mai puternice împreună cu unele bănci străine, altelei numai ale celor române, câteodată chiar împreună cu Banca Națională — pentru acordarea unor împrumuturi statului, orașelor etc. Așa, de pildă, în aprilie 1901 s-a format un grup compus din B.N.R., Banca Marmorosch, Blank & Co., Bank of Romania, Banca generală română, Jeschek & Co., Banca agricolă, Banca de scont și A. N. Elias Frères pentru acordarea unui împrumut (de 16—17 milioane lei) guvernului; în 1908 un sindicat sub conducerea B.N.R. a acordat un împrumut orașului București ș.a.m.d.

Tot în problema operațiilor bancare trebuie subliniat că a început să fie observată tendința unor bănci de a se amesteca în afacerile industriale. Această tendință s-a întărit după criza din 1907—1908. Primele care au pătruns în industria României au fost marile bănci străine, lucru explicabil dacă se ține seama de lipsa de capital intern, de formarea târzie a sistemului bancar capitalist al României și de trecerea capitalismului mondial la stadiul monopolist. După unele calcule, în primul deceniu al secolului al XX-lea marile bănci germane Disconto Gesellschaft și Deutsche Bank ajunseseră să fie reprezentate în aproape 150 de societăți anonime din România, subvenționând zeci de întreprinderi industriale, comerciale ș.a.m.d. Dintre băncile din țară, cele care au început mai devreme să se amestece în afacerile industriei au fost băncile cu capital străin, total sau parțial, lucru explicabil prin dimensiunile mai mari ale acestor bănci, ca și prin legăturile lor cu capitalul monopolist străin.

Căile prin care marile bănci interne sau externe participau la industrie în perioada examinată au fost, mai ales, participarea la înființarea de noi societăți industriale, participarea la transformarea unor întreprinderi industriale individuale în societăți anonime și participarea la sporirea capitalului unor întreprinderi industriale. Procesul de fuziune a capitalului bancar cu cel industrial în România a început să se simtă aproximativ de la mijlocul primului deceniu al secolului al XX-lea. Banca cu cele mai vechi și mai multe participări industriale a fost pînă la primul război mondial Banca Marmorosch, Blank & Co., care avea participații în industria petrolieră, forestieră, textilă, alimentară, a hîrtiei, metalurgică, a materialelor de construcții, transporturi etc. Banca românească, reprezentînd capitalul liberal, a manifestat chiar de la înființare tendințe puternice de pătrundere în diferite întreprinderi industriale și de înființare a unor societăți de transport, în scopul de a crea un întreg complex de întreprinderi legate între ele și dependente de ea. În 1915, aproape toate băncile mari din România aveau într-un fel sau altul participații la diferite întreprinderi industriale și de

transport. În același timp, se putea constata și deținerea unor acțiuni ale societăților bancare de către unii mari industriași, aleși uneori chiar în consiliile de administrație ale băncilor. În capitalul total al băncilor, participațiile ocupau o pondere mică.

Se constată deci existența, într-o formă incipientă, a capitalului financiar. În aceste condiții, au început să apară unele elemente de oligarhie financiară. Între reprezentanții acesteia un rol deosebit au avut familia Brătienilor, familia Cantacuzinilor și familia Costineștilor, care erau interesate în numeroase întreprinderi industriale, bancare și de transport³⁹. Ele erau strâns legate și de interesele clasei moșierești; mai mult încă, o serie întregă de mari capitaliști erau și mari moșieri (de pildă Brătienii, Cantacuzinii etc.).

În condițiile în care capitalul străin deținea poziții-cheie atât în industrie, cât și în bănci, procesul de fuzionare a capitalului bancar cu cel industrial era, în mare măsură, o împletire de capitaluri străine exportate în țara noastră și constituia o formă de manifestare a situației României ca obiect al exploatării din partea monopolurilor străine.

În *Transilvania* cele mai puternice bănci erau filialele marilor bănci din Budapesta sau Viena. Băncile autohtone, în număr de 275, în 1899, și de 444, în 1909, erau în situație de mare inferioritate față de acestea. În fine, trebuie ținut seama de faptul că întreaga rețea bancară era subordonată Băncii austro-ungare, banca centrală de emisiune.

În condițiile politice și economice foarte grele în care era ținută populația românească, ca și ale discriminărilor economice-naționale, băncile românești aveau o însemnătate redusă în ansamblul sistemului bancar din *Transilvania*. Între ele cea mai mare era Banca Albina, care deținea 23% din totalul capitalului băncilor românești.

Ca urmare a acestei situații, procesul de împletire a capitalului bancar cu cel industrial avea loc prin participarea capitalului monopolist bancar austriac și maghiar, ca și a celui german etc., în întreprinderile mari industriale și de transport din *Transilvania*, unde dețineau pozițiile-cheie. Cât privește băncile locale, transilvănene, acestea au reușit numai în puține cazuri și în proporții reduse să participe la oarecare întreprinderi industriale mici și mijlocii, ele nedisponind de forța economică necesară spre a se impune în domeniul industriei. Fiind cele mai slabe, băncile românești nu puteau pătrunde în industria mare; ele se ocupau mai ales cu împrumuturi acordate pe ipotecă agricultorilor ca și negustorilor etc. Ca urmare, nici una din băncile românești nu era exponentă a capitalului financiar.

Capitalul străin. În virtutea slăbiciunii sale economice, România nu a fost nici nu a putut fi o țară exportatoare de capital, ci, dimpotrivă, una importatoare. Pășind pe calea dezvoltării capitaliste mai accentuate abia în perioada trecerii capitalismului apusean în stadiul monopolist și suferind de

³⁹ Astfel, familia Brătienilor deținea poziții de prim ordin la Banca Națională a României, Banca românească, Banca Ilfov, Prima societate de credit financiar român; în industrie, direct sau indirect, la Societatea Letea, în întreprinderile Emil Costinescu etc. ca și la societățile de transporturi fluviale și maritime, la S.T.B.

lipsă de capitaluri, România a constituit pentru capitalul monopolist internațional o zonă de investiții și influență. Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea capitalul străin a pătruns în principalele ramuri ale economiei românești, acaparându-le. Capitaliștii străini aveau să se amestece în treburile interne ale României, știrbind grav independența și suveranitatea țării.

În general, importurile de capital în România au fost făcute prin : a) împrumuturi acordate statului burghez-moșieresc, lucru care a dat prilej capitaliștilor străini, mai ales atunci când capitalurile erau greu de găsit, să impună României diverse concesiuni monopoliste în favoarea lor ; b) înființarea de întreprinderi industriale, comerciale, bancare sau participarea la unele dintre cele existente de mai înainte ; c) credite acordate băncilor, întreprinderilor industriale și comerciale.

În ceea ce privește împrumuturile de stat, este grăitor faptul că în 1914 România datora Germaniei 903 075 000 de lei, Franței 483 790 000 de lei, iar Belgiei, Olandei și Elveției la un loc 64 505 000 de lei.

Ceea ce atrăgea capitalul străin în România era rata enormă a profitului pe care o putea obține aici : „Este clar ca lumina zilei — recunoștea în 1915 un economist burghez — că toate capitalurile străine plasate astăzi în țara noastră nu urmăresc decât un singur scop : un maximum de rentabilitate”⁴⁰. Pentru a pătrunde mai ușor și a-și masca, atunci când avea nevoie, originea sau afacerile veroase, capitalul străin s-a folosit din plin de complimitatea unor politicieni și capitaliști români.

Capitalul străin deținea în economia României poziții din cele mai însemnate. Astfel, conform unor calcule, din capitalul total de 176 392 000 de lei de care dispuneau în 1914 cele 8 mari bănci comerciale⁴¹, o sumă de 106 800 000 de lei, adică circa 60%, aparținea capitaliștilor din Germania, Franța, Austro-Ungaria, Anglia și Belgia. În industrie, situația capitalului străin era următoarea : în metalurgie 74%, în industria chimică 72,3%, în industria petrolului 91,9%, în industria lemnului 69,61%, în industria zahărului 94%, în industria alimentară 31%, în cea textilă 22,67%, în industria celulozei și hârtiei 46%, în industria ceramică și a cimentului 27%, în industria de gaz și electricitate 95,5%, iar în domeniul transportului 27%. În total, din întregul capital al societăților anonime industriale făcând parte din marea industrie și care se ridica la 636 556 546 de lei, capitalului străin îi reveneau 511 019 236 de lei, adică 80,2%⁴². Capitalul străin investit în societățile anonime industriale cuprinse în marea industrie se repartiza astfel : german 23,6%, olandez 19,5%, englez 18,8%, austro-ungar 12,9%, belgian 11,3%, francez 7,3%, american 4,8%, italian 1,4%, bulgar 0,4%⁴³.

⁴⁰ Victor Slăvescu, *Marile bănci comerciale din România*, București, 1915, p. 35.

⁴¹ Banca românească, Banca generală română, Banca de credit român, Banca Mar-morosch, Blank & Co., Banca agricolă, Banca comercială română, Banca de scont din București, The Bank of Romania.

⁴² D. St. Emilian, *op. cit.*, în „An. st. și econ.”, nr. 3, martie 1918, p. 4—5.

⁴³ *Ibidem*.

Aceasta însemna că o foarte mare parte din pozițiile-cheie în băncile și industria României se aflau în mâinile capitalului monopolist străin, pentru care țara noastră nu constituia altceva decît o zonă de influență, o zonă de investiții în scopul obținerii unui profit cît mai ridicat. În aceste condiții generale, țara era prădată de bogățiile naturale, iar exploatarea oamenilor muncii a luat proporții mari. Întreaga dezvoltare a țării era influențată de monopolii străini în așa fel încît să constituie pentru ei o sursă ieftină de materii prime și de mînă de lucru și o piață sigură de desfacere pentru produsele lor industriale.

Partea foarte mare din capitalul băncilor și industriei din România ce revenea capitalului străin nu era însă în întregime rezultatul aducerii efective de peste graniță a respectivelor sume de capital, ci, într-o foarte însemnată măsură, rezultatul capitalizării în România a unei părți din marile profituri obținute aici de către capitaliștii străini cu ajutorul unor investiții proprii inițial reduse, iar uneori chiar foarte reduse. Să luăm, drept exemplu, societatea „Româno-Americană”, creația lui „Standard Oil”. În 1904, cînd s-a înființat, avea un capital de 2 500 000 de lei. De la 2 500 000 de lei în 1904, vîrsăminte de bani străini nu s-au mai făcut decît în 1910, cînd capitalul ei a fost sporit la 10 000 000 de lei, iar în 1916 capitalul a fost sporit din nou, la 38 000 000 de lei, de pe urma profiturilor realizate în exercițiul 1914—1915.

Importul de capital a avut un rol foarte important în determinarea caracterului și direcției comerțului exterior al României. Între 1900 și ajunul primului război mondial acesta a crescut continuu. Totodată, cu excepția anilor 1904 și 1908, balanța comercială generală, spre deosebire de perioada dinainte de 1900, a fost excedentară. Principalele articole de export ale României erau cerealele, petrolul și lemnul. Din punct de vedere valoric, cerealele ocupau în ansamblul exportului 78,1% în 1902 și 75,8% în 1912.

În ceea ce privește exportul de petrol, acesta s-a ridicat de la 69 400 t și 2,1% în 1902, la 851 300 t și 19,7% în 1912 din totalul mărfurilor vîndute, plasîndu-se pe locul doi în exportul țării noastre. Indiferent de modificările ce începeau să apară în structura exportului României, această structură și înseși modificările survenite dovedesc că țara noastră era folosită de capitaliștii străini ca o sursă de aprovizionare cu materii prime ieftine: cereale, petrol și lemn. Cît privește importul, acesta era format în majoritatea sa covîrșitoare din produse industriale finite.

Tot în legătură cu situația de dependență economică a României față de țările capitaliste dezvoltate trebuie pusă balanța comercială cu aceste țări. Astfel, în timp ce balanța comercială generală a României arăta, de regulă, în perioada 1901—1914, un excedent, balanța comercială cu Anglia, Austro-Ungaria, Germania, Statele Unite arăta deficit. Așadar, importul de capital al României servea pentru țările mari imperialiste drept pîrghie de mărire a exportului lor de mărfuri în țara noastră. Aceasta în afară de faptul că monopolii străini impuneau prețuri reduse la mărfurile exportate de România și prețuri ridicate la cele importate de ea.

Toate aceste împrejurări au făcut ca și în primii 15 ani ai secolului al XX-lea, la fel ca și înainte de 1900, balanța de plăți a României să fie sistematic deficitară.

În Transilvania, aflată sub jugul habsburgic, capitalul austriac și, aliat cu el, cel ungar dețineau preponderența atât în industrie, cât și în domeniul bancar. După ele, ca importanță, veneau capitalurile germane, franceze, belgiene, engleze etc. Dominația capitalului monopolist străin în industria Transilvaniei este ilustrată de faptul că 56% din industria energetică, 79% din industria textilă, 87% din industria chimică, 95% din cea a hârtiei ș.a.m.d. aparțineau sferei de interese a capitalului străin.

La rîndul ei, extracția de cărbune era deținută în proporție de 95,7%⁴⁴ de către capitalul străin (austriac, ungar, francez, german, belgian). În industria minieră și siderurgică, dominația capitalului străin era atât de mare, încît capitaliștii transilvăneni nu dețineau în mâinile lor decît 2,4% din extracția de minereu de fier și doar 1% din producția de fier⁴⁵.

Deși întreaga burghezie transilvăneană era în situație de inferioritate față de monopolurile străine care acaparaseră principalele poziții în industrie și bănci, totuși chiar și în rîndurile ei erau diferențe foarte însemnate, caracterizate înainte de toate prin faptul că burghezia română era cea mai slabă și împinsă la periferia activității industriale, bancare și comerciale.

În aceste împrejurări, în primele decenii ale secolului al XX-lea, economia Transilvaniei se caracteriza prin starea de așervire politică și economică la care o condamna Imperiul habsburgic, prin pătrunderea puternică a capitalului monopolist străin în economie, prin acapararea de către acesta a bogățiilor ei naturale și a pozițiilor-cheie în economie, prin faptul că i se sustrăgeau permanent și masiv importante resurse, ceea ce limita foarte mult posibilitățile de acumulare internă de capital și, implicit, de dezvoltare industrială. În Imperiul habsburgic, Transilvaniei i se rezerva rolul de anexă furnizoare de materii prime și piață de desfacere rentabilă pentru produsele industriale din regiunile dezvoltate ale imperiului.

ROMÂNIA — OBIECT DE DISPUTĂ ÎNTRE UNIUNILE MONOPOLISTE INTERNAȚIONALE

Fiind o sursă de materii prime ieftine, o zonă rentabilă de investiții și o piață de desfacere pentru produsele industriale ale marilor puteri imperiale, încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea România a constituit un obiect de discordie și de luptă între diferitele grupuri monopoliste internaționale, fiecare dintre ele căutînd să și-o subordoneze și s-o exploateze mai mult. Aceste contradicții dintre diferite grupuri monopo-

⁴⁴ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 221.

⁴⁵ A. Egyed, L. Vajda, I. Cicală, *Munkás-és paraszmozgalmak Erdélyben 1905—1907*, Edit. științifică, București, 1962, p. 37.

liste internaționale, în perioada de care ne ocupăm, au ieșit cel mai bine la iveală atunci cînd a fost vorba de petrol. Astfel, dacă pînă spre 1900 capitalul englez deținea în România cea mai mare parte din industria de petrol, curînd după 1900 locul prim a fost luat de către capitalul german, care în 1905 deținea 64,5% din întregul capital al industriei petroliere. Această schimbare a fost însă rezultatul unei lupte complexe între grupurile monopoliste germane și cele engleze.

Lupta dintre uniunile monopoliste internaționale pentru acapararea petrolului românesc avea să se înteească îndeosebi după apariția puternicului concurent american „Standard Oil”. În această luptă, „Standard Oil” avea în față un puternic rival, pe monopolistii germani, strînși în jurul lui Deutsche Bank și Disconto Gesellschaft.

În 1903, cea mai mare întreprindere petrolieră din România de atunci, „Steaua română”, a fost preluată de la austrieci de către grupul german condus de Deutsche Bank. Totodată, Disconto Gesellschaft, care controla societatea petrolieră „Internațională”, a înființat o nouă întreprindere petrolieră, „Creditul petrolifer”, obținînd însemnate terenuri petrolifere. De asemenea, capitalurile germane s-au manifestat și în alte întreprinderi petroliere.

Ca urmare a noilor împrejurări, lupta a luat forme deosebit de ascuțite. „Standard Oil” a coborît simțitor prețul petrolului american și făcea pe toate piețele presiuni pentru refuzarea petrolului românesc. Mai mult încă, a început să acapareze însăși piața germană. Pentru a ține piept acestei puternice ofensive, grupul german în frunte cu Disconto Gesellschaft, care controla „Steaua română”, a format împreună cu grupul Nobel-Rotschild o societate internațională denumită „Europäische Petroleum Union”. Ca răspuns, capitaliștii americani, sprijiniți de Take Ionescu, pe lîngă formarea societății „Româno-Americana”, creează în România o nouă rafinărie. Curînd după constituire, societatea „Româno-Americana” reușește să acapareze, pe diferite căi, însemnate terenuri petrolifere.

Această dispută pentru petrolul românesc nu era ceva izolat, ci făcea parte din lupta dusă pe scară mondială între marile uniuni monopoliste internaționale pentru dominație pe piața petrolului. Piața mondială a petrolului era împărțită între două mari grupuri financiare: Trustul american al petrolului Standard Oil Co., al lui Rockefeller, și stăpîniii petrolului rusesc din Baku, Rotschild și Nobel, ambele grupuri fiind strîns legate între ele. Așa cum arată V. I. Lenin⁴⁶, încă în primii ani ai secolului al XX-lea situația de monopol deținută de aceste două grupuri era amenințată grav de următorii dușmani: 1. secătuirea surselor americane de petrol, 2. concurența firmei Mantășev din Baku, 3. izvoarele de petrol de peste ocean, îndeosebi din coloniile olandeze (firmele Samuel și Shell, foarte bogate în petrol și legate de capitalul englez). Ultimele trei grupuri de întreprinderi erau legate de marile bănci germane, în frunte cu uriașa Deutsche Bank.

⁴⁶ Vezi V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în *Opere*, vol. 22, Edit. P.M.R., 1952, p. 244—245.

În aceste condiții, scrie Lenin, a început o luptă care în literatura economică se și numește lupta pentru împărțirea lumii. Pe de o parte, Trustul petrolului al lui Rockefeller, dorind să acapareze totul, a fondat o societate filială chiar în Olanda, începând să cumpere izvoare de petrol în India olandeză și urmărind să dea astfel o lovitură dușmanului său principal: trustul anglo-olandez Shell. Pe de altă parte, Banca germană și celelalte bănci berlineze au căutat să păstreze pentru ele România și s-o unească cu Rusia împotriva lui Rockefeller. Acesta din urmă dispunea de un capital incomparabil mai mare și de o bună organizare a transportului petrolului și livrării lui consumatorilor. Lupta trebuia să se termine și s-a terminat cu înfrângerea totală, în 1907, a Băncii germane, căreia îi rămânea să aleagă între a lichida, cu pierderi de milioane, interesele de petrol și a se supune. Banca germană a ales ultima cale și a încheiat cu Trustul petrolului o convenție foarte dezavantajoasă pentru ea. Potrivit acestui contract, Banca germană s-a angajat să nu întreprindă nimic ce ar putea dăuna intereselor americane⁴⁷.

După ce „Standard Oil“ a pus bine piciorul în România, încet-încet a început opera de acaparare a unor însemnate rezerve de petrol ale întreprinderilor petroliere mici. Capitalul societății „Româno-Americana“ a fost sporit mereu. „Româno-Americana“ ajunsese să dețină 31,4% din producția de petrol a țării.

Nu au stat însă inactivi nici capitaliștii englezi, olandezi, francezi etc. Aceștia au înființat numeroase societăți sau au acaparat altele. Un rol din ce în ce mai mare a început să capete capitalul englez și olandez, îndeosebi în urma colaborării începute în 1907 între trustul englez Shell și trustul olandez Royal Dutch, finanța anglo-olandeză creînd în 1910 societatea „Astra română“, care va deveni mai târziu cea mai mare societate petrolieră din țară.

Lupta complexă pentru împărțirea și reîmpărțirea bogățiilor petroliere ale României între uniunile monopoliste internaționale ale capitaliștilor în perioada 1905—1914 reiese foarte clar din repartitia, în această perioadă, a capitalurilor în industria petrolieră⁴⁸. Astfel, din 150,8 milioane de lei aur cât era capitalul societăților petroliere în 1905 și 403,6 milioane de lei aur cât era în 1914, ponderea capitalului german reprezenta 64,32% în 1905 și doar 27,30% în 1914; ponderea capitalului anglo-olandez era de 8,750% în 1905 și deja de 47,890% în 1914, a celui american de 3,320% în 1905, respectiv de 6,190%, a capitalului franco-belgian de 4,310%, respectiv de 8,60%, iar a capitalului italian de 4,980% și apoi de 1,850%. Ponderea capitalului românesc s-a redus de la 14,320% în 1905 la 8,10% în 1914.

Așadar, acela care avea în 1914 dominația în industria petrolieră din România era capitalul anglo-olandez; în ansamblul capitalului industriei petroliere, capitalul românesc reprezenta o pondere și mai mică decât înainte. În felul acesta, bogățiile României erau împărțite și reîmpărțite între marile uniuni monopoliste internaționale, care, folosindu-se de cîrdășia cu burghezia

⁴⁷ Vezi V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 244—245.

⁴⁸ Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României*, București, 1934, p. 24.

și moșierimea română, exploatau poporul nostru muncitor și bogățiile naturale ale țării.

În cadrul sistemului capitalist mondial, România, verigă slabă din punct de vedere economic, avea un rol subordonat de țară înfeudată marilor puteri imperialiste. Acest lucru agrava contradicțiile economice, sociale și politice ale țării. Frământările sociale și politice vor căpăta, de aceea, o complexitate și o amploare cum nu mai cunoscuseră pînă atunci.

Caracterizînd în ansamblu economia României în perioada examinată, tovarășul Nicolae Ceaușescu scria : „Procesul de concentrare și centralizare a producției și capitalului făcuse abia primii pași și era departe de a avea un rol dominant în viața economică și politică a României. Capitalul financiar se afla într-o formă incipientă ; sistemul bancar și de credit era lovit puternic de marea finanță capitalistă internațională. România nu numai că nu exporta capital și nu participa la împărțirea pieței mondiale, dar se afla ea însăși în sfera de influență a marilor puteri imperialiste, făcea obiectul acestei împărțiri. Monopolurile imperialiste își disputau locul pe piața românească, iar o parte însemnată a teritoriului țării noastre se afla încă sub ocupație străină”⁴⁹.

În concluzie, România nu numai că nu întrunea trăsăturile arătate de V. I. Lenin pentru definirea imperialismului și nu era o țară imperialistă, dar, slabă din punct de vedere economic, ea constituia obiect de dispută și de exploatare din partea puterilor imperialiste.

⁴⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 343—344.

SITUAȚIA ȚĂRĂNIMII DIN COMITATUL ARAD ȘI LUPTA EI ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

GÉZA KOVACH

Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, la începutul secolului al XIX-lea încep să apară tot mai puternic semnele crizei modului de producție feudal și în agricultură. În comitatul Arad, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, sînt organizate tot mai multe gospodării alodiale, bazate pe producția de mărfuri. Dezvoltarea acestora se baza pe robotele iobagilor, din care cauză se observă tot mai mult tendința de a spori cantitatea robotelor. Pe de altă parte, stăpînii gospodăriilor alodiale, prin reorganizarea sistematică a hotarelor, caută să schimbe vechile apartenențe iobăgești, în general de o calitate bună, cu altele de o calitate mai slabă. Într-o serie de locuri, stăpînii gospodăriilor alodiale trec și la exproprierea pădurilor și pășunilor comune, ceea ce accentuează starea de tensiune în rîndurile țărănimii, contribuind astfel la pregătirea revoluției burghezo-democratice din 1848/1849.

Pînă la începutul secolului al XIX-lea, majoritatea comunelor din comitatul Arad făceau parte din marele domeniu erarial, sub administrația căruia țărănimea a dus o muncă uriașă de deștelenire și defrișare, mărind considerabil suprafețele cultivabile. Majoritatea acestora au fost cuprinse în inventarul apartenențelor urbariale¹. Din rîndurile țărănimii s-a ridicat un număr însemnat de țărani înstăriți, care posedau întinderi mai mari de terenuri arabile, cirezi de vite, turme de oi, de porci etc.²

În timpul războaielor napoleoniene, însă, erariul începe vînzarea domeniilor sale din Arad. Cumpărătorii, în mare parte, provin din rîndurile negustorilor sau ale altor elemente burgheze, îmbogățite în timpul războiului. În dată după cumpărarea moșiilor, dispunînd și de capitalul financiar necesar, ei trec la reorganizarea domeniilor cumpărate, fără însă să renunțe la venitu-

¹ Kovách Géza, *Unele probleme privind dezvoltarea agriculturii în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771/1772*, în „Studii”, 4/1960, p. 239—254.

² Vezi descripțiile urbariale ale comunelor Pecica, Olari, Sînmartin, Sîntana, Comăneș, Socodor, Semlac etc. (Arhivele st. Arad, fond. Conscriptii).

rile urbariale. Toate aceste măsuri au contribuit la înrăutățirea generală a situației țărănimii ³.

Cea mai mare gospodărie alodială din comitatul Arad a fost înființată de arhiducele Iosif de Habsburg, care cumpără pe rând între 1817 și 1827 comunele : Chișineu Criș, Șiclău, Zerindul, Pădureni, Otlaca, Nădab, Sinte Mare, Iarmata Neagră, Șomos, Adea, Mișca, Cintei ⁴. Domeniul cuprindea aproape 140 000 iugăre de pământ (măsurate cu 1 100 stînjeni pătrați), pe care gospodăreau circa 2 000 de familii de iobagi și peste 500 de familii de jeleri ⁵. Investind sume mari, arhiducele trece la reorganizarea domeniului și instalează o crescătorie de oi modernă. Procedînd la sistematizarea proprietății, între 1821 și 1839, ia de la iobagi pentru alodiu aproape jumătate din hotarele comune, din imăsurile și în parte și din arăturile folosite de ei ⁶.

Proprietăți de mare întindere a mai cumpărat în comitatul Arad de la erariu și baronul Iosif Dietrich. Între anii 1820—1824 baronul cumpără comunele Berechiu, Pîncota, Seleuș, Cigărel, Măderat, Agriș, Almaș, Arăneag, Apateu, Buteni și Chisindia ⁷. Suprafața totală a proprietății cumpărate reprezenta aproape 70 000 iugăre cadastrale (1 600 □). El își organizează centrele gospodăririi alodiale la Pîncota, Berechiu și Buteni. În urma hotărnicirilor și pe domeniul lui Dietrich, iobagii pierd însemnate terenuri, din care cauză intentează procese urbariale împotriva noului stăpîn, care se prelungesc fără sfîrșit ⁸.

Un alt domeniu mare s-a format în valea Crișului Alb, cuprinzînd și întinse păduri în jurul localității Sebiș. Acest domeniu fu cumpărat în 1806 de familia Königsegg. El cuprindea comunele : Sebiș, Crețești, Prezești, Ignești, Donceni, Miniad, Govoșdia, Berindia, Roșia, Revetiș, Ciurești, Zemerzel, Craicova, Nadalbești, Susani, Dieci, Dumbravița, Crocna de Jos, Crocna de Sus, Iara, Iaz și Neagra ⁹ și avea o suprafață de aproape 200 000 iugăre mici (cu 1 000 □). Domeniul fu reorganizat în 1821, cînd, efectuîndu-se noi hotărniciri, defrișările, mare parte a pășunilor și a pădurilor fură răpite de la iobagi. Centrele gospodăririi alodiale fură organizate la Sebiș și Dieci ¹⁰.

Alte domenii de mare întindere au fost organizate la Ineu, de către baronul Atzél, la Șiria, de către familia Bohus, și la Semic, de către contele

³ Nagy Irén, *A Magyar kamarai birtokok értéksítése a napoleoni háborúk idején*, Budapesta, 1930.

⁴ Mérey Gyula, *Mezőgazdaság és agrártársadalm Magyarországon*, Budapesta, 1948, p. 13—19.

⁵ Arh. st. Arad, Conscriptii urbariale.

⁶ *Ibidem*, Acta Congregationum, 805/1822, 809/1824.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, 994/1823, 599/1831.

⁹ Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története*, II, Arad, 1895, p. 530.

¹⁰ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 496, 497, 498, 499, 1000, 1001, 1002, 1003/1823.

Hadik. Domeniul de la Ineu fu cumpărat de baronul Atzél între anii 1803 și 1806, înglobînd comunele Ineu, Șicula, Mocrea, Gurba, însumînd aproape 90 000 iugăre (1 000 □). În 1821, și aici au fost efectuate hotărnicirile, provocînd pagube însemnate pentru țărani¹¹. În cele din urmă, familia Atzél ajunse să-și formeze două alodii bine organizate: cel din Ineu și cel din Șicula, bazîndu-se, la fel, pe robota iobagilor.

Domeniul din Semlac fu cumpărat de la erariu de contele Hadik în 1840, pentru suma de 324 693 de florini¹². Fiind unul din purtătorii de cuvînt ai nobilimii liberale și adept al dezvoltării capitaliste, se apucă îndată după cumpărare să reorganizeze noul său domeniu în spirit modern. Datorită acestei reorganizări, țăraniii pierd pășuni întinse și de calitate bună, din care cauză la Semlac izbucnesc mișcări și tulburări, care se prelungesc pînă la 1848¹³.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în comitatul Arad se mai formează o serie de gospodării alodiale, mai mici decît cele amintite, fiecare purtînd însă caracteristicile gospodăriilor producătoare de mărfuri, bazate pe robotele iobagilor. Dintre aceste gospodării amintim alodiul de la Bocsîg, care ajunge în proprietate particulară în 1821. Pînă la 1835 se formează aici una din cele mai moderne crescătorii de vite cornute, porci și oi¹⁴. În 1829 domeniul avea 750 de vite, 4 429 de porci și 60 de roiuri de albine. Domeniul avea 84 de angajați salariați, mai ales la crescătoriile de animale¹⁵.

Dintre celelalte domenii de la șes se mai pot aminti domeniile din Panatul Nou și Olari ale familiei Gyulay. Domeniul Gyulay era renumit prin crescătoria sa de oi¹⁶. Familia Czárán, care s-a îmbogățit din comerțul cu porci, a cumpărat domeniul din Șepreuş în 1822 de la erariu. Îndată după preluarea proprietății a executat hotărnicirea, folosindu-se de mijloacele cele mai brutale, care pricinuiră pagube considerabile iobăgimii¹⁷.

Numeroase gospodării alodiale bine organizate se constituiră și în zona pădurilor din Zărând și în satele situate pe valea Crișului Alb și pe valea Mureșului. Dintre acestea merită să menționăm în primul rînd proprietatea Almay. Întemeietorul marelui domeniu Almay a fost J. Wurm, un negustor din Pesta, care cumpără în 1824 comunele Cilul de Jos, Cilul de Sus, Sîrbi și Bodești, apoi în 1828 Almaș, Pleș, Lunca și Plop. În 1835 i se conferi — împreună cu titlul de nobil — și numele de Almay¹⁸. În urma hotărnicirilor, numitul Almay își formează trei centre alodiale. Pădurile comune fură expropriate.

¹¹ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 1632/1826; Arh. Tribunalului Arad, Acte urbariale.

¹² Márki S., *op. cit.*, p. 680.

¹³ Arh. st. Arad, acte neinventariate din 1848.

¹⁴ Arhiva Muzeului din Arad, actele procesului Algyay.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Márki S., *op. cit.*, p. 668, 679.

¹⁷ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 501/1823.

¹⁸ Márki S., *op. cit.*, p. 657.

Pe teritoriul pădurilor din Zărand un domeniu alodial fu organizat de negustorul sîrb Naszády Marcu (Nasztradonovita), care cumpără în 1821 comuna Feniş¹⁹. Alt domeniu fu organizat de Scherz, negustor din Bratislava, care cumpără în acelaşi an de la erariu comuna Văsoaia. Tot în 1821 fraţii Remold din Pesta cumpărură Gurahonţul, maghiarizîndu-şi apoi în diploma de înnobilitare numele Remold în Remekházi²⁰. Negustorul Purgl, din Pesta, cumpăruse încă în 1820 comunele Iosaş şi Iosăşel, iar mai tîrziu, sub numele de Purgly, ajunsese preşedinte al primei bănci de depuneri din Arad. Comunele Socaci şi Madrizeşti fură cumpărate în 1819 de Cyrill Nikolits, care îşi organizează o crescătorie de oi, însuşindu-şi prin hotărnicire cele mai bune pămînturi iobăgeşti²¹. Negustorul armean de la Gheorgheni cumpără, tot în 1819, Talpoşul, unde îşi organizează o crescătorie de porci²². Comunele Drauţ şi Dud fură cumpărate în 1823 de Dániel Lukács. Hotărnicirile organizate de el convocară, la fel, mari nemulţumiri în rîndurile ţărănimii²³.

Alţi proprietari noi se îmbogăţiră prin administrarea domeniilor alodiale. Deseö Adam ajunge astfel, în 1800, în stăpînirea comunelor Şilindia, Luguzău şi Iercoşeni. La fel se îmbogăţi familia Török, care cumpără Dezna, Buhani şi Selejani²⁴.

Am mai putea aminti domeniile lui Cornel Marcu din Pescari, domeniul lui Joseph Hampl din Saturău, al lui Paul Hendrey de la Răpsîg, al lui Kászonyi din Vărădia şi altele, unde peste tot au fost efectuate hotărniciri şi alodizări trecîndu-se la organizarea unor domenii de tip capitalist²⁵.

★

Formarea alodiilor noi a fost pretutindeni condiţionată de remăsurarea hotarelor comune şi de o nouă delimitare a sesiilor iobăgeşti. Cu această ocazie, de regulă, pămînturile comune precum şi sesiile iobăgeşti au fost repartizate pe alte locuri decît unde fuseseră mai înainte. Majoritatea jalbelor confirmă şi ele că domniile de pămînt au căutat să-şi păstreze pămînturile cele mai bune. Noile sistematizări de hotare au uniformizat sistemul de cultivare a hotarelor. Sesiile risipite fură grupate după un sistem nou. Totodată însă hotarul pămîntului iobăgesc a fost închis, defrişările au fost interzise, în consecinţă începe fărîmiţarea lotului urbarial.

¹⁹ Má r k i S., *op. cit.*, pag. 697, 705.

²⁰ *Ibidem*, p. 703.

²¹ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 994/1823.

²² Má r k i S., *op. cit.*, p. 670.

²³ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 7838/1823.

²⁴ Má r k i S., *op. cit.*, p. 671.

²⁵ *Ibidem*, p. 668.

Se schimbă esențial raportul dintre pământul alodial și urban, situație care este înrăutățită și de sporul natural al populației. În acest sens este grăitoare următoarea situație :

Nr. crt.	Comuna	Numărul iobagilor		Numărul sesiilor	
		1800	1831	1800	1831
1.	Adea	154	82	46	24 2/8
2.	Mișca	171	117	69 1/8	31 4/8
3.	Buteni	246	434	68 4/1	90
4.	Măderat	258	290	61 5/8	62 2/8
5.	Agrîș	153	263	25	55 2/8
6.	Mocrea	116	129	41 3/4	34 2/4
7.	Socodor	293	443	190 2/8	202 2/4
8.	Gurba	131	150	41 3/4	34 2/4
9.	Cilul de Sus	78	147	16 1/8	24 3/8
10.	Cilul de Jos	93	147	30	30
11.	Miniad	30	47	12 3/8	11 3/8
12.	Ignești	39	56	14 3/8	14
13.	Donceni	54	57	16 3/8	14 1/4
14.	Berindia	41	54	13 3/8	13 2/4 ²⁶

Paralel cu fărâmițarea sesiilor iobăgești crește enorm și numărul jelerilor. În legătură cu aceasta iată doar câteva cifre :

Nr. crt.	Comuna	Numărul iobagilor		Numărul jelerilor		Proportia jelerilor	
		1772	1821	1772	1821	1772	1821
1.	Pecica Magh.	164	218	7	223	4%	29%
2.	Pecica Rom.	290	443	43	126	12,8%	22,1%
3.	Chișineu Criș	133	154	23	122	14,7%	44,2%
4.	Adea	154	82	16	183	9,4%	69,1%
5.	Mișca	171	117	30	148	14,9%	55,8%
6.	Iarmata Neagră	64	92	9	94	12,3%	50,5%
7.	Agrîș	153	283	79	183	33,3%	36,4%
8.	Măderat	258	290	3	221	1,1%	42,2%
9.	Minișel	42	44	4	44	8,6%	50% ²⁷

Pe lângă hotărnicirile dăunătoare iobagilor, frecventă a fost și luarea cu forța a pământului de la iobagii rămași fără vite de jug ²⁸.

În afară de schimbarea pământurilor iobăgești de o calitate bună cu alte pământuri mai slabe, o serie de plângeri iobăgești se refereau la sarcinile mărite de robotă. Robota însemna sarcina cea mai grea pentru iobagi. În urma creșterii numerice a populației a crescut în mod considerabil și cantitatea

²⁶ Arh. st. Arad, Conscripții urbariale.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, Acta Congregationum, 425/1800, 1012/1823, 1813/1823, 347/1826.

totală a zilelor de robotă, cerute de la comunitățile iobăgești, deși în multe cazuri ciuntirea sau micșorarea sesiilor a însemnat o scădere a robotelor iobăgești pe familii. Acestea însă erau compensate prin creșterea numărului zilelor de robotă jelerească. Iată ce ne spun datele statistice :

Comuna	Robota iobăgească		Robota jelerească		Total	
	1772	1821	1772	1821	1772	1821
Cilul de Jos	2 139	3 160	108	552	2 247	3 682
Cilul de Sus	1 067	2 553	650	720	1 767	3 255
Șicula	1 065	6 292	938	1 836	2 003	8 128
Mocrea	1 392	3 458	1 296	180	2 698	3 638
Gurba	903	3 900	864	—	1 767	3 900
Chișineu Criș	2 973	5 408	248	2 296	3 021	7 704
Adea	2 548	2 587	674	3 294	3 214	5 881
Mișca	3 241	8 155	846	540	4 087	8 695
Donceni	1 730	1 482	866	—	2 396	1 482
Neagra	284	1 300	648	432	1 032	1 732
Revetiș	896	3 419	108	108	994	3 257
Semlac	3 607	23 686	684	1 764	4 291	25 450 ²⁹

Îndeplinirea sarcinilor de robotă se urmărea în modul cel mai necruțător și de cele mai multe ori și în perioada cea mai nepotrivită. Situația aceasta este confirmată și de cererea din 1823 din Podești, în care țăraniii protestează împotriva faptului că, de când au ieșit de sub administrația erariului, robota li se pretinde cu deosebită asprime³⁰.

Din jalbele înaintate la începutul secolului al XIX-lea rezultă în mod limpede că în multe locuri robota n-a putut fi îndeplinită decât cu forța. „În timp de robotă — citim dintr-o jalbă — ne istovim de la o zi la alta fără să sfârșit, de ne-au pierit și patru boi de atîta trudă, deoarece zilele de robotă ni se cer oricîte fără a se ține seama de nimic, iar de nu, sîntem mînați la lucru cu ciomege”³¹.

Iobagii din comuna Groși se plîng și ei tot pentru faptul că domnul de pămînt îi mîna la lucru aproape toată săptămîna, încît abia le rămîne cîte o zi-două pe săptămîna pentru treburile lor³². În 1822 înaintează o plîngere și cei din Curtici împotriva împovărilor de robotă, precum și împotriva faptului că sînt luați cu sila la căratul lemnelor și ca gonaci la vînătoare, peste obligații³³.

S-au înmulțit abuzurile și cu privire la ținerea evidenței robotei. Pentru asemenea situații se plîng în 1814 iobagii din Ignești, care enumeră cazurile

²⁹ Arh. st. Arad, Conscripții urbariale.

³⁰ Ibidem, Acta Congregationum, 1397/1823.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, 1034/1823.

³³ Ibidem, 179/1822.

în care au fost înșelați cu câte 3—16 zile fiecare. Jalbe asemănătoare înaintază și cei din Ineu, precum și cei din Dieci³⁴. Iobagilor din Selejani li se pretindea de fiecare zi restanță de robotă câte o zi și jumătate, iar pentru răscumpărarea vitelor prinse pe locuri oprite erau siliți de asemenea la robotă. Plângeri asemănătoare sînt înaintate și de iobagii din Șicula, Sebiș, Crețești, Ignești, Miniad, Nadalbești, Susani etc.³⁵.

Alte jalbe arată că zilele de robotă cu vitele sînt calculate doar ca robote cu palma. Asemenea cazuri se înregistrează la Donceni și Prezești, Dieci și Răpsig, precum și la Groși și Baltele³⁶. La Ilteu, Toc și Săliște însuși scaunul domnesc este nevoit să constate socoteala greșită a zilelor de robotă³⁷.

Alte împovărări exagerate la robotă provin din cauza înregistrărilor neclare din conscripțiile urbariale sau chiar din lipsa conscripțiilor. Astfel, la Pîncota, după ce dispăruseră conscripțiile din 1811, sarcinile de robotă fură pretinse în modul cel mai abuziv. O situație asemănătoare era și pe domeniul Csernovits din Șimand. În jalba lor, locuitorii Șimandului arată că, din cauza lipsei urbariului, se pretind chiar și câte 56—60 de zile de robotă pe an de la jeleri, precum și 100—150 de zile de la iobagii cu sesii, deși obligația era de 18, respectiv de 52 de zile³⁸.

Plângeri numeroase provocară și socotelile cu privire la căraușia lungă și la alte munci de transport. Iobagii din Almaș, Lunca, Pleș sînt siliți să transporte cu căruțele lor lemnul pînă la Cermei, Zimand, Arad, fără să li se scadă corespunzător din robotă³⁹. La Mocrea, în schimbul căraușiei li s-a pretins iobagilor 12 zile de robotă cu palma, iar în locul dărilor în natură au fost obligați tot la robotă⁴⁰.

Tuturor acestor situații le puneau vîrf abuzurile nenumărate ale slujbașilor domnești. La Slatina li se cereau iobagilor zile în plus de robotă pînă și pentru folosirea izlazului comunal. La Vărădia, după robotă, ispanul puneă iobagii la treburile gospodărești în curtea curiei domnești⁴¹. În alte comune iobagii erau siliți ca, în afara zilelor de robotă, să facă ziua și noaptea de pază la magaziiile de cereale și în jurul clădirilor domnești. Dacă iobagul nu se prezenta la robotă în ziua fixată, era pedepsit cu închiderea în beci ori cu bătaia⁴².

Deși gospodăria alodială a adus pe primul plan producția nemijlocită a domeniului, bazată în general pe munca gratuită a iobagilor și într-o mică măsură pe munca salariată, nobilii nu renunțară nici la veniturile provenite din dijmă și alte dări.

³⁴ Arh. Muzeului din Arad, doc. din 1814.

³⁵ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 1064/1820, 1018/1823, 1002/1823.

³⁶ Ibidem, 1001/1823, 1821/1823, 14/1831.

³⁷ Arh. Muzeului din Arad, 32 784/1843.

³⁸ Ibidem, actele din 1819.

³⁹ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 1001/1823.

⁴⁰ Arh. Muzeului din Arad, actele din 1819.

⁴¹ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 501/1823, 10 033/1823.

⁴² Ibidem, 1014/1823, 994/1823.

Iobagii în plîngerile lor semnaleză și abuzurile săvîrșite cu ocazia dijmuirii. Dintre aceste nemulțumiri în primul rînd trebuie să amintim dijma răsîndită în comitatul Arad, și anume dijma de o cincime. Reglementarea urbarială tereziană prevăzuse pentru toate produsele nona. În comitatul Arad însă, domnul de pămînt se bucura aproape pretutindeni și de zeciuială, care însă era obligatorie doar pentru cerealele păioase. În urma alodizărilor, la începutul secolului al XIX-lea, în locul nonei și zeciuielii în comitatul Arad se generalizează dijmuirea cu a cincea parte din orice produs : cereale, porumb, cartofi, fasole, cînepă, in, vin, țuică, ba în multe cazuri se pretindea și din inventarul de vite. Iobagilor din Socaci, Crețești, Miniad, Ignești, Nadalbești și Susani li se lua a cincea parte pînă și din fînul și fructele produse pe locurile de fînețe⁴³. Iobagilor de la Sintea Mare li se pretindea să dea a cincea parte din miei⁴⁴. Pe vremea administrației erariale, iobagii din Răpsîg nu plățiseră decît nona ; o dată cu schimbarea stăpînului, s-a pretins și aici a cincea parte, ca și pe domeniile familiei Atzél etc.

Iobagii din Sîntana, Glogovăț și Șiria se plîng de dijma neobișnuită și împovărătoare pusă pe vin. În jalba lor din 1823 ei arată că domnul de pămînt zeciuieste vinul, iar după aceea, din nou, separat și tescovina, deși mai înainte doar vinul constituia obiectul zeciuielii⁴⁵.

Foarte multe jalbe sînt înregistrate din cauza extinderii dijmei asupra unor noi produse. Urbariul precizase destul de clar că dijma se aplică la cerealele semănate pe pămîntul urbarial. În consecință, corespunzător cu practica veche, cerealele și legumele produse în grădina din intravilan, pe defrișările tinere și pe locul de fînețe nu se dijmuiau, ba în majoritatea locurilor nici porumbul de al doilea semănat pe miriști.

La Donceni și la Prezești li s-a luat țăranilor a cincea parte din toate fructele, zarzavaturile, plantele fibroase produse pe loturile din intravilan⁴⁶. Baronul Simonyi dijmuia cerealele semănate pe locurile de fînețe ale iobagilor din Vîntători. La Socaci se lua a cincea parte și din fîn, din fructe și din orice zarzavaturi de grădină. Fînețele se dijmuiau și la Selejani. La Baltele domnul de pămînt lua ca dijmă 80 de mierțe din prunele pe sesiile din intravilan și pe locurile de pășunat⁴⁷.

Nu putem trece cu vederea nici abuzurile care se făceau la dijmuirea tîrzie a cerealelor iobagului. Potrivit obiceiului, iobagul nu-și putea căra acasă cerealele decît numai după ce domnul de pămînt își lua din ele dijma. Legea VII, din 1802, precizase că domnul de pămînt este obligat să execute dijmuirea pînă cel tîrziu la 8 zile după seceriș, legea VII, paragraf 2, din 1836, reduce termenul acesta la 3 zile⁴⁸. În realitate însă, dijmuirea se făcea cu

⁴³ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 994/1823.

⁴⁴ Ibidem, 1234/1823.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, 1011/1822.

⁴⁷ Ibidem, 1064/1820, 994/1823.

⁴⁸ Mérey, op. cit., p. 191.

multă întârziere. Pentru aceasta se plîng iobagii din Șimand în 1822. Jalbele privitoare la dijmuirea porumbului sînt și ele frecvente⁴⁹.

Abuzuri numeroase se produceau și în legătură cu cuantumul „dărilor“. Urbariul prevedea obligativitatea iobagilor de a da pentru fiecare sesie întregă o căruță de lemne, doi cocoși, doi pui, 12 ouă și o iție de unt (apr. 1 kg). În multe locuri însă pretențiile erau mai mari. La Baltele domnul de pămînt pretindea cîte două găini, trei ouă și un sfert de iție de unt de fiecare optime de sesie⁵⁰. Olarii țărani din Sebiș erau impuși la 3—5 florini taxă de fumărit și la cîte un car de lemne⁵¹. În jurul Sebișului în toate comunele erau introduse taxe neobișnuite pentru cazanele de fierț țuică. Domeniul din Sebiș își strîngea anual 700 de florini din aceste taxe⁵². La Vărădia se luau cîte doi florini de fiecare grădină de pruni aflată în folosința iobagilor. Situația era la fel aproape în toată valea Mureșului. Pe domeniul din Sebiș se stabiliră taxe obligatorii și pe coșarele de uscat fructe. Obiceiul acesta se întinse și pe alte domenii învecinate, încasîndu-se cîte un florin de fiecare gospodărie⁵³.

Un volum foarte mare de acte cu procese urbariale arată conflictele grave care s-au ivit în legătură cu dreptul unor comune mari de a ține târg, de a percepe taxe locale, de a răscumpăra piața⁵⁴.

Într-o ultimă grupă a împovărilor impuse de domnii de pămînt asupra iobagilor pot fi enumerate amenzile în bani puse pentru vitele zălogite, vînzarea considerată ilegală a băuturilor, pentru încălcarea interdicției de a folosi pășunea etc.

★

Abuzurile nenumărate ale domnilor de pămînt, remăsurările hotarelor, silniciile autorităților feudale crează în sînul țărănilor o stare de permanentă fierbere. Cercetările cele mai recente ne-au arătat că starea de permanentă agitație a țărănimii este un fenomen inseparabil de feudalismul în descompunere nu numai în Transilvania, ci pe tot cuprinsul Imperiului habsburgic⁵⁵.

Accentuarea exploatării și în general pătrunderea gospodăririi alodiale au provocat și pe teritoriile situate în afara Principatului Transilvaniei, deci și în comitatul Arad, o serie de mișcări țărănești, iar multe dintre acestea s-au amplificat, devenind adevărate răscoale.

Mișcarea colectivă a țărănimii a început încă în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea, imediat după reglementarea urbarială a Mariei Tereza. Pe proprietățile particulare, abuzurile s-au săvîrșit deja cu ocazia conșcripțiilor urbariale. Țărănimia nu înțelegea politica Curții imperiale. I se părea că aceasta este principalul lor sprijin împotriva nobilimii și, întrucît regle-

⁴⁹ Arh. st. Arad, Acta Vicecomitis, 3 august 1822.

⁵⁰ Ibidem, 1014/1823.

⁵¹ Arh. Muzeului din Arad, doc. din 1811.

⁵² Ibidem, actele procesului Algyay.

⁵³ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 1001/1823, 1034/1823,, 944/1823.

⁵⁴ Ibidem, 1008/1823, 1001/1823, 354/1826, 1548/1826.

⁵⁵ Tilkovszky Loránt, *Az 1831-es paraszfelkelés*, Budapest, 1956.

mentarea urbarială le-a asigurat într-adevăr condiții mai avantajoase și mai liniștite decât cele vechi, iobagii se referă în toate jalbele lor la „măritul și milostivul urbariu“. Între anii 1772—1775 ei depun o sumedenie de jalbe, din cauza nedreptăților provocate de conscripțiile urbariale. Potopul acesta de jalbe reprezintă, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prima acțiune colectivă a țăranimii împotriva domnilor de pământ. Deosebit de multe jalbe au sosit dinspre Chișineu Criș, Nădab, precum și din ținuturile păduroase ale Zărandului.

Un nou val de jalbe a fost înaintat între anii 1782—1785, când în comitatul Arad începe exproprierea pădurilor, folosite pînă atunci în mod comun. Pierzîndu-și pădurea, locuitorii din Bodești, Pietriș, Toc, Lupești, Iacobeni, Buceava și Bîrzava au vrut chiar să emigreze. Pînă și organele comitatense sînt nevoite să stăvilească numărul colosal de abuzuri săvîrșite de feudali și, în 12 februarie 1783, deschid proces împotriva domeniilor din Ilteu și Săliște pentru încălcarea urbariului⁵⁶.

Mulți dintre iobagii deposedați de pădurile și de o parte a pășunilor lor alcătuiesc cete de haiduci și atacă castelele feudale.

La începutul secolului al XIX-lea, din cauza hotărnicirilor, izbucnește o nouă serie de mișcări iobăgești. În 1804—1805, de pildă, țăranii din Pascari alungară de două ori comisia venită să instaleze în posesie pe noul domn de pământ, încît în cele din urmă, comitatul fu nevoit să-și impună voința cu sprijinul forței militare⁵⁷. Seria mișcărilor care au cuprins întregul comitat a început însă după 1818, când, ca o consecință a hotărnicirilor în serie și a noilor conscripții urbariale, executate după licitarea domeniului erarial, a început un atac general împotriva pămînturilor urbariale.

Mișcărilor acestea au îmbrăcat formele cele mai variate. S-au înmulțit într-o măsură necunoscută pînă atunci dezertările soldaților și acțiunile haiducești. Scriptele comitatului înregistrau, an de an, tot mai mulți soldați fugari. Recrutările nu se mai puteau executa decît cu mare greutate și numai cu forța. Teritoriul comitatului era cutureiat de mai multe cete de haiduci cuprinzînd un număr mare de oameni. Una dintre aceste cete își avea tabăra în pădurea dinspre Ineu, de unde ataca domeniile înconjurătoare. Între anii 1821 și 1833 au fost atacate de cel puțin 20 de ori domeniile din Răpsîg, Șicula, Ineu, Cermei, Șepreuș și Tăuți⁵⁸.

O serie de acțiuni asemănătoare cu cele care au avut loc între 1818—1820 în Zărand, dar de proporții mai reduse, a început în 1822—1823 în comitatul Arad, atunci când ajunge comite suprem Wenckheim Jozsef⁵⁹. Noul comite primi nenumărate jalbe care relatau în primul rînd abuzurile mai mari din valea Mureșului și pădurile Zărandului, săvîrșite cu ocazia hotărnicirilor sau a fixării servituțiilor iobăgești. Autorii acestor jalbe erau mai ales notarii locali

⁵⁶ Márki S., *op. cit.*, p. 423.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 688.

⁵⁸ Arh. st. Arad, Acta Vicecomitis, 12/2.II.1823, 92/30.VIII.1822, 93/23.VII.1822.

⁵⁹ Trocsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története, 1790—1849*, Budapest, 1956, p. 154—179.

și preoții ortodocși. Jalba celor din Răpsîg, de pildă, fusese redactată de notarul din Beliu, iar a celor din Baltele de notarul din Iosaș. Notarul din Vărădia redactase jalbele a nu mai puțin de șapte comune ⁶⁰.

Satele înaintau și o serie de jalbe împotriva notarilor și juzilor corupți și abuzivi. La 16 martie 1820 țărani din Semicornu pornesc o acțiune împotriva notarului lor, deoarece acesta strînsese în mod ilegal sume de bani de la ei, fără să-i contabilizeze și astfel a încasat de două ori anumite sume. Cei din Semicornu cer ani de-a rîndul îndepărtarea notarului și în mai multe ocazii intervin și personal la comite în acest scop ⁶¹. Iobagii din Nădab depun personal cererea lor la vicecomite și înfățișează și verbal nemulțumirile lor provocate de abuzurile notarului local ⁶². Agitații și acțiuni similare au continuat și în anii următori. Mișcarea țărănilor din Berechiu, de pildă, îndreptată contra notarului nu se sfîrșise nici în 1831 ⁶³.

Un alt aspect al luptelor duse pentru menținerea autonomiei interne a comunelor îl formează tulburările ce se produceau cu ocazia alegerii conducerii comunale și în special a primarilor.

După răspîndirea gospodăririi alodiale, administrația acestor domenii folosea orice mijloc pentru a putea acapara total și conducerea internă a comunelor. Legea urbarială tereziană menținuse pînă la un anumit grad autonomia conducerii interne a satelor. Primarii și jurații erau aleși de comunitatea satească. Tîrgurile și comunele mai mari plăteau și servituțiile în comun, iar dijele se strîngeau de omul ales de comună. O dată cu accentuarea exploatarii feudale, domeniile intervin tot mai brutal în autonomia internă a comunelor. Posibilitatea ca administrația domeniilor să aibă un amestec în alegerile de primari, spre a aduce în fruntea comunelor oameni în care să poată avea deplină încredere, era prin urmare binevenită. Nu-i de mirare deci că prăpastia dintre antistiile comunale și pătura largă a țărănimii s-a adîncit, iar după 1820, cînd abuzurile legate de hotărniciri luaseră proporții, nemulțumirile se manifestă tot mai energic împotriva primarilor și juraților. Un exemplu elocvent ne oferă în această privință evenimentele petrecute la Vărșand.

Mulți ani de-a rîndul, la Vărșand primarii satului se aleseseră fie din familia Hotăran, fie din familia Mateuți, ei fiind în același timp și cei mai de încredere oameni ai administrației domeniilor. Primarul Mitru Hotăran a abuzat însă de funcția sa și ani de-a rîndul n-a mai dat socoteală de banii comunei. Cu oamenii se purta îngîmfat, străduindu-se să satisfacă întru totul interesele domeniului. În această situație, sătenii redactară, sub conducerea lui Mihail Ungureanu, o jalbă către comitat.

Primarul Hotăran aduse însă împotriva celor care au făcut jalba acuze mincinoase, iar solgabirăul Deseö Zsigmond arestă cinci dintre iobagii care au redactat jalba. Abia după maltratarea și întemnițarea lor fără nici o judecată,

⁶⁰ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 1021/1823, 1014/1823, 1030/1823, 1034/1823, comunele Vărădia, Julița, Lupești, Baia etc.

⁶¹ Ibidem, 255/1820, 332/1821, 788/1822, 872/1823.

⁶² Ibidem, 194/1822.

⁶³ Ibidem, 294/1831.

se ordonă anchetarea cazului. Acuzații fură eliberați. După întoarcerea lor în comună, locuitorii destituiră imediat din funcție pe primarul Hotăran, alegându-l în loc tocmai pe torturatul Mihail Ungureanu. Când însă noul primar, ajutat de notar, dezvăluie delapidările făcute de Hotăran, acesta din urmă ceru ajutorul administratorului domenial, care, arestându-l din nou pe primar, porunci să i se dea 24 lovituri de bătă, deși în comitatul Arad era interzis încă din 1809 ca primarii să fie pedepsiți cu bătaia. Administrația domenială destitui cu forța pe primar, în locul lui fiind numit Ion Nadra, rubedenia fostului primar Hotăran. Ca jurați fură aleși tot numai oameni de-ai lor. Comuna depuse o nouă plîngere la comite. Drept urmare, sosi la fața locului, la 8 aprilie 1823, o delegație care recunoscu nevinovăția lui Ungureanu și legalitatea alegerii anterioare de primar. Pe baza hotărîrii delegației comitatense, satul îl alege din nou pe Ungureanu ca primar. Această hotărîre nu a fost însă respectată și aplicată, administrația domenială ordonînd noi alegeri. Amenințînd mereu cu arestare, recurgînd la bătăi și persecuții, solgabirăul izbutea ca, din cei 15 trădători ai satului, propuși la candidatură, să fie ales din nou numitul Ion Nadra.

O nouă plîngere către vicecomite împotriva alegerilor măsluite nu dădu prea multe rezultate. Primarul fu menținut chiar și împotriva hotărîrii vicecomitelui. Satul obținu totuși încuviințarea alegerii unor jurați noi, care însă în curînd fură arestați de către solgabirău ⁶⁴.

Comuna se ridică iarăși, pretinse eliberarea juraților și înaintă către vicecomite o petiție, compusă din 13 pagini, enumerînd în ea toate abuzurile și cerînd următoarele: Mihail Ungureanu să fie repus în funcția de primar; Ion Nadra să fie pedepsit pentru pîră mincinoasă; comuna să-și reprimească urbariul; familiile Hotăran și Mateuți să nu mai candideze pentru funcțiile de conducere; fostul primar Hotăran să plătească pagubele provocate comunei; administratorul să restituie fîneța comunei și să plătească pagubele provocate și, în sfîrșit, gestiunea primarului să fie prezentată comunității satului ⁶⁵.

Comitatul, examinînd cererea, ordonă imediat să se facă noi alegeri de primar, cu condiția să nu candideze nici Ungureanu, nici Nadra, nici Hotăran. În această situație, țaranii își aleseră noul primar dintre oamenii de încredere ai satului ⁶⁶. Prin urmare, în cele din urmă, mișcarea din Vărșand se termină cu victoria sătenilor din această comună.

Iobagii n-au reușit însă întotdeauna să iasă învingători în alegerile de primar și în general autonomia internă a satelor fu tot mai mult încălcată. În 1825 spre pildă, la *Pecica*, administratorul desemnă 8 candidați, oameni ai săi de încredere, pe care toată comuna îi disprețuia. Prin înșelăciuni reuși să fie aleși proprii săi candidați. Comuna se plînsese la comitat, dar cererea n-a avut rezultat ⁶⁷.

⁶⁴ Arh. st. Arad. Acta Congregationum, 366/1824, 635/1824.

⁶⁵ Ibidem, 972/1824.

⁶⁶ Ibidem, 833/1824.

⁶⁷ Ibidem, 1539/1825.

Un alt conflict izbucni la *Chereluș* în 1820, din cauza ilegalității hotărnicirilor și a rapturilor de pământuri. Atmosfera fusese încordată în comună încă înainte de 1820. La 25 aprilie 1818 spre pildă, când 11 vite cornute ale comunei fură sechestrate și închise pe domeniul Atzél din vecinătate, iobagii din *Chereluș*, înarmați cu ciomege și furci, pătrunseră noaptea în clădirile anexe ale baronului Atzél și-și luară cu forța vitele⁶⁸. Hotărnicirile nu făcură decât să accentueze atmosfera de încordare. Kiss Sándor, noul proprietar, luă cu ocazia măsurărilor toate pământurile bune pentru alodiu. În urma repartiției noi, 152 de iobagi căpătară numai 41 de sesii. Cu excepția a șapte iobagi, tuturor li se dădu câte 1/4 sesie. Noile tarlale erau însă de o calitate mai proastă decât cele vechi. Din cauza tufişurilor și a ciulinilor, 84 iugăre din arături și 43 iugăre din fînețe erau total inutilizabile⁶⁹. Nemulțumirea cea mai mare a fost provocată însă de faptul că noul proprietar voia să fixeze iobagilor chiar și loturile din intravilan pe locuri mai îndepărtate și mai rele.

Cînd domnul de pămînt sosi cu comisia de verificare la fața locului, ca să desemneze noile loturi din intravilan și extravilan, satul refuză solidar să preia noile pămînturi și se răsculă. Iobagii se adunară în jurul bisericii. Aici au aprins două focuri mari și traseră clopotele în dungă. Trimiseră un om în turn ca să dea de veste dacă întîmplător cineva „din comisia de autentificare s-ar fi îndreptat într-acolo“. Se-nțeleseră de asemenea ca, dacă vreunul din gospodarii satului ar veni cu stăpînul feudal să preia locurile de casă, cel care era de pază în turn să tragă clopotele în dungă, iar poporul înarmat cu ciomege, securi și furci de fier să respingă cu forța pe cei ce se apropiiau⁷⁰.

Comisia a fost astfel nevoită să-și întrerupă lucrările. Trupele chemate în ajutor puseră pe capii răscoalei în lanțuri și-i transportară la închisoarea din Arad⁷¹.

În raportul înaintat comitatului, comisia cerea pedepsirea exemplară a răzvrătiților. Domnul de pămînt înaintă, de asemenea, la 24 noiembrie 1820 adunării comitatense o plîngere, în care relatea cele petrecute și urgența din nou autentificarea hotărnicirii. Cum s-a încheiat procesul răsculaților din *Chereluș* nu se știe, fapt e că în 1821 domnul de pămînt execută hotărnicirea, dar nu se atinse de intravilan⁷².

În același an, 1820, izbucni, tot din cauza abuzurilor comise de noii proprietari, revolta de la *Minișel*. Cu ocazia executării hotărnicirilor, o parte de hotar, numită „*Pădurea Neamțului*“, le-a fost răpită iobagilor. Aceștia, neacceptînd noua situație, mînară pe acel loc, la 25 iunie 1820, toată ciordea de boi a satului și opuseră rezistență gornicului și stăpînului domencial care vrură să confişte vitele. Sub conducerea unui anume Tudor Teodor, stăpînii fură bătuți și alungați pînă la curia domnească.

⁶⁸ Arh. st. Arad, Inquisitiones, 1818, fasc. 14, nr. 31.

⁶⁹ Ibidem, Acta Congregationum, 231/1826.

⁷⁰ Ibidem, 1441/1820.

⁷¹ Ibidem, 231/1821.

⁷² Ibidem, 1819/1821.

După cazul acesta, solgabirăul sosi numaidecît în sat, erdonă arestarea a cinci iobagi, socotiți conducători ai iobagilor, și-i trimise la temnița din Arad. Satul însă depuse solidar cautiune pentru ei, încît toți cinci fură puși în libertate. Alți cîțiva dintre conducătorii mișcării fugiră din sat și nu se întoarseră decît după restabilirea liniștii.

Lupta dusă de iobagi împotriva stăpînului feudal nu încetă nici după acestea. Domnul de pămînt reclamă pe același Tudor Teodor pentru faptul că i-ar fi atacat slugile curiei. Satul a intervenit și el la forurile competente ca să-și mențină fîneața în cheștiune. Ca să poată acoperi cheltuielile procesului purtat împotriva stăpînului, țărani își vîndură o parte din vite⁷³. De această dată nu s-a ajuns la acte de represiune mai deosebite.

Proporții mult mai mari a avut răscoala *din Șepreuș* din 1824. Șepreușul intrase în proprietatea familiei Czárán în 1822. Cu ocazia hotărnicirilor, iobagilor li se repartizase pămînt mai puțin pentru arătură și izlaz. Jaful săvîrșit a stîrnit revolta lor. Rezistența satului fu organizată de dregătorii săi. Noul domn de pămînt ceru însă sprijinul organelor comitatense pentru a putea executa hotărnicirile. Concomitent, satul înaintă o cerere către guvernul provincial⁷⁴, arătînd amănunțit că la hotărnicire nu li s-a dat decît foarte puțin pămînt, care e mlăștinos și buruienos, iar pe izlazul neîndestulător nu cresc decît ciulini. La 16 iunie 1824, iobagii adresează plîngerile de-a dreptul către împărat, apoi la 1 iulie trimit o nouă suplică la Viena⁷⁵.

Domnul de pămînt împreună cu solgabirăul, avînd în spate sprijin armat, începură să terorizeze pe țărani. Decis la orice sacrificiu, satul se hotărî să opună rezistență. Înarmîndu-se cu furci și cu pietre, iobagii alungară din sat pe haiducii comitatului, pe solgabirău și pe vicecomite. Mulțimea înarmată își rîndui tabăra în jurul bisericii⁷⁶.

Din Arad organele comitatense trimiseră o companie întregă de soldați pentru înăbușirea mișcării din Șepreuș. Sătenii fură constrînși cu forța armată să se predea, iar după aceea începu reprimarea. Soldații ținură satul 30 de zile sub ocupație. La 14 iulie fu transportat la Arad primul grup din cei arestați, urmat la 6, 11 și 13 august de noi grupuri de țărani arestați⁷⁷. Pe motivul că ar fi avut legături cu răsculații din Șepreuș au fost arestați și țărani din Nădab, Sintea Mică, Cermei, Apateu și Șimand, între ei și unii primari din satele amintite⁷⁸.

După plecarea soldaților, atmosfera din sat continuă să rămînă tot în-cordată și, la începutul anului 1825, oamenii continuau să refuze acceptarea noilor tarlale și nu erau dispuși să înceapă aratul. Dregătorii satului redactară o nouă cerere, prin care încercau să-l convingă pe comite despre dreptatea plîngerii lor⁷⁹.

⁷³ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 1056/1823.

⁷⁴ Ibidem, 493/1823.

⁷⁵ Ibidem, 952/1825.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, 1526/1825.

⁷⁸ Ibidem, 952/1825.

⁷⁹ Ibidem, 552/1825.

După o îndelungată așteptare, la 19 aprilie 1825 sosi în sat o delegație a comitatului, care interogă pe iobagi la fața locului în legătură cu plîngerile lor. Aceștia arătară din nou că noile lor părți de hotar sînt neproductive⁸⁰. După o cercetare amănunțită, la 10 iulie comisia își prezintă raportul în fața comitatului. Hotărîrea comitatului dispuse analizarea plîngerilor de către scaunul domnesc, care la 25 noiembrie 1825 rezolvă în cele din urmă cazul făcînd țărănilor unele concesii de mică importanță. Hotărîrea scaunului domnesc dispuse anumite despăgubiri pentru livezi și restabilirea sesiilor în extravilan, în proporțiile pe care le avuseseră înainte de remăsurarea hotarelor. Se mai dispuse, de asemenea, ca cele 12 zile de lucru făgăduite din partea feudalului pentru lucrările de hotărnicire să fie plătite, ca dimensiunile pășunii comunei să fie stabilite în raport cu inventarul de vite și nu proporțional cu sesiile și, în sfîrșit, ca în legătură cu situația defrișărilor să se depună un nou raport mai detaliat⁸¹.

Rezultatele obținute de către iobagi nu erau însă satisfăcătoare, căci o bună parte din pămînturile lor a rămas definitiv pierdută.

Reglementarea hotarelor provocă mari tulburări și la Șiria, comună mare, cu 6 104 locuitori⁸², care erau cu toții aspru loviți de planul de hotărnicire al stăpînului lor feudal Bohus János. Acesta urmărea să pună stăpînire pe 391 iugăre de arătură și să le răpească țărănilor și pășunile cele mai roditoare, oferindu-le în schimb doar pășuni deluroase pline cu mărăcini și tufișe. În urma procesului intentat împotriva iobagilor, în 15 martie 1835, în prezența unui jurat și unui procuror comitatens, Bohus îi înștiință care vor fi noile lor pășuni împrejmuind cele măsurate în lotul alodiului prin brazde și interzicînd țărănilor folosirea acestora în viitor.

Țărănii, agitați și din cauza unirii bisericești forțate, s-au adunat îndrjjiți în fața primăriei protestînd împotriva acestor măsuri. Ei au distrus apoi brazdele de împrejmuire, fiind hotărîți să restabilească și conducerea autonomă a comunei. După ce primarul a fost silit să depună pecetea comunei, iar notarul să plece, țărănii și-au ales alți conducători pentru antistia comunală. Numai cu ajutorul lăncierilor din Pîncota reuși Bohus să restabilească ordinea⁸³.

Țărănii continuară însă lupta, înaintînd o petiție în chestiunea lor către Consiliul de locotenență de la Buda, în care arătau silniciile stăpînului feudal. Problema ajunse chiar și în fața împăratului, care trimite o muștrare lui Bohus în legătură cu folosirea arbitrară a forțelor militare⁸⁴. În asemenea condiții, Bohus își schimbă tactica, ajungînd în cîteva luni la învoială cu

⁸⁰ Arh. st. Arad, Acta Congregationum, 952/1825.

⁸¹ Ibidem, 1551/1825.

⁸² Fábian Gábor, *Arad vármegye geographiai leirása*, Arad, 1835, manuscris, Muzeul din Arad.

⁸³ Arhiva Tribunalului Arad, procesul urbarial din Șiria.

⁸⁴ Ibidem, informația dată de trimisul regal către Consiliul de locotenență regală cu privire la planul de reorganizare a sesiilor din Șiria.

țărani. Cu ocazia executării hotărnicirilor, stăpînul a făcut unele concesii în favoarea țăranilor⁸⁵.

Mișcări similare au izbucnit în 1837 și la Șicula și în alte sate.

Pînă la 1840, în majoritatea comunelor din comitatul Arad stăpînii feudali, ajutați și de organele oficiale comitatense, au executat hotărnicirile. Mai rămaseră însă unele comune mai mari, țîrguri, unde opoziția țăranimii a împiedicat executarea împărțirii hotarelor. În special pășunea a rămas în folosința comună a iobagilor și a stăpînului feudal. În epoca reformelor și sub influența discuțiilor purtate în cadrul dietelor naționale în legătură cu problema urbarială, în ajunul revoluției din 1848 domnii de pămînt se străduiau să ducă la bun sfîrșit și separarea pășunilor alodiale de cele urbariale chiar și în acele țîrguri unde acest lucru pînă atunci nu se rezolvase. Asemenea încercări au avut loc la Semlac, Șimand, Olari etc. Desigur, intenția feudalilor s-a lovit de împotrivirea înverșunată a țăranilor. O asemenea ciocnire a avut loc și în comuna *Olari*.

Planul hotărnicirii a fost pregătit în 1845, iar în septembrie 1846 a început și executarea practică a remăsurătorilor. Remăsurarea primei tarlale a decurs în liniște pînă la al 44-lea lot. Cînd însă, în continuare, a urmat distribuirea unor loturi neproductive, a izbucnit împotrivirea satului. Peste 200 de țărani s-au adunat în jurul comisiei de remăsurare, înarmați cu topoare, coase și ciomege, atacînd și forțele de siguranță. Comisia a fost alungată, iar hotărnicirile au fost anulate. Țăranii răsculați s-au adunat în jurul bisericii, clopotele au fost trase în dungă⁸⁶.

Stăpînul de pămînt și comisia de hotărnicire au raportat imediat evenimentele comitatului, cerînd intervenția armată. În ziua de 25 septembrie au fost trimiși în sat 120 de soldați înarmați, care au ocupat cu forța satul. Mulțimea țăranilor a fost împrăștiată. Satul a rămas mai multe zile sub stare de asediu, hotărnicirile fiind executate în continuare sub controlul forțelor armate⁸⁷. Lupta țăranilor nu s-a încheiat, ei au intentat un proces urbarial împotriva domnului de pămînt, iar cu ocazia revoluției din 1848 scînteia nemulțumirilor a aprins din nou flăcări.

*

Evenimentele urmărite reprezintă doar o oglindire parțială a ciocnirilor provocate de hotărniciri. Iobăgimea a folosit pretutindeni îndeosebi calea jalbelor și a proceselor urbariale. Ea continua să mai spere că înaltele foruri, și în primul rînd împăratul, le vor soluționa favorabil problemele. Contraindicțiile acumulate izbucniră însă violent în 1848, cînd aplicarea legilor iobăgești ajunse tocmai în mîna acelor care săvîrșiseră mai înainte toate nedreptățile. Nu e de mirare deci că în 1848 și comitatul Arad a fost cuprins de mari mișcări țărănești, care au îmbrăcat puternice aspecte sociale și naționale.

⁸⁵ Actele procesului urbarial din Șiria, *loc. cit.*

⁸⁶ Arh. st. Arad, Acta Vicecomitis, 1057/1846, 1100/1846, 1105/1846, 1113/1846.

⁸⁷ Ibidem.

STRUCTURA SOCIALĂ A IMPERIULUI BIZANTIN (SECOLELE IV—XV)

EUGEN STĂNESCU și GHEORGHE ZBUCHEA

Mersul ascendent, pe drumul progresului, al societății omenеști înseamnă succesiunea unor formațiuni social-economice, de la comuna primitivă pînă la socialism, în timp și spațiu, fiecare avînd propriile sale legi. În cadrul acestor formațiuni social-economice, generalul și particularul se îmbină în mod armonios, existînd deosebiri în ceea ce privește aspectele concrete ale genezei, instituții sociale sau politice caracteristice în perioada de maximă înflorire, forme specifice de criză și, în ultimă instanță, de dispariție, spre a face loc unui nou mod de producție. Aceleași legi generale descoperite, în urma unei intense cercetări teoretico-științifice, de către clasicii marxism-leninismului guvernează acest proces. Un material documentar tot mai bogat este folosit de istorici pentru ca, pe baza unor concepții complet sau parțial diferite, să obțină o redare cît mai exactă, veridică și științifică a frămîntatei istorii a umanității.

În cadrul discuțiilor dintre istoricii marxiști privind definirea și succesiunea formațiunilor social-economice precapitaliste, problema modului de producție feudal a căpătat un loc central. Se urmărește a se vedea în ce măsură prin acest stadiu au trecut diferite societăți, care sînt legile general valabile, formele specifice în alte spații decît în Europa occidentală etc. Aceasta e una din principalele cauze care au determinat în ultimul timp o substanțială creștere a interesului pentru studierea problemelor interne al statului bizantin. Acest interes decurge de altfel din însăși importanța cunoașterii multilaterale: social-economice, politice și spirituale a istoriei acestui imperiu.

Statul bizantin a existat timp de peste un mileniu, constituind în timp o legătură directă între antichitate și vremurile mai noi, de sfîrșit a evului mediu. Regiune de contact permanent sub autoritatea basileilor de la Constantinopol, aflîndu-se în decursul vremurilor pe întinse și deosebite regiuni de pe trei continente: Europa, Asia și Africa, Imperiul bizantin își justifică și prin spațiul său interesul pentru cunoașterea fenomenelor interne. În această organizare statală au intrat elemente etnice dintre cele mai diferite, avînd loc procesul formării unor popoare sau începuturile vieții social-politice ale altora. Pe de altă parte, timp de mai multe veacuri Imperiul bizantin, prin institu-

țiile sale, prin formele sale politice, prin diplomație, prin intermediul bisericii ortodoxe etc., și-a pus o pecete durabilă și variată asupra evoluției istorice a multora dintre numeroșii săi vecini cu care a intrat în contact vremelnic sau permanent. Putem nota astfel că cunoașterea istoriei interne a popoarelor balcanice nu poate fi înțeleasă just fără prezentarea a ceea ce au preluat, transformat și dezvoltat în raport cu bizantinii.

La aceste elemente ce arată suficient importanța cunoașterii complete a istoriei Bizanțului, deci și a evoluției sale sociale, mai trebuie să adăugăm și un alt aspect teoretic, metodologic. Cunoașterea istoriei sociale a Bizanțului demonstrează o dată în plus valabilitatea legiților generale, universalitatea modului de producție feudal, nuanțând și îmbogățind reprezentarea noastră generală privind istoria universală în perioada medievală.

Cunoașterea evoluției interne a Imperiului bizantin e condiționată de natura și cantitatea izvoarelor documentare, narrative sau de altă natură pe care le avem la dispoziție.

Pentru prima perioadă a istoriei bizantine, care coincide într-o oarecare măsură cu sfârșitul lumii romane, o serie de izvoare interne permit degajarea trăsăturilor fundamentale ale prăbușirii lumii sclavagiste. Ni s-au păstrat o serie de decrete și constituții imperiale, novele ale unor împărați, papirusuri, ca, de exemplu, cele din Egipt privitoare la familia Appion. Izvorul fundamental pentru această perioadă îl constituie marea operă de codificare a dreptului roman și adaptarea sa la noile condiții istorice înfăptuită de către împăratul Iustinian între 529—534. Această culegere de legi, *Corpus juris civilis*, cuprinde patru părți: *Codul*, *Digestele*, *Institulele*, *Novellele*.

În perioada dispariției rînduielilor sclavagiste și a apariției obștii țărănești lipsesc în general izvoarele, fie juridice, documentare sau narrative. Singurul izvor păstrat este *Nomos georgikos* (Legea agrară), datînd, probabil, de la începutul secolului al VIII-lea și reprezentînd o transpunere în scris a unor norme de drept cutumiar, legiuire care, permanent îmbogățită, a circulat timp de mai multe secole nu numai la bizantini, dar și la slavii de sud, la români și chiar la ruși. Această largă circulație în spațiu și timp a *Legii agrare* precum și păstrarea pînă în zilele noastre a unor manuscrise începînd abia cu secolul al XI-lea fac ca în legătură cu acest izvor fundamental pentru istoria Bizanțului în secolele VII-X opiniile să fie deosebit de diferite. În veacul al VIII-lea *Ekloga* constituie o încercare de adaptare a normelor de drept roman la condiții istorice noi. Asemenea încercări au fost făcute de asemenea de către împărații Vasile I (867—886) și Leon al VI-lea (886—912): *Epanagoge*, *Proheiron* și *Basilicalele*.

În secolul al X-lea *Tratatul fiscal* încearcă să fixeze raporturile dintre contribuabili și stat. Deosebit de importante sînt *novelele* împăraților macedoneni între 922—996 prin care se încearcă apărarea obștilor țărănești și a stratioșilor în fața atacurilor dinaților. În secolul al XI-lea *Catagrafia tebană*, înregistrînd situația concretă a familiilor dintr-o anumită regiune, este primul document ce arată clar raporturile dintre țărănimea aservită și feudalitatea bizantină.

Începînd cu veacul al XII-lea și pînă la sfîrșitul imperiului, numărul de documente interne este din ce în ce mai mare. Ni s-au păstrat diferite cărți cadastrale (așa-numitele *Praktika*), numeroase acte de donație, vînzare-cum-părare, concedare etc. în arhivele mănăstirești, în special de la Muntele Athos, publicate în cea mai mare parte. Între monumentele juridice din această perioadă amintim *Codul lui Harmenopoulos* (sec. XIV).

Este știut că în Imperiul bizantin a existat o tradiție istoriografică neîntreruptă, astfel că există numeroase cronică și alte monumente de literatură politică-istorică (publicate mai ales în cunoscuta colecție de la Bonn). Numeroasele vieți ale sfinților, dincolo de schematicismul și tradiționalismul lor, furnizează de asemenea unele știri privind istoria agrară a Bizanțului.

Situația inegală și dispartă a informației a influențat în mare măsură evoluția cercetării istoriei sociale a Bizanțului, orientînd-o mai ales spre ultimele secole, precum și rezultatele generale ale investigației istorice. Interesul pentru cunoașterea istoriei interne a Bizanțului este mai vechi, dar foarte mult timp efortul s-a îndreptat spre istoria politică internă și externă mai ales, spre istoria culturii și civilizației bizantine. Interesul pentru istoria socială și economică s-a manifestat la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd o serie de istorici occidentali (Zaharia von Lingenthal, Gfrörer, Rambaud, Monnier etc.) s-au pronunțat pentru integrarea societății bizantine în cadrul societății medievale europene, recunoscînd că unele aspecte au fost feudale, dar insistînd mai ales asupra aspectelor juridice ale relațiilor dintre oameni.

A fost meritul deosebit de însemnat al bizantiniștilor ruși dinaintea de Revoluția din Octombrie (Vasilievski, Pancenko, F. Uspenski, A. Vasiliev etc.) de a fi cercetat în adîncime istoria agrară bizantină, în special geneza și caracteristicile obștii țărănești, instituțiile feudale, regimul loturilor țărănești. S-au obținut astfel rezultate remarcabile, multe puțin cunoscute și reluate din nou abia după cel de-al doilea război mondial. Această primă etapă a cercetărilor de istorie internă a Bizanțului se încheie imediat după primul război mondial, prin punerea deci a problemelor fundamentale, publicarea unui mare număr de izvoare, a căror interpretare însă era împiedicată de viziunea istorică idealistă. În decursul următoarelor trei decenii care alcătuiesc o a doua etapă în preocupările de istorie social-economică a Bizanțului, au apărut numeroase studii de amănunt ale unor bizantiniști, care au îmbogățit astfel substanțial cunoașterea aspectelor economice, juridice, fiscale etc. Din lunga serie a acestora amintim pe A. Andreades, G. I. Brătianu, L. Brehier, N. A. Constantinescu, G. Danstrup, F. Dölger, N. Iorga, Gh. Ostrogorsky, G. Rouillard și mulți alții. Majoritatea cercetătorilor au mers spre recunoașterea caracterului feudal al societății bizantine, dar incomplet, netrecîndu-se, de regulă, dincolo de tratarea aspectelor juridico-formale, astfel că nu s-a ajuns la o lucrare de ansamblu asupra acestei chestiuni așa de importante.

După cel de-al doilea război mondial s-a trecut la o nouă etapă, în cadrul căreia nu numai că s-au amplificat cercetările parțiale, dar s-au publicat noi surse și mai ales s-a căutat o sintetizare a rezultatelor obținute.

O dată cu aceasta, observăm o clară diferențiere a curenților din bizantinistica contemporană, a cărei caracteristică este influența deosebită a bizantinisticii marxiste. Astăzi nu există unitate de vederi în ceea ce privește aprecierea orînduirii din Bizanț. În cadrul bizantinisticii occidentale putem deosebi în principal două curente. Primul dintre aceste curente, ai cărui reprezentanți sînt P. Lemerle, N. Svoronos și alții, susținînd teza că Imperiul bizantin a fost o formațiune statală unică în felul ei, cu trăsături proprii ce nu s-au dezvoltat în alte regiuni, nu recunoaște acestei societăți un caracter feudal, feudalismul fiind asimilat cu structura politico-juridică existentă în Occidentul Europei în evul mediu.

Reprezentanții celeilalte orientări contemporane, F. Dölger, P. Charanis, D. Zakythinos etc., situîndu-se pe poziții juridico-formale, acceptînd caracterizarea societății bizantine ca feudală în special în ultimele sale veacuri de existență, de multe ori în legătură cu venirea cruciaților și a altor elemente occidentale, restrîng cercetarea lor mai ales la clasa dominantă, precum și la unele aspecte de suprastructură.

Bizantiniștii din țările socialiste, bazîndu-se pe concepția că modul de producție feudal a existat și în Bizanț o dată cu dispariția rînduieiilor sclavagiste, integrează astfel evoluția acestui imperiu în cadrul general al istoriei universale. Există însă deosebiri foarte mari între concepțiile privind modalitatea și data dispariției sclavagismului, geneza, rolul și evoluția obștii slave, respectiv slavo-bizantine, perioada și formele aservirii țărănimii, obligațiile țărănimii aservite față de stat și față de feudali, evoluția instituțiilor feudale, formele și tendințele crizei din ultimele secole, germeii relațiilor capitaliste etc. Între bizantiniștii contemporani, în cadrul diferitelor școli naționale un rol însemnat în elucidarea acestor probleme l-au avut G. Ostrogorsky, A. Kaidan, E. Lipșiț, M. Siuziumov, Z. Udaltova, D. Anghelov și alții. Cu toate diferențele existente între studiile diferiților bizantiniști, tabloul istoriei bizantine așa cum apare din cercetările cele mai recente este deosebit de complex, liniile sale fundamentale putînd însă fi reliefate. Schițarea evoluției interne a societății bizantine începînd din veacul al V-lea și pînă în veacul al XV-lea, pe care autorii au încercat-o în paginile următoare, presupune evidențierea procesului evolutiv în liniile sale cele mai generale, avînd în unele cazuri un caracter ipotetic, reprezentînd în același timp o sinteză a stadiului actual al bizantinisticii. Tabloul societății bizantine, cu umbrele și claritățile sale, așa cum ne apare astăzi, reprezintă în ansamblu o formă specifică de evoluție într-un cadru istoric determinat. Societate împărțită pe clase, cunoscînd proprietatea privată în cursul întregii sale perioade de existență precum și interesele antagoniste generate de aceasta, societatea bizantină a cunoscut în același timp variate și multiple manifestări ale luptei de clasă, începînd cu războaiele sclavilor și coloniilor în secolele V—VI și terminînd cu mișcarea zeloților sau a țărănilor din secolul al XIV-lea.

În mare, istoria Imperiului bizantin o putem împărți în trei perioade : timpurie, de mijloc și tîrzie.

Bizanțul timpuriu (395—717) este perioada dispariției Imperiului roman, a prăbușirii rînduielilor sclavagiste și a stabilirii masive a slavilor în imperiu.

Bizanțul de mijloc (717—1081) este perioada trecerii spre feudalism, caracterizată prin existența obștii bizantine sau a proprietății țărănești libere la început, urmată de începutul procesului de aservire masivă a țărănimii, de genă a instituțiilor feudale.

Bizanțul târziu (1081—1453) este epoca victoriei relațiilor feudale clasice, a instaurării regimului politic al feudalilor bizantini, a înfloririi maxime a instituțiilor feudale specific bizantine, precum și a dispariției lor în urma unor cauze interne, dar mai ales externe, între care atacurile occidentalilor mai întîi și în sfîrșit ofensiva nestăvilită a turcilor otomani.

Problema structurii sociale a Bizanțului timpuriu, a caracterului și evoluției acesteia este una dintre cele mai controversate între bizantinologia marxistă și cea nemarxistă. Bizantinologia nemarxistă, considerînd că feudalismul este de natură suprastructurală, tăgăduiește evoluția socială de caracter feudal din această primă perioadă, ca de altfel pentru toată istoria bizantină. Studiind în ansamblul ei istoria bizantină ca o istorie a succesiunii a două moduri de producție diferite, bizantinologia marxistă consideră că relațiile feudale se formează abia în a doua perioadă și că, din analiza documentelor, mai ales a celor juridice, nu se poate vorbi de existența relațiilor feudale în Bizanțul timpuriu. Unii bizantinisti au fost înșelați de aparențe, căci această primă perioadă înregistrează criza relațiilor sclavagiste și doar unele forme premergătoare de relații feudale.

Raportul dintre sat și oraș (*chora* și *polis*) ne dă caracteristica socială a Imperiului roman de răsărit ce se transformă în Imperiu bizantin. În cadrul acestor raporturi, între sat și oraș, preponderența netă a orașului prin existența unei producții urbane dezvoltate nu va dispărea, căci în Bizanț nu are loc un proces de ruralizare asemănător celui din Imperiul roman de apus, și duce la existența unei societăți orașenești care va juca un rol deosebit alături de societatea rurală. Datele furnizate de izvoare trebuie bine cîntărite, spre a discerne relațiile sociale și a vedea în cadrul structurii sociale clasele și păturile existente. Dezvoltarea societății în Bizanțul timpuriu trebuie a fi tratată începînd cu secolul IV, din două cauze: societatea bizantină timpurie este rezultatul evoluției societății romane, mai ales începînd din veacul al III-lea, pe de o parte, iar pe de altă parte împărații romani târzii au luat o serie de măsuri fiscale și legislative, care au reflectat situația socială și au influențat-o. De aceea, trebuie să zăbovim asupra conținutului și sensului acestora, spre a întrevădea evoluția din veacurile următoare.

Principala obligație percepută de la populație prin reforma lui Dioclețian era *annona*. Aceasta era percepută în conformitate cu două criterii: *capitatio* (pe cap de locuitor) și *ingatio* (pe suprafața de pămînt). Modul de percepere pe aceste căi a obligat autoritatea imperială să țină seama de

capacitățile de producție. La reformele lui Dioclețian se adaugă reformele lui Constantin cel Mare, care prezintă un interes deosebit. Constantin cel Mare începe perceperea anonei în bani, deci în răsărit economia de schimb în monedă avea să reziste ofensivei economice de schimb în natură, pe când în apus s-a trecut la o economie naturală. Această percepere a anonei în bani, numită și *adaeratio*, a jucat un rol deosebit în evoluția structurii sociale. Constantin a impus paralel o obligație fiscală a orașelor, *aerilustralis collatio*, adică perceperea periodică a impozitelor în bani.

Deci încă din secolul al IV-lea se observă în răsărit unele trăsături specifice care vor influența în chip hotărîtor dezvoltarea ulterioară. Astfel, în răsărit, în cadrul structurii agrare, satul joacă un rol principal și nu domeniul funciar. În al doilea rînd, pămîntul, ca mijloc de producție, apare tot mai mult ca principală sursă pentru veniturile fiscale percepute de la satul care începe să formeze o unitate economică. Structura bizantină timpurie a fost influențată în chip hotărîtor de fixarea producătorului direct de glie, măsură ce a determinat caracterul specific care avea să-l capete situația întregii mase a producătorilor direcți. Evoluția structurii sociale a mai fost influențată și de patronajul social, protecția celor mari asupra celor mici, ca și de intervenția tot mai frecventă a statului în viața socială.

Trecînd la analizarea structurii sociale în ceea ce privește masa producătorilor direcți, vedem că principala parte a acestora apare în izvoare cu denumirea de *douleia* (categorie servilă neliberă). Din rîndurile producătorilor direcți făceau parte sclavii și coloni. Definirea situației sclavilor în Imperiul bizantin timpuriu nu e o problemă simplă. Înregistrăm un fapt real, existența sclavilor în primul rînd la orașe și apoi la sate, avînd și într-o parte și în alta un rol important pe plan economic, deși era clar că randamentul lor era redus în agricultură. Dacă în agricultură numărul sclavilor este relativ mai mic, în schimb extinderea lor foarte mare la orașe arată că sclavii jucau în economia urbană un rol deosebit. Această situație este specifică pentru răsărit și nu pentru apus. Se constată aici existența sclavului în sens antic, considerat ca o unealtă vorbitoare, dar, sub influența creștină și a altor factori, condiția sa se îmbunătățește, căpătînd o anumită libertate în ceea ce privește moștenirea patrimoniului. Trebuie să facem distincție între secolul al V-lea, cînd exista o mare afluență de sclavi, ilustrată între altele și de pomenirea în izvoare a unor vaste piețe de sclavi la Alexandria, Antiohia, Constantinopol, și secolul al VI-lea, cînd numărul de sclavi se împușinează într-o anumită măsură și cînd, de asemenea, are loc o mai mare ameliorare a situației lor.

Problema de bază a structurii sociale în această perioadă este dezvoltarea colonatului, a cărui importanță pentru stat era mare, deoarece îi asigura obținerea impozitelor necesare. Măsura de bază în această direcție a fost legea țaranilor de glie, devenind astfel coloni. Este aici una din sursele colonatului — transformarea oamenilor liberi în țarani legați de glie — fie ca urmare a măsurilor statului, fie datorită stării de nesiguranță și obligațiilor cărora nu le puteau face față și pentru care intrau în dependență față de un mare pro-

prietar funciar. O altă sursă a colonatului a fost înzestrarea sclavilor cu loturi de pământ și cu o gospodărie, deci transformarea lor în coloni. În curînd coloniile nu se mai deosebesc prea mult de sclavi. Ei se numesc *adscripti glebae* (legați de pământ), iar în limba greacă se numeau *georgoi* (țărani în general), coloniile legați de pământ purtînd denumirea de *epanografi*. Era colon cel ce se naștea pe pămîntul unui proprietar și era înregistrat de fisc la capitolul proprietarului respectiv. Un colon nu avea un titlu propriu de proprietate; el avea un peculiu asupra căruia își exercita numai dreptul de folosință și nu avea drept să se căsătorească fără asentimentul stăpînului.

În legătură cu aceasta trebuie de subliniat largă extindere a patronajului în această perioadă, trecîndu-se de la patronajul orașenesc la patronajul sătesc — de la *patrocinium civitatis* la *patrocinium vicorum* — conform intereselor statului. Știri despre patronaj găsim în tratatul lui Libanios, care ne vorbește, de pildă, despre cei care protejează pe țăranii liberi contra agenților fiscului și pe coloni contra stăpînurilor de domenii. Statul urmărea interzicerea patronajului în scopul limitării creșterii puterii latifundiarilor. Astfel de măsuri au fost luate de către împăratul Valens în 368 și de Iustinian în 553, dar există îndoieli în ceea ce privește eficacitatea acestor interdicții. Instituția patronajului a avut de altfel efecte și asupra organizării de stat, căci tendințele descentralizatoare sînt indicate nu numai de relațiile stabilite între *colonus* și *dominus*, ca instituție legală, ci și de relațiile stabilite între *patronus* și *clientus*, ca instituție ilegală.

Măsurile luate de stat față de colonat și patronaj sînt contradictorii. Astfel, alături de măsuri luate împotriva extinderii colonatului, întîlnim în anul 415 o codificare a relațiilor de patronaj stabilite înainte de 397 prin care se recunoștea legarea coloniilor de patroni. Nu numai că acești patroni aveau drepturi asupra coloniilor, dar ei deveneau responsabili de perceperea impozitelor datorate de coloniile lor, cum se vede în Codul lui Teodosius. Prin aceste măsuri, statul întărea dependența coloniilor față de marii proprietari, contribuind la întărirea forței și puterii acestora. Astfel, în timpul veacului al V-lea are loc dezvoltarea continuă a marii proprietăți laice și ecleziastice. Pe marile domenii proprietarii își creează propriile lor detașamente de mercenari, unități militare formate din elemente străine sau sclavi înarmați și care se numeau „buccelarii“. Această forță militară este întrebuințată pentru a acapara pămînturile vecinilor, scop realizat și prin constrîngere economică. Țărani liberi și chiar sate întregi trec sub patronajul oamenilor puternici și influenți călcînd ordonanțele imperiale ce interziceau acest lucru și recurgînd la tot felul de acte false (acte de donație, de vînzare, de arendare și împrumut etc.). Extinderea patronatului duce la creșterea numărului de coloni.

Sub aspect social există o mare asemănare între cele două categorii servile: coloni și sclavi. De altfel, pentru contemporani e clar acest lucru. Astfel, o constituție de la începutul secolului al V-lea constata, încă de la sfîrșitul secolului al IV-lea, asimilarea între condiția enapografilor și cea a sclavilor. În legătură cu aceasta trebuie arătat că noțiunea de libertate sau de sclavie în perioada de care ne ocupăm are un conținut care nu poate fi definit cu sufi-

cientă precizie, statutul oamenilor putînd fi precizat mai ales în raport cu fiscul imperial. Țăranii liberi sînt responsabili personal și sub propriul lor nume de achitarea impozitelor. Țăranii coloni nu achită în mod direct impozitele, ci aceasta se face de către un intermediar de care depind acești coloni. Remarcabila înmulțire a colonilor înscriși ne arată că trebuie să o punem în legătură cu decăderea sclaviei, pe care o înlocuiește în bună măsură pe plan economic și social, dar colonatul prezintă diferențe față de situația sclavilor. Putem să vorbim în mod foarte clar că, în această perioadă de trecere de la antichitate la evul mediu, colonatul este o formă socială de trecere. Colonii aveau obligații fiscale față de stat în bani, și față de stăpîni în natură și muncă. Aceste obligații variau între $1/5$ și $1/2$ din producție.

Situația colonilor nu este cunoscută și în cursul veacului al VI-lea dintr-o serie întregă de novele și constituții ale lui Iustinian, care constată starea de lucruri din vremea sa, și anume asimilarea în bună măsură a situației sclavilor cu aceea a colonilor și înrăutățirea situației acestora din urmă. În acest sens e semnificativă novela lui Iustinian din 539 : în anumite împrejurări, acei coloni înscriși care stăteau 30 de ani pe același pămînt și plăteau impozite puteau deveni coloni liberi sau coloni salariați (*misthotoi*). Se observă și tendința de transformare a colonilor liberi în coloni aserviți, lucru condamnat de către Iustinian, care a considerat necesar să-i apere pe colonii liberi, care aduceau mai multe venituri statului în urma percepției impozitelor. Observăm deci că există mai multe categorii : coloni liberi, coloni aserviți, coloni salariați. Găsim chiar și o categorie de coloni numiți *amphiboloi* (coloni de ambele feluri), cu o situație intermediară între colonii aserviți și cei liberi, care au o parcelă într-un domeniu al unui mare proprietar, dar, fiind înregistrați ca locuitori ai unui municipiu, erau liberi.

Situația colonilor în cursul celor trei secole ale Bizanțului timpuriu cunoaște astfel o mare varietate, sfîrșitul acestei perioade cunoscînd dispariția colonatului, întreaga masă a producătorilor direcți fiind treptat alcătuită în primul rînd din țărani liberi.

În Bizanțul timpuriu situația masei producătorilor direcți, *douleia*, era determinată în raport cu mijloacele de producție, ceea ce-i dă caracterul social-economic, dar și în raport cu puterea de stat, care-i dă caracterul fiscal. Colonatul era astfel mai bine dezvoltat în Egipt ; în Asia (Siria, Palestina) cunoaște o dezvoltare medie, fiind mai slab dezvoltat în Europa.

O altă categorie a producătorilor direcți era formată din țărănimea liberă, o permanență socială a Bizanțului timpuriu și mediu. Unitatea social-economică de bază a acestei categorii era satul (*vicus* în limba latină, *chorion* în limba greacă). Acești țărani erau liberi din două puncte de vedere. În primul rînd, ei erau proprietari deplin asupra pămîntului (*possessores* în limba latină, *ketetores* în grecește). În raporturile față de fisc, ei erau contribuabili, în general fiind obligați la impozite în monedă (*adaeratio*), iar în caz de neplată erau supuși vînzării forțate a bunurilor (*coemptio*). Obligațiile lor față de stat nu erau numai în bani, ci și în natură. Izvoarele arată abuzurile funcționarilor imperiali, care în epoci de foamete și de lipsă de produse îi obligau

pe țărani să plătească în natură, iar în epoci de abundență, să-și achite obligațiile în bani. Aceste obligații tind spre o creștere ce devine mai accentuată în ultima parte a Bizanțului timpuriu. Alături de proprietatea patrimonială, țăranii liberi puteau obține pentru folosință și un lot de pământ în arendașie (*emphiteoză*). Constituția lui Iustin al II-lea caută să reglementeze situația acestor producători care dețin două proprietăți, una deplină și alta doar în folosință.

Clasa dominantă cunoaște o puternică dezvoltare în această perioadă, aflându-se la cealaltă extremitate a societății bizantine. În consolidarea situației acesteia au contribuit măsurile imperiale și patronatul. Reprezentanții clasei dominante erau numiți în limba latină *domini*, *despotes* sau *kyrioi* în grecește. Aceștia erau considerați ca atare nu în raport cu pământul pe care-l aveau în proprietate, ci cu folosirea mîinii de lucru, și totodată în raport cu fiscul. Membrii clasei dominante erau intermediari între fisc și mîna de lucru. Situația acestor membri ai clasei dominante este cunoscută într-o serie de documente și mărturii contemporane. Papirusurile egiptene ale familiei Appion ilustrează situația acestor proprietari funciari, mai ales în prima parte a Bizanțului timpuriu. Proprietarii funciari nu erau stăpîni ai unor mari domenii, ci ai unui grup de proprietăți răspîndite în aceeași provincie sau chiar în provincii diferite. Ei aveau mîna de lucru la dispoziție, așa cum se vede din existența unor *homoduloi*, deci mîna de lucru servilă. Pe proprietățile lor tind tot mai mult să capete drept de autoadministrare (*autoprageia*), care e doar o aparență de feudalism, fără însă a întruni caracteristicile imunității feudale de mai tîrziu. În legătură cu aceasta trebuie subliniat încă o dată rolul deosebit de important pe care l-a avut patronajul în creșterea marii proprietăți funciare. Pe domeniile funciare au apărut bande de protecțori de meserie ce luau sub ocrotirea lor satele, dar în același timp determinau o situație de anarhie împotriva căreia puterea centrală a trebuit să ia măsuri, ca de exemplu Leon în 468 sau Iustinian în 538. Procesul era în plină desfășurare și extinderea lui, neputînd fi oprită, constituia o primejdie pentru stat, după cum ilustrează măsurile nereușite ale lui Leon I, Zenon și Iustinian.

Printre cele mai importante fenomene care ilustrează criza sclavagismului în Bizanț este instaurarea de către stat a responsabilității colective care privea pe proprietari în general și în mod special pe producători, deci atît pe țărani, cît și pe stăpîni. Din acest punct de vedere e de semnalat faptul că țăranii liberi ce locuiau într-un sat (*vicus*) nu erau considerați în mod individual față de stat, deci în calitate de vicani, ci de convicani, adică aparținînd aceluiași resort fiscal care în urma măsurării pămîntului asigura perceperea impozitului respectiv, *metrokomie*. Această aparență este reflectată de comunitatea de soartă — *consortium* —, ceea ce înseamnă că toată lumea la un loc răspundea de obligațiile lor față de stat, ca atare toți răspundeau de randamentul pămîntului. Responsabilitatea fiscală colectivă este consolidată de stat și prin faptul că, în cazul ieșirii unui membru din comunitate, statul impunea, menținînd sistemele de impunere clasice — *capita-*

tio și *iugatio* —, adaosul la pământul nelucrat, obligație numită *ajectio* în limba latină, *epibole* în limba greacă. Acest sistem de impunere va da dreptul locuitorilor unei comunități să se apere împotriva ingerințelor din afară, a marilor proprietari sau a statului. O întâlnim și la coloni, dar în acest caz între stat și producătorul direct se interpune, în calitate de intermediar, stăpînul (*dominus*). Acest principiu al responsabilității colective a contribuit într-o anumită măsură la creșterea puterii exercitate de marele proprietar funciar asupra producătorilor de pe domeniul său. Mai târziu, însuși marele proprietar va fi obligat să plătească un *epibole* cînd există un teren nelucrat în vecinătatea proprietății sale.

În izvoare întâlnim clasa dominantă menționată mai ales ca ordin juridico-politic. Noul ordin politic al clasei dominante a luat naștere din contopirea a două ordine mai vechi: ordinul senatorial și cel ecvestru. Din această cauză clasa dominantă în Bizanțul timpuriu era o clasă ierarhizată; întâlnim subordine: *nobilissimi*, *clarissimi* etc., care sînt forme de organizare politico-juridică a clasei dominante. Astfel, în secolul al IV-lea membrii senatului sînt numiți *nobilissimi*. În secolul al VI-lea membrii acestor subordine se înmulțesc. Datorită măririi numărului lor, apar *clarissimi*, *illustrissimi*, *gloriosi*. Avem de-a face, pe de o parte, cu o creștere a numărului membrilor acestui ordin, iar pe de altă parte, cu o deplasare a titlurilor, care reflectă schimbările reale petrecute în interiorul clasei dominante. Trebuie deci să deosebim la Bizanț în această perioadă existența, alături de clase, a unor stări sau ordine. Clasele din societatea bizantină reprezintă din punct de vedere obiectiv poziția față de mijloacele de producție, pe cînd starea sau ordinul definește situația unui grup aparținînd unei clase sau mai multor clase din punct de vedere juridic. În raporturile dintre clasă și stare poate să existe o identitate completă sau relativă. Astfel, noul ordin senatorial nu este altceva decît clasa dominantă a cărei situație în cadrul statului a căpătat o codificare juridică.

În ceea ce privește însă al doilea ordin al societății bizantine, *ordo plebeus*, întâlnim în acesta mai multe clase sociale. În *ordo plebeus* intrau negustorii și meșteșugarii, care formau populația orașenească, precum și țărani și coloni, populația rurală. Vorbind despre negustorii și meseriași care intrau în *ordo plebeus*, trebuie să subliniem că prin negustori se înțelege aristocrația orașelor, iar prin meseriași propriu-zis sărăcimea orașului, care, fiind numeroasă, a avut un rol important în viața statului, de unde și grija deosebită manifestată de stat față de populația orașenească. Astfel, se asigură în marile orașe, în primul rînd la Constantinopol, aprovizionarea gratuită cu grîne. În 330 au fost aduse 80 000 de măsuri de grîu la Constantinopol, deci noua Romă se bucura și ea de privilegiile vechii Rome, pe care o continua. Grija aprovizionării capitalei cu grîne se continuă și în veacurile următoare. Astfel, în novela a 13-a a lui Iustinian se stabilea modul în care era transportat grîul din Egipt, cum trebuia depozitat în hambare și apoi împărțit. În aprovizionarea cu grîne a Constantinopolului există o perioadă de defecțiuni în prima jumătate a veacului al VII-lea, pentru ca la mijlocul aceluiași

veac să se desființeze, rămânând cu timpul doar ca o amintire. În aceste orașe există o aristocrație comercială financiară puternică din punct de vedere economic și care se află într-o continuă luptă pentru puterea politică cu aristocrația senatorială.

Schematizând tabloul principalelor clase și stări sociale din Bizanț, se poate arăta că acestea sînt observate în lumea rurală, cît și în cea urbană. Există un *ordo senatorius*, un *ordo plebeus* și *douleia*. Ordinul senatorial reprezintă codificarea juridică a clasei dominante, fiind format din diferiți reprezentanți ai acesteia: *nobilissimi*, *glorissimi*, *spectabiles*, *clarissimi* etc. Acest ordin senatorial îl observăm atît în orașe, cît și în lumea rurală. *Ordo plebeus* cuprindea mai multe clase. Astfel, în lumea urbană, din el făceau parte negustorii, marii proprietari de ateliere, bancherii și cămătarii, precum și meseriașii, care alcătuiau o importantă parte a populației orașenești. În lumea rurală, din *ordo plebeus* făceau parte țărani liberi și colonii liberi. În sfîrșit, în ultima categorie, *douleia*, intrau sclavii, atît cei de la orașe, cît și cei de la sate, precum și colonii neliberi de pe marile domenii funciare. Astfel, sclavagistă în conținutul ei fundamental, societatea Bizanțului timpuriu, deosebit de diversă, cunoaște o evoluție mergînd spre criza și dispariția completă a relațiilor sclavagiste la începutul veacului al VII-lea.

Schimbările produse în secolele VI—VII au fost profunde. De altfel, în a doua jumătate a secolului al VI-lea și mai ales în secolul al VII-lea, a avut loc în Balcani penetrația masivă a slavilor. Că această penetrație a fost deosebit de puternică o putem constata și din ecurile atît de îndepărtate cum sînt cele din Spania și din Siria de Nord, ceea ce înseamnă că schimbările i-au impresionat pe contemporani. În legătură cu problema penetrației slave trebuie să stăruim asupra regiunilor slavizate și a celor neslavizate din Peninsula Balcanică, care sînt despărțite în general prin așa-numita linie Jirecek. La nord de această linie, populația romanizată nu a opus slavizării o rezistență deosebită și de aceea ea a fost slavizată în întregime și definitiv, dînd naștere popoarelor sud-slave, iar la sud populația grecească a opus o vie rezistență, reușind să-și păstreze caracterul său etnic. Cu sprijinul puterii centrale, în această regiune sudică, greccitatea a reușit ca, în timp de două secole, de la sfîrșitul secolului al VII-lea pînă la sfîrșitul secolului al IX-lea, să-i grecizeze pe slavi. Această schimbare a reprezentat în ceea ce privește Peninsula Balcanică, pentru problemele ce ne interesează, un factor politic și un factor demografic. Din punct de vedere politic, alianța dintre slavi și populația locală exploatată a obligat clasa dominantă și puterea centrală să recunoască măcar temporar schimbările produse și, probabil, *Nomos georgikos* poate fi imaginea acestei recunoașteri oficiale a unei schimbări vremelnice prin consemnarea în scris a unor norme de drept cutumiar apărute în această regiune. Din punct de vedere demografic, schimbările ce au avut loc au fost de natură să mărească populația, să ofere mîna de lucru mai abundentă, dînd astfel posibilitatea unei noi forme de relații între mîna de lucru, pe de o parte, clasa dominantă și puterea statului, pe de altă parte. Un izvor din

secolul al VIII-lea vorbește de abundența pământului și de afluența produselor, acestea fiind condiționate de o afluență a mâinii de lucru.

Cucerirea de către arabi a unor întinse teritorii asiatice (Siria, Palestina, Egipt, Africa de Nord), favorizată fiind de nemulțumirea mării mase a populației, datorită exploatării sociale și fiscale, alături de pătrunderea slavilor în Peninsula Balcanică, a avut drept rezultat nu numai o restrângere substanțială a teritoriului bizantin, dar și schimbări fundamentale în economia și structura proprietății, deci asupra structurii sociale în ansamblul statului. În cursul secolului al VII-lea, marea proprietate, în special laică, dispăre, făcând loc micilor loturi țărănești sau proprietății comune a membrilor comunităților rurale, fie a celor mai vechi, renașcute, fie a celor ce au apărut ca urmare a stabilirii slavilor în imperiu.

Deci secolul al VII-lea a fost un secol de criză și pe plan social, după care începe o nouă epocă istorică, caracterizată prin predominarea comunității libere și procesul lent, îndelungat de formare a relațiilor feudale.

Societatea bizantină prezintă unul din acele cazuri din istoria universală care ne fac să înțelegem mai bine succesiunea modurilor de producție, trecerea de la o formație social-economică la alta. Epoca Bizanțului de mijloc este perioada de formare a relațiilor feudale, o perioadă îndelungată, cu un ritm lent de evoluție. De la bun început trebuie precizat că evoluția structurii sociale nu se prezintă uniform în toate regiunile statului bizantin. Intensitatea cea mai mare o întâlnim în Asia Mică, existând o dezvoltare mai accentuată în economie. Aici structura socială îmbracă o haină prefeudală, protofeudală și apoi feudală.

Situația socială este profund schimbată în comparație cu aceea de la sfârșitul Bizanțului timpuriu, când s-a constatat existența unei societăți frământate, instabile. Izvoarele de la începutul secolului al VIII-lea relevă o societate într-o anumită măsură stabilizată, în care marea proprietate a fost lăsată în urmă, trecând pe planul al doilea, pe primul plan apărând obștea țărănească, rezultat al unui proces rapid care a transformat în chip radical societatea bizantină în mai puțin de 100 de ani. Codificările agrare, reprezentând modul în care autoritatea imperială a luat cunoștință de procesul istoric, încercând uneori a-l opri chiar, pun în lumină structura bizantină din această epocă. Cel mai însemnat monument legislativ este „legea agrară” (*Nomos georgikos*). Problema apariției noii forme de organizare socială în cadrul lumii bizantine și ca atare a apariției „legii agrare” a suscitat vii discuții în rândurile bizantiniștilor. Unii consideră că schimbarea a apărut sub Heraclius, alții optează pentru perioada isauriană. Adevărul pare a fi la mijloc, *Nomos georgikos* fiind o codificare alcătuită probabil la sfârșitul secolului VII, începutul secolului VIII. Formarea obștii țărănești este rezultatul unui proces îndelungat, iar în *Nomos georgikos* satul apare ca o unitate social-economică, un model de comunitate rurală, reglementându-se economia internă a acestuia, dar și raporturile cu autoritatea centrală, dat fiind că satul este

și o comună — o unitate fiscală. De aceea în Bizanțul de mijloc este întrebuițat termenul de *chorion*, care subliniază realitatea rurală tocmai din acest punct de vedere. În această vreme țăranul nu mai este denumit *colonus*, ci *georgos*, cuvânt care s-ar traduce prin cuvântul latin *agricola*, adică țăran liber. Aceste transformări semantice reflectă schimbările din situația socială. Țărănimea nu se prezintă unitar : țăranul bizantin poate fi stăpîn (*kyrios*), arendaș (*mortites*) și ziler (*misthotes*). În obștea bizantină există deci o anumită diferențiere cu trăsături specifice care ne arată că asimilarea cu zadruga slavă este exagerată. Astfel în obștea bizantină se cunoaște o proprietate comună, dar și o proprietate individuală. *Chorion* era unitate social-economică, dar și juridico-fiscală. Cine plătea impozite avea drept la proprietate, fiind recunoscut de stat ca proprietar, deci ca om liber ; cine nu plătea nu avea acest drept.

Obștile de țărani liberi nu sînt obști complet devălmașe, ci proprietatea devălmașe se întrepătrunde cu cea individuală. În proprietate individuală se aflau casa și terenul din jurul ei, ogoare, livezi, vii etc. În proprietate devălmașe erau pădurile, luncile, apele, morile, presele de ulei. Existența acestor două feluri de proprietate este demonstrată printr-o serie de dovezi, cum sînt : dreptul de succesiune : moștenirea se făcea în mod egal între toții fiii ; dreptul asupra pămîntului străin : toți membrii obștei aveau dreptul să lucreze un pămînt părăsit și să-și împartă beneficiile ; dreptul de preemțiune (pro-timis) : înstrăinarea unui pămînt se făcea numai după ce toți membrii obștii renunțau la el. Din punct de vedere al analizei statice se întîlnesc două feluri de proprietate, situație pe care o constatăm într-un anume moment și într-un anume loc. Din punct de vedere al analizei dinamice însă, procesul este de restrîngere a proprietății devălmașe în favoarea celei individuale.

La începutul secolului al IX-lea, vorbind despre politica socială a lui Nicephor I, în legătură cu măsurile luate de acesta pe plan intern, Theophanes menționează că prin politica sa fiscală a înrăutățit situația paricilor (*paroi-koi* = vecini). Nu știm cînd a apărut această categorie socială, amintită pentru prima dată de către Theophanes în legătură cu împrejurările pomenite mai sus. La începutul secolului al IX-lea e o realitate existența unei obști de țărani dependenți cu obligații față de marii proprietari, pe de o parte, și față de fiscul imperial, pe de altă parte. Această obște dependentă, în ceea ce privește ordinea interioară, se aseamănă foarte mult cu obștea liberă. Vedem deci că, cel puțin în secolul al IX-lea în societatea rurală întîlnim o obște dependentă, dar elementul esențial în această perioadă este obștea țărănească liberă, despre care însă avem puține izvoare în afară de „legea agrară“ și putem să urmărim mai greu evoluția ei internă, fiindu-ne mai cunoscute raporturile acesteia cu marii proprietari sau cu statul.

În cursul veacurilor VIII—IX încep să apară în Bizanț mari proprietari, așa cum vedem din unele izvoare hagiografice din această perioadă. Astfel, în „Viața Sft. Filaret Milostivul“, compusă la începutul secolului al IX-lea, este atestată existența unui mare proprietar funciar din Paphlagonia. Acesta avea 600 de boi, 100 de atelaje pentru lucrarea pămîntului, o herghelie

din 800 de cai, 80 de căfri și cai pentru serviciu, 12 000 de oi, 40 de domenii (*proastia*) de o mare suprafață și bine irigate, numeroși sclavi. Chiar dacă Nicetas, autorul acestei vieți, a exagerat în ceea ce-l privește pe Filaret, probabil că a avut în vedere exemple asemănătoare. Această mare bogăție a fost pierdută de către Filaret, care a sărăcit în urma asaltului neîntrerupt al vecinilor, atât al marilor proprietari (*dinați*) cât și al obștilor libere. Existența unei mari proprietăți în Bizanț ne este ilustrată și de știrile care ni s-au păstrat despre Daniélis, o bogată proprietară din Pelopones, care-i lasă ca moștenire împăratului Vasile I Macedoneanul (867—886) 80 de domenii, câteva orașe, 3 000 de sclavi, importante sume bănești. Această mare proprietate exista alături de cele două feluri de obști țărănești, ea este în continuă creștere și va deveni un fenomen caracteristic pentru societatea bizantină în cursul veacului al X-lea.

Obștea țărănească era mijlocul principal prin care autoritatea statului înțelegea să asigure perceperea regulată a impozitelor. Faptul că *Nomos georgikos* se află totdeauna în același loc cu legiuirea lui Leon al III-lea Isaurianul — *Ekloga* — arată că autoritatea de stat a văzut în acest cod posibilitatea de a realiza o stabilitate fiscală prin organizarea economiei, deci putem considera *Nomos georgikos* ca o legiuire fundamentală pentru stat. Un alt izvor important pentru cunoașterea structurii sociale, *Tratatul fiscal* alcătuit în veacul al X-lea, poate în vremea lui Constantin al VII-lea, arată că ceea ce a rămas foarte puternic în societatea bizantină este principiul solidarității fiscale: plata în comun a impozitelor după suprafața de pământ a obștii. Dar și aici apar o serie de dificultăți, căci nu toată suprafața de teren era cultivată. Important este faptul că acest *Tratat fiscal* făcea unele excepții. Pământul părăsit timp de 30 de ani (*kelasma*) făcea obiectul unei retrageri din evidența de ogoare ale obștei, evidență ținută de organele statului. Pentru aceste pământuri obștea nu mai plătea impozite, în schimb terenurile respective treceau în proprietatea statului. Din aceasta s-au ivit două situații: pe de o parte o slăbire a obștii țărănești, pe de altă parte crearea unui fond funciar al statului. În ceea ce privește obștea, observăm existența unei diferențieri în *euphoroi* — țărani înstăriți — și *aporuntes* — țărani săraci —, din punct de vedere social-economic. Din punct de vedere juridico-politic o serie întregă de elemente ale obștii foloseau pământul arendat de către stat și mai târziu vor lua și alte pământuri, îmbogățindu-se astfel. Politica centrală de adaptare a fiscalității la situația din obște a contribuit la procesul de diferențiere. Textele din veacul al X-lea ne prezintă aspectul dinamic al mișcării în cadrul structurii sociale în decursul mai multor decenii.

Împărații macedoneni au luat poziție față de anumite fenomene ce aveau loc în structura socială. Relativa stabilitate pe care am întâlnit-o din perioada anterioară, în secolele VII—IX, dispăre acum. Factorii care au contribuit la apariția instabilității pot fi numeroși. Astfel, existența factorilor economici nu trebuie însă despărțită de aceea a factorilor politici. Foametea pe care o înregistrăm în această perioadă și care uneori a avut caracter de flagel, ca în timpul lui Vasile I, Roman al II-lea, Nicephor Phocas, a dus

la înstrăinarea loturilor. Înstrăinarea loturilor însă a fost influențată de presiunile pe plan politic. Cei puternici — *dynatoi* —, deținând puterea de stat, socoteau că o pot folosi pentru a pune mâna pe pământul obștii libere, pe de o parte, și chiar să-i aservească pe țărani, pe de altă parte. În această perioadă se înmulțesc știrile despre transformarea țăranilor din *georgoi* în *paroikoi* și din *euphoroi* în *aporuntes*. Au loc încercările repetate ale împăraților macedoneni de a frâna procesul, și în această direcție au fost emise numeroase noiwe, începînd cu Roman I și terminînd cu Vasile al II-lea. Împărații macedoneni au înțeles că obștea țărănească liberă are o dublă importanță pentru menținerea statului bizantin, fiind unul din elementele fundamentale ale stabilității și existenței acestui stat. Obștile țărănești asigurau perceperea neîntreruptă și integrală a impozitelor, hrănind astfel aparatul de stat bizantin. De asemenea obștile bizantine furnizau importante contingente militare care, alături de stratioți, alcătuiau baza puterii militare bizantine, deci asigurau integritatea teritorială. Trecerea obștilor țărănești și a stratioților în dependența marilor proprietari a găsit împotrivire din partea împăraților macedoneni și datorită faptului că aceștia urmăreau menținerea lor în folosul statului, al împăratului și al aristocrației grupate în jurul acestuia. În veacul al X-lea lupta dintre puterea imperială și marii proprietari funciari din provincie trebuie văzută ca o luptă pentru controlul mîinii de lucru, pentru stabilirea controlului asupra pămîntului arabil, pentru perceperea rentei feudale. Putem vorbi, într-o anumită măsură, în veacul al X-lea, de existența unor țărani aserviți de către stat, deci pareci ai statului, precum și de existența unei rente centralizate sub formă de impozit, pentru menținerea cărora se luptau împărații macedoneni. Novela din 922 a împăratului Roman I Lecapen subliniază pericolul ce amenința obștile țărănești și dădea totodată acestora dreptul de a folosi toate mijloacele pentru a se opune, și în primul rînd dreptul de protimimis. În 934 același împărat întărește măsurile luate, ridicîndu-se împotriva dreptului de preferință la cumpărare de către un puternic a loturilor de pămînt ale oamenilor din aceeași localitate. Expunerea de motive a acestei noiwe nu este lipsită de interes: „Oamenilor pe care providența dumnezeiască prin marea sa milă sau pentru alte pricini i-a ridicat de la o soartă modestă pe o treaptă superioară trebuie să rămîna la aceeași moștenire de avere ce i-a fost dată de la început și netrecînd măsura, . . . să nu nenorocească pe vecinii lor răpindu-le averea . . .”¹. În aceeași novelă, Roman Lecapen arăta în legătură cu proprietatea țărănească: „Sînt în mare număr cei care fac față nevoilor statului, care plătesc impozitele și fac serviciul militar. Totul se va prăbuși dacă numărul lor mare va dispărea”². Aceste măsuri luate de către Roman Lecapen, ca de altfel și cele luate de urmașii săi, au fost ineficace. Ceva mai tîrziu, Constantin al VII-lea, după 945, proclama gravitatea aceluiași pericol din partea dinaților. Astfel el spune într-una din novelele sale: „Vin adesea la urechile noastre știri că dinații nu iau în seamă legile imperiale și se infiltrează în comunitățile rurale prin vînzare, false do-

¹ Jus Graeco-Romanum, ed. Zahariae a Lingenthal, pars III, Leipzig, 1857, p. 243.

² Ibidem, p. 244.

nații sau moșteniri măsluite, tiranizează pe săraci și-i alungă de pe pământul și bunurile lor”³. Că aceste măsuri nu au fost eficace se vede din faptul că Vasile al II-lea a simțit nevoia să ia măsuri mai severe. În primul rând, el a anulat dreptul de prescripție de 40 de ani, hotărând ca toate pământurile înstrăinate să fie întoarse înapoi obștilor. O măsură deosebit de gravă pentru dinați a fost stabilirea impozitului de reciprocitate, *allelengyon*, silindu-i pe cei bogați să plătească impozitele vecinilor lor mai săraci. Paralel cu creșterea mării proprietăți laice, importante domenii se concentraseră și în mâinile bisericii, după ce împărații iconoclaști redusese substanțial proprietățile mănăstirești. Împotriva acestora de asemenea sînt date unele novele imperiale. Astfel, Nicephor al II-lea Phocas a încercat să oprească acest proces și este semnificativ în primul rând titlul uneia dintre novelele sale: „Despre felul cum nu trebuie să se clădească mănăstiri noi și aziluri și despre felul cum casele plăcute lui Dumnezeu nu trebuie să-și sporească averile”. Iată ce spune el, între altele, în această novelă: „Observînd acum cele ce se întîmplă în mănăstiri și în alte case sfinte și observînd boala vădită — căci așa numesc eu lăcomia care stăpînește —, eu nu pot născoci leacurile prin care se poate îndrepta răul și nici pedepsele prin care trebuie să pun capăt lăcomiei fără de măsură”. În continuare arăta că clericii „se silesc să cîștige în fiecare zi mii de plevre de pămînt (o plevră este egală cu cca 1/8 ha), construiesc clădiri luxoase, își înmulțesc numărul hergheliilor de cai, turmele de boi, cămile și alte vite, acordînd acestui lucru întreaga grijă a sufletului lor, astfel că călugăria nu se mai deosebește prin nimic de viața lumească cu toate grijile ei”⁴. În continuare, împăratul interzicea înființarea de noi mănăstiri și aziluri. De asemenea el stabilea că „nu se va îngădui nimănui să lase ca moștenire moșii sau alte bunuri mănăstirilor, azilurilor și caselor pentru primirea oaspeților sau mitropoliților și episcopilor fiindcă acestea nu aduc nici un folos”⁵.

Clasa dominantă a depus mari eforturi pentru a lichida această legislație a împăraților macedoneni sau pentru a eluda prevederile ei. În ceea ce privește impozitul de reciprocitate stabilit de Vasile al II-lea, acesta nu a fost desființat decît în timpul lui Roman al III-lea.

Textele novelor sînt o oglindire a contradicțiilor antagonice între clasele vremii. Textele vorbesc de cei săraci și de cei bogați, de cei slabi și de cei puternici, de cei străluciți și de cei de jos. Autoritatea imperială nu lua apărarea celor de jos din spirit de dreptate și de omenie, ci urmărea împiedicarea subminării obștii din afară, dar mai ales din interior, luînd măsuri împotriva membrilor obștii ce se îmbogățiseră de curînd și căutau să-i aservească pe țaranii din mijlocul cărora se ridicaseră. Semnificativ din acest punct de vedere este textul novelei din 996 a împăratului Vasile al II-lea: „Din vremea în care noi am primit puterea autocrației și am început să cercetăm pricinile dintre cei bogați și cei săraci, am văzut că bogații, bolnavi

³ Jus Graeco-Romanum, p. 252.

⁴ Ibidem, p. 293.

⁵ Ibidem, p. 295—296.

de patima cîştigului, găsesc încurajarea acestei patimi a lor și se silesc, cînd prin daruri și cînd prin forță, să treacă într-un fel peste dreptul de prescriere de 40 de ani și să capete apoi dreptul deplin pe proprietate, asupra lucrului pe care ei, prin șantaj, l-au agonisit de la cei săraci. . . . Este cu desăvîrșire limpede că numai atunci vor fi asigurate interesele săracului cînd i se va oferi dreptul să caute și să ia înapoi proprietatea sa, indiferent de cît timp a trecut. Dacă nu va face aceasta, vom da bogatului prilejul să spună : Acum eu fac binele, iar cel sărac nu poate să se lupte cu mine, însă dacă fiul meu va face bine și înspre fericirea noastră va trece tot timpul stabilit de lege, atunci cele cîştigate de noi se vor transforma în avutul inalienabil și, prin urmare, lăcomia îmi este de folos. . . . Oare se poate să nu consider și puternic și slab pe acela care la început făcea parte din numărul celor săraci, iar după aceea a ajuns la onoruri și a atins înălțimea rangului ? Slab este atît cît se află jos, și atunci noi admitem că nu i-a folosit la nimic dreptul de prescriere. Puternic este însă din clipa cînd a primit onoruri, și atunci noi vom arăta că timpul nu-i va ajuta la nimic. Asemenea cazuri de transformare se pot vedea în fiecare zi, și noi singuri vom dezvălui aceste cazuri. Iată, noi am dat de un oarecare Philocales ; la început el a fost un țăran sărac și apoi a devenit nobil și bogat. Cînd se afla în sărăcie, el ducea greul împreună cu consătenii săi și nu se deosebea prin nimic de ei, însă cînd Dumnezeu l-a înălțat la început pînă la rangul de evdomadaris, apoi la cel de hitonit și în sfîrșit la cel de protovestiaris, atunci el a cuprins întreg satul și l-a transformat în propria lui moșie, schimbîndu-i pînă și numele. Cînd omul s-a văzut ridicat atît de sus și cînd faptele lui au luat un astfel de aspect, e îngăduit oare să-i fie dat ajutor și prin dreptul de prescriere să stăpînească neschimbat lucrul pe care l-a cîştigat prin răutate ? De aceea noi, trecînd prin localitatea aceea și aflînd din plîngerile celor săraci despre starea lucrurilor, am ordonat să se distrugă pînă în temelii minunatele lui palate, să se întoarcă celor săraci avutul lor, iar lui i-am lăsat numai lotul pe care l-a avut la început și l-am adus în starea de la început a țăranului“⁶. În aceeași novelă mai sînt amintite și puternice familii de mari proprietari cum sînt Maleinos și Phocas. Reiese deci că legislația era suficientă pentru atacurile externe, dar nu pentru subminarea internă a obștii. Împotriva acestei subminări interne se îndrepta ascuțișul legislației lui Vasile al II-lea.

Lupta împăraților macedoneni însă nu este pentru salvarea obștii, ci pentru supunerea de către stat a acesteia. Ajungem astfel aici la esența feudalismului bizantin. Statul bizantin este prin excelență un stat centralizat. Secolul X este răstimpul istoric în care statul și dinații se întrec pentru a pune mîna pe pămînturile obștii. Probabil că acest proces a avut două faze, primul pînă la Vasile al II-lea și al doilea în epoca lui Vasile al II-lea, cînd se intensifică eforturile puterii imperiale pentru a avea propriii săi pareci. Era deci vorba aici de lupta pentru menținerea și consolidarea rentei centralizate sub formă de impozite.

⁶ Jus Graeco-Romanum, III, p. 310—311.

În aceasta deci ar consta prima tendință a legislației macedonene din veacul al X-lea : menținerea obștilor țărănești în fața atacurilor dinaților și transformarea membrilor lor în pareci ai statului. O a doua tendință a novelor este contra dinaților ecleziastici. Statul bizantin a avut de multe ori tendințe antimonastice, contra bisericii ca instituție politică. De data aceasta legislația urmărea împiedicarea acumulării unor bogății funciare importante, a trecerii țăranilor în mâinile bisericii și mai ales ale mănăstirilor. Acesta este sensul novejii lui Nicephor din 964, din care am dat un fragment ceva mai înainte. Aceeași politică se va găsi în cadrul complexului program de reformare al lui Isac Comnenul (1057—1059).

O a treia tendință a legislației bizantine în această epocă este apărarea proprietății și bunurilor stratiotice. Scopul acestei tendințe e foarte clar. Proprietatea stratiotică este o proprietate mijlocie, condiționată de serviciul militar, posesorul unui astfel de lot fiind obligat să se prezinte în armată la slujba militară în caz de război sau în alte cazuri. Stratioții, în diferitele provincii, alcătuiau o parte însemnată a populației. Fiind posesori ai unor loturi pe care le lucrau singuri sau cu unele ajutoare, ei ocupă o poziție intermediară între marea masă a membrilor obștii și dinații, în curs de apariție, de unde decurge și natura contradictorie a evoluției acestei instituții, unii stratioții devenind pareci sau feudali, alții existând chiar sub Paleologi. Stratioții alcătuiau o importantă parte a armatei bizantine, și dispariția lor ar fi dus la slăbirea armatei bizantine, deci la incapacitatea statului de a face față pericolelor externe. Loturile stratiotice au fost la început egale, apoi ele au evoluat, unele mărindu-se, altele micșorându-se sau chiar dispărând. Valoarea loturilor varia între 4—12 libre aur. Aceste bunuri stratiotice au jucat un rol dintre cele mai importante în organizarea militară bizantină a cărei principală forță consta nu în armata permanentă ci în armata de rezervă formată din stratioți. Împărații macedoneni au avut conștiința clară a dezastrelor ce va urma pieririi acestei forțe. Se poate considera că stratioții constituie unul din rezultatele activității împăraților Isaurieni, la întărirea acestei instituții contribuind și una din reformele lui Nicephor I. În secolul al X-lea însă începea criza proprietății stratiotice, ce nu putea fi oprită de puterea imperială, astfel că în veacul al XI-lea ea începe să decadă foarte mult, poate chiar să dispară. Dacă se compară datele furnizate de mărturiile din veacul al X-lea, în primul rând de novelele imperiale, cu izvoarele din veacul al XI-lea, și în special cu *Cadastrul Tebei*, constatăm o situație deosebită total. În acest veac nu mai vedem rezistența unor dinați ce sînt persecutați de stat, ci avem o realitate consfințită de către stat : victoria dinaților în prima jumătate a veacului al XI-lea, confirmată de către stat și apoi consolidată prin venirea Comnenilor pe tronul Bizanțului în anul 1081. Lupta dintre aristocrația civilă și aristocrația militară, care avea la bază lupta pentru controlul asupra mîinii de lucru și a veniturilor statului, se încheia prin victoria definitivă a aristocrației bizantine provinciale, prin terminarea procesului de feudalizare a imperiului, ceea ce va duce la slăbirea acestuia, fiind una dintre principalele cauze ale dispariției statului bizantin.

Textul principal pentru studiul structurii oraşului bizantin în această perioadă este *Cartea prefectului*, alcătuită probabil în timpul lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul (945—959). În oraşul bizantin existau negustori şi meşteşugari, dintre care unii erau încadraţi în corporaţii controlate de către stat. Condiţia mîinii de lucru era diversă. Existau calfe a căror situaţie se caracteriza printr-un mare grad de dependenţă în contrast cu situaţia mistoţilor, zileri ce aveau o independenţă mai mare. În oraşe continuau să existe şi sclavi. Alături de masa producătorilor direcţi, există o aristocraţie urbană formată mai ales din mari negustori, dar şi din proprietari de ateliere. Structura socială a oraşului se caracterizează printr-o mai mare stabilitate. Formarea relaţiilor feudale a fost mai accentuată la sat şi numai după evoluţia şi cristalizarea lor au influenţat şi oraşul.

Aşadar, societatea Bizanţului de mijloc prezintă un tablou general din care se desprinde existenţa unor dinaţi, mari proprietari funciari, obşti ţărăneşti care erau fie libere, fie aservite, cele aservite fiind formate din pareci. O altă categorie socială puţin numeroasă era a celor scutiţi de impozite. O situaţie intermediară între dinaţi şi obştile libere o aveau stratioşii, care, la fel ca şi obştile ţărăneşti libere, depindeau de stat într-o măsură mult mai mare în comparaţie cu dinaţii, ce luptau pentru a-şi dobîndi independenţa economică şi mai apoi şi politică în raport cu statul. La baza piramidei sociale se aflau parecii, atît ai statului, cît şi ai particularilor. Aceşti pareci erau diferenţiaţi. Situaţia cea mai grea o aveau *douloiparokoi* — adevăraţi iobagi —, cu o situaţie asemănătoare cu a sclavilor. Acest tablou general al societăţii bizantine este un tablou dinamic al unui proces ale cărui trăsături fundamentale s-au accentuat în veacul al XI-lea, cînd s-a accelerat polarizarea populaţiei din Imperiul bizantin fie înspre marea aristocraţie feudală provincială, puţin numeroasă, dar avînd puterea economică şi politică, fie spre ţărănimea aservită, parecii, care alcătuia marea masă a populaţiei din imperiu. Transformările sociale petrecute în veacul al XI-lea au schimbat aspectul general al statului bizantin, determinînd trecerea la o nouă perioadă a dezvoltării sale.

*

Caracterul relaţiilor sociale, evoluţia şi cronologia acestora reprezintă o problemă foarte complexă pentru epoca Bizanţului tîrziu, ca şi pentru istoria anterioară a Bizanţului. În legătură cu aceasta trebuie privită şi problema relaţiilor feudale, atît în ce priveşte natura acestor relaţii, cît şi momentul cristalizării lor. În linii mari însă, feudalismul bizantin apare deplin cristalizat ca un sistem social, ca un ansamblu organic, rezultat al unui îndelungat proces istoric, şi nu ca un element străin, impus din afară, în urma contactului cu lumea apuseană. În diverse regiuni formele pe care le-au îmbrăcat relaţiile feudale au putut să fie din cele mai diferite, de aceea raportarea feudalismului bizantin la ceea ce se poate numi feudalism clasic trebuie considerată mai ales ca o metodă comparativă pentru înţelegerea problemei.

Pornind de la caracteristicile generale ale societății feudale, problema esențială este a modului în care era stăpînit pămîntul, cine erau proprietarii și care erau raporturile între proprietar și producătorul direct, acestea alcătuind fondul relațiilor sociale. Este neîndoielnică existența feudalismului bizantin, înzestrat însă cu instituții care îi sînt caracteristice. Principalele instituții feudale bizantine sînt *pronoia* și *charistikonul*, la care se mai adaugă și existența imunității — *eskoussia*.

Pronoia este o proprietate feudală de caracter militar rezultînd din concedarea unui lot de pămînt împreună cu un număr de țărani aserviți-pareci în schimbul cărui beneficiar se angaja la slujbă militară pentru împărat. În Bizanțul tîrziu pronoiarul, adică cel care beneficiază de o astfel de proprietate condiționată, se mai numea și „stratiot”, adică militar; de aceea nu trebuie confundați pronoiarii cu stratioții din epoca Bizanțului de mijloc, care alcătuiau o categorie intermediară între țărănimea liberă și mica nobilime, făcînd parte din categoria producătorilor direcți și posedînd bunuri de o valoare relativ puțin însemnată. Posesiunea unei pronoia era însă un privilegiu, iar pronoiarul avea oarecare asemănare cu feudalul apusean. Pronoia poate să fie asemănată cu beneficiul apusean devenit feud, adică proprietate feudală ereditară condiționată de anumite servicii din ce în ce mai puțin numeroase și mai puțin costisitoare, pe care lucrau țărani aserviți, parecii, care sînt exploatați uneori sălbatic de către pronoiari. În acest sens Niketas Choniates arată că locuitorii provinciilor sufereau cele mai grele asuprairi de pe urma lăcomiei fără fund a stratioților (prnoiarilor), care nu numai că le răpeau banii, dar le smulgeau chiar ultima haină de pe corp. Numeroase mărturii din vremea Paleologilor vădesc cît de grea devenise situația parecilor altădată țărani liberi. Noua clasă dominantă a societății bizantine era alcătuită tocmai din acești pronoiari.

Pronoia a apărut în cursul veacului XI ca un beneficiu condiționat de anumite servicii. În vremea Comnenilor, datorită decăderii armatei bizantine, acordarea unei pronoia a fost condiționată de slujba militară. Evoluția pronoiei de la beneficiu condiționat la proprietate ereditară a avut loc treptat. La început pronoia a fost condiționată și acordată pe un anumit termen, pentru ca apoi să fie acordată pe viață. Ceva mai tîrziu pronoia a devenit proprietate ereditară și chiar caracterul ei condiționat de serviciul militar a început să dispară. Astfel, în secolul XII pronoia e acordată încă pe termen, în secolul XIII este viageră, pentru ca în secolele XIV—XV să devină proprietate ereditară. Ca atare, începînd cu secolul XII, fizionomia generală a relațiilor de proprietate asupra pămîntului s-a schimbat în mod radical, așa cum se poate observa și din cărțile cadastrale în care se oglindește o cu totul altă situație, deoarece ne prezintă proprietatea pronoiară ca predominantă.

În ceea ce privește proprietatea stratiotică, aceasta nu a dispărut în întregime, ci s-au păstrat rămășițe pînă înspre sfîrșitul Imperiului bizantin. Oricum, apare clar că, în societatea bizantină tîrzie, clasele fundamentale erau pronoiarii și parecii care locuiau pe pămînturile lor. Pronoiarul era obligat la slujba militară și el trebuia să se prezinte cu o ceată înarmată, spre:

deosebire de sistemul stratotic, când țăranul se prezenta individual. Ca urmare, această formă de legătură privată prin acordarea unei pronoia a putut să devină și o formă de legătură publică între stat și supușii săi, fără a se ajunge însă la precizia sistemului vasalic din apusul Europei.

Dacă pronoia poate fi asemănată cu instituția apuseană a feudului, charistikonul este o instituție caracteristic bizantină. Charistikonul este o proprietate de un fel deosebit, pe care nu o întâlneam nicăieri în altă parte și care constă în cedarea veniturilor pe care o mănăstire trebuia să le verse statului, unui particular, de cele mai multe ori unui laic. Era deci un fel de răsplată a unor servicii pe care statul nu mai avea posibilitatea să le onoreze din propriul său buget. În cazul charistikonului, condiționarea era mult mai clară, căci beneficiarul acestui privilegiu trebuia să răspundă de administrarea proprietății dobândite; uneori chiar împăratul numea un curator care să supravegheze foarte strict modul de administrare pentru a achita obligațiile fiscale față de stat, atunci când era cazul, asigurând în același timp veniturile celui care era beneficiarul privilegiului imperial. În secolul XII, în vremea lui Manuel Comnenul, s-a încercat o reglementare a charistikonului ca tip de proprietate, date fiind avantajele pe care le avea statul. În veacurile următoare, charistikonul a cunoscut totuși o mult mai mică răspândire decât pronoia, proprietate condiționată, sau decât proprietățile depline scutite de orice fel de obligații.

În Bizanțul târziu a cunoscut o largă răspândire eskoussia, adică imunitatea feudală. La început aceasta a fost un fel de scutire fiscală, beneficiarul nemaitrebuind să verse unele impozite, al căror număr și valoare puteau să varieze; această imunitate fiscală s-a păstrat și în veacurile următoare, lărgindu-se încontinuu. Specific imunității bizantine era faptul că imunitatea bizantină a continuat să fie deosebită de cea din Occident, ceea ce a predominat fiind aspectul fiscal; totuși în unele documente se pot întrevedea și alte aspecte ale imunității. În linii mari, evoluția eskoussiei a fost următoarea: în veacurile X—XI se pot semna începuturile imunității fiscale; în veacul XII imunitatea fiscală se extinde, apărând și unele elemente de imunitate administrativă; în veacurile XIII—XV extinderea imunității fiscale și administrative și consolidarea acesteia nu au fost însoțite însă și de o imunitate juridică. De imunitate se bucurau și pronoiarii, dar mai ales numeroase proprietăți mănăstirești. Dacă în veacul XI pronoiarii erau încă puțini, după ce slujba militară a dus la dobândirea unei pronoia, numeroși au fost aceia care au căutat să obțină o astfel de proprietate condiționată, după cum arată Niketas Choniates când spune că numeroși erau cei care voiau să intre în rândurile „militarilor” (se subînțelege pronoiarii), părăsindu-și vechile profesii. Ataleiates, în secolul XI, arată că toți voiau să fie avocați și birocrați. Deci între timp avusese loc o schimbare radicală a criteriilor de judecare a poziției social-economice în societate, înlocuirea aristocrației civile cu cea funciară.

Ioan Comnenul (1118—1143) s-a opus prin unele măsuri contra întăririi puterii pronoiarilor, de aceea el a fost numit de popor și Kaloian (bunul Ioan). În veacurile XIV—XV pronoia nu putea fi concepută fără eskoussia.

De multe ori în privilegiile de acordare a unei eskoussia se arată că, în afară de interzicerea perceperii dărilor sau corvezilor în favoarea statului, beneficiarul putea să stabilească și țărani pe proprietatea sa, aceștia neputând fi înscrși în cărțile cadastrale ale statului, iar dregătorii imperiali neavând în nici un fel dreptul de a-i căuta și a se interesa de ei. Avem puține date, dar, după toate probabilitățile, în veacul XII a dispărut în bună parte proprietatea țărănească, prin cotropirea ei de pronoiaari. Folosind neputința unei țărănimii sărăcite de a face față jugului fiscal, apoi marile calamități naturale, care au creat condiții favorabile acestui proces, și mai ales violența propriuzisă, datorită forței militare sau politice pe care o aveau, pronoiaarii și-au sporit domeniile lor și totodată numărul țărănilor aserviți.

Marea masă a țărănimii era aservită, țărani purtând denumirea generică de pareci. La început au existat și alți termeni generici desemnând pe țărani dependenți, precum: *parakathemenoi* — așezați. Alături de aceștia, mai exista o categorie de țărani liberi: *misthoți*, adică un fel de lucrători zilieri. Există și țărani liberi, puțini la număr, precum și numeroase categorii intermediare.

Caracteristic pentru realitatea bizantină era existența în același timp a celor trei forme ale rentei feudale: renta în muncă, cea în produse și cea în bani, fiecare putând să predomine într-o anumită perioadă sau pe un anumit domeniu, fără a se putea aduce prea multe precizări de detaliu. Se pare că mai ales în perioada domniei lui Manuel Comnenul au avut loc distrugerea proprietății țărănești și împuținarea masivă a țărănimii libere. Ioan Kinna-mos, biograful lui Manuel Comnenul, afirmă că acest fenomen a avut loc fără voia împăratului, chiar laudându-l pentru că ar fi încercat să se opună.

În acte întâlnim diferite categorii ale țărănimii aservite. În primul rând existau parecii (*paroikoi* = vecini) sau chiar douloi-parecii, adică șerbii asimilați aproape cu situația sclavilor, care tind să devină categoria principală a țărănimii. Alte categorii țărănești sînt reflectate într-un fel de cărți cadastrale bizantine din această perioadă denumite praktika care, alături de actele de privilegii păstrate mai ales în arhivele mănăstirilor de la Muntele Athos, alcătuiesc principalele izvoare pentru cunoașterea situației țărănești. Aceste acte vorbesc de țărani liberi, rămășițe ale stratioților, *eskoussiatoi* — scutiți și de alte categorii ca de exemplu *demosiarii*, prin care probabil se înțelege țărani ai statului. Această structură socială apare pentru prima dată în veacul XII, devenind caracteristică pentru întreaga această epocă.

Procesul formării și cristalizării societății feudale bizantine a fost lent, îndelungat și original. Dar orînduirea feudală, superioară sclavagismului, nu a rezolvat problemele ce i se puneau în față, datorită dezvoltării fenomenelor negative care au provocat decăderea politică a statului bizantin și pînă la urmă prăbușirea și dispariția sa. De aceea nu trebuie să surprindă existența tendințelor desolidarizării maselor populare de interesele asigurării independenței și integrității statului, căci cu totul alta era situația producătorului direct aservit în Bizanțul tîrziu față de țăranul liber membru al obștii din Bizanțul de mijloc. Rezistența țărănimii la procesul de feudalizare nu a putut să-l împiedice, a fost însă continuă și mereu mai intensă lupta maselor popu-

lare împotriva aristocrației, pe care, din păcate, izvoarele o dezvăluie de multe ori foarte puțin în manifestările ei concrete. Niketas Choniates observa, fără a voi să explice cauzele adânci, că la început masele se bucurau de înfrîngerile statului bizantin în fața cruciaților, sperînd că o dată cu venirea latinilor vor fi mai puțin exploatați, că li se va îmbunătăți soarta și că totodată stăpînii lor vor sărăci, bucurîndu-i nenorocirea comună. Astfel apare firesc rezultatul cruciadei IV cînd rezistența bizantină a fost slabă din cauza lipsei puternicei mase de altădată a țărănimii libere, ceea ce a făcut ca statul bizantin să nu dispună de o forță militară numeroasă și capabilă să oprească expansiunea apuseană și mai tîrziu pe cea otomană.

Încă în a doua jumătate a secolului XII se poate vorbi de formarea unei ierarhii feudale în Bizanț, fără însă ca aceasta să ajungă la o claritate și orizontalizare atît de evidente ca în Occident. Pe baza acestei ierarhii feudale societatea se împarte în mod mai clar în stări: o stare a proprietarilor de pămînt, deci a aristocrației, și o stare a orașenilor. Existența acestor stări poate fi surprinsă încă din vremea lui Alexios Comnenul, care a convocat în 1082 la Amaseia, în Asia Mică, o adunare de stări avînd nevoie de o aprobare a politicii sale. În perioada de început a Bizanțului tîrziu toți supușii erau *douloi* față de împărat, care le era *kyrios*, pentru ca mai tîrziu să apară un variabil raport de vasalitate-suveranitate în cadrul acestor *douloi* și în poziția lor față de împărat. Astfel după cruciada I supușii străini ai împăratului care i-au prestat jurămîntul de vasalitate sînt numiți *ethelos-douloi* (sclavi voluntari) sau *litizios* (de la *ligium*, *lige* apusean). Acest omagiu-lige în Bizanț s-a dezvoltat ca o instituție de import după modelul apusean, însă a corespuns unor realități bizantine. Ușurința cu care omagiul-lige a fost primit în Bizanț și a fost aplicat, avînd o dezvoltare asemănătoare cu aceea din Occident, arată că în esența sa feudalismul bizantin era la fel cu cel din Europa occidentală.

Alături de aceasta, începînd din veacul XI pentru supușii împăratului se răspîndește jurămîntul de credință, de fidelitate, care inițial reprezenta o legătură politică între supuși și împărați. Începînd cu perioada Comnenilor, pe măsură ce procesul de feudalizare căpăta forme tot mai cristalizate, lumea bizantină căpăta conștiința legăturii personale conținute în jurămînt astfel că în perioada Imperiului de la Niceea a putut să apară doctrina reciprocității în relațiile dintre suveran și supușii săi, deci dintre *kyrios* și *douloi*. În perioada Paleologilor jurămîntul de garanție sau de amnistie era dat din partea împăratului onora dintre marii săi feudali. Alături de acest principiu feudal al reciprocității, continuă însă să existe și principiul autocratismului monarhic, ideea monarhică. Manuel Moschopoulos a propus chiar ca aceste două principii, unul feudal și unul monarhic, să existe paralel: *orkos politicos* — supunerea obligatorie a tuturor supușilor față de suveran — și *orkos basilicos*, legătura personală cuprinsă în jurămîntul de credință.

Situația era cu atît mai complicată cu cît feudalizarea societății bizantine după 1204 a fost de o intensitate diferită și cu forme variate în statele conduse de occidentali și în cele bizantine. În statele latine ritmul a fost mai

rapid, dar el este impus din afară, nefiind organic, și de aceea unele instituții feudale impuse de latini au dispărut după ce teritoriile au fost recuperate de către bizantini. Au continuat să existe în principal doar acele instituții a căror geneză începuse înainte de 1204 și care erau rezultatul unui proces obiectiv de dezvoltare. Din cauza aceasta, problema influenței în cadrul feudalismului bizantin este mai mult aparentă, căci instituțiile feudale care s-au dezvoltat înainte de venirea occidentalilor au fost preluate de aceștia și numite cu termeni asemănători celor din Occident, dându-le uneori și o organizare specific occidentală. În Bizanț însă au continuat să existe și să se dezvolte doar acele instituții care corespundeau evoluției societății bizantine în mod organic și care s-au păstrat și în timpul stăpînirii latinilor și după restabilirea dominației bizantine, precum și atunci cînd unele teritorii balcanice au trecut sub stăpînirea bulgarilor sau a sîrbilor.

În ce privește statele conduse de bizantini care au luat naștere la 1204 se constată o grăbire a ritmului procesului de feudalizare în statul Epirului, cel mai mic ritm în Imperiul de la Trapezunt și o evoluție intermediară în cadrul Imperiului de la Niceea. În cazul statului de la Niceea, din punct de vedere al relațiilor și pe plan social găsim puternice elemente caracteristice Bizanțului de mijloc: numeroși stratioti, o orașenime puternică, dar totodată și noi elemente caracteristice epocii bizantine tîrzii. Aceasta poate însemna fie că ritmul de feudalizare a fost mai lent în aceste regiuni, fie că Lascarizii în programul lor politic au sprijinit resturile vechilor realități bizantine din secolul X. Lascarizii au dus o politică socială care viza sprijinirea proprietății stratiotice și păstrarea acesteia. Așa se explică faptul că acest stat a putut restaura, e drept fragil și pentru scurtă durată, unitatea bizantină. Chiar sub Mihai VIII Paleolog și continuînd sub Andronic II și Andronic III procesul de feudalizare s-a accentuat, pentru ca la mijlocul secolului XIV în vremea lui Ioan V și Ioan VI societatea bizantină să cunoască cadrul clasic al feudalismului prin predominarea proprietății pronoiare cu drept de moștenire pe întreg teritoriul. Societatea bizantină poate fi considerată deplin feudalizată în a doua jumătate a secolului XIV, totuși existînd deosebiri, regiuni dens feudalizate și altele mai slab feudalizate. Au apărut puternice familii feudale, precum Melissenos în Tesalia și Cantacuzino în Pelopones. Familia Cantacuzino în veacul XIV era probabil cea mai puternică familie feudală. Poate din această cauză au avut loc în Pelopones puternice frămîntări nu numai în rîndurile țărănimii, dar chiar și în rîndurile clasei dominante. Astfel Ioan Cantacuzino arăta că decăderea Peloponesului nu s-a datorat numai invaziilor dușmane, ci și luptelor feudale și aroganței arhonților, „... care au făcut Peloponesul mai pustiu ca Scythia“. Acești mari feudali care există în Bizanț poartă diferite denumiri, precum *sinkletikoi*, *eugeneis*, dar mai ales *arhontes*, care a ajuns a fi sinonim cu *dynatoi*.

Întărirea clasei feudale însemna întărirea exploatării muncii țărănimii care lucra pe domeniile feudale. Referitor la organizarea acestor domenii avem unele date despre proprietățile mănăstirești în ceea ce privește întinderea domeniului, numărul țaranilor aserviți, obligațiile feudale. În ceea ce

privește raportul dintre rezerva seniorială și suprafața loturilor țărănești, fără a se putea face deocamdată precizări pentru o perioadă de mai multe secole, ci doar pentru unele momente, dată fiind evoluția raporturilor de schimb și lipsa unei puternice economii naturale, putem da câteva exemple. Pe domeniile mănăstirii Chilandar suprafața rezervei senioriale era de 5 ori mai mare decât suprafața totală a loturilor aflate în folosința țărănimii. Pe domeniile mănăstirii Zographos rezerva era de 12 ori mai mare, iar pe ale mănăstirii Xenophont de 30 de ori mai mare. S-ar putea să fi fost și cazuri când suprafața loturilor depășea rezerva, mai ales că nu s-au păstrat date privind acest raport în cadrul unor pronoiate. Domeniul marelui aristocrat Andronic Ducas la sfârșitul secolului al XIV-lea era lucrat de circa 50 de familii de douloi-pareci, dintre care 19 aveau un atelaj de 2 boi, 6 nu aveau decât un singur bou, iar 25 nu aveau nimic.

Este caracteristică de asemenea pentru bogăția feudalilor bizantini în veacul XIV enumerarea bogățiilor pe care le avea Ioan Cantacuzino și care i-au dat acestuia veniturile necesare pentru a-și desfășura activitatea politică.

Aceasta nu e altceva decât ilustrarea unei situații care de fapt era generală. Un contemporan spunea că „cei mari îi mâncau pe cei mici ca pâinea“. Exploatarea aceasta a maselor populare a provocat detașarea lor de interesele apărării țării. Masele populare nu intrau în cadrul stărilor, care, cristalizându-se, subliniau o mai puternică ierarhizare. Asemenea adunări de stări au avut loc în timpul Comnenilor și au avut loc și mai târziu. Pe de altă parte, aceleași mase populare nu mai erau cuprinse în cadrul jurământului de supunere tradițional pe care-l cunoaștem în Bizanț, un jurământ între supuși și stat, care începe a fi înlocuit cu un element nou, un jurământ feudal ce nu face loc decât omului liber.

Orașul, în Bizanțul târziu, din punct de vedere economic, era în plină decadere începând din secolul XII, datorită neinspiratei politici a Comnenilor care au deschis negustorilor italieni porțile Bizanțului punând într-o situație foarte grea elementele productive orășenești autohtone. În fața concurenței pe plan economic a orășenilor italieni, orășenii bizantini au căutat să riposteze, și nu numai pe plan economic, ci să se și cristalizeze într-o organizare de clasă, afirmându-se pe plan politic mai accentuat. Rolul orășenimii în cadrul vieții publice a putut astfel să fie în unele perioade însemnat. Andronic Comnen a venit la tron cu sprijinul orășenimii, pe care a sprijinit-o la rândul său, dar, datorită unor aspecte negative ale politicii sale interne și instigării din partea mării aristocrații, tot orășenimea este cea care l-a și alungat, la fel cum s-a întâmplat un deceniu mai târziu și cu Isac Angelos. În statul de la Niceea orășenimea a fost sprijinită de Lascarizi și a cunoscut o anumită dezvoltare. În veacul XIV există o încercare disperată a orășenimii de a supraviețui, și acest lucru apare evident în cadrul mișcărilor sale. Mișcări orășenești au avut loc la Adrianopol și în alte orașe ale imperiului, însă cea mai semnificativă este mișcarea zeloților de la Thesalonic (1341—1349), veritabilă încercare de creare a unei comune orășenești. Tragicele împrejurări interne și externe au împiedicat orășenimea de a se instituționaliza, de a

forma o comună, mai ales că nici împăratul n-a știut să se sprijine pe elementele orașenești în cadrul statului. Din această cauză veacul XIV arată marea încercare a orașenimii de a forma o clasă, dar și o mare prăbușire. La prăbușirea orașenimii bizantine au contribuit mai mulți factori: situația externă atât de defavorabilă, concurența negustorilor italieni și feudalizarea imperiului, care au împiedicat apariția și dezvoltarea în orașe a unor relații capitaliste care ar fi putut influența pozitiv întreaga situație a statului. Căci caracteristic pentru Peninsula Balcanică nu numai în perioada bizantină, dar și după aceasta este intensitatea vieții urbane, dar timp de secole elementul orașenesc nu s-a afirmat decât cu greutate ca element de sine stătător. Astfel în Bizanțul târziu rolul principal în orașe l-au avut feudali care locuiau acolo și în mîinile cărora se afla conducerea orașelor. În afară de feudali mai mari sau mai mici, a căror existență în oraș ne-o atestă numeroase izvoare, existau și alte categorii sociale, între care și orașeni bogați. Un act vorbește de Gudelos Tyranos care a primit ca moștenire 4 prăvălii, 4 vii, o mulțime de ateliere meșteșugărești, precum și alte prăvălii. Acest Gudelos nu era o excepție, ci reprezenta un fenomen frecvent, o realitate. Alături de acești orașeni bogați, existau numeroși orașeni săraci, unii mici meșteșugari lucrînd în propriile lor ateliere, alții salariați. Există chiar și o tendință a unor țărani de a se stabili la orașe fugind de pe domeniile feudale, dar prin acte emanînd de la împărați sau de la despoți se încearcă a-i trimite înapoi acolo de unde veniseră.

În ansamblu, dacă urmărim evoluția relațiilor sociale în Bizanț în veacurile XI—XV, observăm că ele au cuprins întreaga populație a imperiului, că au o originalitate în ceea ce privește formele îmbrăcate. Existența relațiilor feudale în Bizanț a avut un rol deosebit de important în istoria politică a statului bizantin. Aservirea masei producătorilor direcți, lichidarea forței militare tradiționale a Bizanțului, fărîmițarea feudală și luptele interne alcătuiesc cauzele interne ale decăderii și prăbușirii Bizanțului.

O serie de forme feudale, instituții chiar, au fost lăsate moștenire de către Bizanț statelor succesoare, continuîndu-se în acet fel, în noi condiții, existența lor.

Feudală în ansamblul ei, societatea bizantină, prin existența ei multiseculară, a influențat profund societatea europeană, fiind o însemnată parte integrantă a istoriei medievale.

BIBLIOGRAFIE

- Din bogata literatură de specialitate au fost selectate doar cîteva lucrări, unde pot fi găsite toate referirile necesare privind atât izvoarele, cât și cercetările diferinților bizantinști.
- Anghelov D., *История на Византия*, vol. I—III, Sofia, 1959—1967.
- Idem, *Подбрани извори за историята на Византия*, Sofia, 1963.
- Bréhier L., *Le monde byzantin*, vol. I—III, Paris, 1947—1950.
- * * * *The Cambridge Medieval History*, vol. IV: *The Byzantine Empire*, parts 1—2, Cambridge, 1966—1967.

- *** *История Византий*, vol. I—III, Moscova, 1967.
- Kajdan A., *Город и деревня в Византий (IX—X вв.)*, Moscova, 1962.
- Idem, *Byzanz. Aufstieg und Untergang des Oströmischen Reiches*, Berlin, 1964.
- Lemerle P., *Esquisse pour une histoire agraire de Byzance*, „Revue historique”, 1958, 219—220; „Cahiers de civilisation medievale”, 1962, 1.
- Ostrogorsky G., *Istoria statului bizantin* (ediții în limbile germană, engleză, franceză, italiană, sîrbă).
- Idem, *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956.
- Idem, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, Bruxelles, 1954.
- *** *Сборник документов по социально экономической истории Византий*, Moscova, 1951.
- Stănescu Eug., *Curs de istoria Bizanțului* (prelegeri dactilografiate la biblioteca Facultății de istorie — București).
- Vasiliev A., *Histoire de l'empire byzantin*, vol. I—II, Paris, 1932.

DESPRE MIȘCAREA SINDICALĂ FRANCEZĂ ȘI INCEPUTURILE REZISTENȚEI ÎN FRANȚA (1936—1941)

ZORIN ZAMFIR

După cincisprezece ani de sciziune sindicală, Congresul de la Toulouse din martie 1936 a reunit într-o singură centrală cele două mari organizații sindicale franceze : C.G.T. și C.G.T.U.¹.

Îngrijorată de creșterea impetuoasă a forței de luptă de care dădeau dovadă masele populare și în primul rând clasa muncitoare, reacțiunea a privit cu vădită ostilitate refacerea unității sindicatelor franceze în cadrul C.G.T. De aceea ea a căutat, pe toate căile și prin toate mijloacele, să submineze unitatea abia realizată și să provoace o nouă dezbinare în rândurile mișcării sindicale din Franța.

În acest sens s-au străduit să activeze unele elemente strecurate pînă și în conducerea confederală. Încă în anul 1935 cîțiva vechi militanți ai C.G.T. cu convingeri oportuniste s-au grupat în jurul lui René Bélin², unul dintre secretarii adjuncți, și, creînd ziarul „Syndicats“, au desfășurat o neîmpăcată

¹ În iureșul luptelor revoluționare care s-au desfășurat în Franța după primul război mondial, cele mai înaintate elemente din mișcarea sindicală franceză au creat Comitetele sindicale revoluționare (Comités Syndicalistes Révolutionnaires). În toamna anului 1921 Comitetul confederal național reformist, organ conducător al C.G.T., format din reprezentanții uniunilor departamentale și ai federațiilor, a hotărît excluderea lor din C.G.T. Întruniți în congres la Saint-Etienne pe 26 iunie—1 iulie 1922, reprezentanții Comitetelor sindicale revoluționare au decis constituirea unei noi centrale sindicale : Confederația generală unitară a muncii. Membrii organizațiilor sindicale de tendință socialistă au luat și denumirea de confederați, iar membrii sindicatelor revoluționare de unitari. În studiul de față vom întîlni în mai multe rînduri acești termeni (Confédération Générale du Travail Unitaire — C.G.T.U.). Menționăm că, pe lîngă aceste două centrale, în mișcarea sindicală franceză există și o a treia : Confederația franceză a muncitorilor creștini (Confédération Française des Travailleurs Chrétiens — C.F.T.C.) formată în anul 1919 (*Histoire du Parti Communiste Français*, Paris, 1964, p. 130—133 ; Jacques Duclos, *Mémoires*, vol. II, 1935—1939. *Aux jours ensoleillés du Front Populaire*, Paris, 1969, p.19, 82—83 ; Jean Bruhat, Marc Piolat, *Esquisse d'une Histoire de la C.G.T.*, Paris, 1966, p. 92—101 ; Robert Botheureau, *Histoire du Syndicalisme français*, Paris, 1945, p. 33—40).

² René Bélin, ales la Toulouse secretar al C.G.T., va deveni colaboraționist, ministru în guvernul Pétain-Laval, propar al C.G.T. și autor al „Chartei Muncii“, organizație profesională pătănistă.

propagandă anticomunistă, au acționat împotriva unității sindicale sub masca luptei pentru așa-numita independență a sindicatelor³.

Țimp de trei ani această grupare, care avea în frunte, pe lângă Bélin, pe Dumoulin, Froideval, Roy, Delmas și alții, a purtat campanii furibunde pentru excluderea comuniștilor din C.G.T. sau, după cum apreciază pe bună dreptate Benoit Frachon, pentru „... a distruge organizația sindicală, divizînd-o”⁴. Erijîndu-se în apărători ai sindicalismului așa-zis independent, apolitic sau neutru, această grupare a urmărit să semene convingerea că prezența comuniștilor în C.G.T. reprezenta o mare primejdie pentru mișcarea sindicală. Froideval, într-o cuvîntare rostită în acea perioadă, a exprimat cu claritate crezul întregului grup: „Noi sîntem de părere că sindicalismul trebuie să rămînă apolitic, că el trebuie îndeosebi să rămînă neutru”⁵.

Dar, spre deosebire de alți adepți ai sindicalismului independent, apolitic sau neutru, Bélin, Dumoulin, Froideval, Delmas și grupul lor se situaseră „pe o dublă platformă, independența și pacifismul”, ceea ce însemna pe plan intern atitudine binevoitoare față de organizațiile fasciste, iar în politica externă simpatie față de Hitler și Mussolini. Evident deci că această grupare și ziarul „Syndicats” se pusese în slujba celor mai reacționare forțe din țară și de peste hotare⁶.

Făcîndu-se ecoul majorității sindicaliștilor, Benoit Frachon caracterizează astfel clica de trădători de țară strecurată în conducerea C.G.T.: „Cînd s-a reconstituit unitatea sindicală la Toulouse, în 1936, existau deja în Franța elemente ale celei de-a cincea coloane care vedeau în Hitler pe salvatorul privilegiilor lor”. Sciziunea din 1939 a fost „... încoronarea activității detașamentului celei de-a cincea coloane în sinul organizațiilor muncitorești”⁷.

În vîltoarea evenimentelor ce anunțau izbucnirea celui mai sîngeros război din istoria omenirii și cea mai groaznică dramă din trecutul Franței, această grupare a devenit un sprijin statornic al Germaniei hitleriste și al Italiei fasciste.

De altfel, încă din zilele Congresului de la Toulouse oamenii lui Bélin lansaseră rușinoasa formulă: „Mai bine robia decît moartea”⁸. Cîțiva dintre membrii acestei grupări erau în raporturi amicale cu Deat și cu Comitetul Franța-Germania și cultivau grijulii colaborarea cu acești trădători. Acope-

³ Robert Bothereau, *op. cit.*, p. 93.

⁴ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 348; Benoit Frachon, *Achever victorieusement la guerre; Reconstruire notre économie (Rapport à l'Assemblée des cadres syndicaux de la région parisienne le 10 sept. 1944). Au rythme des jours*, tome premier, 1944/1954, Paris, 1967, p. 33; Jean Bruhat, Marc Piolat, *op. cit.*, p. 169; Georges Lefranc, *Le Syndicalisme en France*, Paris, 1957, p. 90—93.

⁵ C.G.T., *XXVI-e Congrès National de Paris, 8 au 12 avril 1946. Compte rendu sténographique des Débats*, Paris, 1948, p. 16; Fédération Nationale des travailleurs des bâtiments du Bois et parties similaires, *17-ème Congrès National Ordinaire du Bâtiment de 5—6—7 Mars 1946*, p. 9; Benoit Frachon, *Au rythme des jours*, p. 33.

⁶ Robert Bothereau, *op. cit.*, p. 93; Daniel Mayer, *Les socialistes dans la Résistance. Souvenirs et documents*, Paris, 1968, p. 8—9.

⁷ Benoit Frachon, *op. cit.*, p. 33.

⁸ *Idem*, *Au rythme des jours*, p. 33.

rindu-se de mantia falsă a „pacifismului“, gruparea lui Bélin a început să se pronunțe tot mai deschis pentru o politică binevoitoare și de simpatie față de Hitler și Mussolini. Delmas, spre exemplu, aprecia că „Münchenul este ridicarea spontană a conștiințelor umane tot așa de bine în țările totalitare ca și în țările democratice“. Acordul de la München, prin care poporul Cehoslovaciei era predat pe mâinile hitleriștilor, a produs, după cum spunea Delmas falsificând realitatea istorică, o explozie de bucurie pretutindeni și prin aceasta popoarele „au făcut în acel moment un plebiscit păcii“⁹.

Gruparea lui Bélin era însă o fracțiune cu totul neînsemnată a C.G.T., fără influență asupra maselor largi muncitoare¹⁰. Deși adepți ai sindicalismului „independent“, vechii confederați, în fruntea cărora trona bătrînul Léon Jouhaux, în marea lor majoritate, nu s-au raliat tezelor müncheneze ale lui Bélin, Delmas, Dumoulin etc.¹¹. Ca toți cei ce se opuneau politicii müncheneze, condamnînd pe naziști și fasciști și dezvăluind pericolele ce pîndeau pacea și democrația, vechii confederați au fost acuzați ca „beliciști și ațîțători la război, agenți patentati ai luptei de clasă, grevicultori și susținători ai Frontului popular“¹². În numeroase rînduri, ei au fost învinuiți că au acceptat reunificarea C.G.T. în 1935—1936, prin aceasta dînd dovadă de slăbiciuni față de comuniști. Jouhaux și tovarășii săi au respins asemenea acuzații, demonstrînd că niciodată ei nu s-au confundat cu comuniștii, iar concesiile făcute acestora s-au datorat anumitor împrejurări. Într-o scrisoare¹³ adresată de Bothereau unui oarecare Roger Bertrand, om de încredere al lui Bélin, ca răspuns la acuzațiile aduse de acesta lui Jouhaux și prietenilor săi că ar fi sprijinit unirea cu comuniștii în cadrul C.G.T. în 1936, se aduceau următoarele explicații: „După tine, biroul (Jouhaux, Bothereau și alții) ar purta răspunderea unității sindicale (realizată în 1936). Fă apel la amintirile tale și recitește documentele confederale oficiale. Tu ignorezi existența sindicatelor unitare, presiunile suferite din toate părțile, starea de spirit din mișcarea noastră în cea epocă? Cînd s-a făcut unitatea, ea era inevitabilă. Adevărul este că n-aveam de ales, trebuia să acceptăm cu garanțiile obținute, sau să plecăm“¹⁴.

Rezultă deci că exconfederații dezaprobau și condamnau atitudinea profascistă a grupului Bélin, Dumoulin, Froideval, Delmas și ceilalți. Erau însă de acord cu aceștia în ceea ce privește necesitatea păstrării unui sindi-

⁹ Jean Bruhat, Marc Piolot, *op. cit.*, p. 161.

¹⁰ Benoit Frachon, *Au rythme des jours*, p. 130.

¹¹ Jean Bruhat, Marc Piolot, *op. cit.*, p. 166; Georges Lefranc, *Le Syndicalisme en France*, p. 80.

¹² Daniel Mayer, *op. cit.*, p. 7—10; Robert Verdier, *La vie clandestine du parti socialiste*, Paris, 1944, p. 56; Ernest Mercier, *La France devant son Destin*. Conférence du 26 Avril 1939, p. 7.

¹³ Benoit Frachon afirmă că această scrisoare a fost găsită în hîrțile lui R. Bertrand uitate în localul C.G.T. unde se instalase după dizolvarea acesteia și pe care a fost silit să-l părăsească brusc în timpul insurecției eliberatoare de la Paris (Benoit Frachon, *Au rythme des jours*, p. 282).

¹⁴ Benoit Frachon, *op. cit.*, p. 282.

calism așa-numit independent, apolitic și neutru, simțeau în măsură mai mare sau mai mică și unii și ceilalți aversiunea față de comuniști.

De aceea socotim că în aceste sentimente își găsesc explicația șovăiala și rezerva cu care a fost privită propunerea făcută de Frachon la Congresul de la Nantes, din noiembrie 1938, și, după aceea, ca Bélin și prietenii lui să fie alungați din posturile lor. Mai târziu, referindu-se la acest fapt, Frachon avea să spună: „Cum oameni atât de corupți, dușmani fățiși ai clasei muncitoare au putut să-și continue munca chiar în sînul C.G.T.?”

Pentru că noi n-am luat măsurile energice de epurare care se impuneau. Pentru că la Congresul de la Nantes au fost tolerați mai departe în posturile lor de conducere.

Evenimentele au arătat — spune în continuare Frachon — cîtă dreptate am avut cînd am cerut la Nantes ca Bélin să fie înlăturat din Biroul confederal¹⁵.

Anul 1939 a fost extrem de zbuciumat. Puterile agresoare, și în primul rînd Germania nazistă, deveniseră deosebit de amenințătoare și arogante. Sub presiunea evenimentelor ce se succedau cu repeziciune și de teama opiniei publice, cercurile guvernante de la Londra și Paris au început tratative cu guvernul sovietic privind încheierea unui tratat de asistență mutuală. Dar ei s-au dovedit lipsiți de loialitate, trăgănînd la nesfîrșit mersul tratativelor și aducîndu-le în impas. De aceea perspectiva de a încheia un tratat de neagresiune cu Germania a apărut guvernului sovietic ca o soluție pentru a dobîndi răgazul necesar în vederea pregătirilor pentru apărarea țării. Acest tratat s-a încheiat la 23 august 1939. El a provocat pretutindeni în sînul mișcării muncitorești și comuniste o stare de confuzie, buimăceală și nedumerire¹⁶.

Folosind ca pretext tratatul sovieto-german, cercurile reacționare au dezlănțuit o feroce prigoană împotriva comunistilor acuzați de trădare, a tuturor forțelor democratice și progresiste¹⁷.

Reacțiunea franceză a început o furibundă campanie anticomunistă și antisovietică. Vîrtejul acestei prigoane a cuprins și C.G.T. Vechii confederați conduși de Léon Jouhaux, stăpîniți de ură împotriva P.C.F., s-au unit cu grupul lui Bélin împotriva sindicatelor exunitare. Acuzînd pe comuniști de antipatriotism, ei au determinat Biroul confederal din 18 septembrie 1939 să excludă din C.G.T. pe toți comuniștii, ca și pe simpatizanții P.C.F. O săptămîină mai târziu, la 25 septembrie, Comisia administrativă confederală a confirmat hotărîrea biroului. Astfel s-a comis cea de-a doua sciziune a C.G.T., unică prin dramatismul ei.

În ajutorul scizioniștilor, pentru îndeplinirea pînă la capăt a hotărîrii de excludere a comuniștilor din C.G.T., au venit autoritățile guvernamentale. Un număr de 620 de sindicate, care își aleseră conducători din rîndul mem-

¹⁵ Benoit Frachon, *Au rythme des jours*, p. 128—129; Jean Bruhat, Marc Piolat, *op. cit.*, p. 166—167.

¹⁶ Alexander Wirth, *Un corespondent englez pe frontul de est*, București, 1970, p. 49, 54—55.

¹⁷ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 361—364, 369; Germaine Willard, *La drôle de guerre et la trahison de Vichy*, Paris, 1960, p. 21.

brilor P.C.F., au fost dizolvate. Numeroși militanți sindicaliști, cunoscuți pentru fermitatea lor revoluționară, au fost arestați, trimiși în lagăre de concentrare sau aruncați în temnițe¹⁸.

La 26 septembrie 1939 guvernul a dat un decret prin care Partidul Comunist Francez, cu „... toate asociațiile, toate organizațiile și toate grupările legate în fapt de el“, era pus în afara legii¹⁹. Prigoana anticomunistă și antidemocratică care a cuprins nu numai Franța, ci întreaga Europă, a avut grele urmări pentru toate popoarele lumii, deoarece ea a netezit drumul hitleriștilor pentru îndeplinirea planurilor de jaf și cotropire.

Condamnând politica externă și internă reacționară dusă de guvernanții francezi în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial, Marcel Cachin descria astfel starea de spirit și situația Franței: „... la sfârșitul lui august 1939, Hitler se găsea în prezența unei Franțe divizate, a unei Europe occidentale ezitante, descumpănite, trădată de unii dintre guvernanții ei. Nazismul hitlerist a profitat foarte bine de această stare de zăpăceală, de aceste divergențe, de această neputință, de aceste trădări.

De 6 ani el se pregătește de război. El crede momentul sosit pentru a nimici definitiv Franța, a domina Europa și lumea²⁰.

Față de acest pericol extrem, la ce soluție s-au oprit conducătorii răspunzători de țara noastră? Ei lovesc ziarul l'Humanité!

O rup cu Rusia Sovietică!

Se gîndesc să-i declare război!

Decretează scoaterea comuniștilor în afara legii!

Dizolvă partidul nostru!

Alungă din parlament și municipalități pe aleșii noștri!²¹

Inviaza hitleristă a găsit deci Franța slăbită. În numai cîteva săptămîni de zile, trădată și umilită, ea capitula în fața unui învingător sîngeros, crud și răzbunător²². Acum începe una din cele mai grele perioade din istoria poporului francez.

¹⁸ C.G.T., *XXVI-ème Congrès National de Paris*, p. 16; *Histoire du Parti Communiste Français*, Paris, 1964, p. 374; J. Duclos, *op. cit.*, p. 445; В. П. Смирнов, *Франция во время второй мировой войны*, Москва, 1961, p. 22—23; Georges Lefranc, *Le syndicalisme en France*, p. 91—92.

¹⁹ *Хрестоматия по новейшей истории*. Том II. Москва, 1960. p. 287—288; *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 374; Jean Bruhat, Marc Piolot *op. cit.*, p. 170; Germaine Willard, *op. cit.*, p. 39, 42; В. П. Смирнов, *op. cit.*, p. 17—19; Maxim Mourin, *Histoire des Grandes Puissances. 1919—1947*, Paris, 1947, p. 83.

²⁰ În planurile cotropitoare ale lui Hitler, zdrobirea și umilirea Franței era un obiectiv foarte important. În *Mein Kampf* el spunea: „Dușmanul de moarte al poporului german este și va rămîne Franța“ (Lucian Boz, *Franța. 1938—1944*, București, 1945, p. 30; Hermann Rauschving, *Hitler m'a dit. Confidences du Führer sur son plan de conquête du monde*, Paris, 1939, p. 18—27).

²¹ Marcel Cachin, *Le 300e numéro de „l'Humanité“ clandestine. Marcel Cachin vous parle*. Deuxième édition, Paris, 1959, p. 180.

²² În ziua de 10 mai 1940 Wehrmachtul hitlerist a invadat Belgia, Olanda, Luxemburg și Franța. La 22 iunie, același an, la Rethondes s-a semnat capitularea armatei franceze.

Condițiile de armistițiu erau foarte grele. Franța era împărțită în două mari zone. Zona ocupată reprezenta 2/3 din teritoriul francez și cuprindea departamentele din nord și nord-est, Paris și împrejurimile Parisului și în întregime țărmul Atlantic al Franței. 65% din populația țării locuia în această zonă, care avea o mare importanță economică. În întreprinderile de pe acest teritoriu se realizau: 97% din producția de fontă, 94% din producția de oțel, 79% din producția de cărbune, iar de pe ogoare se recoltau 75% din producția de grâu a țării.

Zona așa-zisă neocupată, care reprezenta 1/3 din teritoriul Franței, se afla sub guvernarea clicii trădătoare de la Vichy²³. Pétain, Laval și ceilalți trădători au proclamat așa-zisa revoluție națională menită să transforme Franța într-un stat fascist. La 10 iulie 1940 Camera deputaților și Senatul, întrunite la Vichy, cu majoritate de voturi, au acordat lui Pétain puteri de dictator, semnând prin aceasta actul de deces al celei de-a III-a Republici. Acestui act de trădare îi urmează o serie de legi și decrete prin care se lichidează orice urmă de democrație și se instalează domnia crimei și teroarei. În ziua de 12 iulie 1940, s-a autoproclamat „șef al statului francez“. În „Journal Officiel“ din 18 august 1940 a fost publicată o lege privind organizarea provizorie a producției industriale, care prevedea la articolul 1 următoarele: „Pe baza intrării în vigoare a prezentei legi, vor fi dizolvate prin decret grupările constituite la scară națională, organizațiile profesionale, patronale și muncitorești“²⁴. Decretul din 9 noiembrie 1940, semnat de René Bélin²⁵, dizolva: C.G.T., C.F.T.C., C.G.P.F.²⁶ și altele²⁷.

Pentru a stăvili lupta clasei muncitoare și a o subordona intereselor celor mai reacționare vîrfuri ale burgheziei franceze și a o pune în slujba ocupanților hitleriști, autoritățile vichyste au creat în octombrie 1940 „Charta Muncii“, noi organizații profesionale, alcătuite pe ramuri industriale, după modelul corporațiilor mussoliniene. Pornind de la țelul, proclamat oficial de guvern, de „a apăra munca, familia și patria“ atît împotriva capitalismului, cît și a socialismului, vichyștii intenționau ca, prin „Charta Muncii“, să unească la un loc pe patroni cu muncitorii în baza principiului „colaborării dintre clase“.

Referindu-se la scopul „Chartei Muncii“, Bélin scria: „Trebuie să reîntinerim Franța. «Charta Muncii» este esențialmente operă de întinerire în domeniul social. Mai întîi, solidaritatea profesională devine regulă principală... De asemenea, interesele de clasă nu mai sînt dominante, singurele care con-

²³ В. П. Смирнов. *Франция во время второй мировой войны*, p. 33—34; G. A. Deborin, *Al doilea război mondial*, București, p. 112—115.

²⁴ Jean Thouvenin, *D'ordre du Maréchal Pétain*, Paris, p. 33—34.

²⁵ René Bélin, ales secretar al C.G.T. la Congresul de la Toulouse, a ocupat funcția de ministru secretar de stat al producției și muncii în guvernul de la Vichy.

²⁶ Confédération générale du Patronat français.

²⁷ Jean Bruhat, Marc Piolot, *op. cit.*, p. 173; Germaine Willard, *op. cit.*, p. 145.

tează, de acum înainte, sînt interesele profesionale. În sînul profesiei colaborarea este noua lege, obligatorie pentru toți..."²⁸.

Trădarea și jaful s-au statornicit, pentru cîțiva ani, pe tot întinsul țării. Vînzătorii de patrie care împinseseră Franța în prăpastia înfrîngerii colaborau cu dușmanii națiunii ajutîndu-i să jefuiască poporul francez și să continue războiul criminal început.

În lucrarea sa *Franța. 1938—1944*, Lucian Boz ne descrie în mod veridic jaful la care era supusă Franța de către ocupanții hitleriști ajutați de colaboraționiști și trădători: „Autoritățile naziste își rezervau dreptul de rechiziție a tot ce le era de trebuință pentru armată“. Prin intermediul ministrului aprovizionării nemții adunau cantități mari de cereale, furaje, grăsimi animale și vegetale etc. Din birourile Băncii Franței hitleriștii exercitau un control strict asupra întregii economii franceze. În același scop, în toate uzinele, în toate întreprinderile au apărut comisari germani care supravegheau și calculau repartizarea comenzilor și a materiei prime necesare producției în concordanță cu planul de război al Reichului. „Aurul, care nu putuse să fie expediat în Statele Unite și care se afla sub formă de lingouri în pivnițele Institutului de emisiune francez, fu expediat la Berlin și întrebuințat de naziști pentru finanțarea războiului“²⁹. Ocupanții au pus mîna pe toate stocurile de benzină, acordînd rații minime numai medicilor și miniștrilor³⁰.

Gubernul de la Vichy în frunte cu tandemul Pétain—Laval³¹ s-a situat tot timpul în rîndul celor mai înrăiți trădători de țară și colaboraționiști³². În jurul lor se afla un mănunchi de oameni lipsiți de orice scrupule, în serviciul ocupanților. Referindu-se la acest fapt, Lucian Boz scria: „Cine înconjură pe mareșal? O camarilă formată din oameni absolut străini de năzuințele, de idealurile poporului francez“³³.

²⁸ C.G.T., *XXVI-e Congrès National de Paris*. 8 au 12 avril 1946, p. 16; *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 386.

²⁹ Lucian Boz, *op. cit.*, p. 45—48.

³⁰ Transporturile au fost crunt jefuite de naziști. Pentru a înlătura aceste neajunsuri, inginerii francezi „inventară într-un timp record diferite aparate care se aplicau cu ușurință motoarelor de automobile și care funcționau cu mangan... Aparatele acestea fură denumite «gazogene» și grație lor fu soluționată în parte criza transporturilor“ (Lucian Boz, *op. cit.*, p. 48).

³¹ Așa era denumită colaborarea dintre cei doi trădători aflați la conducerea guvernului vichyst (Henri Noguères, en collaboration avec Marcel Degliame-Fouché et Jean-Louis Vigier, *Histoire de la Résistance en France*, vol. I. *La première année. Juin 1940 — juin 1941*, Paris, 1967, p. 51).

³² Într-o întrevedere cu Hitler, Pierre Laval raportase că în fața Adunării Naționale apreciează declarația de război a Franței împotriva Reichului ca o mare greșeală. Încă înainte de război el fusese partizanul unei colaborări franco-germane și al reorganizării Europei. (Andreas Hillgruber, *Les entretiens secrets de Hitler. Septembre 1939 — décembre 1941*, Paris, 1969, p. 264—272; Jean Thouvenin. *Une année d'histoire de France. 1940—1941*, Paris, 1941, p. 82—84). Mareșalul Pétain în cadrul întrevederii cu Hitler din 24 octombrie 1940 își exprima speranța într-o colaborare franco-germană. El regretă că politica franceză antebelică nu se bazase pe colaborarea cu Reichul și arăta că venise timpul remedierii acestui lucru (*Notes sur l'entrevue entre le Führer et le maréchal Pétain dans le train du Führer en gare de Montoire-sur-le Loir le 24 octobre 1940*, în Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 278—285).

³³ Lucian Boz, *op. cit.*, p. 33—34.

În aceste condiții, lupta pentru salvarea Franței însîngerate și umilite, pentru ridicarea ei în rîndurile marilor națiuni ale lumii avea să fie plină de dramatism. Istoria a încredințat această nobilă misiune maselor conduse de proletariatul francez în frunte cu partidul său de avangardă, căci „în popor rezidă marile speranțe ale eliberării naționale și sociale. Și numai în jurul clasei muncitoare înflăcărare și generoase, plină de credință și curaj ... poate să se constituie frontul libertății, independenței și renașterii Franței”³⁴.

Animați de o fierbinte dragoste de țară, în rîndurile Rezistenței s-au înregimentat numeroși fii ai Franței. Deosebiri de vederi politice, de convingeri filozofice, religioase, vechile rivalități au făcut loc unui puternic sentiment comun, patriotismul, care a sudat mișcarea de eliberare a patriei de sub cizma hitleristă. „Eroii Rezistenței aveau cu toții în comun ca ideal dragostea adîncă pentru țara lor. Fii și fiice de muncitori, țărani, intelectuali, ai claselor mijlocii, aparținînd tuturor concepțiilor filozofice, politice sau religioase, au devenit eroi de legendă grație acestui ideal care-i înarma cu o forță superioară”³⁵.

Referindu-se la Rezistența gaullistă, cunoscutul istoric francez Henri Michel subliniază faptul că „francezii care au intrat pe calea indicată de generalul de Gaulle sînt veniți din toate orizonturile intelectuale, politice sau sociale. Ei au făcut abstracție — precizează Henri Michel — de ceea ce pînă atunci îi opuneau pe unii altora”³⁶.

Amiralul Auboyneau, comandantul forțelor navale ale Franței combătute după demisia amiralului Muselier, menționa, în cadrul unei conferințe ținută la Londra în 1942, următoarele: „Singura politică a Franței libere este eliberarea Franței”, căci și aici ca și în rîndurile Rezistenței interne, după cum se spune în apelul generalului de Gaulle din 15 noiembrie 1941, au venit „... francezi de toate originile, de toate condițiile, de toate opiniile, care au hotărît să se unească în lupta pentru țara lor”³⁷.

Intr-adevăr, mișcarea națională de Rezistență a unit la un loc francezi din toate clasele și păturile sociale, cuprinși de ura neîmpăcată împotriva invadatorilor și slugilor lor și animați de un puternic sentiment de dragoste de țară.

Maurice Thorez și Jacques Duclos apreciază că însăși „marea burghezie franceză s-a împărțit în două părți. O parte a burgheziei se orientează... spre Imperiul britanic... cealaltă parte a burgheziei se orientează spre imperialismul

³⁴ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 389; Germaine Willard, *op. cit.*, p. 111, В. П. Смирнов, *Странная война и поражение Франции*, Москва, 1963, p. 367—368.

³⁵ „Notre Musée. Bulletin de l'Association pour la création d'un Musée de la Résistance”, Sept.-Oct. 1965, nr. 2.

³⁶ Henri Michel, *Les courants de pensée de la Résistance*, Paris, 1962, p. 748.

³⁷ *Ibidem*, p. 32.

german³⁸. Deci, dacă o parte a burgheziei franceze s-a situat pe poziții antinaționale, trădătoare, o altă parte a ei s-a înrolat hotărât în rîndurile dese ale luptătorilor pentru eliberarea țării³⁹. Este demn de a fi amintit aici generalul Charles de Gaulle, care nu s-a împăcat nici o clipă cu ideea înfrîngerii Franței. De pe pămînt englez, înfruntînd greutăți și obstacole ce păreau de neînvins, el a luat cu inepuizabilă energie inițiativa organizării unor forțe militare ca Franța să reziste și să continue războiul împotriva Germaniei hitleriste, alături de aliați⁴⁰.

Alături de el și în jurul lui s-au adunat numeroși oameni politici, cu diverse convingeri, interesați în lupta pentru eliberarea țării de sub ocupația germană.

Nu putem să nu amintim figura luminoasă a lui Jean Moulin, care a avut un rol foarte important în realizarea unității mișcării naționale de Rezistență. El a fost primul președinte al Consiliului național al Rezistenței. Prins de Gestapo, Jean Moulin a fost executat, după torturi de o cruzime rar întîlnită⁴¹.

Georges Mandel, asemuit de unii ziaristi cu faimosul Fouché, s-a pronunțat încă înainte de dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial împotriva fascismului. Combătînd atitudinea conciliatoare a unor politicieni francezi, el a arătat „... primejdia cochetăriei Republicii cu fascismul italian și mai tîrziu cu Reichul hitlerist”. În zilele grele ale invaziei, Mandel s-a comportat ca un mare patriot. A fost arestat și asasinat în mod mîrșav⁴².

Un număr mare de oameni politici, cu diverse convingeri politice, dar cunoscuți ca patrioți și antifasciști hotărîți, au avut de suferit de pe urma ocupanților hitleriști și autorităților vichyste. Amintim pe Paul Raynaud, fost președinte al Consiliului de Miniștri, Edouard Herriot, fost președinte al Camerei Deputaților, Jeanneney, fost președinte al Senatului, Lebrun, fost

³⁸ В. П. Смирнов, *Франция во время второй мировой войны*, p. 44 (autorul a extras acest citat din: М. Шорез, *Избр. произв.* Том I p. 569).

³⁹ Charles de Gaulle își amintește cu oarecare amărăciune că la început o parte din francezii prinși de acele evenimente peste graniță i-au creat greutăți și i-au arătat neîncredere: „Chiar la Londra, francezii notorii care se aflau acolo, fie în cadrul serviciului, fie ocazional, nu s-au alăturat niciodată Franței libere în afara cîtorva excepții. Mulți au cerut să fie repatriați. Alții au rămas pe loc dar declarînd supunere Vichy-ului. Cît despre cei care au luat poziție împotriva capitulării, unii și-au organizat exilul pe socoteala lor în Anglia sau în S.U.A. alții și-au oferit serviciile guvernului britanic sau american, rare fiind «capacitățile» care s-au încolonat sub steagul meu” (Charles de Gaulle, *Memorii de război. Chemarea. 1940—1942*, Edit. politică, București, 1969, p. 104).

⁴⁰ Tribunalul militar al regiunii a 13-a din Clermont-Ferrand a hotărît condamnarea generalului Charles de Gaulle la moarte, în contumacie, și confiscarea averii, la 2 august 1940, pentru trădare de țară, dezertare la inamic pe timp de război și atentat la siguranța statului (Charles de Gaulle, *Memorii de război. Chemarea. 1940—1942*, p. 108).

⁴¹ Henri Michel ni-l descrie pe Jean Moulin ca pe un mare patriot: „...ceea ce conta în ochii săi era în esență lupta împotriva ocupantului și victoria ce trebuia obținută”. Cînd în relațiile dintre diferite organizații și grupări ale Rezistenței apăreau divergențe, el intervenea cu cuvintele: „Domnilor, există Franța” (Henri Michel, *Jean Moulin l'unificateur*, Paris, 1964, p. 144—145).

⁴² Lucian Boz, *op. cit.*, p. 162—166; Edouard Herriot, *Pagini de jurnal*, București, 1968, p. 365—366.

președinte al Republicii, etc. care au fost arestați, deportați sau puși sub supraveghere⁴³.

Cea mai mare parte a partidelor politice care se înfruntaseră pe arena politică a celei de-a treia Republici au dispărut imediat după încheierea armistițiului. Pe bună dreptate Henri Michel apreciază că, după prăbușirea Franței, „formațiile politice de dreapta erau neorganizate”, ele reprezentând numai timide „tendințe” de opinie. „De fapt — continuă H. Michel —, singurele partide care au reapărut în ilegalitate... au fost socialiștii și comuniștii”⁴⁴. La aceste două partide trebuie să adăugăm: C.G.T., C.G.T.U. și C.F.T.C., centrale sindicale care au continuat să trăiască și să lupte în ciuda creării „Chartei Muncii”.

Situația Partidului socialist francez a devenit foarte grea. În cadrul Adunării Naționale din 10 iulie 1940, cea mai mare parte a socialiștilor „au trădat mandatul de constituanti și datoria lor de francezi și republicani”, acordând puteri dictatoriale lui Pétain⁴⁵. Mai mult chiar, unii au devenit slujitori ai regimului de la Vichy și colaboraționiști. Referindu-se la aceasta, Robert Verdier arată că, începând din august 1940, a apărut în zona de sud un ziar care pretindea că continuă „Le Populaire”. „Cu vechiul său administrator, cu semnăturile lui Paul Rives, Spinasse, Roucayrol, Peschadour etc... el făcea omnia lui Pétain, ... denunța «belicismul» lui Léon Blum, funda pacifismul cu supunerea și înțelegerea franco-germană cu «colaborarea». Aceasta era situația partidului socialist în cursul verii 1940. Ea părea total descurajatoare”⁴⁶.

La adunarea socialistă a departamentului Sena, care a avut loc la 10 septembrie 1944, Daniel Mayer, secretarul general al Partidului socialist francez, în cuvântul său, a arătat că, din 169 de deputați și senatori care reprezentau partidul în Adunarea Națională în anul 1940, numai 54 și-au păstrat calitatea de membri ai S.F.I.O., restul au devenit vichyști, colaboraționiști și criminali de război⁴⁷. La aceștia s-au adăugat liderii socialiști ai C.G.T., grupați în jurul ziarului „Syndicats”, care, mînați de simpatie pentru fascism, au devenit slujitori ai ocupanților și sprijinitori ai regimului pétainist⁴⁸. Ei au căutat toate căile, au folosit toate mijloacele pentru a fi pe placul hitleriștilor și autorităților de la Vichy. Robert Bothereau menționează că, puțin timp după capitulare, trădătorii sindicatelor muncitorești s-au împărțit în două tendințe, după modul în care înțelegeau să dovedească devotamentul față de ocupanții hitleriști. O parte au rămas în jurul lui René Bélin,

⁴³ Georges Lefranc, *Les expériences syndicales en France de 1939 à 1950* Paris, 1950, p. 150.

⁴⁴ Henri Michel, *Jean Moulin — l'unificateur*, p. 147, 168.

⁴⁵ Vincent Auriol, *Hier... Demain*, vol. I, Paris, 1945, p. 20.

⁴⁶ Robert Verdier, *La vie clandestine du parti socialiste*. Documents socialistes, Paris, 1944, p. 5—6.

⁴⁷ А. Н. Молчанов, *Четвертая республика*, Москва, 1963, p. 53—54; Александр Верт., *op. cit.*, p. 234.

⁴⁸ Referire la grupul trădător în frunte cu Bélin, Dumoulin, Froideval, Delmas etc.

ajutînd regimul vichyst la crearea „Chartei Muncii” și la distrugerea sindicatelor muncitorești. Cealaltă parte, dovedind mai multă inițiativă și hotărîre, s-a încadrat fățiș în rîndurile celor mai credincioase slugi ale nazismului. La adăpostul ocupanților și finanțați de aceștia au format „Comitetul sindicalist de propagandă” și au editat ziarul „l'Atelier” în zona de nord, acționînd împotriva intereselor naționale ale poporului francez⁴⁹.

Dar covîrșitoarea majoritate a membrilor S.F.I.O. și C.G.T. s-a înregimentat în rîndurile mișcării de Rezistență. Un număr însemnat de militanți ai S.F.I.O. și sindicatelor C.G.T. s-au purtat cu curaj remarcabil, condamnînd deopotrivă pe ocupanți și pe vichyști.

După încheierea armistițiului, în numeroase secțiuni socialiste trădătorii și fricoșii au fost eliminați, începînd un îndelungat și dificil proces de regrupare. Au apărut oameni îndrăzneți care au făcut adevărată muncă de pionierat pentru reconstrucția partidului și în lupta împotriva dușmanilor Franței. Printre aceștia trebuie să menționăm pe Marx Dormoy, Henri Ribière⁵⁰, André Blumel, André Le Troquer, André Philip, Lucien Husel și alții⁵¹.

Ca urmare a primelor contacte stabilite încă din iulie și august 1940, în toată zona de sud au avut loc reuniuni socialiste de organizare. La aceste reuniuni întreaga zonă a fost împărțită în regiuni, fiecare dintre ele grupînd mai multe departamente, conduse de un responsabil. În sfîrșit, în ianuarie 1941 a fost creat Comitetul director cu un birou compus din patru membri. Funcția de secretar a fost încredințată lui Daniel Mayer⁵². În același mod s-a procedat și în zona de nord. S-au stabilit legături „cu l'Aisne prin Elie Bloncourt, cu toată Bretania prin Tanguy-Prigent, cu Normandia prin Henri Ribière, cu Bourgogne prin Jean Bouhey după înapoierea sa din captivitate, cu Gironde prin Andequil” și așa mai departe⁵³.

Un moment însemnat din activitatea ilegală a socialiștilor francezi l-a reprezentat constituirea unui organ socialist unit conducător pentru ambele zone ale Franței, în frunte cu un Comitet executiv format din nouă membri, menit să coordoneze lupta și activitatea organizațiilor socialiste de pe tot cuprinsul țării, în condițiile ocupației hitleriste și ale prigoanei vichyste⁵⁴.

⁴⁹ Robert Bothereau, *Histoire du Syndicalisme français*, p. 99—100.

⁵⁰ Robert Verdier, referindu-se la Henri Ribière, arată că începînd de la sfîrșitul lunii iulie 1940 „...a parcurs zona de sud, sîrind dintr-un tren în altul, culcîndu-se în vagoane sau în sălile de așteptare spre a nu lăsa urme ale trecerii sale. Se poate afirma, fără teamă că s-ar greși, că primele contacte regulate între socialiști au fost stabilite grație lui Henri Ribière” (Robert Verdier, *op. cit.*, p. 7).

⁵¹ Daniel Mayer, *op. cit.*, p. 13—14.

⁵² Robert Verdier, *op. cit.*, p. 8.

⁵³ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁴ Din Comitetul executiv făceau parte: Charles Dumas, Amédée Dunois, Raoul Evrard, Henri Ribière, pentru zona de nord, și Suzanne Buisson, Augustin Laurent, Edouard Froment și Daniel Mayer, pentru zona de sud. Al nouălea, stabilit de ambele părți, a fost André Le Troquer (Daniel Mayer, *op. cit.*, p. 108—109; Robert Verdier, *op. cit.*, p. 23.)

Scurt timp după aceea, adică prin 18 iunie 1943, s-a hotărât și crearea unui birou la conducerea căruia în postul de secretar general a fost ales în unanimitate Daniel Mayer⁵⁵.

Robert Verdier apreciază că acest progres înregistrat în viața partidului socialist „a fost rezultatul călătoriei lui Daniel Mayer la Londra în aprilie și mai 1943”. Cu ocazia acestui *séjour* în Marea Britanie el l-a informat pe de Gaulle cu privire la activitatea partidului socialist și a luat legătura cu Uniunea „Jean Jaurès”, care grupa pe socialiștii aflați la Londra, cu care a ajuns la „un acord total”⁵⁶.

Sindicatelor de tendință socialistă, conduse de Léon Jouhaux, au desfășurat o muncă susținută pentru a-și organiza activitatea în condițiile Franței învinse și ocupate de germani.

Liderii C.G.T. s-au străduit să găsească aliați, să stabilească relații de colaborare cu diverse organizații profesionale. Comitetul național confederal din iulie 1940 a adresat un apel către organizațiile patronale de a conlucra cu sindicatele C.G.T. în cadrul unei Comunități Franceze a Muncii. Privitor la ideea acestei comunități, Robert Bothereau preciza că ea nu era altceva „decît dezvoltarea logică a tratativilor angajate între C.G.T. și organizațiile patronale în vederea realizării unui acord de colaborare”⁵⁷.

În rîndurile sindicaliştilor de tendință socialistă se simțea tot mai puternică dorința de luptă și setea de răzbunare împotriva vremelnichilor ocupanți. În luna august 1940 au început acțiuni sindicaliste care au marcat pregătirea sindicatelor C.G.T. de a se ridica împotriva hitleriștilor și autorităților pétainiste. În zilele de 23 și 24 august a avut loc în zona de sud o reuniune cu scopul de a analiza situația și perspectiva mișcării sindicale franceze în condițiile Franței supuse și ocupate de inamic. La 26 august Biroul confederal a dat o circulară prin care făcea cunoscute tuturor dorința și datoria de a înfrînge toate piedicile pentru ca mișcarea sindicală să trăiască în continuare. Biroul „rămîne legal și statutar în funcție”, se spune în această circulară.

În ziua de 3 septembrie cîțiva militanți ai C.G.T. aflați în zona de nord fac cunoscută hotărîrea fermă de a rămîne credincioși cauzei mișcării sindicale și poporului francez: „Ca totdeauna în ceasurile grele ne regăsim toți cu același gînd, animați de o singură speranță”⁵⁸.

În această perioadă grea se remarcă strădaniile liderilor socialiști ai C.G.T. de a se apropia de elementele patriotice din C.F.T.C. spre a se opune

⁵⁵ Daniel Mayer, în lucrarea mai sus citată, arată că biroul era format din: secretar organizatoric Auguste Laurent; secretar responsabil cu arhivele: Amédée Dunois; secretar responsabil cu comitetele de studiu: Charles Dumas; delegați cu propaganda pentru zona de nord Henri Ribière, iar pentru zona de sud Edouard Froment; casier Raoul Evvard.

⁵⁶ Daniel Mayer a purtat tratative rodnice cu generalul de Gaulle, de a cărui prețuire s-a bucurat. De asemenea, el a luat legătura cu Uniunea „Jean Jaurès”, contribuind la îndepărtarea, în parte, a disensiunilor ce domneau în rîndurile ei. În acest mod, Daniel Mayer a dobîndit o mare autoritate în rîndul socialiștilor și prestigiul în mișcarea națională de Rezistență (Robert Verdier, *op. cit.*, p. 23; Daniel Mayer, *op. cit.*, p. 75—76).

⁵⁷ Robert Bothereau, *op. cit.*, p. 97—98.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 100—101.

cu mai mulți sorți de izbândă și a se apăra împotriva ocupanților și a vichyștilor. Astfel, militanții ai celor două centrale sindicale au dat la 15 noiembrie 1940 la Paris un manifest prin care se protesta vehement față de decretul samavolnic din 9 noiembrie același an ⁵⁹.

Pentru curajul și bărbăția lor merită să menționăm aici pe câțiva dintre inițiatorii acestui document : Louis Saillant, Christian Pineau, Robert Lacoste, A. Gazier, militanți ai C.G.T., G. Tessier, F. J. Zirnheld, militanți ai C.F.T.C. ⁶⁰.

Faptele dovedesc pe deplin că numeroși membri ai S.F.I.O. ca și sindicaliști C.G.T. avînd în frunte un însemnat număr de militanți, cuprinși de puternice sentimente patriotice, au înțeles datoria de a se angaja în lupta grea pentru salvarea țării. Neînfricați, înfruntînd pericole de moarte, disprețuind pe dușmani, ei s-au încadrat în mișcarea națională de Rezistență la activitatea și lupta căreia au participat pînă la eliberarea deplină a străvechiului pămînt al Franței ⁶¹.

Dar trebuie să menționăm că, în acele zile de răscruce și grea cumpănă, în comportarea liderilor socialiști ai sindicatelor se face încă simțită prezența sentimentelor anticomuniste. Jouhaux și colaboratorii săi au manifestat evidente rețineri față de comuniști, n-au acționat cu toată convingerea pentru colaborarea cu membrii P.C.F., cu conducătorii fostelor sindicate unitare pentru construcția unității mișcării de Rezistență.

Din fericire însă, patriotismul lor a înăbușit în cea mai mare măsură, pentru o bună perioadă de timp, vechile disensiuni și asperități existente de mulți ani în raporturile cu comuniștii.

Sufletul luptei poporului francez pentru eliberarea țării a fost partidul comunist. În focul mistuitor al luptelor cu ocupanții nazisti și cu vichyștii, comuniștii s-au dovedit conducători neîntrepuți, pildă de credință pînă dincolo de mormînt față de cele mai nobile idealuri ale poporului francez.

Dintre numeroasele referiri la rolul și locul comuniștilor în mișcarea națională de Rezistență redăm mai jos cîteva : Vincent Auriol, lider al S.F.I.O., antifascist și luptător activ pentru eliberarea Franței, deputat care s-a opus lui Pétain la 10 iulie 1940, apreciază că „... din 1935 (în afară de perioada septembrie 1939—1940) și mai ales astăzi comuniștii sînt, cu clasa munci-

⁵⁹ Henri Michel, *Jean Moulin l'unificateur*, p. 151—153; Robert Bothe-reaux, *op. cit.*, p. 100—101.

⁶⁰ Henri Noguères, *Histoire de la Résistance en France de 1940 à 1945*, vol. I, p. 188—189, 475—481.

⁶¹ Menționăm aici pe Léon Blum, lider al S.F.I.O., care a fost arestat în 15 septembrie 1940 și deus la început la Chazeron apoi transferat la Bourassol, la 4 km de Riom. Împreună cu alți oameni politici ai Franței antebelice, a fost acuzat de trădare, pentru care li s-a intentat proces. La procesul de la Riom, Léon Blum s-a comportat de așa manieră, încît a stîrnit o vie îngrijorare atît la Vichy, cît și la Berlin. Din această cauză procesul a fost suspendat brusc. Léon Jouhaux, bătrînul militant al mișcării sindicale franceze, a fost arestat în decembrie 1942 și deportat (Jean-Richard Bloch, *De la France trahie à la France en armes. Commentaires à Radio-Moscou*, Editions Sociales, 1949, p. 83—84; Daniel Mayer, *op. cit.*, p. 22—23; Georges Lefranc, *Le syndicalisme en France*, p. 100).

toare, avanposturi ale apărării naționale. Noi trebuie să ne închinăm cu toții în fața sacrificiilor și martirilor lor. Militanții fac împreună cu Națiunea un trup și un suflet și au declarat, nu demult, că vor lupta pînă la capăt pentru a reda poporului libertatea și a-i permite să hotărască el însuși, liber, prin căile normale ale democrației, asupra regimului politic și social al Franței“⁶². Henri Michel, deși exprimă aceeași rezervă pentru perioada septembrie 1939 — mai 1940, a arătat că Partidul Comunist Francez a avut în timpul celui de-al doilea război mondial o existență foarte zbuciumată, mai zbuciumată decît partidul socialist. Comuniștii, împreună cu evreii, au suferit enorm de pe urma ocupanților și a guvernului de la Vichy. Ei au fost „... primele victime ale revoluției naționale“⁶³.

Henri Noguères, fost deputat socialist care la 10 iulie 1940 a votat împotriva lui Pétain, menționează că membrii partidului comunist au fost supuși unor opresiuni fără limite. Ocupanții hitleriști, dispunînd de liste alcătuite dinaintea ocupației de către poliția franceză, au dezlănțuit un șir neîntrerupt de persecuții împotriva organizațiilor comuniste. „La 5 octombrie orele 5 dimineața — relatează Noguères —, trei sute de militanți comuniști sînt arestați la domiciliul lor. Fernand Grenier, Léon Mauvais, Charles Michels, Poulmarch, Pierre Semard, Granet, Vencruyenne, Pencilault, Timbaud fac parte din primul eșalon“⁶⁴.

Partidul Comunist Francez, aflat în afara legii încă din 1939, a luptat cu abnegație împotriva agresorilor hitleriști. În zilele întunecate ale invaziei Wehrmachtului, comuniștii francezi au militat neobosit pentru transformarea războiului „într-un război național pentru independență și libertate“⁶⁵. Ei n-au conținut lupta nici după ocuparea Franței de naziști și instaurarea regimului pétainist.

Henri Michel menționează că „comuniștii n-au așteptat, desigur, 22 iunie 1941 pentru a ataca pe naziști“⁶⁶. Așa cum combătuseră politica internă și externă a guvernelor Daladier și Raynaud, ei s-au avîntat în lupta temerară împotriva ocupanților și autorităților pétainiste, pentru izbăvirea națiunii franceze⁶⁷.

La 10 iulie 1940, „l'Humanité“ a răspîndit în mijlocul maselor populare apelul adresat de Comitetul Central al P.C.F. poporului de a se uni în jurul

⁶² Vincent Auriol, *op. cit.*, p. 49.

⁶³ Henri Michel, *Les courants de pensée de la Résistance*, p. 551—552, 743.

⁶⁴ Henri Noguères, *op. cit.*, p. 143.

⁶⁵ În „l'Humanité“ din 17 mai 1940, pe atunci ziar ilegal, a apărut programul comunist de organizare a apărării țării, prin care se cerea, în primul rînd, transformarea războiului imperialist într-un război popular și național, într-un război al poporului pentru independența sa. La 6 iunie 1940, Benoit Frachon, în numele conducerii partidului, a însărcinat pe Georges Politzer să transmită guvernului noile propuneri comuniste privind organizarea apărării Parisului și a țării. Pentru amănunte vezi: *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 380; *Коммунистический Интернационал. Краткий очерк*, Москва, 1969, p. 485.

⁶⁶ Henri Michel, *Les courants de pensée de la Résistance*, p. 562.

⁶⁷ Adrien Dansette, *Histoire de la libération de Paris*, Paris, 1964, p. 18.

clasei muncitoare într-un Front al libertății, independenței și renașterii Franței, căci „nici generalii bătuți, nici afaceriștii, nici politicienii corupți nu pot să ridice Franța.“ Poporul este acela chemat să elibereze Patria și va izbândi, fiindcă „niciodată un popor mare ca al nostru — cum se spune în acest document — nu va fi un popor de sclavi“⁶⁸.

Acest apel a avut un mare rol în lupta poporului francez pentru eliberarea țării, căci, așa cum apreciază Gheorghe Vasilichi, cu el a început bătălia împotriva resemnării, prima formă a luptei patriotice împotriva ocupanților. „Apelul, un mesaj al demnității mîndrului popor francez, un strigăt de luptă, circula din mînă în mînă în gări, în trenuri, pe străzi“⁶⁹.

Este necesar să menționăm aici că la chemarea P.C.F. la lupta împotriva dușmanilor hitleriști și vichyști au răspuns mulți fii și fiice ai clasei muncitoare internaționale. Numeroși români, purtați de evenimentele pe acele meleaguri, s-au alăturat poporului francez în lupta împotriva ocupanților și a regimului petainist. Nicolae Cristea, Francisc Boczor, Ion Călin, Iancu Zilberman, Andrei Sas Dragoș, Iosif Clisci, Olga Bancic, Alexandru Lazăr, Floricel Marinescu și alții și-au dat viața în lupta împotriva dușmanului comun, înscriindu-se în lista uriașă a eroilor luptei pentru eliberarea Franței⁷⁰.

Conducerea Partidului Comunist Francez a trecut cu energie la organizarea luptei împotriva nemților și colaboraționiștilor. În decembrie 1940 activitatea comuniștilor atât în zona de sud cît și cea de nord este în plină efervescență. Ziarul englez „Daily Telegraph“, din 20 decembrie 1940, referindu-se la situația din Franța, scria următoarele: „Singurul partid existent, deși ilegal, este partidul comunist și mai bine de o mie din militanții săi au fost arestați acum o lună. El împarte manifeste antigermane prin care face apel la sentimentele patriotice ale francezilor“⁷¹.

În a doua jumătate a anului 1940, comuniștii francezi, opunîndu-se ofensivei ocupanților și vichyștilor, au muncit cu energie și abnegație pentru organizarea luptei împotriva dușmanilor. Pentru aceasta prima și cea mai însemnată sarcină era de a adapta activitatea de partid la noile condiții care apăruseră în Franța după încheierea armistițiului⁷². Relativ la aceasta Henri Noguères spune următoarele: „Reluînd contactele, grupînd pe militanții partidului sau ai tineretului comunist dispersați după prima clandestinitate a «războiului ciudat» și exodul din iunie 1940, ei au așezat în loc o solidă structură departamentală“⁷³.

⁶⁸ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 389; *Коммунистический Интернационал*, p. 486—487; Germaine Willard, *op. cit.*, p. 111; В. П. Смирнов, *Страная война и поражение франции*, p. 367—368.

⁶⁹ Gh. Vasilichi, *Participarea românilor la Rezistența franceză. Români în Rezistența franceză în anii celui de-al doilea război mondial. Amintiri*, Edit. politică, București, 1969, p. 13.

⁷⁰ Pentru amănunte vezi Gh. Vasilichi, *op. cit.*

⁷¹ Henri Noguères, *op. cit.*, p. 250—251.

⁷² *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 390.

⁷³ Henri Noguères, *op. cit.*, p. 240.

Astfel, comuniștii au creat o nouă structură organizatorică a partidului⁷⁴. În același timp însă, ei au acordat atenția maximă realizării și dezvoltării neconținute a legăturilor cu masele largi populare spre a le mobiliza la lupta grea pentru alungarea ocupanților și răsturnarea regimului fascist de la Vichy. În acest sens, au fost create comitetele populare pe întreprinderi și cartiere, care pot fi considerate cele dintâi forme de organizare ilegală prin care muncitorii s-au angajat în lupta pentru revendicările lor imediate⁷⁵. Primele comitete populare au luat ființă încă în iulie 1940, în „regiunile industriale unde clasa muncitoare are solide tradiții de luptă și unde influența partidului continua să fie reală”⁷⁶.

În înființarea și organizarea acestor comitete un rol important l-au avut, pe de o parte, legăturile păstrate de militanții partidului comunist în întreprinderi și localități, iar, pe de altă parte, de numeroși militanți ai sindicatelor unitare, care împreună cu toți muncitorii fuseseră integrați în sindicatele pétainiste. Demn de semnalat este faptul că militanții sindicatelor revoluționare au fost la conducerea acțiunii de constituire a comitetelor populare⁷⁷.

Henri Noguères, în lucrarea citată de noi, când ne redă mărturiile lui Henri Rol-Tanguy se situează pe aceeași poziție. Demobilizat și înapoiat acasă pe 19 august 1940, acesta povestește următoarele: „Soția mea, care făcea deja parte din Rezistență, mi-a spus: «Eu am întâlnire în această dimineață la orele 11 cu niște tovarăși care au pus pe picioare comitetele populare, pe care tu ai putea să-i întâlnești». Era vorba — continuă el — de vechii mei tovarăși de luptă: Timbaud, Gantier, Hénaff, Henri, Jourdain, Lacazette, Tollet, Semard...”⁷⁸. În sfârșit, de toți acei care, muncind la Paris, organizaseră deja aceste comitete populare”. Henri Rol-Tanguy arată, mai departe, că înființarea acestor comitete a fost realizată relativ ușor, deoarece masa de muncitori acorda în continuare încredere militanților C.G.T.U., care, în atâtea rînduri, îi conduseseră la luptă pentru o viață mai bună. Un rol cu totul deosebit în constituirea comitetelor populare l-a avut însuși Benoit Frachon. Sub conducerea lui s-a îndeplinit această sarcină de mare importanță⁷⁹.

⁷⁴ În noua structură organizatorică a P.C.F., grupa era celula de bază. Ea se compunea din trei membri. Numai unul dintre aceștia, conducătorul ei, îi cunoștea pe ceilalți doi și ținea legătura cu celelalte verigi ale structurii organizatorice a partidului. Întreaga muncă de partid era condusă de membri ai Comitetului Central. Datorită faptului că țara era împărțită în două, Comitetul Central, care se afla în zona de nord, ocupată de nemți, a creat în iulie 1940 o reprezentanță a sa în zona de sud. Toate acestea au făcut posibile menținerea unității partidului și limitarea maximă a riscurilor ce-l pînneau din partea ocupanților și a vichyștilor.

⁷⁵ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 382—383.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 382.

⁷⁷ *Коммунистический Интернационал*. p. 90; Jean Bruhat, Marc Piolot, *op. cit.*, p. 175.

⁷⁸ Toți au fost conducători și militanți comuniști ai sindicatelor muncitorești din Franța, participanți eroici la lupta Rezistenței.

⁷⁹ Jean Bruhat, Marc Piolot, *op. cit.*, p. 173; Henri Noguères, *op. cit.*, p. 84—87.

Comitetele populare au avut un uriaș rol în lupta împotriva resemnării, „atantismului”, fricii, împotriva formelor pasive de acțiune contra dușmanului. În raportul la cel de-al 17-lea Congres al Federației sindicale a muncitorilor din construcții, care a avut loc în 5—7 martie 1946, Labrousse, pe atunci secretar federal, aprecia că „meritul mare al comitetelor populare este de a fi făcut să renască în masa muncitorilor credința în eficacitatea luptei și grevei revendicative, în ciuda ocupației și cumplitelor represiuni naziste, în fața mitralierelor și a altor mari pericole, de a fi putut să realizeze întreruperi în producție, mișcări greviste din ce în ce mai numeroase... de a fi luptat împotriva «atantismului», a inerției în așteptarea zilei «J» sau a orei «H»⁸⁰.

Rezultă că, la organizarea comitetelor populare, partidul comunist a acționat împreună cu militanții ai sindicatelor revoluționare, oameni cu vastă experiență în muncă, căliți în luptele de clasă, cu mare prestigiu și influență asupra oamenilor muncii în cele mai multe cazuri ei înșiși comuniști. Vechile legături păstrate de militanții ai C.G.T.U., în ciuda vremurilor grele ce se abătuseră asupra Franței, au fost foarte utile cu deosebire în zilele când se puneau bazele mișcării naționale de Rezistență.

Eliberarea țării nu putea fi obținută decât prin lupta celor mai largi mase ale poporului francez în frunte cu clasa muncitoare și sub conducerea partidului comunist. De aceea, comuniștii au stabilit ca sarcină de importanță primordială pentru salvarea Franței refacerea mișcării sindicale. Realizarea acestui obiectiv trebuia să se facă peste barierele puse de „Charta Muncii” și înfruntând prigoana nemiloasă dezlănțuită de ocupanți și de autoritățile de la Vichy.

În opera de reconstrucție sindicală s-a pornit de la ideea justă a folosirii organizațiilor „Chartei Muncii”, create după modelul corporațiilor lui Mussolini. În această intenție se înscrie chemarea adresată tuturor muncitorilor de a intra în rândurile organizațiilor profesionale pétainiste. Henri Michel, în lucrarea sa *Les courants de pensée de la Résistance*, redă fragmente din apelul adresat de Raynaud și Tollet muncitorilor de a adera „în masă la sindicatul nostru”, căci aceste sindicate „trebuie să grupeze, frățește uniți, pe toți muncitorii, fără deosebire de opinie și de tendință, realizând unitatea sindicală cea mai largă, administrându-se independent după legea uniunilor generale și Congresului”. În focul luptei pentru reconstituirea organizațiilor sindicale s-a subliniat necesitatea folosirii sindicatelor vichyste în lupta împotriva trădătorilor și ocupanților: „Trebuie să se folosească formele legale de organizare și de acțiune, chiar dacă ele par reacționare”. Odată intrați în sindicatul pétainist, sindicaliștii „trebuie să silească pe conducătorii acestuia să susțină revendicările muncitorilor”. Comuniștii, militanții revoluționari ai sindicatelor arătau pe temeiuri solide că sindicatele vichyste „pot servi drept

⁸⁰ C.G.T., *Fédération du Bâtiment et du Bois, 17-e Congrès du Bâtiment, 5—6—7 mars 1946, p. 77.*

paravan pentru acțiuni ilegale — căci, transformate din interior, ele pot fi utile Rezistenței“⁸¹.

Partidul comunist a plecat, în opera pentru refacerea mișcării sindicale franceze, de la ideea înlăturării tuturor acelor factori care o slăbiseră și o dezbinaseră. Refacerea mișcării sindicale trebuia să meargă paralel cu lupta pentru reconstrucția unității ei. Acest fapt era nu numai posibil, ci și de o necesitate supremă, sindicatelor fiindu-le hărăzit de istorie un rol de seamă în lupta pentru renașterea țării. Din inițiativa liderilor sindicatelor revoluționare, înfrângând piedici ce păreau de netrecut, în sînul organizațiilor sindicale pétainiste s-au stabilit legături cu foștii confederați și chiar cu sindicaliștii catolici, constituindu-se treptat un front comun împotriva ocupanților și vichyștilor. Necesitățile luptei au dus la statornicirea unor relații strînse de colaborare între sindicatele ilegale, relații care s-au consolidat în focul primelor acțiuni de Rezistență⁸².

Un rol însemnat în refacerea unității mișcării sindicale l-a avut ziarul „La Vie Ouvrière“⁸³. Prin acest ziar, după cum spune Georges Lefranc, Benoit Frachon transmitea sindicaliștilor, tuturor oamenilor muncii, cuvîntul de ordine în lupta împotriva nemților și trădătorilor⁸⁴, pentru unitatea muncitorească în organizațiile sindicale.

Cu scopul unei coordonări mai eficiente a eforturilor de reconstrucție sindicală, de unificare a mișcării sindicale franceze, a fost creat Comitetul popular al unității sindicale și de acțiune (C.U.S.A.). Pretutindeni pe plan local au apărut asemenea comitete care au avut un rol de seamă în organizarea și desfășurarea luptelor muncitorești. Spre pildă C.U.S.A. „a jucat un rol determinant în declanșarea și succesul mării greve a minerilor din mai 1941“⁸⁵.

Un moment de cea mai mare însemnătate în dezvoltarea mișcării naționale de Rezistență a poporului francez a fost formarea Frontului național. Prin apelul din 15 mai 1941, C.C. al P.C.F. declara în fața națiunii și a lumii întregi că partidul comunist va face totul pentru a contribui la unirea tuturor celor care, animați de dragostea de patrie, sînt hotărîți să lupte pentru alungarea ocupanților și răsturnarea pétainiștilor, că nu va precupeți nici un efort pentru crearea „Frontului național de luptă pentru independența Franței“⁸⁶. Strădaniile comuniștilor pentru înființarea acestei noi organizații de

⁸¹ Henri Michel, *Les courants de pensée de la Résistance*, p. 657—658; Jean Bruhat, Marc Piolat, *op. cit.*, p. 174—175; *Коммунистический Интернационал* p. 489—490; Benoit Frachon, *Unité, Organisation, Action*. Interviu acordat ziarului „La Vie Ouvrière“, nr. 198, 4 aprilie 1944, și reprodus în „Au rythme des jours“, p. 178.

⁸² А. Л. Ефимова, *Рабочее и профсоюзное движение во Франции после второй мировой войны*, Москва, 1954, p. 17.

⁸³ Cîțiva militanți sindicali de tendință socialistă au creat, la rîndul lor, ziarul „Résistance Ouvrière“, care a devenit ulterior „Force Ouvrière“.

⁸⁴ Georges Lefranc, *Le Syndicalisme en France*, p. 100; Robert Bothe-reaux, *op. cit.*, p. 102.

⁸⁵ Henri Noguères, *op. cit.*, p. 381—382.

⁸⁶ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 369; *Коммунистический Интернационал* p. 498.

luptă s-au intensificat mult după săvârșirea agresiunii Wehrmachtului împotriva U.R.S.S.⁸⁷.

Ca și în cazul creării comitetelor patriotice, sindicatele, și îndeosebi sindicatele revoluționare, au jucat un rol foarte însemnat în organizarea Frontului național. De altfel, la sfârșitul anului 1941, când această organizație era constituită, multe din comitetele sale se confundau cu organizațiile sindicale⁸⁸.

Măsurile luate pentru organizarea tuturor celor ce ardeau de dorința de luptă pentru salvarea Franței s-au conjugat cu numeroase și mereu mai îndrăznețe acțiuni împotriva „boșilor” și colaboraționiștilor. În acest sens, trebuie să menționăm greva celor 120 000 de mineri din nord și Pas-de-Calais izbucnită în 26 mai 1941.

În organizarea și desfășurarea acestei impresionante acțiuni proletare de luptă un rol primordial au avut militanții partidului comunist și sindicatele ilegale, grupate în C.U.S.A.⁸⁹.

Grupele F.T.P.⁹⁰ au intrat în acțiune încă de la formarea lor. În ziua de 25 septembrie 1941, o grupă F.T.P. a provocat deraierea unui tren pe linia Quiery—La Motte în nord, soldată cu moartea unui număr de militari hitleriști⁹¹. F.T.P. au acționat cu curaj deosebit în regiunile de coastă, în regiunea pariziană și în nord. Replica „boșilor” a fost de o cruzime nemăsurată. Pentru a intimida populația, ei au organizat execuții masive drept răspuns la acțiunile efectuate de F.T.P. Astfel, în urma unor atacuri săvârșite de patrioți la Nantes, în 20 octombrie, și la Bordeaux, în 21 octombrie 1941, în ziua de 22 octombrie au fost împușcați 27 de ostatici, recrutați dintre deținuții politici din lagărul de la Châteaubriant. Demn de reمارcat și edificator este faptul că majoritatea covârșitoare din cei 27 de martiri erau membri ai partidului comunist, militanți fideli ai sindicatelor muncitorești. Dintre acești eroi menționăm pe următorii: Charles Michels, deputat de Paris, secretar general al Federației industriei pielăriei, Jean Poulmarch, secretar al Sindicatului produselor chimice din regiunea pariziană, membru al Comisiei administrative a C.G.T., Jean-Pierre Timbaud, secretar al Sindicatelor metalelor din regiunea pariziană, Désiré Granet, secretar al Federației industriei celulozei, Jean Grandel, secretar al Federației poștale, și alții⁹².

⁸⁷ А. Л. Ефимова. *op. cit.* p. 15; Henri Michel, Jean Moulin, *l'unificateur*, p. 149.

⁸⁸ А. Л. Ефимова. *op. cit.*, p. 15—16; *Международные отношения после второй мировой войны*. Том. I (1945—1949), Москва, 1962, p. 398—399.

⁸⁹ *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 393; Benoit Frachon, *Sindicatelor Muncitorești în lupta pentru unitatea și independența Franței*, București, 1945, p. 10.

⁹⁰ P.C.F. a creat grupele F.T.P., adică „Francs Tireurs et Partisans Français”, care au devenit organizații de luptă ale Frontului național.

⁹¹ *Коммунистический Интернационал*, p. 501; *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 399.

⁹² *Histoire du Parti Communiste Français*, p. 400—401; Fernand Grenier, *Ceux de Châteaubriant*, Paris 1957 (autorul a fost deținut în lagărul de la Châteaubriant, de unde a evadat împreună cu H. Raynaud, E. Henaff și alții).

Pilda de înalt și fierbinte patriotism arătat de comuniștii francezi a făcut ca încă de pe atunci partidul lor, pacea, libertatea, patria, dreptatea socială să se contopească pe deplin⁹³. Aceasta a determinat și pe Henri Michel, reputatul istoric al Rezistenței, să afirme cu deplin temei că P.C.F. s-a aflat „în fruntea unei coaliții antihitleriste în sînul Rezistenței... El a devenit — apreciază Henri Michel — cu adevărat un campion și promotor al luptei de eliberare a Franței și al sfintelor năzuințe spre mai bine”⁹⁴.

Nu este de mirare că acei ce-și iubeau țara și doreau să lupte pentru salvarea ei, în marea lor majoritate, au venit în jurul P.C.F., stegarul luptei de eliberare. De aceea, chemarea comuniștilor la unitate în lupta pentru alungarea ocupanților a găsit un puternic ecou în inimile tuturor aceluia care voiau să redea Franței libertatea și să construiască poporului o viață mai bună. Vechile asperități, care aduseseră Franței atîtea nenorociri, deși nu dispăruseră, fuseseră trecute pe alt plan, căci pe toți îi unea dragostea de patrie și ura împotriva dușmanilor hitleriști.

*

Din desfășurarea vijelioasă a evenimentelor care au precedat prăbușirea militară și ocuparea Franței de către hitleriști, ca și a primelor acțiuni purtate împotriva cotropitorilor, rezultă că, în momentele cele mai grele, cea mai mare parte a națiunii franceze s-a ridicat într-un elan puternic pentru salvarea țării.

În anii 1934—1936, cînd pericolul fascist amenința Franța, patrioții francezi, indiferent de convingerile lor politice, s-au unit pentru salvarea țării și condamnarea trădătorilor.

De asemenea, după ce reacțiunea a împins Franța în prăpastia înfrîngerii, toți cei ce doreau o soartă mai bună poporului francez au lăsat deoparte deosebirile de vederi politice și s-au unit în mișcarea națională de Rezistență, angajîndu-se în lupta grea pentru eliberarea țării.

Comuniștii francezi au fost sufletul luptei împotriva pericolului fascist în perioada 1934—1936, inițiatorii entuziaști ai Frontului popular. Ei au fost organizatorii și luptătorii eroici ai Rezistenței franceze. Pilda lor de eroism, intrată în legendă, a dat credință poporului francez în victoria finală împotriva ocupanților și colaboraționiștilor.

În lupta dîră purtată de masele poporului francez împotriva pericolului fascist, înaintea dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial, și pentru eliberarea Franței de sub ocupația hitleristă, un rol deosebit de însemnat l-au avut syndicatele revoluționare. Refacerea unității C.G.T. a avut o contribuție covîrșitoare la victoria Frontului popular și la înfrîngerea fascismului, după cum sciziunea C.G.T. din 1939, ca și alte măsuri antidemocratice și anticomuniste, au contribuit la dezarmarea Franței în fața Germaniei hitleriste.

⁹³ Jacques Fauvet, *De Thorez à de Gaulle. Les Forces politiques en France* (2-ème édition), Paris, 1951, p. 50.

⁹⁴ Henri Michel, *Les courants de pensée de la Résistance*, p. 552.

În această dramă a mișcării sindicale, dureroasă pentru întregul popor francez, reformiștii în frunte cu Léon Jouhaux s-au situat pe aceeași platformă anticomunistă cu trădătorii profasciști Bélin, Dumoulin, Froideval etc., dușmani neîmpăcați și recunoscuți ai unității C.G.T. încă din 1934—1935.

Dar dacă unii ca Bélin, Dumoulin etc. au devenit colaboraționiști și trădători ai poporului și țării, majoritatea covârșitoare a francezilor, animată de patriotism, s-a angajat în frontul celor ce au pornit lupta plină de riscuri pentru eliberarea Franței.

Din nou, dar de această dată în condiții mult mai grele, s-a refăcut unitatea C.G.T. Sufletul luptei pentru reunificarea C.G.T. au fost tot comuniștii. În organizarea luptei Rezistenței din interior s-a pornit de la organizațiile sindicale muncitorești care trăiau în cadrul organizațiilor „Chartei Muncii”, în ciuda represiunilor dezlănțuite de pătăniști și ocupanți.

Pe acest fond a luat ființă mișcarea eroică a Rezistenței, care a avut un merit uriaș în eliberarea Franței și care a înscris pagini de neuitat eroism în istoria poporului francez.

FRĂMÎNTĂRI ȚĂRĂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA
ÎN TIMPUL RĂZBOAIELOR NAPOLEONIENE (1809)

NICOLAE SZABÓ

Primul deceniu al secolului al XIX-lea era caracterizat pe plan european prin conflictul violent dintre Franța burgheză și statele feudale sprijinite de Anglia burghezo-aristocrată. Forțele feudale au suferit o serie de înfrângeri grave. Politica expansionistă a lui Napoleon primejduia însă și existența unor națiuni viabile, de mult formate. Prin urmare, războaiele și politica de asuprire ale „tiranului corsican“ au dat naștere adesea unor lupte de eliberare națională a popoarelor, îndreptate împotriva Franței. Aceste războaie de eliberare au fost folosite însă de clasele dominante feudale pentru consolidarea dominației lor.

Napoleon a jefuit țările cucerite. Cu toate acestea, Franța a continuat să fie privită de masele populare ca dușmanul de moarte al feudalilor, iar francezii ca poporul revoluției, simbolizând progresul, libertatea, egalitatea și fraternitatea. Războaiele purtate de Franța au dat astfel un impuls luptei antif feudale și de eliberare națională în multe țări și teritorii rămase în afara ocupației franceze și în primul rând în țările asuprite de austrieci, turci etc. O situație de acest fel întâlnim și în Transilvania, unde contradicțiile naționale incipiente, grefate pe vastul fond al celor sociale, atinseseră o intensitate deosebită.

Transilvania a fost obligată să participe la războaiele purtate de Habsburgi împotriva revoluției franceze și împotriva lui Napoleon cu două regimente românești de pedestrași grăniceri și cu două secuiesti, cu un regiment grăniceresc de cavalerie format din români și secui, cu trei regimente de linie și cu companiile rezerviștilor, recrutate prin metodele vremii din rândurile țăranilor iobagi, jeleri și liberi, în total cu 12—15 mii de oameni¹. Pentru completarea celor căzuți pe câmpurile de luptă, regimentele grănicerești au

¹ Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului grăniceresc întii valah*, București, 1943, p. 28—29; Ion Sabău, *Din lupta țăranimii transilvănene împotriva sarcinilor nălitate în timpul războaielor duse de Imperiul habsburgic împotriva revoluției franceze (1792—1797)*, în „Studii”, 1960, nr. 2, p. 222; Jakab Elek, *Az erdélyi 1809-ki insurrekció története* (Istoria insurecției din Transilvania din 1809), în „Hadötörténelmi Közlemények”, 1889, p. 50.

foșt întregite în fiecare an cu noi și noi contingente, iar pentru regimentele de linie Curtea de la Viena cerea mereu noi și noi recruți. În 1795 ea pretindea 2 320 de recruți, iar în 1809 cerea 6 000 de recruți².

Pentru nevoile trupelor austriece, Transilvania trebuia să mai dea anual sute de cai, vite de tăiat, mari cantități de grâu, ovăz etc. În anul 1792, de exemplu, Viena a cerut 400 de cai și un impozit extraordinar de 500 000 de florini germani³. În anul 1813 ea pretindea 35 000 de mășuri pojoniene de grâu, 64 000 de secară, 164 000 de ovăz, 320 de cai și 3 000 de vite de tăiat⁴. Încartiruirea unor trupe austriece în satele transilvănene, întreținerea acestora, alimentarea lor cu piine, carne, aprovizionarea lor cu lemne de foc, a cailor cu ovăz și în constituiau sarcini grele pentru țărani⁵. Aceștia au mai fost obligați să facă transporturi pentru trupele austriece, să presteze munci la magazii de alimente, la morile din garnizoanele militare, la repararea drumurilor, cazărmilor, la casele de încartiruire etc.⁶.

Participarea la războaiele purtate de Curtea de la Viena constituia cea mai grea povară pe umerii maselor țărănești, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Situația țărănimii se agrava și pe măsură ce nobilimea și arendașii din Transilvania căutau să mărească producția de cereale-marfă pentru nevoile armatei, pe calea majorării sarcinilor feudale⁷.

Recrutările cu de-a sila la oaste, mărirea sarcinilor militare, a diferitelor contribuții, a sarcinilor feudale au provocat o nemulțumire generală în rândurile țărănilor, au dus la creșterea spiritului de rezistență față de Habsburgi și față de nobilimea transilvăneană. Ideea de a profita de situația dificilă creată Habsburgilor și clasei feudale dominante maghiare, ca urmare a înfrângerilor suferite în războaiele cu Napoleon, pentru a lichida dominația austrieților și a nobilimii, a devenit o idee foarte răspândită și mobilizatoare în acești ani.

Nemulțumirea maselor țărănești răbufnea într-o serie aproape neînteruptă de manifestări antihabsburgice și antif feudale cu caracter local. Aceste mișcări, tocmai prin numărul lor mare, au avut o importanță deosebită, au primejduit dominația habsburgică și au contribuit la slăbirea dominației nobilimii. Astfel de mișcări au avut loc în Transilvania și în timpul campaniei din 1809.

Războiul din 1809, purtat împotriva lui Napoleon, a constituit o temă preferată pentru mulți istorici burghezi, mai ales maghiari⁸. Majoritatea celor

² Ion Sabău, *op. cit.*, p. 226; Jakab Elek, *op. cit.*, p. 622.

³ Ion Sabău, *op. cit.*, p. 222.

⁴ Arhivele statului din Tg.-Mureș, Arhiva scaunului Mureș (în continuare: Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș), reg. nr. 15, p. 86. O măsură pojoniană = 62,52 de litri.

⁵ Vezi Ion Sabău, *op. cit.*, p. 222—227.

⁶ *Ibidem*.

⁷ A. Csetri, Șt. Imreh, *Asupra relațiilor de proprietate feudală în Transilvania (1751—1848)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IX, 1966, p. 117.

⁸ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 50 și urm.; Sándor Imre, *Az erdélyi nemes felkelő sereg 1809-ben* (Armata insurecțională a nobilimii transilvănene din 1809), în „Genealogiai Füzetek”, 1910, Cluj, p. 10—17; Petrá n József, *Népfelkelés 1809-ben* (Insurecția popu-

care s-au ocupat de această problemă nu vorbesc însă de loc despre frământările țărănești care au avut loc în timpul campaniei respective în Transilvania, iar alții, ca, de exemplu, Jakab Elek și Szádeczki Lajos, se mulțumesc cu referiri tangențiale, cu afirmații tendențioase, fără să caute cauzele adevărate ale „împotrivirilor“, „rebeliunilor“ și „răscoalelor“, fără să analizeze cu destulă profunzime desfășurarea, caracterul și consecințele lor.

În cele ce urmează vom încerca ca, pe baza materialelor arhivistice, provenite de la autoritățile locale din perioada respectivă, să înfățișăm istoricul acestor frământări, apreciindu-le la valoarea lor adevărată.

*

În primăvara anului 1809, profitînd de faptul că armata franceză se afla în părțile îndepărtate ale Peninsulei Iberice, luptînd cu „rebelii spanioli“, Curtea de la Viena a considerat timpul oportun pentru nimicirea lui Napoleon. Ea s-a alăturat forțelor ostile Franței, înjghebîndu-se astfel cea de-a V-a coaliție antinapoleoniană, în frunte cu Anglia. Monarhia austriacă, subrezită, s-a dovedit însă incapabilă și de data aceasta de a birui pe „tiranul corsican“. După o serie de înfrîngerii, ca o măsură „pentru apărarea tronului și a constituției străvechi“, ea a recurs la reînvierea vechii instituții a insurrecției nobiliare⁹ în provinciile „anexate“, Ungaria, Croația și Transilvania.

Ideea insurrecției nobiliare era străină la început intențiilor nobilimii maghiare din Transilvania, printre altele și pentru faptul că Viena preconiza înarmarea și mobilizarea întregii populații, inclusiv a țărănimii iobage, iar clasele dominante din Transilvania aveau o deosebită teamă față de ideea înarmării țărănimii majoritare române asupra și exploatare. „Poporul nu va înțelege de ce trebuie să presteze și robota și să mai facă și armata, atunci cînd el ... nu posedă nimic și astfel prea puțină îndemnare se simte pentru apărarea patriei și a constituției...“¹⁰ — scria guvernatorul Transilvaniei către Curtea imperială, căutînd să justifice îngrijorarea nobilimii. „Chemarea iobagilor sub arme — susținea nobilimea — va aduce prejudicii chiar statului“¹¹. Nobilii își aduceau aminte de evenimentele din 1784 și se îngrozeau numai cînd se gîndeau la înarmarea iobagilor. Ei erau de părere că recrutarea silnică la oaste, prinderea cu arcanul, tragerea la sorți etc. sînt metode mai puțin primejdioase și în același timp ele oferă posibilitatea și ocazia pentru a elimina dintre țărani pe indivizii „primejdioși“¹².

lară din 1809), în „Erdélyi Muzeum“, 1889, p. 152—159; Jakab Elek, Szádeczki Lajos, *Udvarhely vármegye monográfiája* (Monografia comitatului Odorhei), Budapesta, 1901, p. 549 și urm.

⁹ Este vorba de obligația feudală a nobilimii de a se ridica la oaste pentru sprijinirea suveranului în timp de război.

¹⁰ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 64—65.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*; *Proces-verbal asupra obiectelor discutate la adunarea stărilor nobiliare a celor trei națiuni ale Marelui Principat Transilvănean și ale părților anexate, ținută în anul 1809, în orașul liber regesc Cluj, Cluj, 1831, p. 34—43 (în continuare: Proces-verbal...).*

Curtea imperială cunoștea starea de spirit ce domnea în rîndurile nobililor transilvăneni, dar ea știa prea bine și faptul că nobilimea din Transilvania nu se va împotrivi reînvierii vechii instituții a insurecției nobiliare, deoarece autoritățile austriece, trupele austriece prezintă pentru ea un sprijin puternic și indispensabil față de creșterea nemulțumirii maselor țărănești asuprite. Habsburgii nu și-au ascuns părerea că nobilimea maghiară din Transilvania ar fi incapabilă să-și mențină dominația asupra maselor de iobagi, fără ajutorul Vienei. Dar Curtea imperială a avut în vedere și teama nobililor de francezi, respectiv de metodele revoluționare franceze de eliberare a țăranilor și, desigur, nu fără temei¹³.

Pe baza acestor considerente și în condițiile înfrîngerilor suferite în războiul cu Napoleon, Curtea de la Viena a impus insurecția nobiliară. Aflîndu-se într-o situație dificilă, împăratul s-a dovedit însă a fi foarte îngăduitor în problema insurecției. Rescriptul imperial din 3 mai 1809 a dispus convocarea dietei, după 14 ani de vacanță, care să hotărască asupra felului insurecției, în problema efectivului, a comendurii și a aprovizionării armatei insurecționale nobiliare. Dieta, convocată la Cluj, a fost deschisă în ziua de 15 iunie 1809. Reprezentanții „stărilor și națiunilor privilegiate”, aflînd de conținutul rescriptului imperial, și-au exprimat satisfacția lor deplină pentru „liberalismul” împăratului Francisc I, pentru faptul că li s-a dat mîna liberă în organizarea insurecției¹⁴, dovedindu-se foarte expeditivi în rezolvarea problemelor privind insurecția.

Dieta a respins ideea insurecției generale și a dispus chemarea sub arme numai a nobililor. Dar aristocrația ardeleană nu mai voia să ia asupra sa obligația de a participa personal la oaste. Ea căuta să scape de această obligativitate, reușind să obțină răscumpărarea cu bani, în schimbul neparticipării personale la oaste. Această tendință își mai găsea expresia și în faptul că dieta a hotărît chemarea sub arme a nobililor de o sesie, a armaliștilor, dintre care mulți — constituind cîteodată sate întregi în diferite părți ale Transilvaniei — erau țărani liberi, dar obținuseră titlul de nobil pentru merite în război sau în alte împrejurări. Despre aceștia G. Barițiu scria : „Această clasă de oameni se poate asemăna cu moșnenii din țările românești”¹⁵. Ei erau supuși la contribuții și la vectură de Curtea de la Viena. De asemenea, au fost chemați sub arme și țărani liberi, luați de dietă în mod arbitrar drept nobili, indiferent de situația lor economică, chiar dacă erau înglodați în datorii sau se aflau în stare de jeleri sau de slugi¹⁶, promițîndu-li-se scutirea de contribuții, de vectură și de alte obligații¹⁷. Deputăția permanentă dietală,

¹³ *Gróf Bethlen Elek naplójegyzetei az 1809-i erdélyi nemesfölkelésről* (Pagini de jurnal ale contelui Bethlen Alexe, referitoare la insurecția nobilimii transilvănene din 1809), publicate de dr. Lukinich Imre în „Hadtörténelmi Közlemények”, XXIX, 1928, p. 98—99.

¹⁴ *Petrán József, op. cit.*, p. 154.

¹⁵ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 389.

¹⁶ Arhivele statului Cluj, Arhiva scaunului Arieș (în continuare: Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Arieș), actele Comisiei permanente, reg. nr. V/2, p. 17.

¹⁷ *Jakab Elek, op. cit.*, p. 548.

însărcinată cu organizarea insurecției, s-a grăbit chiar să promulge o hotărâre cu privire la scutirea de contribuții a acestor pături. În același timp, ea a încercat să obțină și aprobarea Curții imperiale în acest sens¹⁸.

După astfel de mașinațiuni, dieta a hotărât înrolarea în armata insurrecțională nobiliară a nobililor latifundiați, a nobililor de o sesie, a armaliștilor și a țăranilor liberi de la 18 la 50 de ani. În felul acesta, dieta sconta organizarea unei armate cu un efectiv de 16 080 de călărași și pedestrași. Scaunele săsești s-au angajat să sprijine insurecția nobilimii cu 2 000 de recruți, iar orașele libere regești cu câteva zeci de soldați¹⁹.

Aristocrația nobiliară, care prin hotărârile luate la dieta din Cluj a reușit să scape nu numai de primejdia pe care ar fi reprezentat-o înarmarea țăranilor asuprași, respectiv o insurecție generală, dar și de sarcina de a participa personal la război, grăbindu-se să asigure și „securitatea internă“ a țării, adică securitatea păturilor sociale privilegiate, a dispus reținerea în țară a unei părți din armata insurrecțională, în acest scop²⁰.

Intențiile aristocrației nobiliare au ieșit la iveală și mai evident atunci când au început conșcripțiile pentru insurecție. Nobilii — așa cum arată G. Barițiu — „își puseră oameni în locu cu plata, ca și sașii, sau trimiseră la oaste din iobagii lor câte cineva ; se mai bolnăviseră cu sute dintre ei“²¹. În schimb, s-au făcut demersuri pentru a înrola în armată pe toți nobilii de o sesie, armaliști și țărani liberi, deși Curtea de la Viena a refuzat să-i scutească de impozite și alte sarcini. Chiar Exactoratul imperial a majorat impozitele, impunând nu numai pe țăranii liberi de 70—80 de ani, dar și pe cei fără nici o avere²².

În primăvara anului 1809, pe umerii maselor țărănești, iobagi, jeleri și liberi, apăsa povara de a întregi regimentele grănicerești, de a da Curții de la Viena 6 000 de recruți pentru regimentele de linie, de a da recruți pentru batalionul de vânători, de a participa la insurecția nobiliară — în cazul țăranilor liberi — și de a plăti și contribuțiile militare extraordinare, majorate pînă la extrem. Țăranii nu mai puteau suporta sarcinile grele. Soldații, recrutați cu de-a sila la oaste, dezertau în masă. Pădurile erau pline de dezertori care împiedicau autoritățile în efectuarea recrutării sau chiar eliberau pe recruții noi. Guvernul a fost nevoit să introducă starea excepțională în unele regiuni, cum era districtul Chioar, comitatele Solnocul Interior, Solnocul Exterior etc., pentru a înlătura primejdia ce amenința autoritățile din partea

¹⁸ Proces-verbal..., p. 34—43 și 150.

¹⁹ Arh. ist. a Filialei Academiei R.S.R. din Cluj, Biblioteca Societății muzeografice transilvănene, Secția manuscriselor, nr. II.E.27, p. 7 ; Jakab Elek, *op. cit.*, p. 629 ; vezi și Proces-verbal..., p. 82.

²⁰ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 548.

²¹ G. Barițiu, *op. cit.*, p. 552.

²² Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 40 din 1809 ; *ibidem*, Arh. comitatului Turda (în continuare : Arh. Com. Turda), actele politice, nr. 787 din 1809.

dezertorilor și „haiducilor“ (hegyi tolvajok)²³. Țăranii cereau din ce în ce mai deschis și insistent să fie scutiți de obligațiile insuportabile. Cei mai îndrăzneți refuzau să se achite de prestațiile impuse, să plătească impozitele. Mulți dintre ei și-au părăsit vetrele și s-au refugiat în Moldova și Țara Românească²⁴.

Conscripțiile pentru oaste au început deci într-o atmosferă foarte încărcată. În scaunele Mureș, Odorhei și Arieș, în districtul Chioar, în comitatele Hunedoara, Solnocul Interior, Turda etc., nobilii de o sesie și armaliștii, dar mai cu seamă țăranii liberi, la vestea începerii conscripțiilor, au asaltat pur și simplu autoritățile locale cu petiții, cerînd scutirea lor de oaste. Ei se refereau, în majoritatea cazurilor, la sărăcia lor, arătînd că nu sînt în stare să suporte cheltuielile oastei. Și, într-adevăr, în scaunul Mureș, din cei 4 108 înscriși pentru însurecția nobiliară, 72 la sută nu dispuneau de mijloacele materiale necesare pentru a participa la oaste. În scaunul Odorhei, acest procentaj era și mai ridicat, respectiv de 83 la sută²⁵. Aceeași situație exista și în districtul Chioar, unde cei obligați să se prezinte la conscripții se plîngeau în fața autorităților că „din cauza impozitelor grele au sărăcit de tot“²⁶. Foarte mulți dintre aceștia lucrau pe rezervele senioriale ca jeleri sau pe pămînturile armaliștilor înstăriți. Și, cu toate acestea, ei au fost obligați să participe la oaste. Dispozițiile guvernului erau categorice: trebuiau înscriși la oaste și acei „care, neavînd nici o avere, se găsesc în stare de jeleri“²⁷.

Comisiile însărcinate cu conscripția celor apți pentru oaste s-au lovit de la bun început de opoziția țăranilor liberi, a armaliștilor și a nobililor de o sesie. Aceștia, dar în special primii, refuzau în masă să se prezinte la conscripții, pînă ce nu vor fi scutiți de contribuții, cerînd autorităților să prezinte în fața lor patenta imperială în acest sens. Țăranii liberi din Porumbenii Mari din scaunul Odorhei, de pildă, refuzînd să se prezinte pentru conscripții, au declarat în fața autorităților că „dintre ei nimeni nu s-a găsit care ar vrea să participe la oaste și ei n-au cerut această formă de înnobi-

²³ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 3 din 1809, actele oficialității scaunului, reg. nr. 133, f. 106, 111, reg. nr. 189, f. 323, reg. 227, f. 97, 99, 129, 131, 136, 140, 144, 150, 155, 163, 169, 183 și documentul nr. 26 din 1809; Anh. st. Cluj, Arh. Com. Turda, actele politice, nr. 635, 636, 687; Arh. st. Deva, Arh. Com. Hunedoara, pachetul 103, dos. 50/1808; Arh. st. Dej, Arh. Com. Solnoc Interior, reg. nr. 68, p. 175—178; Arh. națională din Budapesta, Arh. guvernului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 7193/1809.

²⁴ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, reg. nr. 226, f. 111, 127, 283, 345—346, 369, reg. nr. 227, f. 81, 103, 168, 372, 388, 395, 398, 400, 407 etc.; Arh. st. Cluj, Arh. Com. Turda, actele politice, nr. 118, 120 din 1809.

²⁵ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele oficialității scaunului, fasc. nr. A/2, A/3 din 1809 și doc. 482 din 1809; Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 161 din 1809.

²⁶ Arh. națională din Budapesta, Arh. guvernului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 6842/1809; Arh. st. Cluj, Arh. Com. Turda, reg. V/7, f. 16—21, 35, 38; Arh. st. Dej, Arh. Com. Solnoc Interior, reg. nr. 68, f. 204.

²⁷ Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Arieș, actele Comisiei permanente, reg. nr. V/2, f. 17; *ibidem*, Arh. Com. Turda, reg. V/7, f. 17—38.

lare”²⁸. Alții din Bulgăreni, Bisericieni, Lupeni și Morăreni au ales câte o deputație pe care au însărcinat-o să refuze în numele lor, al tuturor, de a se prezenta pentru conscripții. În Cechești, țărani au ținut consfătuiri în taină și s-au înțeles că nimeni nu se va supune hotărârilor dietei din Cluj²⁹.

Ideea nesupunerii la hotărârile dietei cuprindea noi și noi sate. Se găseau printre țărani liberi mulți care îndemnau populația la luptă deschisă. În Cristuru-Secuiesc, printre aceștia se numărau și cei care „au fost corifei și în vremea lui Horea”³⁰.

Mișcarea de nesupunere a cuprins repede peste 40 de sate din scaunul Odorhei³¹. Ea a pricinuit o panică totală în rândurile autorităților locale. Dregătorii scaunului s-au adresat guvernului, celorlalte scaune și comitatelor, cerînd urgent ajutorul lor militar³². Aristocrația nobiliară din scaun vorbea de primejdia unei răscoale țărănești generale. Guvernul considera că nu dispune de forță suficientă pentru a face față unei astfel de răscoale țărănești și-i îndemna pe nobili să se abțină de la folosirea metodelor drastice, pentru a nu agita și mai mult „spiritele răzvrătite”. El a dispus doar arestarea instigatorilor³³.

La mijlocul lunii august 1809, mișcarea de nesupunere s-a extins asupra scaunului Arieș, unde, de asemenea, sate întregi, ca Sînmihaiul de Sus, Sînmihaiul de Jos (astăzi Mihai Viteazul), Pietroasa, Călărași, Vălenii de Arieș, Cornești, Moldovenesti, Lunca Mureșului etc.³⁴ au refuzat să se prezinte la conscripțiile pentru oaste, țărani liberi și jelierii cerînd scutirea lor de contribuții și de alte obligații. În zilele următoare, mișcarea a început să cuprindă și satele din scaunul Mureș. Țărani liberi, armaliștii și nobilii de o sesie din scaunul Mureș — în total din 59 de sate — au refuzat, de asemenea, să se prezinte la conscripții, pînă ce Curtea de la Viena nu-i va scuti de contribuții³⁵. Aceeași atitudine au avut-o țărani liberi înobilizați din satele Șomcuta Mare, Mireșul Mare, Ciolt, Posta etc., din districtul Chioar, care, deși s-au prezentat la conscripții pentru oaste, atunci cînd autoritățile au început să-i înarmeze, la îndemnul conducătorilor lor — Buttyán Anton, Pop Simion, Buttyán Gavrilă și Alexe, Florian Ladislau, Nistor Gavrilă și Onuc (Onuț) și Dragoș Teodor — au aruncat armele, refuzînd să se înroleze în armată pînă cînd nu vor fi scutiți de impozite și nu vor fi recompensați pentru sumele plătite în anii precedenți³⁶. Țărănimea liberă și mica nobilime s-au opus hotărîrii dietei din Cluj și în comitatele Hunedoara (în satele Jeledinți,

²⁸ Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 8 din 1809.

²⁹ Ibidem, doc. nr. 18 din 1809.

³⁰ Ibidem, doc. f. nr. din 6 septembrie 1809.

³¹ Ibidem, doc. nr. 67 din 1809.

³² Ibidem și nr. 72 din 1809.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, Arh. Sc. Arieș, actele Comisiei permanente, reg. nr. V/2, f. 17—21.

³⁵ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 175, 195, 233, 246 din 1809.

³⁶ Arh. națională din Budapesta, Arh. guvernului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 6842/1809.

Peștașul Mare etc.), Turda (în satele Tureni, Comșești și în orașul Turda), Solnocul Interior (în Ilianda, Gherla etc.)³⁷.

În această fază inițială, mișcarea de nesupunere era destul de eterogenă din punctul de vedere al stării sociale a participanților. Sigur că scopurile urmărite de participanți corespundeau acestei situații de fapt. Țăranii liberi, nobilii de o sesie și armaliștii nu mai voiau să plătească impozite și, în același timp, să-și verse sîngele în interesul Habsburgilor. Ei erau interesați în egală măsură în lichidarea acestor împovărări. Urmăreau însă realizarea scopurilor lor nu prin scuturarea jugului austriac, ci prin recîștigarea vechilor lor privilegii, primite de la diferiți regi și voievozi. În acest sens, mișcarea, deși a avut un caracter antihabsburgic, nu era lipsită de o notă de conservatorism. Cu toate acestea, chiar în faza ei inițială, a avut o importanță deosebită, contribuind la zădărnicierea planurilor Curtii de la Viena de a stoarce din Transilvania noi și puternice trupe în vederea continuării războiului împotriva lui Napoleon.

Atitudinea Curtii imperiale față de revendicările țăranilor liberi, ale armaliștilor și ale nobililor de o sesie era categoric negativă. Ea a dispus, astfel, urmărirea răzvrătiților și pedepsirea lor exemplară într-un viitor moment oportun. Văzînd atitudinea Curtii de la Viena, guvernul n-a mai avut curajul să comunice satelor nesupuse rescriptul imperial. El a căutat să motiveze față de Viena întîrzierea în organizarea insurecției, dar, în același timp, împreună cu autoritățile locale, a recurs la fel de fel de metode și mijloace pentru a stăvili creșterea mișcării de nesupunere. A dispus înscrierea personală a fiecărui armalist și nobil de o sesie. I-a amenințat cu pierderea titlului nobiliar. Satelor nesupuse, „răzvrățite“ din scaunele Mureș și Arieș li s-a impus o amendă de 200 de florini. În satele din scaunul Odorhei și districtul Chioar au fost trimiși funcționari ai guvernului pentru a „liniști“ pe „răzvrățiți“ și pentru a-i determina să se supună hotărîrilor dietei. În satele din scaunul Odorhei s-a deplasat personal contele Bánffy, guvernatorul Transilvaniei. Toate aceste procedee s-au dovedit însă inutile. Conducătorii țăranilor liberi din Cechesți și Zetea, de pildă, i-au îndemnat la luptă deschisă pe conșătenii lor chiar în prezența guvernatorului³⁸.

Măsurile luate de guvern și autoritățile locale pentru restabilirea „ordinii“ și lichidarea mișcării de nesupunere n-au avut efectele scontate. Totuși, ele au provocat o dezbinare în rîndurile participanților. În urma acestor măsuri, o bună parte dintre armaliști și nobilii de o sesie din scaunele Odorhei și Mureș, din comitatele Hunedoara și Turda au încetat rezistența și s-au prezentat pentru conscripție la oaste. În districtul Chioar, autoritățile locale, trecînd la arestarea conducătorilor țăranilor liberi înnobițați, pe de o parte, și la sistarea strîngerii impozitelor, pe de altă parte, i-au determinat să se

³⁷ Arh. st. Deva, Arh. Com. Hunedoara, pach. nr. 105, dos. nr. 50, doc. 1006 din 1809 și dos. 51; Arh. st. Dej, Com. Solnoc Interior, reg. nr. 68, f. 217, reg. 69, f. 9 și 42; Arh. st. Cluj, Arh. Com. Turda, reg. nr. V/7, f. 35, 123, 127, 140—143.

³⁸ J a k a b E l e k, *op cit.*, p. 523—525.

prezinte la oaste³⁹. Totodată, aristocrația nobiliară, fiind convinsă — și nu fără temei — că nu s-a stins focul răzvrătirii, s-a adresat guvernului pentru intervenția armatei⁴⁰.

Aceste măsuri au dus, în același timp, la extinderea mișcării, cuprinzând alte pături sociale mai sărace. Au început să se alătore mișcării alți jeleri și chiar colonii⁴¹. Când, în urma insistenței guvernului, autoritățile locale au încercat din nou să determine satele nesupuse să se prezinte la conscripții, în scaunul Odorhei s-au prezentat în fața oficiului scaunului nu numai țărani liberi, dar și jelerii și colonii. În ziua de 27 august 1809, aceste categorii de țărani din satele nesupuse s-au adunat în fața oficiului scaunului și au înmînat dregătorilor (ofițerilor) scaunului un „memoriu“ (memorialis), în care au cerut: „... nobilii să nu mai domnească, să devină egali cu libertinii (țăranii liberi) și să fie eliberați și iobagii și de asemenea și ei să devină egali“⁴². În același timp, țărani i-au amenințat pe ofițerii scaunului și pe membrii Deputăției permanente, însărcinată cu organizarea insurecției „nobiliare“, că îi vor sfîșia în bucăți, dacă vor mai încerca să facă vreun demers în problema insurecției. Țărani au părăsit orașul Odorhei abia atunci cînd oficiul scaunului a declarat în mod deschis și solemn că acceptă revendicările lor și că le sistează înscriserile pentru oaste⁴³.

„Memoriul“ țăranilor din scaunul Odorhei, deși nu-l cunoaștem în întregime, atestă, fără îndoială, cotitura care a intervenit în mișcarea de nesupunere. Revendicările țăranilor, chiar dacă nu sînt destul de concret formulate, depășesc cadrul unei mișcări locale înguste și sînt îndreptate direct împotriva orînduirii feudale. Obiectivul de luptă al mișcării cuprindea de acum dorința întregii țărănime asuprite: răsturnarea orînduirii feudale. Scopurile urmărite de țărani, îmbrăcînd forme concrete în diverse acțiuni spontane, vor fi îndreptate întotdeauna împotriva nobililor, a forțelor feudale.

Prin răzvrătirea din orașul Odorhei, privită cu simpatie și de orașeni, prin alăturarea țăranilor jeleri și a colonilor mișcării inițiate de țărani liberi, are loc lărgirea bazei sociale a mișcării de nesupunere, care va căpăta, în același timp, un caracter mult mai ascuțit. Alăturarea țăranilor jeleri și a colonilor mișcării de nesupunere arată că țărănimea aservită, care suferea cel mai mult din cauza poverilor războaielor purtate de Curtea de la Viena, folosea orice prilej pentru a scăpa de austrieci și de dominația nobilimii maghiare.

³⁹ Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 20 din 1809; Arh. națională din Budapesta, Arh. guvernului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 7148/1809.

⁴⁰ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 623—625.

⁴¹ Arh. națională din Budapesta, Arh. guvernului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 7155/1809; Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 1037 din 1809.

⁴² Jakab Elek, Szádeczki Lajos, *Udvarhely vármegye monografiája* (Monografia comitatului Odorhei), Budapesta, 1901, p. 549.

⁴³ Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 1037 din 1809. Printre aceste sate se numărau: Aldea, Bădeni, Beclean, Bezid, Cădișeni, Cechești, Comănești, Cristuru-Secuiesc, Dealul, Lueta, Lutița, Morăreni, Rugănești, Șoimoșul Mare, Tăurenii, Vălenii și altele.

După evenimentele din Odorhei, mișcarea a răbufnit cu o nouă vigoare și în scaunul Mureș. Țăranilor liberi li s-au alăturat și aici jelerii și colonii. În zilele de 28—29 august 1809, țăranii liberi din satele plășilor Sovata și Iobăgeni, fiind chemați la Iedu (astăzi Livezeni) de pe lângă Tg.-Mureș, pentru conșcripțiile la oaste, s-au prezentat cu toți consătenii lor, deci cu jelerii și colonii, refuzând categoric să participe la oaste, cerînd cu insistență scutirea lor de contribuții și vecturi și restituirea sumelor plătite ca impozit începînd din anul 1750, urmînd prin aceasta exemplul țăranilor liberi înnoșilați din districtul Chioar ⁴⁴.

Concomitent, țăranii au înaintat și o petiție (instantia) ofițerilor scaunului, întocmită sub influența „memoriului” țăranilor din Odorhei. Ei au declarat, în același timp, că vor duce cu ei ca ostatici pe toți grofii, baronii și alți nobili. Ofițerii scaunului, comisia însărcinată cu efectuarea conșcripției, în frunte cu judele suprem regal al scaunului Mureș, contele Toldalaghi Mihail, aflați în castelul de pe moșia acestuia din urmă, au reușit să scape de mînia țăranilor numai prin fugă ⁴⁵.

În ziua următoare, s-au prezentat la Livezeni țăranii din satele plășii Șilea Nirajului. Comisia de conșcripție de data aceasta n-a mai îndrăznit să iasă din Tg.-Mureș. Țăranii au trimis o deputație în oraș, cu aceeași petiție pe care au înaintat-o și țăranii din plășile Sovata și Iobăgeni. Ofițerii scaunului au acceptat, de formă, revendicările lor, cu scopul de a-i determina să se întoarcă acasă. Țăranii și-au dat seama însă de viclenia nobililor chiar în drum spre vetrele lor. Înfuriați, ei i-au atacat pe nobilii care s-au supus hotărîrilor dietei din Cluj ⁴⁶.

Autoritățile locale și nobilii, cuprinși de teama unei rășcoale de mare amploare, căutau și în scaunul Mureș să se evite orice conflict cu țăranii. Totodată, ei s-au adresat garnizoanei militare austriece din cetatea din Tg.-Mureș, cerînd intervenția trupelor împotriva țăranilor răzvrățiți ⁴⁷.

Țăranii, aflînd intențiile nobililor, la îndemnul notarului sătesc din Abud, Nagy Iosif, și al celorlalți conducători ai mișcării, au hotărît că vor da ascultare, de formă, dregătorilor scaunului, cu scopul de a obține arme, iar apoi îi vor omorî pe toți nobilii ⁴⁸. În același timp, ei au hotărît să trimită o delegație la Alba-Iulia pentru a cere sprijinul regimentelor grănicerești, care în vremea aceea staționau în acest oraș. Totodată, țăranii au luat legătura și cu satele iobăgești din comitatul Țîrnava (cu 13 sate) ⁴⁹.

⁴⁴ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 172, 234 din 1809. Aceste sate sînt: Călimănești, Chibed, Chișiniș, Fintînele, Ghindari, Remetea, Sărățeni, Singeorgiul de Pădure, Treisate și Vădaș.

⁴⁵ Ibidem. Vezi și lucrarea: *Petri Nagy György marosvásárhelyi polgár naplója* (Jurnalul lui Petri Nagy György din Tg.-Mureș), Tg.-Mureș, 1911, p. 22.

⁴⁶ Ibidem. Satele respective au fost următoarele: Adrianul Mare, Adrianul Mic, Drojdii, Dumitrești, Măgherani, Miercurea Nirajului, Sînimbru (astăzi Eremieni), Surda (astăzi Dumitreștii) etc.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem. Vezi și doc nr. 243 din 1809; Arh. națională din Budapesta, Arh. guberniului-Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 8140 și 8993 din 1809.

Concomitent, conducătorii țăranilor au început o intensă activitate de organizare. În sate s-au trimis „circulare”, prin care s-au adus la cunoștința țăranilor hotărârile luate și care îi îndemneau pe aceștia la luptă deschisă⁵⁰. Aceste „circulare” au fost răspândite în diferite sate prin emisari. În satul Lutîța din scaunul Odorhei și în satul Ihod din scaunul Mureș, țăranii au trecut la fabricarea lăncilor, iar în altele au început să fabrice chiar puști⁵¹.

Nobilimea din scaunele Mureș și Odorhei, speriată de pregătirile începute în rîndurile țăranilor, a alergat la guvernium, cerînd urgent intervenția armatei și reprimarea hotărîtă a mișcării. De data aceasta guvernium a luat măsuri energice împotriva țăranilor. În scaunul Odorhei au fost trimise 4 centurii grănicerești de secui, iar în scaunul Mureș au fost mobilizați cei 400 de soldați austrieci ai garnizoanei din cetatea din Tg.-Mureș și au fost împărțite nobililor refugiați la Tg.-Mureș și orășenilor de încredere 300 de puști⁵². Totodată, dregătorii scaunului, nobilii, au cerut sprijinul comitatelor vecine, Tîrnava și Turda⁵³.

Trupele grănicerești au sosit în marș forțat în scaunul respectiv și în ziua de 3 septembrie au și început ocuparea satelor răzvrătite⁵⁴. Cele 4 centurii, cu un efectiv de 600 de oameni, înzestrate cu tunuri, au trecut la arestarea conducătorilor țăranilor⁵⁵. Au fost arestați în total 24 de țărani, acuzați de organizare a răzvrătirii din 27 august, din Odorhei, precum și de faptul că unii dintre ei au fost corifei și în vremea lui Horea. Printre țăranii arestați se afla vicejudele din Zetea, Biró Mihail, care a întocmit „memoriul” din Odorhei⁵⁶.

În scaunul Mureș au fost trimise două centurii grănicerești secuiești⁵⁷. Astfel i-au folosit guvernium și nobilimea pe țăranii secuiei organizați în regimente grănicerești pentru reprimarea luptei drepte, anti-habsburgice și anti-feudale a fraților lor, a căror situație nu se deosebea prea mult de propria lor situație.

Ocuparea satelor răzvrătite, rebele a avut consecințe grave pentru țărani. Ei au fost siliți să-i întrețină, să-i aprovizioneze pe soldați și caii lor, într-o vreme cînd, din cauza recoltei extrem de slabe, nici ei nu aveau din ce să se întrețină. Într-o astfel de situație, țăranii, pentru a scăpa de sarcina

⁵⁰ Arh. naț. din Budapesta, Arh. guverniumului Transilv., actele prezidențiale nr. 8140 din 1809.

⁵¹ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 195, 234, 239, 243, 257, 258, 278 din 1809 și 1641 din 1810; Arh. națională din Budapesta, Arh. guverniumului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 7509, 8140, 8993 din 1809.

⁵² Ibidem; Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 283, 1136 din 1809; Arh. st. Sfîntul Gheorghe, Arh. Sc. Treiscaune, actele oficiale, nr. 942 din 1809.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 1136 și doc. f. nr. din 6 septembrie 1809.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem; Arh. națională din Budapesta, Arh. guverniumului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 7502/1809.

⁵⁷ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 21 (nr. vechi) din 1809; actele penale, N.D. 1084.

întreținerii trupelor, s-au prezentat pentru conscripție. Ei n-au renunțat însă la lupta împotriva austrieșilor și a nobililor. Organizarea rezistenței continua în taină.

Conducătorii țăranilor din scaunul Mureș s-au instalat în Mărculeni, de unde îi chemau pe țărani prin „circularele“ trimise la lupta deschisă, la răscoală. Aceștia se întruneau în taină, în pădurile din apropierea satelor lor, unde se consfătuiau cu privire la pregătirea răscoalei. La întrunirile care au avut loc în apropierea satelor Sărățeni și Ghindari, țăranii au jurat solemn că nu vor trăda cauza lor și că vor acționa împreună cu țăranii din scaunul Odorhei și din celelalte regiuni ale Transilvaniei⁵⁸. Ei au hotărât că vor ataca trupele trimise în satele răzvrătite, le vor înfrânge, iar apoi îi vor omorî pe dregătorii scaunului și pe toți nobilii⁵⁹. În același timp, ei preconizau să-și completeze efectele lor cu armele luate de la trupele grănicerești⁶⁰.

În ziua de 23 septembrie, țăranii au și trecut la realizarea planurilor lor. Înarmați cu furci, cu coase, lănci și puști, s-au îndreptat spre pădurea Kevered, de pe lângă satul Abud, locul de întrunire stabilit în prealabil de conducătorii mișcării. Aici s-au întrunit țăranii liberi, jelerii și colonii din Sărățeni, Chibed, Sovata, Ghindari, Abud, Hodoșa, Ihod, Mărculeni, Șilea Nirajului, Eremitul, Maia, Iobăgeni (astăzi Valea), Trei Sate, Hotești (înglobat în Trei Sate), Cîndu, Călugăreni, Acățari, Mătrici, Bereni etc.⁶¹. Ferm hotărîți în privința luptei deschise, țăranii urmau să atace trupele grănicerești încartiruite în Abud, iar după înfrîngerea lor să continue lupta împotriva nobililor⁶². În această fază deci, mișcarea de nesupunere a început să se transforme într-o răscoală antifeudală deschisă de mare anvergură, cu o bază socială mai largă prin participarea țăranilor liberi, a jelerilor și a coloniilor.

Țăranii n-au fost însă destul de precauți. Unul dintre informatorii lor a fost prins de trupele grănicerești, torturat și silit să dezvăluie planurile și locul lor de întrunire. Sub vâlul nopții, trupele grănicerești au atacat, pe neașteptate, pe țăranii aflați în pădurea Kevered. Aceștia, treziți din somn, au opus o rezistență înverșunată, primindu-i cu salve de foc pe soldați. S-a iscat o adevărată bătălie sîngeroasă, fiind „răniți și omorîți mulți din partea ambelor părți“⁶³, după cum afirmă un document contemporan. Țăranii, fiind însă slab înarmați față de armată, în cele din urmă au fost puși pe fugă. Cîteva zeci dintre ei au fost capturați⁶⁴.

Înfrîngerea suferită de țărani lângă Abud a împiedicat unirea lor cu cei din scaunul Odorhei, din comitatul Tîrnava etc. și în felul acesta răscoala a fost înăbușită înainte de izbucnirea ei propriu-zisă. Ar fi greșită lansarea anumitor prezumții concrete în privința consecințelor izbucnirii răscoalei,

⁵⁸ Arh. st. Tg.-Mureș; Arh. sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 239, 257, 258, 278 din 1 809 și 1 641 din 1 810.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

totuși este cert și incontestabil că ea ar fi avut urmări grave pentru clasa feudală dominantă și pentru Viena. Acest lucru l-au înțeles chiar și guvernul și autoritățile locale, luând o serie de măsuri pentru prevenirea izbucnirii unei răscoale generale.

Imediat după înfrângerea țăranilor lângă Abud, satele rebele au fost ocupate de armată. La familiile conducătorilor țăranilor au fost încartiruiți câte zece soldați, iar la simplii participanți, 2—5 soldați⁶⁵. A început arestarea „corifeilor”, respectiv a conducătorilor țăranilor, acțiune care s-a transformat într-o adevărată „vânătoare de oameni”⁶⁶. Totodată, guvernul a mai cerut urgent de la Comandamentul Suprem al Transilvaniei încă două companii de soldați și două tunuri⁶⁷. În același timp, pentru a nu se agrava și mai mult situația, guvernul a interzis autorităților locale să-i folosească pe nobili pentru reprimarea mișcării⁶⁸, fapt care atestă, de altfel, și mai pronunțat caracterul antifeudal al mișcării.

Înfrângerea țăranilor lângă Abud a pecetluit soarta rezistenței, a mișcării de nesupunere. Țăranii s-au prezentat la conscripții și apoi la oaste. Frământările mai continuau totuși și în rîndurile trupelor insurecționale. Țăranii din Odorhei, îmbrăcați în haine militare, au refuzat să depună jurământul militar. Dintre cei din Chioar, peste 35% au dezertat, iar dintre cei din scaunul Mureș, peste 300 au refuzat să execute ordinele ofițerilor austrieci și au dezertat și ei în masă⁶⁹. Aceste acțiuni, deși au avut un caracter izolat, au constituit un mare pericol pentru nobilime. „Secuii, chioarenii și ceilalți armaliști aflați sub arme, dacă s-ar uni între ei, cine știe la ce ar putea să se dea”, astfel exprima îngrijorarea nobilimii judele suprem regal al scaunului Mureș, contele Toldalaghi⁷⁰.

După înfrângerea de lângă Abud, conducătorii țăranilor și mulți dintre țărani, care au pus mîna pe arme, au fost arestați. Nu se cunoaște precis numărul arestaților. De menționat este însă faptul că numărul lor a fost atît de mare, încît autoritățile locale se plîng, la un moment dat, în fața guvernului, că nu mai au unde să-i țină⁷¹.

Printre cei arestați sînt menționați, ca fiind conducători, judele din Zetea, scaunul Odorhei, notarii sătești și judele sătesc din Abud și Sărățeni, scaunul Mureș, și alți țărani liberi săraci din aceste scaune și din districtul Chioar, care, neavînd suficient pămînt, lucrau ca jeleri și sufereau la fel de mult ca și țăranii iobagi; pe lângă aceasta, ei au mai fost siliți să participe și la oastea insurecțională, recrutată în vederea continuării războiului împo-

⁶⁵ Arh. st. Tg. Mureș, actele oficialității, nr. 559 din 1 809.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem; Actele judeului suprem regal, nr. 262 din 1809.

⁶⁸ Ibidem, actele judeului suprem regal, nr. 240 din 1809.

⁶⁹ Arh. st. Cluj, Arh. Sc. Odorhei, actele Deputăției permanente, nr. 733, 749, 1 121, 1 124, 1 129, 1 284 din 1809; Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele judeului suprem regal, nr. 305, 319, 321 și 347 din 1809; Arh. națională din Budapesta, Arh. guvernului Transilvaniei, actele prezidențiale, nr. 8065/1809.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Arh. st. Tg.-Mureș, Arh. Sc. Mureș, actele oficialității, nr. 659 din 1809.

triva lui Napoleon, respectiv a francezilor, pe care mulți îi așteptau ca pe „eliberatori“ de sub jugul nobililor ⁷².

Conducătorii țăranilor și cei arestați cu ocazia ciocnirii armate de lângă Abud au fost trimiși la cetatea (închisoarea) din Gherla. Unii dintre ei au fost judecați în anii următori în fața tribunalului regesc din Tg.-Mureș. Nu se cunosc, în toate cazurile, sentințele pronunțate. Unii au fost condamnați în anul 1812 la doi ani închisoare. Pentru alții — printre care și notarul sătesc din Abud — autoritățile locale au cerut pedeapsa capitală ⁷³.

Mișcarea de nesupunere, tulburările, ciocnirea armată de lângă Abud și celelalte acțiuni pe cale să se transforme într-o răscoală de mare anvergură au cuprins țărani liberi, jeleri și chiar coloni și nobili de o sesie și armaliști din peste o sută de sate din scaunele Odorhei, Mureș și Arieș, din districtul Chioar, din comitatele Hunedoara, Turda, Solnocul Interior etc. Aceste acțiuni se numără printre factorii care au determinat Imperiul habsburgic să renunțe la reînțeperea ostilităților. În ziua de 14 octombrie 1809, Viena a și semnat tratatul de pace cu Napoleon. Armata insurecțională transilvăneană a fost curînd demobilizată, fără să fi fost trimisă la luptă împotriva lui Napoleon. Mișcarea de nesupunere a împiedicat deci sacrificarea a noi mase de țărani români, maghiari etc. pentru interesele Habsburgilor.

Frământările țărănești care s-au produs în anul 1809 au avut și alte implicații serioase, ele făcînd parte dintre factorii care în prima jumătate a secolului al XIX-lea au determinat adîncirea crizei orînduirii feudale din Transilvania. Aceste frământări au arătat nu numai dorința fierbinte a diferitelor categorii de țărani de a scăpa de dominația Habsburgilor și a nobilimii, dar și hotărîrea lor fermă și capacitatea lor de a lupta cu arma în mînă împotriva asuprii.

⁷² Arh. st. Tg. Mureș, conscripțiile pentru oaste din Arhiva scaunului Mureș, fasc. A/3, A/5 și A/31.

⁷³ Ibidem, actele oficialității, nr. 1641 din 1810, 828 din 1811, reg. nr. 135, f. 7, actele penale, N.D. 1084.

DIN LUPTA CORPULUI DIDACTIC ȘI A TINERETULUI STUDIOS ROMÂN ÎMPOTRIVA OCUPAȚIEI GERMANE

(1916—1918)

C. CĂZANIȘTEANU

Instaurarea administrației militare germane în teritoriul vremelnic ocupat al României, între anii 1916—1918, a trezit puternice resentimente în toate straturile populației românești de la orașe și sate. Jugul străin, caracterizat printr-o nemiloasă secătuire a bunurilor țării, dublată de o cumplită teroare politică, avea să fie întâmpinat de locuitori nu numai cu o firească răceală și ură, dar și cu manifestări deschise de nesupunere, de revoltă, care uneori au mers pînă la împotrivirea armată. Acțiunile acestea, nebănuite de diverse și viguroase, au jucat un rol însemnat în dobîndirea izbînzilor din vara anului 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, iar mai apoi la eliberarea țării de sub călcîiul cotropirii vrăjmașe.

Nu de puține ori printre protagoniștii unor asemenea izbucniri s-au aflat profesori, învățători, studenți și chiar elevi de liceu. Atitudinea lor se integra în atmosfera generală de ostilitate și luptă în care intelectualitatea română în ansamblul ei, cu foarte mici excepții, a primit pe cotropitori. Apare ca atare explicabil de ce una din cele dintîi măsuri de precauție pe care inamicul a găsit cu cale să o ia a fost ca tuturor intelectualilor cu „concepții politice filo-franceze sau antanto-file“ să li se instituie domiciliu forțat, prin trimiterea lor în diferite lagăre de concentrare. Activitatea în libertate a unor asemenea oameni ar fi constituit „un pericol pentru siguranța trupelor ocupante“¹. Poliția militară germană a ridicat și internat astfel în lagăre anume amenajate la Săveni, județul Ialomița, și Tr. Severin, județul Mehedinți — pentru a le menționa pe cele mai cunoscute — o sumă de oameni socotiți „periculoși“, dintre care nu au lipsit, bineînțeles, cadre didactice. Amintim doar numele cîtorva, ca profesorii universitari C. Rădulescu-Motru, Bogdan-Duică, dr. Obreja, Dim. Burileanu, dr. Mina Minovici, dr. A. Șutzu², profe-

¹ E. C. Decuseară, *România sub ocupațiunea dușmană*, fascicula I, București, 1920, p. 16.

² Anibal Stoenescu, *Din vremea ocupației*, București, 1927, p. 90.

sorii secundari G. Oprescu, H. Sanielevici³ sau învățătorii Corcoveanu Ion, din Craiova, și Grădineanu Vasile, din Băicoi⁴. Mulți vor fi transferați ulterior în lagărele din Bulgaria sau Germania, de unde se vor întoarce abia la sfârșitul războiului.

Cu toate măsurile preventive luate, corpul profesoral din zona subjugată va fi totuși în primele rînduri ale rezistenței. Deși nu se poate vorbi de un plan organizat de luptă la nivelul întregii zone cotropite, coordonat dintr-un centru aflat undeva în teritoriul liber din Moldova, împotrivirea a cunoscut totuși manifestări multiple și intense. Mai ales că mulți dintre membrii corpului didactic, care fuseseră activiști în primele rînduri chiar ale Ligii culturale, făceau acum parte dintre susținătorii fervenți ai îndeplinirii neapărate a dezideratului unității politice, năzuință împiedicată în primul rînd de prezența trupelor vrăjmașe.

Una din formele de luptă, destul de des întâlnită, prin care populația căuta să sprijine armata noastră și să submineze mașina de război a dușmanului a constituit-o spionarea mișcărilor acestuia și informarea operativă a comandamentului român. Și dacă unei puternice organizații de spionaj condusă de profesorul Moldoveanu⁵, care lucrase și înainte de intrarea României în război, îi încetaseră rosturile, în primăvara anului 1917, o alta, tot atât de ramificată, organizată de un locuitor din comuna Tichiriș, județul Focșani, pe nume Vasile Chilian⁶, desfășura o febrilă activitate, cu concursul a nenumărați săteni și învățători.

Alcătuită dintr-un nucleu principal compus din Vasile Chilian, soția sa, învățătorul Radu Macovei, cumnatul lui Vasile Chilian, plugarul Dumitru Pantazică din Tichiriș, plugarul Toma Ion Cotea din Păulești, Ștefănașe Secăluș, primar în aceeași comună, Florica Pop, Vasilica Dobrescu și învățătoarea Maria Șerbescu, organizația — a cărei rețea începea în Lopătarii Buzăului și avea punct terminus în Vrancea — a inițiat și finalizat trecerea în Moldova a mii de prizonieri români fugiți din diferite lagăre și a pus la dispoziția unităților române sau aliante planuri, hărți, ordine de luptă, dispozitive de unități și amplasamente, precum și știri asupra efectivelor și intențiilor trupelor germane. Descoperită de siguranța poliției inamice, cinci membri ai organizației au fost executați, printre care Vasile Chilian, Dumitru Pantazică, Toma Ion Cotea și Ștefănașe Secăluș. Foarte mulți dintre cei implicați au primit pedepse aspre cu închisoarea. Învățătorul Radu Macovei, care l-a urmat pe Vasile Chilian în toate acțiunile „cu devotament și desăvârșită discreție”, a fost și el condamnat.

³ M. Socianu, *In ghearele nemților*, București, 1918, p. 12. G. Oprescu este fostul academician, director al Institutului de artă al Academiei R.S.R., pe atunci director al liceului din Tr. Severin.

⁴ Eftimie Antonescu, *Sacrificiile românești*, vol. II, București, 1924, p. 204—205 și 666—667.

⁵ E. C. Decuseară, *op. cit.*, p. 20.

⁶ Vezi Aurel Gavrilescu, *Eroi în umbră — Spionajul românesc în războiul de întregire*, București, 1937.

În timpul cercetărilor și al procesului a ieșit la lumină rolul însemnat avut și de alți dascăli. Așa, de pildă, într-o corelare strânsă cu această puternică organizație de întrajutorare a armatei române din Moldova și de luptă împotriva ocupanților a stat „societatea” din comuna Lopătari, județul Buzău, menită „a ajuta ostașii ce mergeau la front”⁷. Cu sprijinul învățătorului Năstase Beșliu, al Mariei Beșliu, al învățătoarelor Teodora Enăchescu și Maria Șerbescu, al Ecaterinei Stănescu și al familiei Drăgan, toți intelectuali din Lopătari, ostașii români, după ce li se dădeau haine de schimb, hrană și ceva bani, erau dați în seama lui Ion Ursu, zis Moldoveanu. Cunoscător la perfecție al potecilor ascunse din munți, acesta îi ducea în Vrancea, de unde Vasile Chilian le înlesnea trecerea în liniile românești⁸. Pe asemenea cale au izbutit să ajungă în Moldova numeroși soldați și ofițeri, de unde au reluat apoi lupta împotriva dușmanilor țării.

Tot pentru spionaj aveau să fie arestați și trimiși în lagărele din țară sau străinătate și alți profesori sau învățători. Din București trei învățători și doi profesori, din comuna Scorțaru, județul Brăila, doi învățători, unul din comuna Jariștea, județul Focșani, un altul din Jitaru, județul Rm. Sărat, etc.⁹. Atitudinea lor patriotică a fost plătită cu luni și ani grei de detenție.

Un alt cadru didactic, învățătorul Victor Popescu din Fărcășești, județul Gorj, a inițiat și condus forma cea mai înaltă de luptă a maselor din teritoriul ocupat: mișcarea de partizani¹⁰. Răzlețit de unitatea sa în urma bătăliei de la Cerna, sublocotenentul de rezervă Victor Popescu, din Regimentul 18 Gorj, a hotărât să nu dezarmeze și să-și continue misiunea de ostaș credincios chemării patriei. Ajutat de studentul Ion Prunescu, fiul învățătorului din Strehaia, a căutat să adune în jurul său un mănunchi de oameni de nădejde, cu care să poată apoi înjgheba o grupă de rezistență. În acest scop a lansat două proclamații. Afișate la porțile satelor, pe stâlpii de telefon, pe cumpăna fântânilor sau pe zidurile primăriilor, chemările lui, răspândite cu repeziciune, prevestind iminenta înfrângere a germanilor, mobilizau totodată oamenii la luptă în vederea eliberării țării. „Nu dați armele voastre, ci țineți-le ascunse sau trimiteți-le la noi, în munți, ca să le întrebuițăm contra dușmanilor — se spunea într-una din proclamații. Nu vă îndoiiți de vitejia armatei noastre. Ea luptă pe frontul din Moldova și se va strecura în curînd prin munți ca să vă dezrobească pentru totdeauna...”¹¹

La apelurile lui Victor Popescu au răspuns mai mulți ostași care ca și el se rătăciseră de unitățile lor, unii localnici — tineri prin excelență, inclusiv doi cercetași — și cîțiva prizonieri italieni și ruși. În total 25—30 de oameni¹². Bine înarmați, avînd și ceva arme automate, au pornit la treabă.

⁷ Aurel Gavrilăscu, *op. cit.*, p. 146.

⁸ *Ibidem*, p. 153.

⁹ Eftimie Antonescu, *op. cit.*, p. 124—125; 428—429; 446—447; 452—453; 736—737; 786—787.

¹⁰ Vezi N. Bolocan, *Cei zece martiri executați la Tr. Severin*, Timișoara, 1924.

¹¹ „Cultul eroilor noștri”, nr. 2, din 1921, p. 36.

¹² N. Bolocan, *op. cit.*, p. 13.

Baza principală de operații și-au fixat-o în regiunea muntoasă a satelor aflătoare dincolo de coama Colibașilor, prin munții Crăguleștilor și ai Gârbovățului¹³. De aici — informați întotdeauna exact asupra intențiilor dușmanului de către propriile iscoade sau de către țăranii din toată regiunea — atacau coloanele inamice cu oameni, alimente, muniții, carburanți, patrurile de siguranță ale poliției rurale, concentrările de trupe eșalonate de-a lungul șoselelor, sedii ale comandaturilor de etapă, depozite etc. Cutezanța incursiunilor întreprinse provocase spaima și deruta trupelor inamice. După ce primele formațiuni trimise pentru a lichida grupul nu s-au mai reîntors, ocupanții au trecut la măsuri extreme. Au concentrat forțe considerabile de infanterie, cavalerie și chiar artilerie. Totul în zadar. Bucurându-se de concursul substanțial al populației, ce nu a cunoscut limite — se spune că pînă și copile de 13—14 ani le duceau în munți „merinde și muniții furate de la soldații germani“¹⁴ —, diversunile partizanilor produceau grele lovituri ocupanților. Cea mai de răsunet a fost atacarea — în luna iunie — a orașului Tg. Jiu și forțarea garnizoanei inamice să-l părăsească.

Către vara anului 1917, ocupanții intensifică acțiunile de hărțuire a grupului. În câteva ciocniri înverșunate rîndurile partizanilor sînt rărîte. Printre alții, cade vitejește în comuna Roșia de Jiu studentul Ion Prunescu, împreună cu sergentul Gh. Jianu, surprinși de o patrulă germană de reprimare formată din 25 de soldați¹⁵. Victor Popescu va încerca să treacă atunci, cu grupul celor rămași, în Moldova; va ajunge la liniile românești abia în primăvara anului 1918. Pentru că nici un partizan nu putuse fi prins viu, invadatorii se reped cu furie asupra populației pașnice. Sub învinuirea de „complicitate“ cu „ceata de români care sub conducerea lui Victor Popescu-Fărcășești păgubea, prin activitatea ei, pe orice cale pe germani și aliații lor“¹⁶, sute de săteni — țăranii, învățători, preoți — sînt ridicați de tribunalele marțiale ale comandaturilor de etape 22 — Tr. Severin și 24 — Tg. Jiu. Pentru a li se storce mărturii, arestații sînt supuși unor cumplite torturi. La capătul cercetărilor s-a dat sentința criminală conform căreia zece locuitori erau condamnați la moarte, iar alții la îndelungați ani de detenție, sentință din care extragem următoarele :

„... În baza dispozițiilor de pedepsire, au fost condamnați de Tribunalul militar al Comandamentului de Etapă Turnu Severin.

1. — Pentru că au fost membrii bandei.

Locuitorii : Nicolae Marcu din Drăgotești, Ion Banciu, Petre Vîlceanu, C-tin Cojocar, din Negomiru, toți condamnați la moarte.

2. — Pentru că au fost membrii bandei prin procurarea armelor, prin acordarea locuinței și alimentarea lor și neraportînd conform ordinelor interioare :

¹³ *O mare mișcare națională*, în „Cultul eroilor noștri“, nr. 2, din 1921, p. 36.

¹⁴ *Ibidem*, p. 37.

¹⁵ „Alarma Mehedințului“, nr. 20, din 10 martie 1919.

¹⁶ Arhivele statului București, Ministerul de Interne, dosar 705/1919, f. 24.

Proprietarul Mihai Cernăianu din Horăști, învățătorul Nicolae Popescu din Covrigi, locuitorii Stanciu Croitoru, Tudor Ungureanu, Ilie Giumanca și Ion Noroceă, toți condamnați la moarte.

Primarul Vasile Popescu din Negomiru condamnat la 15 ani închisoare. Locuitoarea Sofia Vladu din Bolboși la 5 ani închisoare, C-tin Popescu la 3 ani închisoare, Marița Ciorcăni din Strîmba la 2 ani închisoare, Iancu Croitoru la 5 ani închisoare, Ion Vlădulescu la 3 ani închisoare, Ion Calu la 6 luni închisoare, Florea Ungureanu la 1 an închisoare.

Tuturor primarilor și notarilor li se atrage atențiunea asupra acestei încunoștințări și a pune în cunoștință aceste grele pedepse tuturor locuitorilor.

Pentru prinderea și arestarea lui Victor Popescu, sau vreo comunicare importantă asupra faptelor lui care ar putea ține arestarea lui, s-a fixat un premiu de 5 000 lei.

Comandantul Etapei
Maior (ss) Sauer
 Tg. Jiu 27.VIII.1917¹⁷.

În afara celor condamnați la moarte prin sentința consiliului de război german, au mai fost executați încă 8 inși. Pentru intimidarea cetățenilor și pentru a-i dezarma pe cei care ar mai fi îndrăznit să repete o asemenea faptă s-a ordonat distrugerea gospodăriilor lui Victor Popescu și Mihai Cernăianu¹⁸. Operația s-a făcut sub privirile îngrozite ale familiilor respective. Astfel a fost pacificată zona Mehedinților și Gorjului, focarul cel mai pregnant exteriorizat al rezistenței împotriva cotropirii vremelnice a unei mari părți din suprafața țării.

Temându-se „de o rășcoală generală a populației de la sate” și, în cazul dezlănțuirii ei, pentru a împiedica eventuala fraternizare a răzvrătiților cu „trupele din pădure și cu ostătecii internați la Tismana”, comandatura din Tg. Jiu a retras dreptul acestora din urmă de a se mai „mișca liberi înlăuntrul raionului de 3 km din jurul Tismanei”¹⁹.

Dar corpul profesoral, așa cum spuneam, și-a exprimat nemulțumirea sau revolta și pe alte căi, chiar dacă nu atât de directe și de anvergură ca cele analizate. Mai cu seamă învățătorii, legați nemijlocit de nevoile satului îndeobște, a cărui permanentă agitație împotriva administrației germane i-a antrenat și pe ei în vălmășagul disputelor cu autoritatea străină, ba cîteodată i-a așezat chiar în postura de apărători ai intereselor țărănești în contra silnicilor și împilărilor ocupantului. Bineînțeles că asemenea fapte de curaj nu scăpau nesancționate. Învățătorul din Izvoare, județul Prahova, fusese reținut

¹⁷ „Cultul eroilor noștri”, nr. 2, din 1921, p. 38.

¹⁸ N. B o l o c a n, *op. cit.*, p. 15.

¹⁹ „Cultul eroilor noștri”, nr. 2, din 1921, p. 38.

trei săptămîni pentru că luase „apărarea sătenilor față de autoritatea germană”²⁰. Pentru că protestaseră „contra barbariilor germane”, învățătorii Ion Simionescu din Simnic și Mihai Popescu din Pielești, jud. Dolj, stătuseră sub arest în anul 1917 primul 75 de zile și al doilea 3 luni²¹.

Corpul didactic și-a ridicat deopotrivă glasul în apărarea intereselor și a integrității școlilor, transformate în spitale sau dormitoare pentru trupele germane. Directorul școlii primare Tudor Vladimirescu din Craiova, sesizat de starea necorespunzătoare a învățămîntului, adresa la 1 februarie 1917 o scrisoare primarului german al Craiovei Fr. Springer. El arăta că școala de care răspunde a fost ocupată de la început de diverse unități militare germane și solicită ca, după plecarea ultimelor formații încartiruite, să nu mai fie instalate altele, mai ales că se resimțea presant necesitatea ca școala „să fie deschisă, sau cel puțin ca averea școlii să fie respectată”²². Pretențiile legitime ale slujitorului școlii, formulate, este adevărat, pe un ton categoric, au nemulțumit pe primar. Rezoluția sa, pusă pe petiția directorului școlii, conștințea revocarea acestuia: „Domnul petiționar — scria Fr. Springer — se consideră demisionat”²³. Situația acestei școli nu era singulară la Craiova. Din cele 15 instituții de învățămînt similare existente la acea dată în oraș, funcționau numai șapte, restul fiind puse la dispoziția ocupanților. Aceeași stare de lucruri exista în toate localitățile, ceea ce provoca deseori intervenții ale corpului didactic pe lângă autoritățile de ocupație. De aceea nu surprinde de ce mulți învățători au fost întemnițați de poliția și tribunalele create ad-hoc, fie „pentru sentimente ostile față de germani”, fie „că ar fi contra armatei germane”, sau numai pentru simple presupuneri că ar fi potrivnici ocupanților sau ar fi făcut „propagandă” în contra lor²⁴. Așa cum rezultă dintr-o notă, din 27 martie 1919, a Școlii de menaj din București trimisă Ministerului Instrucțiunii Publice, nemții au descins la casa profesoarei de limba română Slăvescu Silvia, unde au făcut o amănunțită percheziție, întrucît dețineau informații că numita „făcea propagandă ostilă ocupanților”; mai mult, ca și alți profesori de altminteri, era bănuită că „citea ziare sosite din Moldova în cancelaria școlii”. Drept represalii, profesoarei nu i s-a mai permis „întoarcerea la catedră”²⁵. Iritarea cea mai mare — și, ca atare, și măsurile cele mai severe — le-a inspirat ocupanților „instigarea” sau „provocarea la instigare”. Învățătorul din comuna Cislău, județul Buzău, a fost multă

²⁰ Eftimie Antonescu, *op. cit.*, p. 678—679.

²¹ *Ibidem*, p. 242—243; 254—255.

²² Cf. Ion Călin, *Ocupația germană la Craiova, în anii 1916—1918*, în „Studii și articole de istorie”, vol. VIII, București, 1966, p. 304. În răstimpul ocupației dispăruseră atît mobilierul, cit și materialul didactic al școlii.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Sub asemenea acuzații au fost internați pe termene de la 6 zile pînă la 95 de zile învățătorii din comunele Șerboeni și Bîrsești, județul Argeș, Vinători, județul Buzău, Chivu-lescu Teodor, din Luica, județul Ilfov, ș.a. (vezi Eftimie Antonescu, *op. cit.*, p. 14—15; 24—25; 40—41; 216—217; 426—427).

²⁵ Florea Stănculescu, *Participarea cadrelor didactice la luptele din anii 1916—1919*, în „Studii și articole de istorie”, XIII (1969) București, p. 215.

vreme suspectat „că agită locuitorii comunei“²⁶ împotriva nemților. Nedovedit, a fost lăsat liber. Acolo însă unde puteau administra numai rudimente de probe doveditoare ocupației se arătau neînduplecați. Pe dascălul din Lăhovari, județul Vlașca, „bănuit ca instigator“, l-au trimis pentru 7 luni în lagărul de la Slatina²⁷ fără ezitare.

Alte pricini pentru care învățătorii sau profesorii au cunoscut lagărele de internare le-a constituit nepredarea armelor, pentru care se dăduseră ordine repetate, nesupunerea la ordine, încercări de trecere a liniei frontului în Moldova, îndemn adresat ostașilor români la rezistență, refuz de a servi ca interpreți, înlesnirea trecerii unor ostași români în zona necotropită, încurajări transmise prizonierilor de a evada din lagăre etc.

Întrucât administrația inamică ducea o politică de deznaționalizare, uneori voalată, alteori fățișă, ce îmbrăca din această pricină forme variate, corpul profesoral a luat atitudine hotărâtă, cultivând insistent printre elevi simțămintele trainice ale dragostei față de patrie, față de glia străbună. Unii au plătit cu libertatea, ca profesoara J. Cristescu din Ploiești, închisă 215 zile „pentru sentimente patriotice“²⁸. Este de subliniat din acest punct de vedere rezistența opusă de profesorii Universității din București față de intenția cotropitorilor de a înființa pe lângă cel mai înalt for de învățămînt superior românesc „un institut științific german“²⁹. Prelegerile și lucrările seminariale ale institutului urmau să fie incluse oficial în planul de studii al Universității. Mai mult, studenții care ar fi dorit să studieze în Germania nu ar fi fost primiți dacă nu prezentau un certificat de absolvire din partea institutului german din București. Formulînd unele rezerve și critici privitoare la proiect și invocînd principiul reciprocității, universitarii bucureșteni au izbutit să amîne deschiderea cursurilor sine die³⁰.

De altfel, „lipsa de încredere în corpul profesoral“ și teama de tulburări erau cauzele pentru care comandamentul german decisese suspendarea cursurilor universitare la 7 decembrie 1916 și redeschiderea lor abia peste un an de zile³¹. Cînd peste un an cursurile vor reîncepe, guvernatorul militar al capitalei va cere studenților „supunere față de autoritățile germane“³². Măsură de precauție dictată de faptul că mulți studenți ripostaseră demn și vehement aroganței ocupanților; aceștia, la rîndul lor, le răspunseră cît se poate de drastic, trimițîndu-i de regulă pe „recalcitranți“ în lagărele din Germania sau Bulgaria³³. O comportare rezervată a avut și profesorul dr. Victor

²⁶ Arhivele statului București, Ministerul de Interne, dosar 374/1919, fila 7.

²⁷ Eftimie Antonescu, *op. cit.*, p. 914—915.

²⁸ *Ibidem*, p. 660—661.

²⁹ Al. Tzigara-Samurcaș, *Mărturisiri si-li-te*, București, 1920, p. 125.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Eufrosina Popescu, *Din istoricul Universității din București în timpul ocupației germane*, în „Analele Universității București“, seria științelor sociale-istorie, an. XII, 1963, nr. 30, p. 129—130.

³² *Ibidem*, p. 132.

³³ Eftimie Antonescu, *op. cit.*, p. 208—209; 428—429; 464—465; 676—677; 684—685; 724—725.

Babeș, reținut de experiențele sale în București, al cărui institut de bacteriologie fusese pus sub ordinele și supravegherea profesorului german Neisser. Invitat să țină cursuri și conferințe, dr. V. Babeș a declinat propunerile cu demnitate³⁴.

Simțămintele corpului profesoral s-au transmis nu numai studenților. Și elevii de liceu sau curs primar au fost înfrunțiți de așa manieră, încât, uneori, în ciuda vârstei foarte fragede și a riscurilor nemăsurate, au adus un aport hotărâtor la reușita unor acțiuni. Se știu cazuri când au ripostat în contra ocupanților din inițiativă și cu mijloace proprii.

Atunci când se pregăteau marile bătălii din campania anului 1917, la Brăila o santinelă germană a pescuit pe Dunăre o sticlă în interiorul căreia se găseau însemnări transmise comandamentului român, privitoare la obiectivele germane din zona portului și a orașului. În urma cercetărilor întreprinse de poliția vrăjmașă, autorii au fost descoperiți în persoana comisarului Alexandru Popovici, comandantul poliției portului Brăila, și a subalternului său, plutonierul major Gh. Rădulescu. Ambii au fost condamnați la moarte³⁵. Numai Alexandru Popovici a fost executat, deoarece sergentul major își pusese capăt zilelor în închisoare, neputând suporta supliciul la care l-au supus anchetatorii³⁶. Alături de aceștia au fost implicați și elevii liceului din Brăila. Ei furnizaseră o bună parte din informații. Neputând lua alte măsuri, autoritățile de ocupație au decis drept represalii închiderea porților școlii³⁷.

Elevii au fost și principalii difuzori ai manifestelor antigermane răspândite în cei doi ani de ocupație. Se relatează că în august 1917 Bucureștii au fost pur și simplu invadate de asemenea mijloace propagandistice și că cei mai activi în difuzarea lor s-au arătat „băieții de școală”³⁸.

Cu ocazia sărbătorii Unirii Principatelor, la 24 ianuarie 1918, elevii și elevele școlilor din capitală au făcut o puternică demonstrație. Unii, mai curajoși, au manifestat cu cocarde tricolore atârtnate pe piept, deși germanii interziseseră sub pedeapsă tricolorul românesc. Printre aceștia poliția ocupanților a operat arestări³⁹. De altfel, destul de mulți elevi aveau să fie arestați în cei doi ani sub diferite acuzații, ca „spionaj”, „cîntat imnuri naționale”, „găsit în zona oprită”, „n-a ieșit la corvezi”⁴⁰ ș.a.

Plecarea nemților în noiembrie 1918 a prilejuit violente manifestații împotriva lor în special la București. Printre participanți se găseau numeroși

³⁴ *Memoriu asupra atitudinii prof. dr. V. Babeș în chestiunea națională și asupra activității institutului de bacteriologie în timpul ocupației germane (1916—1918)*, București, 1919, p. 23—24.

³⁵ Popa Ionel, *Eroismul polițistului român*, Brăila, 1937, p. 1—8.

³⁶ J. Ionescu, *Din dramele războiului nostru — Eroul comisar Alex. Popovici*, în „Revista subofițerilor”, an. XX, nr. 215—217, aprilie—iunie 1934, p. 104.

³⁷ C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului, 1916—1918*, București, 1921, p. 92.

³⁸ Pia Alimănișteanu, *Insemnări din timpul ocupației germane*, București, 1929, p. 108.

³⁹ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 196—197.

⁴⁰ Eftimie Antonescu, *op. cit.*, p. 38—39; 260—261; 446—447; 734—735.

elevi și studenți, dar mai ales elevi⁴¹, care își exprimau astfel dorința de a contribui la eliberarea țării de sub ocupația străină. Mulți dintre ei vor cădea în ciocnirile cu trupele germane în retragere⁴².

Apare deci evident că atât corpul didactic, de la învățători pînă la profesorii universitari, cît și studenții sau elevii rămași în teritoriul ocupat, au acționat pe toate căile împotriva cotropitorilor, aducînd o contribuție meritorie — indirectă, bineînțeles — la biruințele de la Mărăști, Mărășești și Oituz și la eliberarea ulterioară a țării.

Exemplul lor constituie o grăitoare pildă de patriotism, de atașament față de lupta poporului român pentru libertate, independență și unitate politică.

---

⁴¹ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 136.

⁴² C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 240—241.

GREVA MUNCITORILOR DE LA TUNELUL TELIU DIN 1929

NELLY MITRU

Ca și în restul țării, și în județul Brașov muncitorii au luptat împotriva exploatării crescînde în anii crizei economice din 1929—1933, avînd în frunte pe comuniști. În Brașov exista o puternică organizație locală a P.C.R., care îndruma și controla activitatea celulelor din marile întreprinderi și cartiere ale orașului.

Activitatea acestei organizații se făcea simțită în toate acțiunile importante. Numărul mare de manifeste, broșuri și ziare răspîndite printre muncitori și pe străzile orașului confirmă faptul că munca propagandistică a P.C.R. era puternică. Direcția județeană a poliției Brașov înainta Direcției generale nenumărate rapoarte care vorbeau despre intensa activitate a P.C.R., desfășurată în oraș¹.

Organizația locală a P.C.R.-Brașov nu îndruma numai activitatea muncitorilor din oraș, ci și a celor din zona orașului, a celor din Zărnești, Codlea, Purcăreni, Zizin, precum și Teliu².

În cursul desfășurării luptelor din perioada crizei economice s-au întărit legăturile P.C.R. cu masele și au crescut rîndurile partidului în special cu elementele cele mai combative ale clasei muncitoare.

În cadrul luptelor de clasă din această perioadă se înscrie și greva muncitorilor de la tunelul Teliu. Cei peste 800 de muncitori de la construcția tunelului au declarat grevă în ziua de 5 februarie 1929³. Ei erau angajați ai întreprinderii „I. Berger” (care concesionase lucrările pentru executarea tunelului liniei ferate Brașov—Brăila⁴ de la stat) și duceau o viață plină de lipsuri și greutate, ca și muncitorii altor întreprinderi, datorită, în primul rînd, salariilor mici pe care le primeau. Acționarii firmei nu se dădeau în lături de la folosirea oricărui mijloc pentru a-și asigura profituri cît mai

¹ *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. 11, Edit. politică, București, 1962, p. 177—178.

² Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, inv. nr. 83, din 5 decembrie 1928.

³ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, nr. 16, din februarie 1929.

⁴ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, act. nr. 165, inv. nr. 120, din 13 februarie 1929, f. 2.

mari, între care prelungirea zilei de muncă și neplata orelor suplimentare erau cele mai obișnuite. Muncitorii de la tunelul Teliu erau obligați, astfel, să lucreze peste cele opt ore legale fără a primi vreun spor de salariu, deși în contractul colectiv era stabilit acest lucru. Excepție făceau agenții și oamenii de încredere ai firmei, pe care aceasta îi folosea în vederea dezbinării muncitorilor.

Referindu-se la principala cauză a grevei, și anume salariul, comandantul Companiei de jandarmi din Brașov raporta prefectului, în 7 februarie 1929, următoarele: „În după amiaza zilei de 5 februarie 1929, lucrătorii de la tunelul Teliu au refuzat să intre în lucru, pînă la soluționarea pretențiilor pentru majorarea salariilor”⁵.

Alături de această cauză fundamentală se adaugă și altele, subordonate ei, care au ridicat pe muncitori la grevă, cum ar fi condițiile necorespunzătoare de muncă, abuzurile săvîrșite de conducere, în general condițiile mizere de trai. Referindu-se la această situație, „Gazeta Transilvaniei” arăta că „în timpul grevei de la tunelul Teliu, ieșind la fața locului — este vorba de prefectul județului Brașov, dr. Aron Suciuc —, s-a convins că muncitorii duc un trai prea puțin omenesc”⁶. În continuare se arată că, „neajungîndu-le banii nici pentru hrană din cauza speculei negustorilor”, muncitorii, pentru a nu plăti o chirie prea mare, și-au zidit „barăci subterane, scunde, întunecoase și nesănătoase”. Pretextînd grija față de muncitori, firma a pus la dispoziția lor barăci, dar contra unei sume ce întrecea cu mult posibilitățile lor materiale⁷.

La cauzele de mai sus se adaugă și atitudinea brutală a jandarmeriei, care era solicitată în diferite ocazii de firmă, în favoarea ei, împotriva muncitorilor. În această privință, Comisia regională a Sindicatelor muncitorești din Brașov arăta următoarele, în scris, prefectului din localitate: „Muncitorimea română de la tunelul Teliu este persecutată și maltrată de domnul șef de jandarmi din Teliu... în această acțiune șeful de jandarmi a avut un rol important, luînd la bătaie pe muncitori și soțiile lor, calificîndu-i de bolșevici...”⁸.

Cele relatate mai sus sînt confirmate și de patru certificate medicale, semnate de medicul dr. Soterius și eliberate între 3—4 februarie 1929 muncitorilor: Mihail Hess, Petru Biriș, Ioan Ciotea și Ioan Nagy⁹.

Abuzurile șefului de post din Teliu nemulțumesc într-atît masele, încît acestea impun prefectului să solicite mutarea sa din localitate: „În urma deselor reclamații din partea locuitorilor din comuna Teliu în contra șefului de

⁵ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, inv. nr. 141, din 7 martie 1929, f. 2

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, nr. 47, din 5 mai 1929.

⁷ Ibidem.

⁸ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, act. nr. 165, inv. nr. 120, din 13 februarie 1929, f. 2.

⁹ Ibidem, f. 3, 4, 5, 6, de unde extragem: „Certificat medical”: „Se certifică de subsemnatul dr. în medicină și chirurgie că am examinat în ziua de azi pe lucrătorul Nagy Ioan și am constatat că prezintă la spate o plagă hemoragică provocată de o lovitură puternică. Incapacitate de muncă 2—3 zile. Tunelul Teliu, la 4 februarie 1929. ss/Soterius”.

post, din acea comună, vă rugăm să binevoiți a dispune de urgență ca numitul șef de post să fie necondiționat mutat din județul nostru, care prin purtarea lui abuzivă în județul Brașov, ne face imposibil de a-l mai tolera în comunele noastre”¹⁰.

Luînd în considerare numai această cauză imediată a grevei lucrătorilor de la tunelul Teliu, „Gazeta Transilvaniei“, din 1 martie 1929, arăta că motivele încetării lucrului sînt străine de condițiile de salarizare ori de muncă. Astfel, se conchidea că „mîini străine au intervenit între pașnicii lucrători de la această întreprindere, care au tulburat pacea și au azvîrlit pe lucrători în brațele grevelor, deci ale șomajului”¹¹. Prin acest articol se urmărea înducerea în eroare a muncitorilor din alte întreprinderi din Brașov și din țară asupra cauzelor reale ale grevei, încercîndu-se, totodată, o provocare împotriva P.C.R. și o desolidarizare cu muncitorii greviști.

Semnificativ este însă faptul că muncitorii nu s-au lăsat înșelați și, concomitent cu greva lucrătorilor de la Teliu, din aceleași motive, au declarat grevă și lucrătorii de la mina Căpeni¹². Referindu-se la cele două greve, de la tunelul Teliu și de la mina Căpeni, se sublinia în continuarea articolului din „Gazeta Transilvaniei”: „Este trist că lucrătorii au încetat lucrul la aceste întreprinderi chiar acum, cînd atît în regiunea Brașovului, cît și în toate centrele din țară crește zilnic numărul lucrătorilor fără lucru”¹³. Încheierea articolului nu reprezintă altceva decît o încercare de a convinge pe muncitori să renunțe la revendicările lor și să reia lucrul, în condițiile anterioare declarării grevei.

O dată cu declanșarea grevei din 5 februarie 1929, P.C.R., prin organizația locală, a luat măsuri pentru conducerea acestei acțiuni în vederea soluționării favorabile a revendicărilor muncitorilor greviști. De pildă, în ziua de 28 februarie 1929 a avut loc o întrunire în sala restaurantului „Bercu“, la care au participat toți muncitorii greviști și unde au luat cuvîntul mecanicul Augustin Zlăgneau, în limba română, și Andrei Domokos, în limba maghiară. Vorbitorii au arătat, între altele, că „toți capitaliștii exploatează munca și viața muncitorilor, de pe urma cărora își formează capitaluri de miliarde pe care le cheltuiesc... în viligiaturile ce le fac prin străinătate, iar muncitorimea moare de foame...” și au subliniat că „lupta ce o duc este spre binele tuturor”¹⁴.

Cu prilejul altei adunări a greviștilor, în ziua de 4 martie 1929, s-au formulat și revendicările față de firmă. Din cele 13 puncte, cele mai importante erau următoarele: reprimirea la lucru a tuturor muncitorilor, urcarea salariului cu 30%, respectarea muncii de 8 ore și alte îmbunătățiri¹⁵.

¹⁰ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, act. nr. 165, inv. nr. 120, din 13 februarie 1929, f. 6.

¹¹ „Gazeta Transilvaniei“, Brașov, nr. 22, din 1 martie 1929.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, inv. nr. 136, din 1 martie 1929, f. 2.

¹⁵ Ibidem, inv. nr. 141, din 7 martie 1929, f. 2.

Cu același prilej s-au pus în discuție măsurile luate de firmă și cele ce au fost adoptate sau urmau a fi adoptate de greviști. S-a arătat că firma a luat măsuri spre a lovi în muncitorii greviști, în primul rând prin faptul că îi considera din momentul declanșării grevei concediați și nu accepta revendicările privind îmbunătățirea situației lor. În al doilea rând, căuta să lovească în mișcarea grevistă, angajând alți muncitori. Astfel, prin intermediul „Diviziei C.F.R. au fost trimiși doi indivizi în comuna Întorsura Buzăului, pentru a angaja 40 de muncitori, care să continue munca urgentă la tunel”¹⁶. Muncitorul Iosif Zercula a demascată însă pe oamenii firmei care s-au deplasat la Întorsura Buzăului, ei fiind controlorul Neagu și supusul german Stefani¹⁷.

Spre a contracara lovitura firmei, cițiva muncitori de la tunelul Teliu au plecat chiar în noaptea de 4 martie 1929 la Întorsura Buzăului cu misiunea de a împiedica venirea la lucru a unor muncitori străini „care ar dori să se angajeze”¹⁸. În același timp au fost date de către organizația locală de partid, prin Zlăgheanu și Domokos, instrucțiuni ca „greviștii care locuiesc în comuna Întorsura Buzăului să împiedice pe aceia care ar voi să muncească la tunel”¹⁹. Dar trebuie menționat că și în primele zile ale grevei s-au luat măsuri pentru prevenirea de angajări din partea firmei. Astfel, încă înainte de deplasarea muncitorilor amintiți la Întorsura Buzăului, Ferato Dominico a supravegheat împreună cu alți doi muncitori greviști șoseaua dinspre Teliu și Mărcuș²⁰. Acest fapt dovedește o dată mai mult buna organizare a grevei din partea comuniștilor.

În timpul grevei se constată din nou rolul oprimator al jandarmeriei din Teliu, care, cunoscând măsurile luate de firmă pentru angajarea de muncitori, cît și pe cele luate de muncitori, a reținut în seara de 4 martie 1929, pe la orele 20, pe Iosif Zercula și alți trei muncitori la postul local de jandarmi²¹. Această măsură n-a reușit însă să slăbească lupta muncitorilor pentru drepturile lor, n-a putut opri pe muncitorii de la tunel să ia legătura cu țărani din Întorsura Buzăului spre a-i lămuri de justațea acestei lupte. Ei au reușit astfel să zădărnicească încercarea de spargere a grevei.

În timpul grevei, muncitorii au primit îndrumări prețioase de la conducerea locală a P.C.R. prin delegații săi și ai Sindicatelor unitare locale. Prin oamenii săi, P.C.R. a demascată și legătura existentă între firmă și reprezentantul Inspectoratului Muncii, în persoana lui Munteanu. Fiind în serviciul firmei, el a fost demascată de muncitori, care au strigat: „Jos cu acest trădător!”²².

Organizația locală a P.C.R. și-a îndreptat permanent eforturile spre a organiza în condiții cît mai bune lupta greviștilor. La întrunirile lor, care au

¹⁶ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, inv. nr. 141, din 7 martie 1929, f. 2

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, nr. 144, din 14 martie 1929.

²¹ Ibidem, inv. nr. 140, din 7 martie 1929, f. 2.

²² Ibidem.

avut loc la intervale scurte de timp, s-a stăruit și asupra necesității și a rolului solidarității muncitorilor în asigurarea victoriei depline. S-a arătat, de pildă, că, dacă cei 15 000 de muncitori din Brașov ar deveni solidari în organizare, „nu numai că am putea face demonstrație pe stradă, dar am putea merge cu ciocanele să spargem zidurile și să eliberăm pe conducătorii noștri din închisorile burgheziei”²³.

Grija P.C.R. pentru asigurarea și menținerea solidarității muncitorilor de la Teliu s-a concretizat, între altele, și în ajutorarea lor materială, în vederea creării posibilității prelungirii duratei grevei. Acțiunile, manifestările de solidarizare a muncitorilor au fost numeroase. Muncitorii de la Vulcan și Zărnești, de pildă, au ajutat pe greviști cu salariul pe o zi²⁴; minierii de la mina de cărbuni „Concordia” au ținut o adunare generală în 3 martie 1929, la care au hotărât ca fiecare muncitor să contribuie cu câte 200 de lei pentru ajutorarea greviștilor de la Teliu, „spre a-și continua greva începută, căci în caz contrariu ar fi expuși să moară de foame”²⁵. Cu aceeași ocazie s-a arătat că suma de 50 000 de lei este numai un mic acot față de sumele ce urmează să le primească greviștii peste câteva zile de la muncitorii altor firme²⁶.

În asemenea condiții, greviștii de la tunelul Teliu erau pregătiți să lupte „chiar trei luni de zile” pentru ca să-și ajungă scopul²⁷. În vederea satisfacerii revendicărilor lor, muncitorii au trimis și o delegație la București, compusă din greviștii Busuioc și Pirik, care trebuiau să se prezinte la Ministerul Muncii spre a cere urgentarea unei anchete la fața locului „pentru a se convinge de mizeria muncitorilor greviști”²⁸.

După cum s-a mai arătat, conducerea firmei a făcut numeroase și variate încercări pentru a sparge greva de la tunelul Teliu: angajarea unor muncitori străini pentru lucrările tunelului, acceptarea tratativelor, folosirea jandarmeriei împotriva greviștilor, atragerea Inspectoratului Muncii etc. Semnificativă este în acest sens manevra inspectorului Popea, care încearcă să dezbină pe greviști prin false promisiuni ce aveau menirea să spargă unitatea lor. În ziua de 9 martie 1929, deci la o lună de la declararea grevei, în numele firmei, inspectorul Popea arată condițiile propuse pentru reînceperea lucrului. Firma se angaja să reprimească deocamdată numai o sută de muncitori, urmînd ca peste 3—4 săptămîni să fie reprimiți pînă la 600 de muncitori²⁹.

Greviștii nu s-au lăsat însă induși în eroare și în ziua de 10 martie 1929 au convocat o adunare generală în sala cinematografului „Modern”, unde Zlăgheanu și Domokos au demascat din nou firma, arătînd că ea „le

²³ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, inv. nr. 142, din 12 martie 1929, f. 2.

²⁴ Ibidem, act. nr. 165, C, inv. nr. 146, din 14 martie 1929, f. 2.

²⁵ Ibidem, inv. nr. 139, din 5 martie 1929, f. 1.

²⁶ Ibidem, act. nr. 165, C, inv. nr. 146, din 14 martie 1929, f. 2.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, act. nr. 165, C, inv. nr. 146 din 14 martie 1929, f. 2.

²⁹ Ibidem, ar. inv. 147, din 16 martie 1929, f. 2.

întinde diferite curse prin comisiile compuse din autorități, care vin să aplaneze conflictul, însă aceștia în ascuns sînt unelte ale firmei“³⁰. Demn de relevat este și faptul că la această adunare, alături de muncitorii greviști, au participat și soțiile lor — printre care este amintită soția lui Brătianu³¹, unul dintre conducătorii grevei.

Greviștii au hotărît să continue greva. Și din nota Siguranței nr. 1949, datată 16 martie 1929, rezultă că „Brătianu, Pirik, Domokos, Kubisci Ioan și Vereb Istvan au legături cu Sindicatele comuniste, care în mod indirect îndeamnă la continuarea grevei“³².

Cu ajutorul comuniștilor s-a realizat o legătură permanentă între greviști și conducerea organizației locale a P.C.R., care, după cum s-a arătat, dădea indicații prețioase în momentele hotărîtoare ale desfășurării grevei. Pe lângă organizarea întrunirilor regulate, în cadrul cărora se discuta întreaga activitate grevistă, P.C.R. a inițiat și acțiuni de solidarizare a muncitorilor din alte centre cu greviștii de la Teliu³³. Totodată a luat măsuri pentru lămurirea țăranilor cu privire la scopul și rolul grevei³⁴.

Referindu-se la acest sistem de organizare a grevei, agentul Siguranței nr. 1953 arăta, în nota sa din 16 martie 1929, următoarele: „... în partea de către comuna Buzău, la o distanță de 100 metri de la gura tunelului, sunt un grup de 4—5 case particulare, unde sunt informat că se țin întruniri de către delegații greviștilor, care îndeamnă chiar și pe țărani să nu preia lucrul în tunel, fără avizul lor“³⁵.

Greva lucrătorilor de la tunelul Teliu a fost urmărită în întreaga țară, fapt pentru care ziarele din capitală s-au grăbit să anunțe prematur încetarea ei în 17 martie 1929. Această știre a fost însă dezmințită de ziarul local „Gazeta Transilvaniei“, care arăta că „știrea publicată de ziarele din capitală că greva de la tunelul Teliu este aplanată și că lucrătorii greviști au reluat lucrul este prematură“³⁶. Faptul că într-adevăr greva n-a încetat la 16—17 martie 1929 este subliniat și de nota Siguranței din 16 martie 1929, care amintește desfășurarea din plin a grevei în aceste zile. Mai mult decît atît, într-o altă notă a Siguranței din 18 martie 1929, se arată că: „Ieri 17 martie — la orele 14,30 — individul Vereb Ștefan împreună cu alți 20 de muncitori s-au adunat în fața biroului firmei de la tunel și pretindeau firmei să le achite salariile pe luna februarie a.c.“³⁷.

Greva de la tunelul Teliu a încetat abia în ziua de 18 martie 1929, după o lună și jumătate de la izbucnirea ei, lucrul fiind reluat în ziua respectivă de un număr de 130 de muncitori, alți 70 de muncitori reluîndu-l în

³⁰ Arh. st. Brașov, fond Prefectura, inv. 146 din 14 martie 1929, f. 2.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, inv. nr. 148, din 16 martie 1929, f. 2.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 29, din 17 martie 1929.

³⁷ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, nota Siguranței nr. 2280, din 28 martie 1929.

schimbul de noapte³⁸. În zilele următoare, de 19 și 20 martie 1929, și restul muncitorilor și-au reluat activitatea.

În vederea prevenirii acțiunilor greviste în viitor, firma a luat o serie de măsuri, între care neprimirea la lucru a fruntașilor grevei: F. Cubet, I. Brătianu, E. Domokos, S. Tamaș, Al. Busuioc, G. Sîrb, I. Albu, S. Petricianu, A. Kapic, Șt. Vereb, A. Zlăgăneanu, I. Pirik, I. Rusu și I. Blaj³⁹.

Greva muncitorilor de la tunelul Teliu reprezintă una din primele acțiuni de luptă ale clasei muncitoare din județul Brașov și din România în perioada 1929—1933. Desfășurarea ei ilustrează forța organizatorică a P.C.R. în cadrul luptelor muncitorești din perioada crizei economice și, totodată, solidaritatea muncitorilor din alte întreprinderi și centre cu greviștii, cu cauza lor dreaptă, prin acțiunile de solidarizare, cât și prin ajutorul moral și material acordat acestora. Greva de la Teliu a relevat, de asemenea, necesitatea, importanța luptei comune a muncitorilor români și unguri pentru drepturile lor, pentru o viață mai bună.

Luptele greviste din județul Brașov, din perioada anilor 1929—1933, s-au împletit organic cu grevele muncitorilor din întreaga țară, avînd drept scop ieșirea pe cale revoluționară din criză.

---

³⁸ Arh. st. Brașov, fond. Prefectura, inv. nr. 156, din 29 martie 1929, f. 2.

³⁹ Ibidem.

O ÎNCERCARE DE TRADUCERE A „CAPITALULUI“ DE KARL MARX ÎN COLOANELE SĂPTĂMÎNALULUI „OMUL“ DIN ARAD

AUREL LAZĂR

Referindu-se la metodele de guvernare ale burgheziei, Lenin arăta în 1910 că „în toate țările, burghezia elaborează, în mod inevitabil, două sisteme de cîrmuire, două metode de luptă pentru apărarea intereselor ei și pentru menținerea dominației ei, metode care cînd alternează, cînd se împletesc între ele în diferite combinații. Prima este metoda violenței, metoda refuzării oricăror concesii mișcării muncitorești, metoda sprijinirii tuturor instituțiilor vechi și perimate, metoda respingerii categorice a reformelor... A doua metodă este metoda «liberalismului», a unor pași în direcția dezvoltării drepturilor politice, în direcția reformelor, a concesiilor etc.”¹.

În România metodele violente de guvernare erau cunoscute și aplicate încă înainte de izbucnirea crizei din 1929—1933, dar ele au luat amploare în această perioadă. Pentru a împiedica publicarea unor materiale care să arate adevărata față a regimului burghezo-moșieresc, Legea amnistiei delictelor de presă și Decretul de grațiere din aprilie 1933 excludeau delictele comise prin presă pedepsite de legile din 19 decembrie 1924 și 2 aprilie 1930.

Situația era agravată și de starea de asediu decretată în noaptea de 6 februarie 1933, completată cu Ordonanța nr. 2 a Corpului 2 Armată din 11 februarie 1933, prin care se dizolvau 12 organizații conduse de partid, între altele Birourile juridice comuniste, Ajutorul roșu și Ajutorul muncitorilor români, îngreunându-se în acest fel atât asistența juridică, cât și materială pentru cei arestați din motive politice.

La legiurile draconice antidemocratice, la starea de asediu se adăugau: reprimarea sîngeroasă a ridicării proletare din februarie 1933, arestările pentru propagandă subversivă, creșterea numărului proceselor politice, intensificarea cenzurii și a violenței.

În această perioadă de teroare, sfidînd amenințările, un grup de intelectuali din Arad (Romulus Drăgan, Ionel Filipaș, Dimitrie Roșu și Sigismund Katz) iau hotărîrea editării săptămînalului „Omul“, în coloanele căruia s-a încercat traducerea integrală a *Capitalului* de Karl Marx. Primul număr

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, București, E.S.P.I., 1957, p. 348.

apare la Arad în ziua de 5 martie 1933, în patru pagini, format 42/29 cm. În 16 aprilie 1933, în numărul dublu 7—8, se începe editarea traducerii *Capitalului*, fapt care provoacă suspendarea imediată a săptămînalului.

Încercarea traducerii integrale a *Capitalului*, în coloanele săptămînalului „Omul” din Arad, este inedită, în sensul că studiile de pînă acum referitoare la această problemă nu o menționează. Cauza constă în faptul că săptămînalul a fost cunoscut doar de un cerc restrîns de cititori, datorită tirajului său mic (1 000 de exemplare), periodicității neregulate, cît și vieții sale scurte — 5 martie—16 aprilie 1933 —, perioadă în care au apărut șase numere în patru pagini și un număr dublu (7—8) în șase pagini. Cu toate acestea, publicația este menționată de Nestor Covaci² și de Gh. Ciuhandu³ în cîte un repertoriu bibliografic cu privire la presa românească din Arad.

Săptămînalul „Omul” a apărut în perioada crizei economice din 1929—1933, cînd la Arad erau editate 59 de publicații periodice noi, la care se adaugă un număr de 33 de periodice cu o dată de apariție anterioară anului 1929, unele fondate în secolul trecut. Apariția sa este salutată cu multă căldură de cotidianul local „Știrea” în următoarea notă: „Duminică 5 cor. a apărut un nou ziar românesc, «Omul», editat de un grup de tineri idealiști, care au înțeles necesitatea de a avea la Arad mai multe ziare, dată fiind situația înfloritoare de care se bucură presa minoritară, care numără cîteva cotidiene. Ziarul «Omul» apare săptămînal și are un format simpatic. Conținutul promițător. Apreciind și noi răspîndirea cuvîntului scris în această localitate, salutăm cu bucurie apariția noului confrate, căruia-i urăm succes și viață lungă”⁴.

Apariția săptămînalului „Omul” este legată de un moment deosebit în efortul intelectualității românești din Arad de a aduce publicistica locală în raport direct proporțional cu factorul demografic din oraș și județ, evident majoritar românesc, atrăgînd masele muncitoare, țărani și intelectuali, prin conținutul său variat. Editarea acestui săptămînal reprezintă însă un eveniment ce trece peste o cauză strict locală, deoarece se integrează în problematica ce o ridicau evenimentele care frămîntau întreaga lume de atunci.

Veștile despre teroarea hitleristă dezlănțuită în toată Germania provoacă indignare în rîndurile majorității intelectualității românești, care protestează energic în coloanele presei de stînga. Un astfel de protest îl oferă scrisoarea unui grup de intelectuali (F. Aderca, Camil Baltazar, Ury Benator, Gh. Călinescu, Șerban Cioculescu, N. D. Cocea, Ion Iancovescu, Barbu Lăzărescu, Zaharia Stancu, A. Toma, Cicerone Teodorescu și alții), publicată în „Dimineața” din 13 aprilie 1933. „Convinși că protestul nostru — glăsuia

² Nestor Covaci, *Scurtă contribuție bibliografică cu privire la presa și periodicele românești din Arad*, în „Hotarul”, an. IV, nr. 5, Arad, mai 1937, p. 223—226.

³ Gh. Ciuhandu, *Congresul cultural al Aradului*, în „Hotarul”, an. V, nr. 1—2, ian.—febr., Arad, 1938, p. 29—31, și în „Biserica și școala”, Arad, an. LXX, nr. 4, 23 ianuarie 1938, p. 29—31, unde autorul prezintă periodicele românești din Arad într-un tablou sinoptic.

⁴ „Știrea”, an. 3, nr. 303, Arad, 9 martie 1933, p. 3.

scrisoarea de protest — va găsi și în opinia publică din România un deplin răsunet, cerem tuturor adeviziunea pentru acțiunea noastră, celor ce văd în antisemitism și fascism o întoarcere la barbarie și îi chemăm să-și unească glasul lor cu al nostru”⁵.

În această perioadă de orientare spre stînga, apare săptămînalul „Omul”, rezultat al frămîntării intelectualilor din Arad, ce se integrează în frămîntarea care a cuprins întreaga intelectualitate progresistă din țară.

Iată de ce însăși alegerea titlului săptămînalului arădean reprezintă un gest energetic împotriva violențelor fasciste, un act generos de umanitate ce opunea urletului — vocea rațiunii, iar fiarei — „Omul”.

În momentul apariției săptămînalului „Omul”, întreaga presă era preocupată de incendierea Reichstagului, eveniment petrecut în 27 februarie 1933. Anumite ziare publicau sloganurile hitleriste, oferite de agențiile de presă germane, potrivit cărora „focul a fost pus de comuniști”. Grupul de la „Omul”, conștient că incendiul a fost provocat de hitleriști în vederea organizării represaliilor împotriva comuniștilor — cei mai redutabili adversari în alegerile generale, ce se anunțau în martie 1933 —, afirmă răspicat, în primul său număr, că incendierea Reichstagului „e opera lui Hitler, care pînă ieri era vegetarian; azi în curs de transformare în carnivor. Cancelarul Hitler vrea să facă pe dictatorul în Germania... La urma urmei, care mai era rostul Reichstagului, dacă reprezentantul națiunii este robul unei dictaturi?”⁶.

Alegerile din Germania din 7 martie 1933 i-au dat lui Hitler 43,9% din mandate. Săptămînalul „Omul” sesizează falsul alegerilor, arătînd în numărul din 12 martie 1933 că „succesul lui Hitler s-a dovedit cu baioneta”⁷. În același număr, D. Roșu, referindu-se la aceste alegeri, în care comuniștii și în general stînga, cu toată teroarea, au obținut un important număr de voturi, remarcă: „Alegerile recente au arătat că un curent de stînga există cu toate reprimările lui Hitler”⁸.

Teroarea din Germania hitleristă mai arată că această țară pășea spre săvîrșirea celei mai mari violențe, genocidul, crima de război, în vederea cuceririi supremației mondiale. Această trecere de la teroarea internă la război este subliniată de săptămînalul „Omul”, în numărul din 12 martie 1933, în felul următor: „Azi Hitler se sprijină pe baionetă căutînd să înăbușe în interior orice gînd de libertate, iar în afară să ajungă la hegemonia de altă dată...”⁹.

Constatînd cu amărăciune că politica conciliatoare anglo-franceză față de statele fasciste, revizioniste și doritoare de război nu poate să salveze pacea, manevrele acestei politici (în speță acțiunea diplomatică de atunci a premierului englez MacDonald la Roma) trezind „un rîs sarcastic din partea dușmanilor păcii”, grupul de la „Omul” ajunge la concluzia, pe care o afirmă

⁵ „Dimineța”, 13 aprilie 1933, p. 9.

⁶ „Omul”, an. I, nr. 1, Arad, 5 martie 1933, p. 1.

⁷ Vezi „Omul”, an. I, nr. 2, 12 martie 1933, p. 1.

⁸ Ibidem, p. 1 și 3.

⁹ Ibidem.

curajos și răspicat, că „singurul determinant întru susținerea păcii în Europa este comunismul, pe o scară mare în Germania”¹⁰.

Această poziție procomunistă lovea și în susținătorii lui Hitler din țara noastră, care amenințau mereu cu „pericolul comunist”, declarînd adesea că ziua de mîine va aduce și la noi alternativa victoriei comuniste sau a celei naționaliste. De altfel, grupul de la „Omul” respinge hotărît șovinismul și naționalismul, vehiculate de legionari și cuziști cu toată gama lor de violențe. Acest grup consideră că „ideile de naționalism și patriotism exploatare de fariseii neamurilor ce întreprind un comerț rentabil pe aceste idei devin pivoți de exploatare a buneii credințe”¹¹. „Ori — continuă săptămînalul —, ajunge să te bați pe piept că ești naționalist mare sau patriot și apoi să faci pe călăul care spumegă înaintea unei spînzurături imaginare, unde promiți spectacole de limbi alungite și ochi ce nu-și află locul în orbitele căpățînei și s-a făcut, ești aplaudat, venerat — limita dorințelor tale”¹². Din acest tablou sumbru nu este greu să recunoaștem pe fasciștii din țară, care prin demagogie și violență își inaugurau politica de trădare națională, arătîndu-și supunerea și admirația față de Italia și Germania fasciste, încurajînd tendințele revanșarde și revizioniste ale Ungariei horthiste.

Din analiza poziției săptămînalului „Omul” din Arad, față de problemele majore care frămîntau lumea în perioada ce a urmat imediat venirii lui Hitler la conducerea Germaniei, reiese că cei ce formau grupul redacțional au combătut prin scrisul lor fascismul străin și din țară, opunîndu-i ideile înaintate privind menținerea păcii în lume, apărarea civilizației umane, a integrității teritoriale a României, grav amenințată de fascismul revizionist extern.

Orientarea spre stînga a multor intelectuali români s-a datorat și apropierii lor de operele clasice ale comunismului științific (care au fost primele arse în Germania). În acest context trebuie analizată și încercarea traducerii și publicării integrale a *Capitalului* de Karl Marx în coloanele săptămînalului „Omul” din Arad. Traducerea *Capitalului* este precedată de un articol — inedit — aparținînd traducătorului, Sigismund Katz, închinat comemorării a unei jumătăți de veac de la moartea clasicului comunismului științific¹³. În acel articol, autorul citează un pasaj din capitolul al XIII-lea al *Capitalului*, în care Karl Marx descrie soarta proletariatului englez din industria bumbacului între anii 1834—1843. Aspectele descrise de Karl Marx în pasajul citat¹⁴ nu erau necunoscute proletariatului din România, condițiile sale de viață fiind asemănătoare. De altfel, articolul apărut în martie, luna comemorării morții lui Karl Marx, a fost citit și de

¹⁰ „Omul”, an I, nr. 2, 12 martie 1933, p. 1 și 3.

¹¹ R. Drăgan, *Exploatarea ideilor de naționalism și patriotism*, în „Omul”, an. I, nr. 5, 2 aprilie 1933, p. 3.

¹² Ibidem.

¹³ „Omul”, an. I, nr. 4, 26 martie 1933, p. 3.

¹⁴ Vezi pasajul complet în Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, 1948, p. 416.

muncitorii din Arad, unde la Fabrica „Astra” erau în grevă datorită masivelor concedieri¹⁵.

Dar articolul mai este important și prin aceea că anunță încercarea traducerii întregii opere monumentale a *Capitalului*, prin părerea exprimată de autor că „dacă operele sale (ale lui Karl Marx — *n.m.*) ar fi accesibile publicului cititor, s-ar îndrepta multe erori și multă reavoință, în discuția despre meritele sale”¹⁶. Finalul articolului reprezintă un cald omagiu adus lui Karl Marx: „Etern și neatins însă va rămîne meritul său, că a dat clasei muncitorești conștiința de sine și dreptul de a fi privit ca orice alt om, pe care hazardul a vrut să se nască într-o altă pătură socială”¹⁷.

Încercarea traducerii integrale a *Capitalului* este inaugurată în numărul dublu (7—8) din 16 aprilie 1933, ultimul număr al ziarului, deoarece această încercare îi va aduce suspendarea din partea Parchetului Arad: „În numărul de față începem cu publicarea traducerii operei monumentale a lui Karl Marx «Capitalul». Traducerea e făcută de dl. prof. S. Katz, atît după metoda pur științifică, cît și cu scopul exclusiv științific, anume să citească și intelectualul român acea operă și să-și formeze părerea sa temeinică pe această bază, iar nu pe baza anumitor concepții ale terților”¹⁸.

Textul din *Capitalul* apare în pagina a patra, ocupînd trei coloane ale unei jumătăți de pagină, cu specificația „va urma”, fapt ce completează informația din pagina I, privind încercarea traducerii întregii opere.

Comparînd traducerea lui S. Katz cu traducerile integrale apărute în limba română în anii: 1947, 1948 și 1966, descoperim, pe lîngă unele limite ale ei, provenite din necunoașterea anumitor termeni consacrați (întrebuințază *formă socială* în loc de *orînduire socială*; *feluri de întrebuintare*, în loc de *moduri de întrebuintare*; *știința mărfurilor* în loc de *merceologie*; *ceva comun* în loc de *element comun*), și o serie de termeni traduși în așa fel încît să fie accesibili și lipsiți de echivoc pentru cititorii de atunci (*articol de consumație* față de *obiect de consumație*; *din două puncte de vedere* față de *dublu aspect*; *totalitate de însușiri* față de *totalitate de proprietăți*; *se realizează în cursul istoriei* față de *operă istorică*, sau *opera dezvoltării istorice*; *vax de ghetе* în loc de *unsoare de ghetе* sau *cremă de ghetе*).

Pentru a fi mai accesibilă traducerea noțiunii de valoare de întrebuintare, S. Katz introduce în text definiția dată acesteia de John Locke, în sensul că valoarea de întrebuintare are însușirea satisfacerii unei nevoi omenești, definiție pe care traducătorul o ia din pasajul citat din John Locke de către Karl Marx în subsolul operei sale¹⁹.

¹⁵ Greva apare menționată în presa vremii (locală și centrală).

¹⁶ „Omul”, an. I, nr. 4, 26 martie 1933, p. 3.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ „Omul”, an. I, nr. 7—8, 16 aprilie 1933, p. 1.

¹⁹ „Omul”, an. I, nr. 7—8, 16 aprilie 1933, p. 4, col. 2. Definiția dată de J. Locke apare în nota nr. 4 din Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. P.C.R., 1947, p. 70; *idem*, ed. P.M.R., 1948, ed. II, și Marx-Engels, *Opere*, vol. 23, București, Edit. politică, 1966, p. 50.

Textul tradus de S. Katz este valoros deci prin precizia și accesibilitatea sa, iar intenția sa de a traduce în întregime *Capitalul* este un temerar act de cultură, încă neîncercat pînă atunci, și totodată un act politic, ce reflectă atitudinea procomunistă a grupului de la „Omul”. În general, pentru intelectualii progresiști din România, cuvîntul de ordine era apărarea „liniei Descartes”, deoarece filozoful francez era socotit de fasciștii din țară ca „părintele democratismului modern”²⁰, fiind mereu atacat de teoreticienii lor, trăiriștii și gîndiriștii. Încercarea traducerii integrale a *Capitalului* în coloanele săptămînalului „Omul” din Arad arată că grupul din jurul acestei publicații a trecut spre stînga, depășind linia Descartes, apropiindu-se mult de teoria revoluționară a proletariatului, pe care urmăresc să o răspîndească în forma ei pură, „iar nu pe baza anumitor concepții confuze ale terților”²¹.

---

²⁰ N. Gogoneață, *Nocivitatea teoriilor fasciste-legionare și lupta de idei în filozofia românească din perioada interbelică împotriva curentelor iraționaliste*, „Analele Inst. de istorie a P.C.R.”, nr. 2, 1963, p. 24.

²¹ „Omul”, an. I, nr. 7—8, 16 aprilie 1933, p. 1.

COMITETELE ȚĂRĂNEȘTI DIN JUDEȚUL BOTOȘANI — NUCLEE ALE PUTERII DEMOCRAT-POPULARE

(aprilie-decembrie 1944)

ȘTEFAN DRAGOMIR

La sfârșitul lunii martie și începutul lunii aprilie 1944, ca urmare a înfrîngerilor suferite în sectorul Uman-Moghilev, trupele fasciste au fost silit să se retragă din partea nord-estică a Moldovei, adică de pe teritoriul fostelor județe Botoșani și Dorohoi și parțial de pe teritoriul fostelor județe Suceava, Baia, Roman și Iași. O dată cu alungarea trupelor hitleriste din această parte a Moldovei s-au retras și autoritățile regimului antonescian.

În timp ce în restul țării populația continua să sufere de pe urma regimului militar-fascist și a războiului antisovietic, în nordul Moldovei, în județele eliberate, masele populare de la orașe și sate au început munca de refacere a vieții economice, mult zdruncinată de război. Acest teritoriu aflându-se timp de aproape cinci luni în imediata apropiere a frontului, greutățile economice provocate de distrugerile la care s-au datat unitățile și autoritățile fasciste în retragere au făcut ca munca de normalizare a vieții social-economice să fie deosebit de anevoioasă.

Pe de altă parte, prin alungarea trupelor fasciste și prin retragerea autorităților regimului antonescian s-au creat condiții prielnice desfășurării luptei revoluționare a maselor populare pentru desființarea rînduinelor burghezo-moșierești, pentru reorganizarea instituțiilor și a punerii lor în slujba poporului. În locul autorităților antonesciene evacuate, în fruntea prefecturii și primăriei Botoșani au fost instalate elemente care au colaborat cu forțele democratice, pentru normalizarea rapidă a vieții economice și politico-administrative din județ. Un rol hotărîtor în instalarea noilor organe locale de stat l-a jucat organizația județeană P.C.R. Botoșani. Au fost create Serviciul bunurilor părăsite, Serviciul culturii și al educației, învățămîntul a fost reorganizat, la orașe au fost înființate sindicatele, iar la sate au fost alese comitetele țărănești.

De o mare însemnătate pentru salvarea de la distrugere a unor importante bunuri agricole, pentru repunerea lor în circuitul economic și pentru asigurarea, în acest fel a aprovizionării cu bunuri agroalimentare a populației civile și a frontului antihitlerist a fost hotărîrea luată de organizația jude-

țeană P.C.R. de a trece operativ la inventarierea și la darea în folosința comitetelor țărănești, constituite în acest scop, a tuturor bunurilor agricole părăsite, indiferent de proveniența lor. Comitetele țărănești au fost organele administrative locale care au rezolvat deplin toate problemele ce s-au ivit în nordul Moldovei în legătură cu lichidarea urmărilor jafului practicat de trupele fasciste în retragere, a dezordinilor inerente în asemenea situații, cât și cu faptul că din această regiune fuseseră evacuate toate autoritățile administrative, ceea ce a făcut necesară reorganizarea rapidă pe baze noi, democratice, a activității administrației locale de stat în regiunile eliberate de armata sovietică.

Din documentele aflate la Arhivele statului Botoșani rezultă că imediat după retragerea trupelor fasciste și a autorităților antonesciene țărani s-au îndreptat către conacurile moșierilor, luând în mod anarhic în proprietate personală vitele, cerealele și uneltele de muncă găsite acolo. Asemenea acțiuni au avut loc în majoritatea satelor din județ¹. De pe moșiile părăsite au fost luate bunuri a căror valoare s-a ridicat la sume apreciabile².

Pătrunderea țăranilor pe pământurile moșierești a avut un caracter spontan, neorganizat. Țărani au acționat mînați de dorința de a se răfui cu exploataorii și de a lua bunurile pe care aceștia le-au acumulat prin munca lor. Referindu-se la cele întîmplate în perioada imediat următoare retragerii autorităților antonesciene, comitetul țărănesc din comuna Verești arată, într-un raport către prefectură, că „pe moșiile părăsite din județ au pătruns țărani, care au luat vitele, uneltele și cerealele și le-au împărțit între ei”³. În condițiile de atunci însă, asemenea acțiuni nu puteau avea alte consecințe decît sporirea haosului economic de care era cuprins întregul județ.

Situația creată în urma pătrunderii țăranilor pe moșiile părăsite impunea luarea de măsuri urgente pentru conservarea bunurilor aflate acolo și folosirea lor rațională, avîndu-se în vedere interesele colective. Măsurile de conservare a bunurilor erau cu atît mai necesare cu cît județul Botoșani, alături de județul Dorohoi și în parte județele Iași, Suceava, Baia și Roman, vreme de aproape cinci luni a constituit spatele frontului antihitlerist, de unde se aprovizionau trupele sovietice. Aceste măsuri au fost luate de comitetele țărănești, care, imediat după constituire, au trecut la inventarierea bunurilor părăsite și la folosirea lor pentru refacerea economică a județului.

¹ În plîngerea adresată Camerei agricole, la 5 mai 1944, administratorul moșiei Cervicești arată că vitele de muncă au fost luate de țărani din împrejurimi; la fel au făcut și țărani din comunele Mihălășeni, Stîncești, Iurești și Crăciuneni, Costinești, Leorda și Dolina, care au pătruns pe moșiile părăsite și au luat de acolo cereale, vitele de muncă și alte lucruri (vezi Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 14/1944, f. 49; dos. 190/1944, f. 60; fond. Camera agricolă, dos. 6, f. 11).

² Bunurile însușite de țărani din satele Stîncești, Iurești și Crăciuneni s-au ridicat la valoarea a mai multe sute de mii de lei; cei din comuna Stîncești și-au însușit bunuri în valoare de 76 650 de lei (Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 190/1944, f. 60; fond. Camera agricolă, dos. 1, f. 71).

³ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 254/1944, f. 1.

Astfel, comitetele țărănești, încă de la începutul activității lor, au acționat ca organe ale revoluției populare.

În acțiunea de preluare a pământurilor și bunurilor părăsite, comitetele țărănești au avut de întâmpinat însă rezistența administratorilor foștilor moșieri, care pretindeau că sînt desemnați de stăpîinii lor să administreze în continuare moșiile.

Organizată de comitetele țărănești, țărănimea de pe întregul teritoriu al județului a zădărnicit asemenea încercări. În comunele Vorona, Poiana și Bălușeni au avut loc acțiuni comune ale țărănilor, în urma cărora administratorii foștilor moșieri au fost nevoiți să părăsească satele⁴. În cursul lunilor iunie-iulie, comitetele țărănești, sprijinite de țărănime, au pus capăt tuturor încercărilor administratorilor de a menține exploatarea pe pământurile părăsite.

Organizarea comitetelor țărănești s-a făcut treptat. Ele au fost precedate în administrarea bunurilor părăsite de administratori numiți de Camera agricolă din Botoșani, în baza unei simple cereri. În majoritatea lor, acești administratori erau elemente burgheze afaceriste, foști administratori și înainte de război, care intenționau să subarrendeze pământurile moșierești țărănimii în aceleași condiții spoliatoare ca și în trecut. Este lesne de înțeles de ce țărănimea din satele botoșănene a primit cu rezervă pe administratorii numiți de Cameră, în unele sate refuzînd să le dea concursul pentru a lua în primire moșiile unde au fost numiți. Semnificativă în această privință este atitudinea țărănilor din comuna Blîndești, care, în frunte cu primarul lor, au refuzat să colaboreze cu administratorul numit. În raportul său către Camera agricolă, administratorul arată că oamenii din sat nu l-au sprijinit, deoarece, spuneau ei, nu vor să mai fie „stăpîniți de nimeni“⁵.

În a doua jumătate a lunii aprilie 1944, administratorii numiți de Camera agricolă au inventariat moșiile părăsite⁶, urmînd să angajeze pe țărani la lucru. În multe sate țăranii, în ciuda promisiunilor acestor administratori, n-au vrut să se angajeze. De pildă, în comuna Mihălășeni, la mijlocul lunii mai, via era încă îngropată deoarece oamenii nu voiau să lucreze pe moșie. În raportul său către prefectură, de la 14 mai 1944, administratorul arăta că via a rămas nedezgropată din cauza „lipsei totale de brate“⁷ și că, deși a oferit țărănilor între 200 și 250 de lei pe zi⁸, nu s-a prezentat la lucru nimeni, nu numai țăranii, dar nici copiii⁹. Asemenea acțiuni au avut loc și în alte comune din județ. Ne dăm seama din cele întîmplute în comuna Mihălășeni și în alte comune că este vorba de o acțiune organizată a sătenilor.

⁴ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 59/1944, f. 9.

⁵ Arh. st. Botoșani, fond. Camera agricolă, dos. 4/1944, f. 83.

⁶ Ibidem, dos. 6/1944, f. 1, 3, 8, 10, 13, 19, 21, 28, 30, 32 ș.a.

⁷ Ibidem, fond. Prefectura, dos. 185/1944, f. 233—234.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

În alte sate ale județului, țăranii se pregăteau să pătrundă pe moșii ca să strângă nutrețurile pentru vite și să recolteze cerealele. La 20 mai 1944, administratorul moșiilor Iurești, Stănești și Crăciuneni informează prefectura că țăranii vor să pătrundă pe moșii și să cosească trifoiul¹⁰. Unii dintre ei s-au opus cu hotărâre administratorului, care încerca să-i oprească, spunând că bunurile de pe moșie le aparțin și că „are dreptul să se bucure de ele oricine”¹¹. În unele sate ale județului țăranii au mers și mai departe, împărțind moșiile în parcele și însămânțându-le. De pildă, moșiile Maxut și Deleni în cursul lunii aprilie 1944 au fost însămânțate în întregime¹². Cele arătate mai sus dovedesc că lupta țăranimii din satele botoșănene devenea tot mai organizată.

Dar țăranimea nu putea, singură, să găsească formele cele mai potrivite de luptă, în condițiile create după alungarea trupelor fasciste din această parte a țării și ale părăsirii moșiilor de către stăpînii lor. Totodată, problema refacerii și a readucerii în circuitul economic a bunurilor părăsite se punea cu deosebită acuitate. Rolul de a organiza și conduce masele în aceste condiții a revenit Partidului Comunist Român.

Alungarea trupelor fasciste și retragerea autorităților antonesciene au permis Partidului Comunist Român să iasă din ilegalitate și să treacă, în această parte a țării, la activitatea legală. În aceste momente partidul era mult slăbit. Datorită represiunilor sălbatice dezlănțuite de regimul fascist împotriva forțelor progresiste, în nordul Moldovei, în anul 1944, organizația din Botoșani a fost singura organizație județeană P.C.R. în ființă, în celelalte județe activînd grupuri izolate de comuniști sau simpatizanți¹³. Dar, în ciuda faptului că se resimțea de pe urma anilor grei din ilegalitate, Partidul Comunist Român, încă din primele momente, a trecut în fruntea acțiunii de reorganizare administrativă, politică și economică a Moldovei de nord, imprimînd luptei maselor un caracter organizat și de perspectivă.

În ședința din 17 aprilie 1944, comitetul județean al P.C.R. Botoșani, luînd în discuție situația creată după izgonirea armatelor fasciste, a adoptat o rezoluție care prevedea normalizarea vieții economice administrative, urgentarea muncilor agricole, repunerea în funcție a tuturor întreprinderilor industriale, organizarea unor gărzi patriotice, preluarea bunurilor părăsite și administrarea lor de reprezentanți ai maselor populare¹⁴. Punînd în aplicare hotărârile plenarei, comuniștii au reorganizat aparatul de stat local — primăriile, preturile, poliția rurală —, ca și organele județene — prefectura, camera agricolă, serviciul sanitar etc.¹⁵.

¹⁰ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 190/1944, f. 113.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, dos. 170/1944, f. 416.

¹³ T. Udrea și H. S. Vaisman, *Organizarea învățămîntului în nordul Moldovei*, în „Studii și articole de istorie”, vol. III, București, 1961, p. 488.

¹⁴ T. Udrea, *Despre făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țăranime*, în „Studii” nr. 4/1959, p. 255.

¹⁵ T. Udrea și H. S. Vaisman, *op. cit.*, în loc. cit., p. 487.

O atenție deosebită a acordat comitetul județean P.C.R. preluării bunurilor agricole părăsite și administrării lor de către reprezentanți ai maselor populare. În acest scop au fost trimiși la sate membri de partid sau simpatizanți, care au trecut la organizarea țărănimii în comitete țărănești.

Îndrumată de comuniști, fie direct, fie prin intermediul aparatului de stat, adaptat la condițiile speciale existente atunci în nordul Moldovei¹⁶, țărănimea s-a îndreptat hotărât pe calea organizării pentru a prelua pe seama sa bunurile părăsite.

O vie activitate pentru organizarea țărănimii a desfășurat țăranul comunist Iușcă Constantin din satul Mășcăteni, comuna Albești. Acest țăran a mers din comună în comună îndemnând pe locuitorii satelor să se organizeze în obștii, care mai târziu s-au numit comitete țărănești. Activitatea lui a avut un larg ecou în rîndurile țărănimii. Dovadă este și atitudinea sătenilor din satul Blîndești față de administratorul trimis de Camera agricolă să ia în primire moșia din acest sat. În raportul adresat președintelui Camerei, la începutul lunii mai 1944, administratorul arăta că în sat înaintea lui s-a prezentat „d-l Iușcă C., care a spus că el formează în tot județul obștii pentru moșii și prin aceasta înlătură pe orice administrator”¹⁷. În același raport administratorul făcea remarcă că „oamenii sînt mulțumiți, prin aceasta nu se găsesc stăpîniți de nimeni”¹⁸.

La sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1944 în mai multe sate din județul Botoșani, printre care în satele comunei Mînăstireni, ale comunei Unțeni, în satul Cătămărăști și în satul Burlești din comuna Gorbănești, au fost organizate obștii țărănești. Țăranii organizați în obștii își alegeau un consiliu de administrație care avea misiunea de a organiza munca pe moșiile părăsite¹⁹.

A început astfel o etapă nouă, etapa luptei organizate pentru pămînt, care cuprinsese țărănimea din satele botoșănene. Administrarea moșiilor de către comitetele țărănești a dat rezultate bune încă de la începutul activității lor. În raportul său către prefectură, din 28 aprilie 1944, directorul administrativ al județului spunea următoarele: „În unele comune am constatat organizate de către săteni așa-zisele obștii satești care și-au luat sarcina de a administra moșiile părăsite și, spre satisfacția noastră, am constatat că această administrare dă rezultatele cele mai bune, fiind conduse cinstit”²⁰.

¹⁶ La începutul lunii mai, pe lângă prefectură a fost înființat Serviciul bunurilor rurale, care avea drept scop coordonarea întregii activități de administrare a bunurilor părăsite (Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. ordonanțe).

¹⁷ Arh. st. Botoșani, fond. Camera agricolă, dos. 85/1944, f. 85.

¹⁸ Ibidem, dos. 85/1944, f. 83.

¹⁹ Treptat, obștiiile s-au reorganizat în comitete țărănești, astfel că la sfîrșitul lunii mai 1944 în majoritatea satelor această formă de organizare și de activitate a țărănimii s-a generalizat în întregul județ Botoșani (Arh. st. Botoșani, fond. Camera agricolă, dos. 85/1944, f. 83).

²⁰ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 14/1944, f. 24.

O dată cu începutul lunii iunie 1944 organizarea țărănimii botoșănene în vederea administrării bunurilor părăsitate a luat amploare²¹. În satele botoșănene au fost alese 101 comitete țărănești²². Din procesele verbale de constituire desprindem modul democratic de alegere a membrilor comitetelor țărănești. Dreptul de a alege și de a fi aleși îl aveau numai locuitorii satului. În instrucțiuni se arată că atunci când acest drept era încălcat țărani puteau cere alegerea unui nou comitet. De pildă, membrii comitetului țărănesc din comuna Călugăreni au fost aleși, la 11 iunie 1944, fiind de față numai 7 țărani. Locuitorii satului s-au declarat nemulțumiți și, la 23 iulie 1944, a fost ales un nou comitet²³, la a cărui alegere au luat parte toți sătenii. O acțiune similară a avut loc și în satul Costinești²⁴. Alese în adunări generale ale locuitorilor satelor, formate din cei mai de încredere săteni, comitetele țărănești au avut un profund caracter democratic, constituind totodată începutul luptei organizate a țărănimii botoșănene pentru o viață liberă și fericită.

Cea mai importantă acțiune desfășurată de comitetele țărănești din satele botoșănene, în cursul anului 1944, a fost ocuparea, strângerea recoltei și însămînțarea pământurilor moșierilor care își părăsiseră proprietățile, retrăgându-se o dată cu trupele fasciste. Prima operație de mare importanță pentru activitatea comitetelor țărănești a fost inventarierea bunurilor de pe moșiile părăsitate. Această operație a fost înfăptuită în a doua jumătate a lunii iunie, după ce în majoritatea satelor fuseseră alese comitetele țărănești²⁵. Până către sfârșitul lunii august în administrația comitetelor țărănești se găseau 161 de mori, 145 de păduri și peste 150 de moșii²⁶.

În activitatea lor pe plan economic, comitetele țărănești nu s-au rezumat numai la o administrare tehnică a bunurilor de sub jurisdicția lor. Sub îndrumarea organizației județene a P.C.R., ele au dat acestei politici un caracter democrat, care, prin consecințele sale, a netezit calea pentru înfăptuirea reformei agrare²⁷.

Politica economică democratică a comitetelor țărănești a constat, în primul rând, în preluarea unor bunuri care în majoritatea lor aparțineau păturilor înstărite²⁸ și în arendarea lor, în condiții avantajoase, țăranilor care aveau nevoie de pământ. În stabilirea prețului arendeii s-a urmărit crearea unor avantaje cât mai mari pentru săteni, ținându-se seama totodată de calitatea pământului. Pentru un hectar de pământ de categoria I, arenda era de 3 000 de lei, pentru unul de categoria a II-a de 2 500 de lei, iar pentru unul de categoria a III-a de 2 000 de lei²⁹.

²¹ Arh. st. Botoșani, fond Prefectura, dos. 172, 173, 254, 80, 188, 184, 459, 185/1944 etc.

²² „Clopotul”, din 8 octombrie 1944 (*Cum au luat ființă comitetele țărănești*).

²³ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 89/1944, f. 2.

²⁴ Ibidem, f. 9.

²⁵ Ibidem, dos. 172, 173/1944.

²⁶ Ibidem, dos. 194/1944, f. 129.

²⁷ „Clopotul”, din 3 decembrie 1944, p. 3.

²⁸ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 193/1944, f. 129.

²⁹ Ibidem, dos. 456/1944, f. 52.

Întrucît prețul grîului era de 26 de lei kg, arenda unui hectar de pămînt de categoria I se putea achita cu 115 kg de grîu, a unuia de categoria a II-a cu 96 kg, iar a unuia de categoria a III-a cu 76 kg.

În comparație cu prețurile arendei din anul agricol 1943/1944, cînd pămînturile fuseseră ale moșierilor, prețurile stabilite de comitetele țărănești erau mai mici. În acel an arenda se ridicase și la 16 000 de lei pentru un hectar de pămînt de categoria I³⁰.

Avantajularendării pămîntului de la comitetele țărănești a fost mărit și de faptul că țaranii puteau achita arenda după strîngerea recoltei de pe pămîntul ce le fusese dat în folosință. Era, așadar, firesc ca țaranii să sprijine din plin comitetele țărănești încă de la începutul activității lor. Apreciind aportul țărănimii la restabilirea vieții economice a satului, comitetul țărănesc din comuna Verești scria că aceasta „a dat dovadă că în toate împrejurările grele poate fi la înălțime prin munca rodnică și cinstită”³¹.

Caracterul democratic al politicii economice a comitetelor țărănești rezultă și din faptul că sumele vărsate la casierie ajungeau la prefectura județului — serviciul bunurilor rurale — și reprezentau o contribuție la crearea fondurilor sociale, necesare desfășurării unei activități normale a aparatului de stat, operei de asistență socială, pentru repunerea în funcție a instituțiilor de cultură, sanitare etc.

Îndrumate de comuniști și sprijinite activ de țărănime, comitetele țărănești au reușit în scurt timp să restabilească viața economică a județului și să depună la casieria prefecturii — serviciul bunurilor rurale — suma de 50 milioane de lei, din care morile au realizat 6 242 554 de lei, pădurile 16 320 177 de lei, iar restul a rezultat din arenzile încasate de la arendatori³². Apreciind rezultatele obținute de comitetele țărănești în normalizarea vieții în județul Botoșani, un reprezentant al prefecturii declara la ședința de analiză de la 27 august 1944 următoarele: „Realizările noastre, cifrele pe care sîntem în măsură a le da, sînt cele mai elocvente dovezi că aceste comitete au corespuns și corespund încă unor necesități presante ale momentului de azi și mîine. Am dovedit tuturor flecarilor și răuvoitorilor că printr-o muncă cinstită și deplină se pot face lucruri frumoase”³³.

Pentru a administra în bune condiții bunurile părăsite, comitetele țărănești au angajat personal ajutător care era salarizat de prefectura județului prin Serviciul bunurilor rurale, atît în bani, cît și în natură. Salariul anual în natură, în condițiile cînd în această regiune circulau mai multe monede³⁴ și cînd prețurile nu erau stabile, reprezenta venitul de bază și cel mai fix

³⁰ „Clopotul”, seria a II-a, an. I, nr. 18, din 10 septembrie 1944.

³¹ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 84/1944, f. 76.

³² Ibidem, dos. 194/1944, f. 129.

³³ Ibidem, dos. 194/1944.

³⁴ În această perioadă au circulat: rubla sovietică, leul românesc și leul de război sovietic (Arh. st. Botoșani, dos. ordonanțe — vezi ordonanța nr. 25 din 1 iulie 1944).

al angajaților comitetelor țărănești. Acest salariu asigurat tuturor angajaților reflectă grija deosebită a comitetelor țărănești pentru existența materială a tuturor acelor care prin munca lor au restabilit viața economică a regiunii.

Concomitent cu activitatea economică democratică de refacere a economiei distrusă de trupele fasciste în retragere, comitetele țărănești au desfășurat și o susținută muncă politică de organizare a țărănimii împotriva elementelor reacționare.

Apărute inițial ca organe administrative locale, sub îndrumarea comuniștilor, comitetele țărănești au devenit cu timpul organe de luptă ale țărănimii, împotriva tuturor elementelor reacționare, care încercau să revină la vechile stări de lucruri în această parte a țării. Luptând împotriva tuturor acelor care voiau să mențină țărănimea în starea de asuprire de mai înainte, comitetele țărănești au constituit unul din elementele noii puteri populare, care avea să se instaureze la 6 martie 1945.

Bucurându-se de sprijinul maselor țărănești și îndrumate de comuniști, comitetele țărănești și-au lărgit sfera lor de activitate, ocupându-se de un număr tot mai mare de probleme. Ele au devenit, așa după cum se exprima un participant la ședința din 27 august 1944, „din ce în ce mai mult punctul în jurul căruia gravita întreaga viață a satului“³⁵.

Una din problemele de mare importanță care au stat în fața organelor județene și la a cărei rezolvare o însemnată contribuție au adus comitetele țărănești a fost deschiderea anului școlar 1944/1945. Greutățile în pregătirea condițiilor necesare erau mari. Cea mai mare parte a clădirilor școlare erau avariate sau total distruse, lipseau hîrtia și rechizitele, o bună parte a cadrelor didactice părăsiseră regiunea.

Data fiind urgența măsurilor ce trebuiau luate pentru deschiderea noului an școlar, organizația locală a P.C.R. a cerut tuturor activiștilor de partid și de stat ca, în rapoartele lor asupra celor întîlnite pe teren, să se refere și la problemele legate de reluarea în bune condiții a activității școlare. Aceste probleme au fost dezbătute și la consfătuirea din 23 iunie 1944 a comitetelor țărănești³⁶. Mobilizate de comuniști, comitetele țărănești din satele botoșănene au tradus în fapte hotărîrile adoptate la această consfătuire. În majoritatea comunelor, clădirile școlare au fost reparate, de asemenea băncile, scaunele și tablele³⁷. Comitetele țărănești au contribuit, de asemenea, la recenzarea copiilor de vîrstă școlară, îngrijindu-se, unde condițiile locale au permis, și de amenajarea unor internate pentru elevi. De pildă, comitetul țărănesc din Dumbăveni a ajutat internatul cu 300 kg făină de porumb³⁸. Același comitet a distribuit pentru școlarii „absolut săraci“ 50 de perechi de opinci³⁹. Ca rezultat al eforturilor depuse de comitetele țărănești

³⁵ Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 59/1944, f. 9.

³⁶ Ibidem, dos. 194/1944, f. 129.

³⁷ „Clopotul“, seria a II-a, an. II, nr. 26, din 8 ianuarie 1945.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

și de locuitorii satelor, pînă la sfîrșitul anului 1944 în județul Botoșani s-au deschis 125 de școli primare sătești, cu 6 678 de elevi ⁴⁰.

Concomitent cu acțiunea de pregătire a deschiderii noului an școlar, comitetele țărănești au desfășurat și o importantă acțiune pe tărîm cultural. Bibliotecile moșierilor au fost preluate și, după ce au fost eliminate cărțile cu conținut reacționar, au fost puse la dispoziția publicului. Cărțile scrise în limbi străine au fost trimise la prefectură — Serviciul bunurilor rurale. Astfel au fost înființate primele biblioteci populare în mai multe comune, printre care și comuna Gorbănești. Biblioteca publică a orașului Botoșani, care începuse să funcționeze încă din aprilie 1944, a fost înzestrată cu multe mii de volume. În anul lui 23 August 1944 această bibliotecă numără circa 27 000 de volume ⁴¹.

Comitetele țărănești au desfășurat și o largă acțiune de ajutorare a populației nevoiașe. În cadrul acestei acțiuni, comitetul țărănesc din comuna Deleni, într-un raport trimis prefecturii, cere să se aprobe o serie de măsuri de ajutorare a populației care suferise mult de pe urma războiului ⁴². Același comitet a colectat toate materialele rămase de la armata sovietică și le-a distribuit populației ⁴³. Deoarece numeroși locuitori ai satelor aveau nevoie de ajutoare pentru a-și repara casele, reprezentanții comitetelor țărănești, în ședința din 9 august 1944, au dezbătut și această chestiune ⁴⁴, adoptînd hotărîri corespunzătoare.

În urma unei circulare a Serviciului bunurilor rurale de pe lîngă prefectura Botoșani, din 23 august 1944 ⁴⁵, comitetele țărănești au primit dispoziție să întocmească tabele de toți locuitorii care aveau nevoie de ajutoare. Datorită sprijinului acordat de comitetele țărănești, mulți săteni și-au reparat casele, au primit lemne de foc, iar celor care nu aveau vite li s-au arat pămînturile cu tractoarele ⁴⁶. Tot în cadrul activității de ajutorare a populației, comitetele țărănești au luat măsuri de combatere a bolilor infecțioase, a focarelor de tifos etc.

Acțiunile desfășurate de comitetele țărănești pe plan economic și cultural, măsurile luate în vederea ajutorării populației nevoiașe au întărit caracterul lor democratic. Promovînd o politică în interesul maselor, comitetele țărănești s-au bucurat de sprijinul permanent al acestora. Îndrumate de comuniști, comitetele țărănești și-au lărgit activitatea, devenind organizațiile de masă ale țărănimii în jurul cărora s-a polarizat întreaga viață a satelor.

Începută spontan și oarecum neorganizat, participarea țăranilor la reorganizarea, pe baze democratice, a activității economice și politico-administrative din județ s-a transformat, sub îndrumarea și conducerea județenei

⁴⁰ „Clopotul”, seria a II-a, an. II, nr. 26, din 8 ianuarie 1945.

⁴¹ Tr. Udrea și H. S. Vaisman, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 490.

⁴² Arh. st. Botoșani, fond. Prefectura, dos. 170/1944, f. 511.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, dos. 62/1944, f. 6.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 194/1944, f. 431.

⁴⁶ *Ibidem*.

P.C.R. Botoșani, într-o puternică afirmare a capacității maselor populare de a lua în propriile mâini și de a rezolva treptat grelele probleme puse în fața regiunii de distrugerile și haosul lăsat în urma lor de armatele fasciste în retragere. Direct sau prin intermediul organelor de stat, adaptate la condițiile speciale din această perioadă, comuniștii au îndemnat țărănimia botoșăneană să-și aleagă comitetele țărănești. Apărute inițial ca organe administrative, acestea și-au lărgit cu timpul activitatea, ocupându-se și de problemele social-culturale ale județului. Prin întreaga lor activitate comitetele țărănești au făcut să crească spiritul revoluționar al țărănimii. Țăranii din satele botoșănene s-au opus cu hotărâre tuturor acelor care voiau să mențină starea de asuprire de mai înainte. Roadele activității politice desfășurate de comitetele țărănești s-au concretizat în creșterea conștiinței revoluționare a țărănimii. Când, după 23 August 1944, moșierii s-au întors la moșiile lor, au întâmpinat rezistența țărănimii care lupta cu hotărâre pentru înlăturarea lor definitivă și înlăturarea reformei agrare. Făcându-se ecoul sătenilor din comună, comitetul țărănesc din Leorda răspundea moșierului, care voia să restabilească vechile orânduiri, următoarele: „Vă veți lovi de o stîncă, căci răspunsul lor va fi exact plata binefacerilor dumneavoastră și ei sînt legea și puterea căci ei sînt poporul”⁴⁷.

Realizările și cuceririle democratice obținute în perioada aprilie-decembrie 1944, la care au concurat și comitetele țărănești, au constituit o bază solidă pe care s-a sprijinit acțiunea de instaurare a puterii democratice la 6 martie 1945. Dornice de o viață liberă, masele populare din județul Botoșani, încă din primele două luni ale anului 1945, conduse de comuniști, au înfruntat reacțiunea și au impus în fruntea prefecturii și a primăriilor pe reprezentanții F.N.D.

⁴⁷ „Clopotul”, seria a II-a, an. I, nr. 17, din 7 decembrie 1944

PRELEGerea ȘCOLARĂ — FORMĂ A LECTIEI DE COMUNICARE

AUREL IORDANESCU

O constatare, deseori făcută, arată că în lucrările de metodică a istoriei, chiar și cele mai însemnate probleme își găsesc numai arareori o tratare îndestulătoare, în înțelesul de îmbinare organică a aspectului teoretic cu cel tehnic-aplicativ, ca rezultat al valorificării critice a unei experiențe îndelungate, coroborate cu rezultatele unei cercetări specifice a problemelor, cu înfățișarea unor concluzii metodice ferme, în care indicațiile normative să fie întovărășite de exemplificări concludente. Faptul nu este de natură să ne surprindă deoarece, avînd de făcut față unei problematice întinse și variate, lucrările de metodică nu pot merge în adîncime pînă la limita epuizării problemelor la data apariției, așa încît sînt necesare cercetări de detaliu care, abordînd numai un aspect metodic, să încerce a-l scruta cît mai adînc și a-l considera din unghiuri cît mai deosebite, pentru a-i determina cît mai precis conținutul, a-i preciza sfera de aplicabilitate, a-i stabili condițiile de eficiență și a-i contura modalitățile tehnice de folosire în procesul de învățămînt.

De aceea, pornind de la constatarea că *lecția de comunicare de cunoștințe reprezintă forma cea mai frecventă de activitate la clasă, iar prelegerea școlară — forma cea mai obișnuită a desfășurării lecției de istorie în clasele superioare ale liceului*, încercăm să înfățișăm problemele acestei varietăți de lecție în lumina considerațiilor de mai sus.

Scopul pe care și-l propune expunerea de față este: a) discutarea și lămurirea noțiunilor ce structurează conținutul lecției de comunicare de forma prelegerii școlare; b) tehnica desfășurării acestui fel de lecție în învățămîntul liceal.

Necesitatea unei atare discuții derivă din imperativul de a adapta fără încetare metodele de învățămînt la conținutul în continuă înnoire al disciplinei istoriei; de a ține seamă de nivelul inițial al elevilor de azi, al căror orizont este mult mai larg; de a aborda problemele metodicii de la nivelul actual al științei istorice și de la posibilitățile tehnice ale timpului nostru și, mai ales, de la nevoia autodepășirii, pe care fiecare profesor o resimte în lupta împotriva rutinei, care amenință o dată cu scurgerea timpului.

Nevoia reconsiderării conținutului noțiunilor privitoare la lecția de comunicare se face și ea simțită. Există parcă o teamă la autorii metodicilor de istorie de a defini, limpede și precis, conținutul noțiunilor esențiale cu care operează, așa încât zadarnic cauți o definiție satisfăcătoare a noțiunii de *lecție*, a celei de *comunicare*, *explicație* etc. Fiindcă a defini lecția ca reprezentând „forma de bază” în învățămînt înseamnă, în fond, a nu defini nimic, deoarece o definiție eficientă ar fi trebuit să arate tocmai ce este această formă de bază. De altfel, definirea noțiunilor esențiale cu care operează metodică istoriei se impune și din alt considerent: anume acela al definirii lor din punctul de vedere al disciplinei istoriei. În adevăr, aplicat unui domeniu de cunoaștere, fiecare cuvînt, pe lângă sensul lui general, capătă și unul specific, propriu domeniului de cunoaștere considerat, al cărui conținut se schimbă fie prin îmbogățire, ca rezultat al dezvoltării disciplinei respective, fie prin eliminarea a ceea ce nu mai este definitoriu la un moment dat. Nu este vorba aici de o instabilitate terminologică de natură a genera scepticismul, ci, dimpotrivă, de o perfecționare treptată a instrumentului de cunoaștere și de exprimare a realității istorice.

Cît privește nevoia reconsiderării modalităților de comunicare, ea pornește de la faptul că fiecare generație de profesori simte lipsurile pe care le conțin metodele primite de la înaintași și se străduiește *pro virili parte* să împlinească aceste lipsuri, pe linia cerințelor vremii lor. Dîndu-și seama că anumite tipare profesionale nu se mai potrivesc gradului de dezvoltare atins de disciplina ei, ea toarnă tipare noi, care o ajută să-și desfășoare activitatea la nivelul științei timpului.

De aceea, ținînd seama de cele de mai sus, începem prin a încerca să fixăm, cît mai precis cu putință, conținutul noțiunilor privind lecția de comunicare de cunoștințe la istorie. Și, deoarece însăși definiția istoriei nu a primit încă o formulare satisfăcătoare și general acceptată, pentru fixarea ideilor pornim de la următoarea formulare: „Istoria este știința care studiază dezvoltarea concretă, în timp și în spațiu, a societăților omenești, sub aspect economic, social, politic și cultural, stabilind relațiile cauzale dintre faptele istorice și legile care le guvernează”. Deși destul de sumară, această definiție îngăduie precizarea noțiunilor la care ne referim, prin raportare continuă la notele din conținutul ei.

Prima întrebare ce se ridică se referă la esența lecției de istorie. Ce este *lecția de istorie*? Dar, mai întii, *ce este o lecție*? Tratatetele de pedagogie fie că trec repede peste această întrebare, fie că o expediază într-o formulă care este departe de a lămuri pe cineva asupra esenței lecției. Iată de ce, pentru a înțelege mai bine, este preferabil să începem prin a arăta ce nu este și, mai ales, ce nu trebuie să fie o lecție. Ținînd seama de scopul învățămîntului, lecția trebuie să fie o activitate culturală. Dar nu orice activitate culturală este lecție. O conferință pentru un auditoriu amestecat nu este o lecție; chiar dacă prin conținutul ei ea reprezintă un act cultural de mare valoare, prin modul ei de prezentare, ca și prin lipsa de obligație pentru ascultători de a accepta ideile prezentate și încă mai puțin de a le reține, ea

nu este o lecție. În același fel, o comunicare pentru oameni cu aceeași pregătire nu este o lecție, deoarece concluziile ei nu sînt obligatorii pentru participanți, iar forma pe care o îmbracă este aceea a refacerii drumului parcurs de autor în descoperirea și întemeierea științifică a concluziilor înfățișate. De aici rezultă diferența fundamentală dintre esența acestor forme de activitate culturală și lecție, pentru că lecția este o activitate culturală constînd din expunerea după anumite norme a unui mănunchi de cunoștințe ce trebuie învățate pentru a îngădui în viitor însușirea altor cunoștințe.

Dacă lucrurile stau așa, atunci caracteristicile lecției sînt redată de notele diferențiale care deosebesc această formă de activitate culturală de celelalte. Or, aceste caracteristici sînt : 1. intenția pedagogică, adică năzuința apriat exprimată de a învăța pe altul, de a-i ridica nivelul cultural ; 2. desfășurarea ei în jurul unei teme precis delimitate, ea însăși parte integrantă dintr-un ansamblu mai vast, a cărui cunoaștere integrală constituie o obligație ; 3. obligativitatea alegerii temei din cuprinsul unei programe, care este un document oficial și obligatoriu ; 4. desfășurarea potrivit anumitor principii și cu folosirea anumitor procedee, adică în chip metodic. Iar prezența simultană a acestor trăsături în conținutul unei activități culturale pentru ca aceasta să poată primi numele de lecție este absolut obligatorie, pentru că fiecare dintre aceste caracteristici se poate găsi, izolat sau asociat, în orice altă formă de activitate culturală, așa încît numai atunci cînd ele structurează concomitent și statornic o atare activitate, ea devine o lecție. De aceea, lecția poate fi definită astfel : *lecția este o activitate culturală desfășurată metodic, în jurul unei teme alese după indicațiile unei programe și avînd drept scop familiarizarea elevului cu o anumită disciplină de învățămînt, potrivit cu treapta lui de dezvoltare intelectuală*¹.

Aplicînd această definiție generică la studiul istoriei și ținînd seama de definiția istoriei mai sus propusă, definiția lecției de istorie poate fi formulată așa : „*Lecția de istorie este înfățișarea cu ajutorul unui mănunchi de fapte istorice, de date și elemente intuitive a unui moment din dezvoltarea unei societăți omenești*”. Astfel, voind să înfățișeze elevilor săi un moment crucial din dezvoltarea societății grecești, războiul peloponeziac, profesorul de istorie prezintă în ordine cronologică datele, faptele din a căror interacțiune s-a țesut conflictul, explicîndu-le geneza și transformările, subliniind rolul maselor (*ecclesia*) și al personalităților (Perikles, Kleon, Nikias, Alkibiades), folosind imagini care să-i familiarizeze pe elevi cu specificul vieții ateniene din a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n. și făcînd să emeargă din totul, pe de o parte, cauzele care au dus la prăbușirea Imperiului atenian, iar pe de alta, semnele prevestitoare ale decăderii generale a Greciei în secolul următor. În felul acesta, însă, el le-a înfățișat un moment din istoria societății grecești, sprijinindu-se pe cunoștințele pe care elevii săi

¹ Definiția aceasta o urmează, completînd-o, pe aceea din lucrarea lui E. m. M. Brandza, *Pedagogia școlară*, București, f.a. (1939), p. 14. Cartea aceasta rămîne și pînă azi o remarcabilă lucrare de pedagogie practică, în care sînt abordate toate problemele dificile ale metodicii, oferind soluții pe cît de judicioase, pe atît de originale.

le aveau asupra altor momente anterioare din istoria societății grecești (lecțiile anterioare) și punând jaloane pentru momentele următoare din istoria aceleiași societăți (lecțiile următoare).

Dar, pentru a le înfățișa, explica și lămuri acest moment, el trebuie să facă o alegere în masa nesfârșită de fapte care s-au petrecut în decursul războiului peloponeziac, alegând înainte de toate pe cele mai de seamă sau, altfel spus, folosindu-se în primul rând de evenimentele istorice a căror acțiune hotărâtoare a determinat cursul evenimentelor. Care, însă, din noianul de fapte pot fi considerate ca fiind determinante? Ce este un eveniment istoric? Și ce anume determină caracterul istoric al unui fapt social? Or, considerate din acest punct de vedere, faptele istorice sînt acelea care au exercitat o influență reală asupra timpului lor și a căror eficiență nu s-a epuizat în momentul apariției lor, ci a continuat să se exercite în chip perceptibil asupra timpurilor viitoare, ele sînt acelea care domină o întreagă perioadă istorică și în jurul cărora faptele secundare se grupează în chip firesc. Cucerirea Imperiului persan și moartea lui Alexandru cel Mare la 33 de ani la Babylon, în 323 î.e.n., reprezintă fapte istorice de mare însemnătate, care s-au repercutat adînc și durabil asupra întregii desfășurări ulterioare a istoriei lumii mediteraneene, inclusiv a celei romane, deoarece cucerirea Orientului și răspîndirea civilizației grecești pînă la Indus au dus la crearea unei civilizații greco-orientale, cea elenistică, a cărei însușire de către romani a contribuit la constituirea civilizației elenistico-romane, temelie a culturii europene actuale, în timp ce moartea neașteptată a lui Alexandru, ducînd la dezmembrarea imperiului său și la crearea regatelor elenistice, a dat un alt curs istoriei perioadei următoare. Tot astfel, cucerirea Daciei de către romani reprezintă un eveniment istoric de primă mărime, deoarece datorită lui s-au pus în regiunea carpato-danubiană temeliele unui popor romanic, poporul român, al cărui rol istoric în sud-estul Europei este bine cunoscut. Iată de ce etalonul după care apreciem, înainte de toate, un fapt istoric este influența pe care el a exercitat-o asupra evenimentelor următoare, dintre care pe unele le-a generat el însuși.

Deoarece, însă, forma de lecție a cărei metodică o cercetăm este aceea de comunicare de cunoștințe, rămîne de văzut ce se înțelege prin comunicare, privită din punctul de vedere al disciplinei noastre, al istoriei. Astfel considerată, comunicarea este actul prin care un conținut, conceput ca o problemă, își găsește rezolvarea prin transmiterea în mod sistematic și organizat a elementelor care-l structurează, prin intermediul faptelor expuse, al analizelor efectuate, al ideilor care încadrează faptele și al localizărilor care le fixează, făcîndu-le să apară limpezi, ușor de înțeles și ușor de reținut de auditori, respectiv de elevi. Numai îndeplinind aceste condiții comunicarea se realizează pe deplin. Așa, de pildă, cînd un profesor vrea să comunice elevilor săi conținutul lecției privind *formarea statului feudal al Țării Românești*, el începe prin a stabili și formula problematica pe care conținutul o ridică. De ce s-a format atît de tîrziu? De ce n-a izbutit încercarea lui Litovoi? De ce a izbutit Basarab I?

Subliniind că în regiunea noastră migrațiunile au durat pînă la jumătatea secolului al XIII-lea (năvălirea tătărească fiind în 1241) și că acest fapt a frînat cristalizarea relațiilor feudale, condiție esențială de ordin intern pentru crearea statului, se lămurește de ce s-a format atît de tîrziu. Analizînd conținutul diplomei Ioaniților, profesorul fixează cnezatele și voievodatele existente la jumătatea secolului al XIII-lea pe teritoriul de la sud de Carpați (Transalpină), concludînd că la acea dată se găseau realizate condițiile interne ale formării statului feudal, dar că lipseau condițiile externe, fapt care explică eșecul lui Litovoi de la 1277—1279. În fine, stabilind analitic starea de anarhie din regatul maghiar, din statele sud-slave, precum și împiedicarea tătarilor de a interveni, ca rezultat al luptelor cu cnezii ruși, profesorul, pe baza acestor fapte, dezvăluie elevilor îndeplinirea concomitentă, în primii ani ai secolului al XIV-lea, a condițiilor interne (cristalizarea relațiilor feudale) și externe (neputința puterilor vecine interesate de a împiedica actul), explicînd prin aceasta cauzele succesului lui Basarab I. Dar, desfășurată în felul acesta, sistematic și organizat, adică într-o ordine de expunere care să reflecte dezvoltarea organică reală a fenomenelor istorice respective, comunicarea ușurează înțelegerea și reținerea acestora. Și acum, ținînd seama de cele pînă aici spuse, putem da lecției de comunicare de cunoștințe o definiție corespunzătoare. *Lecția de comunicare* este forma de lecție în cadrul căreia este înfățișat și transmis elevilor, în mod sistematic și organizat, un mănunchi de fapte istorice, de date și de idei integrative, care astfel prezentate fac cunoscut elevilor un moment din dezvoltarea unei societăți omenești.

Din această definiție rezultă și în ce constă deosebirea dintre această formă de lecție și altele: *lecția de comunicare* reprezintă un moment de largire a cunoștințelor și de îmbogățire a experienței de viață, spre deosebire de celelalte, unde centrul de greutate cade, mai ales, pe consolidarea cunoștințelor. De aceea, ținînd seama de ceea ce constituie specificul acestei forme de lecție, profesorul trebuie să reflecteze îndeajuns asupra cunoștințelor pe care le comunică elevilor, pentru a ține cumpăna dreaptă între insuficiență și supraîncărcare. Să se ferească mai ales de a crede că, deoarece el cunoaște faptele, datele și interpretările, elevii le cunosc și ei, așa încît să poată trece cu ușurință peste ele. Expresii ca: „treceam mai repede asupra luptei de la Nicopolis (1394), deoarece este bine cunoscută tuturor“, reprezintă în cel puțin 90% din cazuri o greșeală metodică, deoarece, pe de o parte, este sigur că un mare număr de elevi nu o știu sau nu o mai știu, iar pe de alta, că această luptă explică în bună măsură evenimentele următoare ale domniei lui Mircea cel Bătrîn (transformarea țaratului Vidinului în pașalic; strîngerea din nou a boierilor în jurul lui Mircea; înlăturarea lui Vlad Uzurpatorul etc.); de aceea necunoașterea ei în chip satisfăcător închide drumul elevilor spre o înțelegere exactă a domniei lui Mircea.

Pornind la desfășurarea unei lecții de comunicare de cunoștințe, profesorul de istorie nu trebuie să piardă niciodată din vedere că elevii nu cunosc faptele, că nu le cunosc îndeajuns sau că le-au uitat; în felul acesta,

expunerea lui nu va fi lipsită de nici unul din elementele indispensabile înțelegerii ei de către elevi. Această trăsătură specifică a lecției de comunicare, de a reprezenta un moment de lărgire a cunoștințelor elevilor ca rezultat al intervenției expunerii profesorului, atrage după sine *predominarea metodei expositive* în transmitere și prin aceasta aspectul de *prelegere școlară* al lecției.

Aici însă se impune să ne oprim puțin asupra *metodei expositive*. A fost o vreme (și se mai găsesc și astăzi profesori de istorie care gândesc așa) când metoda expositivă a fost ostracizată, învinovățită fiind că ea i-ar transforma pe elevi în simple aparate de înregistrare și de reproducere a spuselor profesorului, înăbușind orice efort propriu și, prin aceasta, împiedicând dezvoltarea puterilor lor sufletești. Se propunea în schimb metoda activă, care însă, în chip cu totul surprinzător, se confunda cu cea interogativă, pornindu-se de la principiul că profesorul de istorie nu trebuie să comunice el faptele istorice și legăturile dintre ele, ci să-i conducă pe elevi treptat la aflarea și la aprecierea faptelor. Este evident că în acest fel de a înțelege modul de desfășurare al unei lecții de istorie se reflectă influența exercitată de metodica științelor naturii, care, folosind observația și experimentul, tinde la generalizări utilizând raționamentul deductiv și inductiv. Dar istoria nu este o știință experimentală, așa încât a încerca să-i întemeiezi metodica pornind de la principii care sînt străine esenței ei reprezintă tocmai o greșală metodică. Fiindcă, oricît de meșteșugite ar fi întrebările profesorului, ele nu vor izbuti niciodată să-i facă pe elevi a descoperi fapte istorice necunoscute lor. Așa încît, din însăși deosebirea de esență derivă și deosebirea de metodă folosită în predarea științelor naturii și a istoriei. De altfel, în mijlocul celei mai active lecții de științe ale naturii (biologie, fizică, chimie) se găsesc elevi străini de activitatea la care participă în calitate de spectatori pasivi; așa încît nu metoda prin ea însăși, ci priceperea cu care profesorul o folosește îi determină gradul de eficacitate în dezvoltarea puterilor sufletești ale elevilor. În cazul istoriei, o expunere vie, care urmărește un proces istoric, marcîndu-i cauzele, dezvăluindu-i momentele contradictorii care i-au determinat dezvoltarea, deslușindu-i influențele care i-au imprimat anumite ritmuri în dezvoltare, reliefind interacțiunea dintre mase și personalități, ilustrîndu-i momentele cruciale și stabilindu-i însemnătatea în raport cu altele, izbutește în mai mare măsură să țină trează atenția elevilor, să le provoace reacții de ordin intelectual și moral și, prin aceasta, să contribuie la dezvoltarea puterilor lor sufletești, decît un dialog nesfîrșit, care fragmentează realitatea istorică, împiedicîndu-i pe elevi să-i înțeleagă sensul, deoarece nu-i văd unitatea. Apare deci cu toată limpezimea că *nu metoda expositivă este vinovată de pasivitatea elevilor, ci defectuoasa ei înțelegere și aplicare*.

Pentru a fi cu adevărat utilă în învățămîntul istoriei, metoda expositivă trebuie să îndeplinească anumite condiții, care să înlăture primejdia atitudinii pasive a elevilor. Mai întîi, procesul de informare, rezultat din expunere, să contribuie la exercitarea puterilor sufletești ale elevilor, adică

să aibă și o valoare formativă. În al doilea rând, să provoace și să întreină o activitate intelectuală continuă a elevului : să-l pună în situația de a constata și a înțelege, de a se îndoii sau a se convinge, de a admira sau a reprobă, activitate care — în condițiile metodei expositive — are avantajul de a se desfășura fără a fragmenta unitatea întregului. În fine, să prevină prin explicații oportune nedumeririle posibile, spre a nu lăsa atenția elevilor să se oprească la ele, părăsind urmărirea cursului expunerii. Cu îndeplinirea acestor condiții, în lecția de comunicare, și mai ales în aceea de forma prelegerii școlare, metoda care trebuie folosită cu precădere este metoda expositivă.

Trecând la *desfășurarea lecției de comunicare*, trebuie precizat de la început că în vederea realizării ei cu succes se impune ca profesorul să aibă permanent în atenția lui condițiile de reușită ale oricărei lecții. Aceste condiții sînt : *a.* preocuparea continuă pentru aspectul educativ, deoarece adevăratul rost al lecției este de a-i educa pe elevi prin studiul istoriei ; *b.* preocuparea față de respectarea diviziunilor metodice ale lecției, în sensul îmbinării unității întregului cu justa dozare a părților lui componente și cu progresia acțiunii ; *c.* sublinierea ideilor principale prin accentuare sau repetare ; *d.* nefolosirea nici unui cuvînt nou, fără a-l explica ; *e.* efectuarea asocierilor și corelațiilor ce se impun ; *f.* marcarea la hartă a tuturor momentelor lecției care necesită localizare în spațiu ; *g.* scrierea la tablă a ideilor principale, a numelor proprii și a datelor cronologice.

Respectarea riguroasă a acestor cerințe asigură în mare măsură reușita lecției.

Intrarea în lecție se face prin *stabilirea legăturii ei cu lecția sau cu lecțiile anterioare*. Această legătură este indispensabilă, deoarece prin ea se vede că lecția nouă este o componentă fără de care tabloul dezvoltării istorice rămîne incomplet, prejudiciind înțelegerii, stabilindu-i totodată și locul în economia generală a cursului. Dar tranziția de la lecția veche la lecția nouă trebuie să fie simplă și firească, încît să justifice pe deplin rolul acesteia de complement indispensabil al celor de pînă acum. În nici un caz nu se va folosi șablonul cunoscut : „Azi vom învăța despre...” sau „Lecția noastră de azi se numește...”. Dacă, de exemplu, avem de expus tema : *Lupta antiotomană condusă de Vlad Țepeș*, legătura ei cu lecția anterioară privind lupta lui Iancu de Hunedoara se poate face, ușor și firesc, printr-o frază de felul acesteia : „Așa cum am văzut în lecția trecută, înainte de a pleca să apere Belgradul, Iancu de Hunedoara, pentru a-și asigura spatele, l-a trimis cu un corp de oaste pe Vlad, fiul lui Vlad Dracul, să ocupe tronul Țării Românești. Or, după moartea lui Iancu, rolul de apărător al liniei Dunării împotriva agresiunii otomane i-a revenit acestuia, așa încît, pentru a întregi tabloul rolului jucat de țările românești în lupta otomană, este necesar să vedem în lecția de azi în ce chip și-a îndeplinit Vlad această misiune istorică”. În felul acesta, nu numai că justificăm de ce această lecție urmează celei anterioare, dar stîrnim și interesul elevilor față de noua etapă a luptei antiotomane. Totodată, formularea subiectului lecției (ceea ce nu trebuie

confundat cu titlul lecției din manual) trebuie să-i dea acestuia un sens, iar gândirii elevilor să-i înfățișeze o problemă care să-i intereseze și să-i atragă, stimulându-le cugetarea. Pentru a ajunge să formuleze subiectul lecției *Încercările de reformă ale fraților Gracchi*, profesorul, după ce a stabilit cu elevii că rezultatul cel mai de seamă, pe plan social, al cuceririlor mediteraneene a fost tendința de dispariție a clasei micilor proprietari de pământ, care formau nucleul legiunilor romane, arată că tocmai acum, când statul roman, amenințat în interior de mișcările sclavilor și la frontieră de atacurile barbarilor, avea mai mare nevoie de o armată puternică, dispariția clasei micilor proprietari îl puneă în situația de a nu mai avea ostașii trebuitori care să-l apere. Ce era de făcut? Singura modalitate de a ieși din impas era de a reface clasa micilor proprietari. Dar pentru aceasta se impunea o reformă agrară. Și profesorul concludă: „Cei care au înțeles necesitatea unei atare reforme au fost doi frați: Tiberius și Caius Gracchus. De aceea în lecția de azi o să urmărim încercările de reformă ale fraților Gracchi“. Pe această cale, interesul elevilor este suscitată; rămâne numai ca expunerea profesorului să alimenteze în continuare acest interes.

Întrînd în *expunerea lecției*, se cere de la început precizarea punctului de pornire: de la ce dată începe lecția? Să ne gândim, de pildă, că la istoria modernă și contemporană un ciclu întreg de lecții este cuprins sub titlul generic: Statele europene, Extremul Orient și Statele Unite ale Americii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Or, dacă toate lecțiile cuprinse sub acest titlu se opresc la începutul primului război mondial, ele încep la date deosebite: Rusia la 1861, Statele Unite la 1865, Anglia la 1867, Japonia la 1868, Franța, Germania și Italia la 1871. De aceea punctul de pornire la fiecare dintre aceste lecții trebuie precizat și justificat: reformele lui Alexandru al II-lea în Rusia; începutul „reconstrucției“ în Statele Unite; reforma electorală în Anglia; „era Meiji“ în Japonia; căderea celui de-al doilea imperiu în Franța; desăvîrșirea unificării politice în Germania și Italia; toate aceste evenimente, care reprezintă adevărate răscruți în istoria statelor respective, justifică pe deplin începutul lecțiilor. Odată stabilit punctul de pornire, urmează *actul comunicării propriu-zise*, care rezidă în expunerea succesivă a faptelor ce structurează lecția, în înlănțuirea lor determinată de logica desfășurării istorice și în lumina anumitor idei conducătoare. Dar aceste fapte nu trebuie înfățișate într-o expunere masivă neîntreruptă, ci distribuite pe subdiviziuni metodice, corespunzătoare etapelor firești ale desfășurării istorice, în așa fel încît fiecare dintre ele să reprezinte o unitate de sine stătătoare, dar în același timp și o componentă organică a întregului care este lecția. Împărțirea lecției pe subunități metodice este cerută nu numai de necesitatea distribuirii materialului faptic potrivit conexiunilor lui interne firești, dar și de nevoia pedagogică de a procedea treptat în dezvoltarea proceselor istorice, pentru a ușura elevilor înțelegerea și însușirea conținutului de fapte și idei.

Pentru a putea înfățișa întreaga varietate de conținut a unui proces istoric, *expunerea trebuie să fie narativă, descriptivă și explicativă. Expu-*

nerea narativă urmărește înfățișarea prin imagini verbale a unei acțiuni istorice, cu ajutorul unor fapte ori episoade concrete menite să provoace apariția în conștiința elevilor a unor imagini și sentimente corespunzătoare. Calitatea principală a expunerii narrative constă în capacitatea ei de a prezenta personajele și acțiunile cu un atare relief, încât elevii să aibă impresia că asistă la scenele ce le sînt înfățișate. Prezentarea, pe temeiul datelor Cronicii pictate de la Viena și al diplomelor lui Carol Robert, în care el amintește episodul, a etapelor succesive ale *desfășurării bătăliei zise de la Posada din 1330*, completată cu comentarea celebrilor tablouri inserate în Cronică, punînd sub ochii elevilor intrarea oștirii maghiare în trecătoare, atacul neașteptat din partea românilor, încercările disperate ale maghiarilor de a găsi un mijloc de scăpare,uciderea celei mai mari părți a oștenilor maghiari, ca și a căpeteniilor lor, fuga regelui în straic schimbate și vaietul care însoțește amintirea înfrîngerii suferite („*Prob dolor!*“), dacă este făcută în chip plastic, cu sublinierea momentelor dramatice și cu reliefaarea îndreptățirii acțiunii românești, va lăsa elevilor nu numai o imagine de neșters, dar și o convingere întemeiată cu privire la sacrificiile pe care au trebuit să le facă înaintașii noștri în vederea păstrării ființei statului și a independenței.

Dar expunerea trebuie să fie în același timp și *descriptivă*, adică să înfățișeze personajele și evenimentele cu reliefaarea trăsăturilor lor caracteristice, care le individualizează și le încadrează momentului istoric respectiv, și să reconstituie culoarea locală cu tot ceea ce ea are ca note diferențiale în timp și în spațiu, așa încît să nu îngăduie o confuzie cu alte personaje sau fapte asemănătoare din alte locuri și din alte timpuri. Iar dacă expunerea profesorului izbutește să redea toate acestea și în chip atractiv, sugestiv și emoționant, momentul istoric înfățișat elevilor le devine acestora familiar, amintirea lui urmărindu-i multă vreme. Să ne gîndim ce amintire de neșters lasă elevilor *descrierea luptei de la Salamina* care, folosind datele lui Herodot și ale lui Eschyl în *Persii*, le înfățișează dimineața de 29 septembrie 480, cu briza care favoriza înaintarea corăbiilor grecești, stînjinind-o pe cea persană, înfrigurarea echipajelor grecești care știau că de rezultatul luptei depindea „libertatea copiilor, soțiilor, sanctualelor zeilor și mormintelor strămoșilor“, învîlmășeala furioasă din strîmtoare, zbciumul neputincios al corăbiilor persane și fugă celor ce puteau să scape din înclăstare, sub privirea uluită și neputincioasă a regelui Xerxes, așezat pe un tron de aur pe coasta Aticii; sfîrșitul luptei o dată cu lăsarea umbrelor serii și tăcerea lugubră care a învîluit totul o dată cu căderea nopții. Și aceasta fără să mai socotim efectul educativ! Dar de aici rezultă cu toată limpezimea *greutatea lecției de istorie*. Fiindcă, pe lîngă faptul că ea cere profesorului stăpînirea deplină a unui material faptic întins și variat, ea îi mai cere *talent de expunere, intuiție artistică și capacitate de plasticizare*, capabilă să dea viață acestui material. Așa se și explică de ce două lecții cu același conținut pot fi foarte deosebite și pot lăsa elevilor impresii deosebite. Pentru că unul dintre profesori s-a

mulțumit să spună lecția, pe când celălalt a explicat-o, ajutându-i prin aceasta pe elevi să o înțeleagă și să o trăiască.

De aici însă se desprinde un principiu pe care profesorul de istorie nu trebuie să-l piardă niciodată din vedere: *lecția de comunicare nu se spune, ci se explică*. Aceasta înseamnă obligația pentru profesor de a nu se mulțumi niciodată cu simpla expunere a faptelor istorice care structurează conținutul lecției, ci să procedeze la explicarea lor. Trebuie să fim cu toții convinși că vremea reducerii lecției de istorie la o simplă povestire a trecut și că explicația cauzală în cadrul unei desfășurări cronologice a faptelor istorice reprezintă singura modalitate adecvată de a face istoria înțeleasă și prin aceasta de a face din ea un mijloc de educație. Dar, în acest caz, se ridică întrebarea: ce înseamnă a explica un fapt istoric? Care este natura explicării în istorie? Ținând seama de specificul istoriei în ansamblul științelor sociale, putem spune că a explica un fapt istoric înseamnă a-l situa în ansamblul de relații care i-au determinat existența — deci a-i stabili cauzele care l-au generat și condițiile care i-au înlesnit apariția — și i-au provocat transformările ulterioare. Astfel, voind să explicăm *cauzele* care au dus la *unirea celor trei țări românești de către Mihai Viteazul* și condițiile care au favorizat acțiunea domnului, trebuie să începem prin a arăta că scoaterea Moldovei din alianța antiotomană a celor trei țări românești, în 1595, prin înlocuirea lui Ștefan Răzvan, partizan al luptei de eliberare, cu Ieremia Movilă, omul polonilor și partizan al înțelegerii cu turcii, și urcarea pe tronul Transilvaniei, în 1599, a lui Andrei Bathory, omul polonilor, partizan și el al înțelegerii cu turcii, dislocând alianța politică și militară care unea Țara Românească, Țara Moldovei și Transilvania, îl lăsau pe Mihai singur în fața puterii turcești. Cum, în același timp, Mihai era aliatul lui Rudolf al II-lea, împăratul Germaniei, în timp ce Ieremia Movilă și Andrei Bathory erau oamenii Poloniei, pe atunci dușmană a Habsburgilor și prietenă a turcilor, domnul Țării Românești se găsea înconjurat din toate părțile fie de turci, fie de prieteni ai lor: or, în această situație, pentru a scăpa de încercuire, lui Mihai nu-i mai rămânea decât să spargă cercul care-l înconjura, acolo unde era mai slab, în Transilvania. Aceasta a fost cauza principală a cuceririi Transilvaniei; dar alături de ea, o altă cauză era necesitatea refacerii alianței antiotomane a celor trei țări românești în scopul continuării cu succes a luptei împotriva turcilor. Dacă la aceste cauze (care, firește, nu sînt singurele) adăugăm și condițiile care au ușurat acțiunea domnului: anularea privilegiilor secuilor de către Bathory și nemulțumirea sașilor, care, germani fiind, erau partizanii împăratului Rudolf, înțelegem nu numai reușita cuceririi Transilvaniei, dar și de ce oștile lui Mihai au intrat aici prin pasul Buzăului, pe unde se intra în regiunea secuilor, și pe la Turnu Roșu, prin regiunea săsească. În felul acesta, acțiunea domnului muntean apare lămurită: elevii înțeleg de ce (*cauzele*) și cum (*condițiile*) a fost cu putință.

Necesitatea explicării cauzale în desfășurarea lecției de comunicare decurge în primul rînd din particularitățile de vîrstă ale elevilor școlii medii: avînd în vedere că, între 15 și 19 ani, gîndirea lor evoluează pentru a

deveni critică, elevii încep să se preocupe de raporturi, de legături, de totalități ; caută să găsească explicații raționale cu ajutorul cărora să poată îmbina faptele istorice cunoscute, astfel încît să devină elemente structurale ale unui întreg al cărui sens să le apară limpede : de aici necesitatea unei explicații sociologice, psihologice, ideologice etc. În al doilea rînd, deoarece viața istorică se compune din grupe de evenimente care constituie complexe organice în sensul că ele nu se desfășoară la întîmplare, haotic, ci într-o conexiune, rostul explicării stă tocmai în a-i face pe elevi să înțeleagă această conexiune și să-i deprindă cu ideea determinismului istoric. De aici decurge și *scopul explicației cauzale* în lecția de istorie. Explicarea cauzală are drept scop înlesnirea înțelegerii de către elevi a proceselor istorice în unitatea lor, îngăduindu-le stabilirea raporturilor care fac din multiplele fapte prezentate o unitate în varietate și descoperirea sensului exact al procesului istoric.

Numai că accepția termenului „înțelegere“ are ea însăși nevoie de lămurire : ce este înțelegerea considerată din punctul de vedere al învățămîntului istoriei ? Ea este reprezentarea adecvată în mintea elevilor a condițiilor de producere a unui fapt istoric, adică a raportului de eficiență existent între el și un alt fenomen sau alte fenomene istorice care i-au determinat existența și dezvoltarea ulterioară. De aceea, pentru a fi înțeles, un fapt istoric se cere integrat în contextul său social-istoric, deoarece numai în acest context își dezvăluie adevăratul sens și prin aceasta însemnătatea. Și nu o dată, pentru a înțelege un eveniment istoric, este necesar să-i urmărim geneza pînă departe în trecut și să marcăm seriile de fapte care, deși la început păreau a se desfășura independent, au interferat de la un anumit moment, producînd evenimentul considerat. Așa, de pildă, pentru a face pe elevi să înțeleagă *originile primului război mondial*, trebuie să ne ridicăm în timp pînă la războiul franco-prusac din 1870—1871 și pînă la cel ruso-româno-turc din 1877—1878. Urmările războiului franco-prusac : înfrîngerea Franței și anexarea Alsaciei și Lorenei au generat contradicția franco-germană, contradicție antagonistă ; industrializarea imperiului german, rezultat al investiției și despăgubirii de război plătite de Franța în industrie și al exploatării zăcămintelor miniere din Alsacia și Lorena, a generat o nouă contradicție, și mai puternică, contradicția anglo-germană, care s-a accentuat continuu ca rezultat al concurenței germane în domeniul industrial și naval și al pretențiilor coloniale ale Germaniei. Și cum cele două mari puteri coloniale la începutul secolului XX erau Anglia și Franța, simțindu-se amenințate de imperialismul german, aceste puteri s-au aliat, formînd Antanta Cordială. În același timp, urmările războiului ruso-româno-turc din 1877—1878, și anume : contradicția austro-rusă pe chestiunea hegemoniei în Balcani ; îndepărtarea Rusiei de Germania, ca rezultat al sprijinirii Austriei de către Germania în problema Bosniei și Herțegovinei și apropierea ei de Franța ; nevoia Germaniei de sprijin în condițiile încercuirii ei de Franța și Rusia, au dus la încheierea Dublei Alianțe, în 1879, și la formarea Triplei Înțelegeri, în 1907. În felul acesta, cele două războaie, stînd la originea unui sistem de contradicții antagoniste, au determinat formarea blocurilor politico-militare și dezlănțuirea

„cursei înarmărilor“, care au dus pînă la sfîrșit la izbucnirea războiului imperialist. Se vede astfel cum două serii de fapte, care la început s-au desfășurat pe linii deosebite (urmările fiecăruia dintre cele două războaie), la un moment dat au interferat (formarea blocurilor), generînd un nou proces istoric (primul război mondial). Dar, în felul acesta, elevii și-au putut reprezenta în chip adecvat condițiile în care au apărut și s-au dezvoltat elementele din a căror îmbinare s-a structurat procesul istoric considerat.

Data fiind însă complexitatea proceselor istorice, elementele care vin să întemeieze explicația sînt adesea numeroase și variate, lăsînd să se profileze primejdia supraîncărcării. De aceea, pentru ca aceste elemente să nu constituie o supraîncărcare, se cere ca ele să fie: 1. *integrative*, adică să lumineze faptul istoric în sprijinul înțelegerii căruia sînt aduse prin calitatea lor de elemente componente ale procesului istoric în care se găsește inclus și faptul considerat. De exemplu, *atitudinea Senatului roman față de Jugurtha*, precaută și ezitantă în așa măsură încît a provocat cunoscutele acuzații de corupție din partea lui Sallustius, se explică de îndată ce episodul războiului numidic este considerat în contextul situației generale a statului roman, adică al primejdiilor ce-l amenințau la alte frontiere. Introducerea ca element explicativ al atitudinii Senatului a primejdiei ce amenința Italia însăși din partea cimbrilor și teutonilor, care în 113 î.e.n. distruseră o armată la Noreia, în Noricum, iar acum se îndreptau spre Alpi, face să se înțeleagă ușor că, în fața primejdiei germanice, Senatul roman face obligat să nu-și disperseze forțele trimițînd trupe în Numidia, ci să le păstreze pentru apărarea peninsulei; 2. să fie *evocatoare*, adică să readucă în conștiința elevilor situații asemănătoare bine cunoscute lor, care să ușureze înțelegerea faptului istoric a cărui explicare se urmărește. Fenomenul istoric atît de greu de înțeles al *migrațiunilor indo-europene* devine ușor de înțeles dacă se evocă migrațiunile desfășurate în lumina istoriei în secolele IV—IX ale erei noastre și dacă, firește, aceste din urmă migrațiuni au fost înfățișate elevilor cu cauzele care le-au provocat și cu urmările pe care le-au avut.

Dar explicația în istorie nu trebuie să se transforme într-o seacă schemă sociologică, ci să se mențină continuu în planul concret-istoric, tocmai pentru a-i face pe elevi să înțeleagă îmbinarea istoricului cu logicul, a-i convinge de realitatea legității istorice, care să le apară însă ca emergînd dintr-o mare varietate de situații concrete, adesea de înfățișare exterioară cu totul deosebită, dar generată de aceleași cauze adînci, acționînd însă în condiții deosebite. Este necesar să insistăm asupra acestui aspect, deoarece primejdia schematismului și sociologismului în explicația istorică rămîne încă actuală. În adevăr, felul în care înfățișează elevii, cu ocazia examenelor de admitere sau de bacalaureat, cauzele deosebitelor mișcări țărănești este grăitor: indiferent că au să răspundă asupra mișcării de la Bobîlna, asupra războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja ori asupra răscoalei lui Horea, cauzele social-economice sînt redăte prin aceeași frază stereotipă: „cauza principală a mișcării o reprezintă exploatarea crîncenă și sîngeroasă pe care nobilimea o exercita asupra țărănimii“. Și numai arareori găsești cîte un candidat care

să știe să explice ce se înțelege prin „exploatarea crâncenă și sîngeroasă“, detaliind procesul exploatării prin enumerarea obligațiilor multiple ale țărânimii și prin marcarea comparativă a cuantumului acestor obligații ori relie-fînd aspectul lor diferențial.

Avînd în vedere rolul hotărîtor pe care-l joacă explicația în lecția de istorie, pentru ca acțiunea ei să fie eficientă se cere să știm bine *ce anume* din lecție trebuie explicat și *cum, pe ce cale, cu ce mijloace* putem atinge acest obiectiv. Este de la sine înțeles că explicația nu trebuie să se oprească la noțiuni banale, ci trebuie să se refere la esențial și la ce e greu de înțeles, pentru a determina în felul acesta o susținută activitate intelectuală a elevilor. Ea se impune atunci cînd în lecție apar noțiuni și situații străine de sfera de intuiție a elevilor, adică instituții, idei, obiceiuri pentru a căror înțelegere elevii nu găsesc în cunoștințele lor aproape nici un element. Așa, de exemplu, nu este îngăduit profesorului să folosească în explicație termeni ca : thalassocrație, capitație, ocină, iluminism, imperialism etc. fără să se oprească asupra lor în chip stăruiitor, pentru a le dezvălui conținutul și a li-l face accesibil elevilor lor.

Începînd explicarea faptelor istorice care structurează conținutul lecției, care sînt *mijloacele, procedeele*, pe care le folosește profesorul pentru a le face înțesele elevilor, cu alte cuvinte : *în ce constă tehnica explicării ?*

Tehnica explicării reprezintă un fenomen complex care necesită folosirea unor procedee variate, care presupun, pe lîngă o bună cunoaștere a faptelor istorice, o ușurință în stabilirea conexiunilor între situații, uneori foarte depărtate în timp sau în spațiu.

În adevăr, deoarece preocuparea de căpetenie a profesorului în desfășurarea lecției trebuie să fie concentrarea elevilor asupra problemelor expuse și stimularea continuă a gîndirii lor, se impune organizarea cît mai desăvîrșită a materialului : prezentarea clară și precisă a problemelor, expunerea sistematică a faptelor și datelor și înlănțuirea logică a lor, unită cu menținerea la nivelul de înțelegere al clasei. De aici decurg cele *trei condiții esențiale ale lecției* ce trebuie avute în vedere pentru reușita explicației : a. *exactitatea științifică a datelor înfățișate* ; b. *stricta sistematizare a materialului și c. menținerea la nivelul de înțelegere al clasei.*

Explicarea, pentru a fi cu adevărat eficientă, trebuie să respecte cîteva cerințe. Mai întîi, nici unul din elementele explicative să nu răsară ca un fapt singular, ci introducerea lor să fie făcută în condițiile unei preocupări continue de a asocia cunoștințele prin raportarea la date anterior cunoscute. Apoi, nici o desfășurare nu trebuie începută fără o pregătire a terenului care să reamintească elevilor cunoștințele dobîndite anterior și să creeze simțămîntul de continuitate și de intercondiționare istorică.

Se impune, de asemenea, o puternică sistematizare a faptelor, înfățișîndu-le în înlănțuirea determinată de logica desfășurării lor și în lumina anumitor idei conducătoare, care le luminează și le ușurează integrarea în unități tot mai cuprinzătoare. În fine, se cere folosirea unui vocabular adec-

vat, cu evitarea cuvintelor necunoscute sau, dacă folosirea lor este indispensabilă, cu preocuparea de a le explica în chiar momentul utilizării lor.

Pentru explicarea faptelor istorice stau la dispoziția profesorului de istorie un număr de procedee, a căror corectă folosire atrage după sine o justă înțelegere de către elevi a proceselor ce le sînt înfățișate. Cel mai des folosit dintre ele este *analiza*, care constă în descompunerea unui fapt istoric complex în componentele lui simple, pentru a le putea cunoaște în realitatea lor concretă și a le înțelege locul și rolul în complexul considerat, pentru a ușura stabilirea însemnătății lui în concertul celorlalte fapte care structurează conținutul lecției. Așa, de pildă, pentru a înțelege reușita *unificării Italiei* este necesară sublinierea faptului că ea se datorește, în cea mai mare măsură, pregătirii ei. Or, pregătirea, care s-a desfășurat între anii 1852 și 1859, a reprezentat un fenomen istoric deosebit de complex, înglobînd acțiuni variate, dar convergente, a căror individualizare se realizează numai analizînd fenomenul, adică distingînd succesiv, pentru a le vedea rolul jucat și a le aprecia contribuția, elementele care l-au structurat: formarea unei baze economice în Piemont (și, pentru aceasta, marcarea reformelor economice și politice efectuate aici de Cavour); antrenarea forțelor revoluționare populare (care au constituit masa luptătoare împotriva forțelor reacționare adverse unificării); obținerea unui sprijin din afară (atitudinea binevoitoare a Angliei, ca rezultat al adaptării de către Piemont a liberului schimb, și sprijinul efectiv, militar și politic, al Franței). Numai cunoscînd bine condițiile create de această pregătire se poate înțelege rolul jucat de Cavour sau de Garibaldi și, prin aceasta, reușita unificării. Dar numai cunoscînd, prin analiza conținutului pregătirii, acțiunile care au creat condițiile ce au favorizat realizarea unificării se pot înțelege și rolul jucat de această pregătire și trăsăturile deosebitoare ale procesului unificării Italiei.

Alt procedeu îl constituie *comentariul*. El constă în introducerea unor dezvoltări suplimentare în scopul de a lămuri, explicitîndu-l, un fapt istoric sau o idee, socotite acceptabile, dar nu îndeajuns de limpezi. *Formarea statului feudal al Țării Moldovei*, introducînd noțiunea de „descălecat“, necesită un îndoit comentariu. Primul urmărește să arate că, la cronicarii noștri, termenul „descălecat“ este sinonim cu „întemeiere de stat“, dar că în cazul Țării Moldovei el nu trebuie înțeles în sensul că, înainte de venirea „descălătorilor“ din Maramureș, pe teritoriul de la est de Carpați nu ar fi existat o populație organizată în formațiuni prestatale de tip feudal (cnezate și voievodate), ci că „descălătorii“ veniți cu Bogdan la 1359, puțini la număr, au constituit numai un nucleu, în jurul căruia s-au grupat forțele locale, incomparabil mai numeroase, fapt care explică rezistența victorioasă față de încercările de supunere din partea lui Ludovic cel Mare. Prin aceasta se stabilește adevărata semnificație a noțiunii de „descălecat“ în ansamblul procesului istoric de formare a statului feudal moldovean: comentariul a lămurit semnificația fenomenului istoric și i-a precizat locul și rolul în procesul mai larg al întemeierii. Al doilea comentariu stabilește distincția între „al

doilea descălecat“ — formarea statului feudal — și „primul descălecat“ — cucerirea Daciei de către romani.

Tot astfel, *desființarea rumâniei și veciniei* de către Constantin Mavrocordat are nevoie de un comentariu care să-i precizeze natura — desființarea servituții personale și limitele — menținerea celorlalte obligații față de stăpînul moșiei, pentru a i se înțelege semnificația — începutul descompunerii relațiilor feudale.

Discuția este procedeul care constă în examinarea argumentelor pro și contra unui fapt istoric și mai ales a unei judecări istorice, care nu sînt unanim acceptate. Ea trebuie să sfîrșească, însă, cu o luare de poziție, justificată cu toate datele care o coroborează, prezentate într-o ordine metodică, sau cu toate argumentele care pledează în favoarea soluției adoptate. *Problema persistenței elementului autohton în Dacia după cucerirea ei de către romani* necesită o discuție circumstanțiată, dat fiind că nu numai istoricii străini, dar și reprezentanții Școlii ardelenae au susținut „exterminarea“ dacilor.

Profesorul va analiza întîi textul lui Eutropius, care spune că „Dacia fusese secătuită de bărbați“, subliniind că textul vorbește de bărbați, nu de locuitori ; de aici va trage următoarea concluzie : chiar admitînd că bărbații (ceea ce înseamnă bărbații apti pentru a face serviciul militar) ar fi pierit în timpul luptelor, încă a rămas restul populației, reprezentat prin femei, copii și bătrîni. Această discuție înlătură principalul argument al celor ce susțin exterminarea dacilor. Dar pentru a întemeia teza opusă, profesorul, după ce reliefează că nicăieri în istoria cuceririlor romane nu se întîlnește un asemenea act de exterminare, prezintă succesiv datele care confirmă persistența populației geto-dace după cucerire : supunerea unora dintre triburile dace încă din timpul celui de-al doilea război ; persistența toponimicelor autohtone ; prezența onomasticii dace pe inscripțiile din Dacia romană ; constituirea de unități militare recrutate dintre daci (de tipul coortei a III-a a dacilor) ; răscoalele dacilor împotriva stăpînirii romane și, în fine, rezultatele cercetărilor arheologice, care dovedesc o continuitate de civilizație din sec. I î.e.n.—II e.n., ce nu poate fi atribuită decît autohtonilor.

În felul acesta, discuția a dus la o luare de poziție (persistența elementului autohton), justificată cu toate argumentele și datele cunoscute.

Comparația este unul din procedeele cele mai frecvente și constă în a degaja asemănările și deosebirile între două procese sau situații istorice, asemănări și deosebiri ce se pot referi la natura proceselor sau situațiilor considerate, la chipul în care sînt cunoscute, la cauzele sau la urmările lor etc. După ce a expus *unificarea Italiei și pe cea a Germaniei*, profesorul compară cele două procese, pentru ca din reliefaarea aspectelor asemănătoare și a deosebirilor să explice orientarea lor ulterioară. El stabilește ca puncte de asemănare : fărîmîțarea în mai multe formațiuni politice ; existența unui nucleu activ (Prusia — Piemontul) care a militat pentru unificare ; interesul burghezilor pentru constituirea unei piețe comune ; acțiunea unor conducători care își fixaseră în programul lor unificarea (în Italia : Cavour și Victor Emanuel

al II-lea, în Prusia : Bismarck și Wilhelm I) ; contribuția unui sprijin din-afară : Franța (în Italia, un sprijin direct prin intervenția militară în războiul sardo-austriac din 1859 ; în Germania, un sprijin indirect prin neutralitatea Franței în războiul austro-pruso-italian din 1866, care a îngăduit eliminarea Austriei din Confederația germanică și realizarea Confederației de Nord, etapă hotărâtoare în unificarea Germaniei în jurul Prusiei) ; realizarea unificării în trei etape, ca urmare a războaielor (1859—1860 — războiul austro-franco-piemontez ; 1864 — războiul pentru ducate ; 1866 — războiul austro-pruso-italian ; 1870 — războiul franco-prusac).

Trecînd la degajarea deosebirilor, profesorul reliefează : rolul hotărîtor al maselor revoluționare (Garibaldi) în unificarea Italiei în opoziție cu metoda exclusivă de sus folosită în Germania ; rolul precumpănitor al factorului politic în Italia, spre deosebire de Germania, unde acest rol a aparținut factorului militar ; rolul conducător al burgheziei italiene opus rolului subordonat al burgheziei germane, după care arată cum aceste asemănări și deosebiri au influențat dezvoltarea și orientarea ulterioară a celor două state, devenite, una o monarhie constituțională burgheză, cealaltă — o monarhie autoritară și militaristă. Comparația a ușurat nu numai înțelegerea concretă a fiecărui proces în parte, dar a îngăduit și explicarea cursului dezvoltării lor ulterioare.

O specie aparte a comparației o constituie *distincția*, în care asemănările sînt indicate foarte pe scurt și în treacăt, insistîndu-se asupra deosebirilor, care sînt dezvoltate cu minuțiozitate. Pentru a demonstra *caracterul revoluționar și democratic al reformei agrare din 1945*, profesorul o compară cu cele din 1864 și din 1921, insistînd asupra deosebirilor calitative care o individualizează : reformă de jos în sus, expropriere pe principiul comasării, fără despăgubire ; împroprietărire imediată fără răscumpărare ; acordarea inventarului agricol ; ordine preferențială în atribuirea loturilor. Adăugînd la toate acestea și rezultatele reformei : lichidarea resturilor feudale ; lichidarea moșierimii ca clasă și întărirea alianței muncitorești-țărănești, și ele note diferențiale, profesorul izbuteste să stabilească și semnificația reformei, aceea de a reprezenta rezolvarea problemei fundamentale a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice.

Clasificarea reprezintă gruparea unor fapte istorice într-o anumită ordine, ținîndu-se seama de caracterul lor specific, de însemnătatea sau de eficiența lor în desfășurarea unui proces istoric. Indiferent dacă ordinea aleasă este istorică sau logică, locul acordat fiecărui fapt trebuie să aibă o justificare, adică să corespundă momentului în care acțiunea lui se face simțită sau gradului de eficiență în raport cu altul sau cu altele care intervin și ele în desfășurarea procesului considerat. Așa, de exemplu, înfățișînd *premisele formării statului feudal al Țării Românești*, profesorul le clasifică în două categorii : interne și externe. Ordinea aceasta este și istorică și logică. Este istorică deoarece în timp premisele interne sînt anterioare celor externe și este logică deoarece dezvoltarea internă condiționează inițial procesele istorice, cărora împrejurările externe le pot ușura sau îngreua mersul. Totodată, el

va clasifica premisele interne, prezentându-le în ordinea firească a apariției lor și marcând intercon condiționarea lor : dezvoltarea forțelor de producție în secolele X—XIII ; creșterea producției și productivității muncii ; întărirea puterii economice și politice a feudalilor (boierii), principalii beneficiari ai dezvoltării economice ; tendința de aservire a obștilor țărănești libere și ascuțirea luptei de clasă între boieri și țărani ; constituirea formațiunilor prestatale, cnezate și voievodate, instrumente de dominație a clasei boierești ; cristalizarea deplină a relațiilor feudale, reflectată în existența celor trei forme ale rentei feudale : venituri, foloase și slujbe ; tendința boierimii de formare a statului feudal. În același fel va clasifica și premisele externe : slăbirea statului maghiar, ca rezultat al anarhiei feudale dezlanțuite de stingerea dinastiei arpadiene ; spulberarea puterii cumane de năvălirea tătarească din 1241 ; anarhia sud-slavă ; încheștarea tătarilor în lupta cu cnezatele ruse. Pe calea aceasta a clasificării, nu numai că se introduce o ordine într-un complex de fapte în aparență destul de disparate, dar se stabilește și un criteriu de apreciere a aportului lor la desăvârșirea acestui proces istoric. Și tot din această nevoie de ordine metodică și de echitabilă stabilire a gradului de eficiență clasificăm cauzele cruciadelor în cauze : economice, sociale, politice și religioase, marcând în interiorul fiecărei categorii aspectele care o structurează.

Obiecția este unul din procedeele care dau expunerii o notă de vioiciune, concentrând atenția elevilor și stimulându-le gândirea, deoarece îi pune în fața unei situații neașteptate. Ea constă în ridicarea, prealabilă sau subsecventă, de către profesor a unei obiecții cu privire la una din afirmațiile făcute în decursul expunerii, afirmație ce lasă impresia unui paradox, pentru ca, o dată cu respingerea ei argumentată, să se dea prilejul unei explicări nuanțate.

Prezentând elevilor *începuturile cuceririi Italiei de către romani*, după ce lămurește caracterul înlăturării monarhiei, înfățișând-o ca o reacție a patriciatului latino-sabin, profesorul arată elevilor că primul atac căruia tînăra republică romană a avut să-i facă față a fost acela al latinilor. Dar aici profesorul se oprește și ridică o obiecție : „Cum se poate ca împotriva romanilor, care erau latini, să se ridice latinii ?”. Faptul pare în chip vădit un paradox ! Profesorul însă respinge obiecția arătînd că, în perioada regalității, autoritatea Romei se întinse și asupra Latium-ului : or, în acest caz, dacă latinii din Roma scăpaseră de sub dominația etruscă, nu era drept ca și latinii din Latium să-și recapete libertatea ? Numai că Roma, ca moștenitoare a tradițiilor etrusce, nu înțelege să renunțe la hegemonia asupra Latium-ului ; de aici contradicția dintre romani și latini, care a dus la război. Se vede astfel că, pentru a respinge obiecția, profesorul a recurs la o explicație mai circumstanțiată și mai nuanțată, care a înlăturat ceea ce părea a fi un paradox și a redat atacului latin semnificația lui logică. Dar elementul care a declanșat momentul explicativ a fost tocmai obiecția.

Dialogul urmărește și el o concentrare sporită a atenției elevilor asupra unui moment al lecției, dar vrea să redea acest moment într-un chip cît

mai plastic, pentru a izbi imaginația lor și prin limbajul personajelor. Procedul pune în scenă două sau mai multe personaje, din a căror convorbire să rezulte mai pregnant ideile ce trebuie comunicate elevilor, cu condiția ca ideile să aparțină cu adevărat personajelor, să reflecte împrejurarea în care au fost exprimate și să nu folosească expresii anacronice.

Firește, cea mai bună metodă este aceea de a folosi astfel de dialoguri atunci când le avem redată în vreun izvor (ceea ce se întâmplă destul de frecvent), străduindu-ne să accentuăm tocmai pe cuvintele care reflectă ideile de bază. Așa, de pildă, elevii vor înțelege mai bine *situația dificilă în care se găsea Țara Românească la moartea lui Șerban Cantacuzino (1688)*, urmărind *dialogul* dintre boierii care, temându-se de vreo hotărâre neașteptată a Porții, se străduiau să-l convingă pe marele logofăt C. Brîncoveanu să primească domnia și atitudinea ezitantă a acestuia, care, știind ce riscuri comportă domnia în acele clipe, stătea în cumpănă dacă să o primească sau nu. „Logofete, noi cu toții pohtim să ne fii domn“... „Dar ce aș vrea eu cu domnia, de vreme ce ca un domn sînt la casa mea ; nu-mi trebuiește să fiu“. Iar ei ziseră : „Nu lăsa țara să intre alți oameni sau răi sau nebuni să o strice, ci fii !“

Prin scurtimea lui, dialogul poate fi ușor reținut, așa încît prezentarea lui în clasă nu prezintă nici o greutate ; în schimb, pune sub ochii elevilor, cu folosirea chiar a expresiilor vremii, elemente care să-i facă să înțeleagă că nu totdeauna domnia era ceva îmbietor.

Definiția reprezintă și ea o modalitate explicativă, ținînd seama de faptul că în desfășurarea unora dintre lecții apar noțiuni a căror explicare se impune atît din nevoia ca elevii să le înțeleagă cît mai exact semnificația, cît și din aceea de a se evita confuziile posibile cu alte noțiuni în al căror conținut se regăsesc unele din notele ce le structurează și pe ele. Definierea cît mai precisă, mai ales a noțiunilor-cheie, îl obligă însă pe profesor să nu neglijeze condițiile ce se cer unei bune definiții și mai ales să nu uite că esența termenului definit este redată de analiza lui, exprimată printr-o serie de atribute. Deși elevii folosesc de timpuriu noțiunea de răscoală țărănească, numai arareori izbutesc să înțeleagă adevăratul sens al acestei noțiuni, în majoritatea cazurilor ei rămînînd numai cu înțelesul de mișcare violentă. Dar mișcare violentă poate fi și revoluția.

Iată de ce o definire precisă a răscoalei țărănești trebuie să cuprindă toate notele care o caracterizează, inclusiv cele care o deosebesc de alte categorii de mișcări. Și atunci, *definind elevilor răscoala țărănească*, profesorul o înfățișează ca forma cea mai înaltă a luptei de clasă a țărănimii, în care aceasta se ridică împotriva exploatareilor feudali, în scopul de a obține condiții mai bune de muncă și de viață în cadrul orînduirii existente. În felul acesta, elevii înțeleg că esența răscoalei țărănești o constituie faptul că autorii ei nu-și pun drept obiectiv principal înlăturarea orînduirii, ci numai îmbunătățirea condițiilor lor de viață, fapt care explică frecvența răscoalelor, dar și ineficiența lor.

Totodată, însă, definirea exactă a războalei țărănești îngăduie înțelegerea nuanțată a situațiilor, precum și deosebirea dintre răzcoală și război țărănesc.

În fine, în explicarea lecției, profesorul mai poate folosi și procedeul *citărilor*. În adevăr, se găsesc în izvoare pasaje care, atît prin conținutul, cît și prin formularea lor sugestivă, izbutesc să exprime atît de desăvîrșit aspectul unei situații-cheie din conținutul unei lecții, încît introducerea lor în expunere sub forma unor citări îi ajută pe elevi să sesizeze repede acest aspect, fapt care le înlesnește înțelegerea celorlalte momente ale lecției. Nimic nu poate sugera mai bine gradul de mizerie în care ajunsese plebea agricolă romană, ca rezultat al războaielor nesfîrșite din secolele III și II î.e.n., decît *fragmentul din discursul lui Tiberius Gracchus* (păstrat la Plutarh, *Viața lui T. Gracchus*, IX, 3) în care denunța politica nobilimii romane de acaparare a pămînturilor micilor proprietari : „Pînă și fiarele sălbatice își au vizui-nele lor, în timp ce acei care mor pentru apărarea Italiei nu au altceva decît aerul pe care-l respiră. Fără adăpost, ei rătăcesc cu femeile și cu copiii lor. Generalii îi mint atunci cînd îi îndeamnă să lupte pentru templele zeilor lor și pentru mormintele părinților lor. Din atîția romani, este măcar unul singur care să-și aibă căminul său ori un mormînt strămoșesc ? Ei luptă și mor numai pentru a asigura belșugul și luxul altora. Sînt numiți stăpînii lumii, iar ei n-au nici măcar o palmă de pămînt“. Se găsește în aceste cuvinte cea mai bună ilustrare a nevoii urgente de a se remedia, pe calea unei reforme agrare, situația plebei, în vederea satisfacerii nevoii de ostași necesari apărării statului roman, amenințat la acea dată (133 î.e.n.) în interior de răzcoalele sclavilor, și la frontiere de presiunea triburilor „barbare“.

Se vede astfel cît sînt de numeroase și de variate modalitățile tehnice de realizare a explicării în lecțiile de istorie. Dar pentru reușita explicației se cere din partea profesorului nu numai o desăvîrșită stăpînire a lor, ci și o pricepere a folosirii acestora în chipul și la momentul cel mai potrivit, pentru a obține cel mai util efect instructiv-educativ. De aceea, în desfășurarea lecției de istorie, ținînd seama de caracterul procesului istoric ce trebuie explicat, de gradul lui de abstracție sau de aspectul lui mai puțin obișnuit, se cer folosite acele modalități explicative care asigură în cea mai mare măsură dezvăluirea esenței lui, redarea în imagini concrete sau integrarea într-un context de noțiuni familiare elevilor, așa încît aceștia să-l înțeleagă cu ușurință. De aici decurge obligația pentru profesor de a scruta cu multă grijă conținutul lecției, pentru a-i înțelege bine articulațiile, a-i desprinde elementele esențiale, a-i descoperi aspectele mai greu de înțeles pentru elevi și a-și stabili în funcție de ele modalitățile explicative pe care le va folosi. Or, aceasta reclamă o pregătire continuă și susținută, deoarece numai în acest fel va putea domina materialul faptic și-l va putea folosi în orice împrejurare.

Deoarece la baza studiului istoriei stă *dialectica materialistă*, este firesc ca și în desfășurarea lecției de istorie să se reflecte principiile metodei dialectice. Se pune atunci întrebarea : în ce fel trebuie să folosească profesorul de istorie la lecție principiile dialecticii materialiste ? Sub acest aspect, ceea ce

se cere înainte de toate este o bună cunoaștere a acestor principii și apoi o corectă aplicare a lor în analizarea proceselor istorice, pentru ca expunerea profesorului să reflecte aspectul dialectic al dezvoltării istorice. Începînd să explice o lecție de istorie, *profesorul trebuie să plece întotdeauna de la fapte și să considere faptele istorice în înfățișarea lor concretă*. Neglijarea acestui mod de a proceda atrage după sine primejdia sociologismului, adică a considerării faptelor istorice nu în ceea ce au ele ca trăsături specifice care le individualizează, ci în ceea ce au ele ca trăsături generale, fapt care le lipsește de conținutul lor concret. Semnificativ este sub acest aspect felul în care elevii înfățișează cauzele diferitelor răscoale țărănești: în loc să țină seama că în fiecare etapă a orînduirii feudale există condiții specifice ce structurează diferențial procesele istorice, ei se mulțumesc cu formulări generale, adesea șablonarde, care, deși exacte în esența lor, estompează tocmai notele diferențiale ce deosebesc, de pildă, caracterul accentuării exploatării în secolul al XV-lea, care a determinat izbucnirea răscoalei de la Bobîlna, de acela al exploatării din secolul al XVIII-lea, care a provocat răscoala lui Horea. De aici expresiile: „accentuarea exploatării“, „creșterea obligațiilor feudale“, „întărirea iobăgiei“, care prin generalitatea lor sărăcesc procesul istoric de înfățișarea lui concretă. Profesorul trebuie să prezinte, dimpotrivă, cauzele fiecăreia dintre aceste răscoale în ceea ce au ele deosebitor față de celelalte, tocmai pentru a da elevilor posibilitatea de a le înțelege în contextul timpului care le-a generat.

În al doilea rînd, *fiecare fapt sau proces istoric trebuie considerat în ansamblul conexiunilor cu celelalte fapte istorice* pentru a se vedea legătura lui cu acele fapte de care este condiționat, precum și gradul de însemnătate al acestei condiționări la un moment dat. Cum am arătat mai sus, cine consideră *războiul lui Jugurtha* izolat de contextul general al istoriei romane între moartea lui Caius Gracchus și răscoala italicilor (121—90 î.e.n.), făcînd abstracție de politica agresivă promovată de cavaleri în interesul clasei lor, de primejdia care amenința Italia din partea cimbrilor și teutonilor, care în 113 î.e.n. zdrobiseră la Noreia legiunile lui Carbo, și de nevoia de a păstra în Italia cît mai multe forțe, riscă să nu înțeleagă politica prevăzătoare a senatului de a nu se angaja tocmai acum într-un război colonial care ar fi lipsit peninsula de apărare și ar fi adus cîștiguri numai cavalerilor, dușmanii lui, și să accepte acuzațiile de corupție la adresa generalilor senatului aduse de Sallustius. Dacă însă se stabilește legătura între toate aceste fapte, întregul proces se lămurește.

Determinarea aspectelor și momentelor contradictorii ale procesului istoric, pentru a-l face să apară în înfățișarea lui concretă de *unitate a contrariilor*, reprezintă un alt principiu al metodei dialectice aplicat în cadrul desfășurării lecției de istorie. *Raporturile dintre Mihai Viteazul și boierii care îl sprijineau* oferă sub acest aspect un exemplu concludent. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, boierimea munteană, în frunte cu frații Buzești, tindea la instaurarea statului feudal centralizat boieresc, adică a unei forme de cristalizare a statului feudal în folosul boierimii. Dar, în același timp, se urmărea

și dobândirea independenței față de turci, în care scop a sprijinit luarea tronului de către Mihai, considerat exponent al ei. Ajuns domn, Mihai urmărește instaurarea statului feudal centralizat domnesc, ceea ce crea în chip firesc o contradicție între boieri și domn. Dar această contradicție nu era antagonică, dovadă că nici boierii nu s-au despărțit de Mihai, ci au continuat să-l susțină, nici domnul nu s-a despărțit de boieri; faptul se explică, pe de o parte, prin poziția socială a lui Mihai, el însuși boier, iar pe de altă parte, prin primejdia otomană care obliga cele două părți la o acțiune comună și, deci, la colaborare. Astfel înfățișată, lupta antiotomană a lui Mihai apare ca desfășurându-se în condițiile unor contradicții între domn și boieri, contradicții care nu au destrămat alianța dintre ei, ci i-au determinat o linie specifică de dezvoltare.

Analiza luptei interne din sînul fenomenelor istorice, provocată de contradicțiile existente, pentru a dezvălui tendințele rezultate din această luptă și a marca salturile calitative produse, este iarăși o modalitate de a reliefa aspectul dialectic al fenomenelor istorice în cadrul lecției. Desfășurarea revoluției burgheze din Anglia îngăduie o exemplificare concretă a acestui principiu dialectic. Contradicția fundamentală din sînul societății britanice, între burghezie (reprezentată prin Parlament — respectiv Camera Comunelor) și feudalitate (regele Carol I Stuart și vechea nobilime — „cavalerii“), a determinat izbucnirea revoluției burgheze care, după o serie de episoade provocate de raportul de forțe dintre cele două tabere, a culminat în 1649 cu executarea regelui și instaurarea republicii engleze, adică saltul calitativ de trecere a puterii politice din mîna feudalității în mîinile burgheziei. Saltul calitativ este puternic marcat de desființarea Camerei Lorzilor, organul reprezentativ al vechii aristocrației, și de aplicarea sistemului unicameral, reprezentat prin Camera Comunelor. Dar înlocuirea exploatării feudale cu cea capitalistă a generat o nouă contradicție, între masele care duseseră greul războiului civil și burghezie, contradicție exprimată de mișcarea „diggerilor“, rezolvată de Cromwell prin reprimarea ei violentă. Cînd, în fine, apărură încă o contradicție între Cromwell, sprijinit de armată, și Parlamentul cel Lung, soldată cu dizolvarea parlamentului și preluarea puterii de către „Lordul protector“, apărură o nouă tendință, aceea a dictaturii militare. Se vede astfel că jocul contradicțiilor explică nu numai cursul general al procesului istoric (curs determinat în principal de contradicția fundamentală), dar și tendințele particulare care apar pe fondul acestui curs.

În fine, pe linia aplicării principiilor metodei dialectice materialiste în explicarea faptelor istorice, profesorul trebuie să sublinieze continuu că *forțele motrice ideale care acționează în istorie nu sînt cauzele ultime ale evenimentelor istorice*, ci că în spatele lor și determinîndu-le stau *cauzele economice*. Reformele lui Constantin Mavrocordat și în special reforma socială efectuată în anul 1746 în Țara Românească îngăduie o ilustrare concludentă a acestei teze. Astfel, boierii vor să lase să se creadă că ei au acceptat desființarea rumâniei din motive umanitare, afirmînd că „a fi frații noștri ... sub jugul robiei noastre nu este alt păcat mai greu și mai mare“ și că acest fapt „nu este lucru creștinesc, ci de mare pagubă sufletelor noastre“. Or, știut este

că adevărata cauză a desființării dependenței personale a țăranilor a constituit-o interesul economic al boierilor și al domniei, care, loviți în interesele lor materiale de fuga masivă de pe moșii a țăranilor dependenți — rumâni, (boierii, deoarece le rămâneau moșile nelucrate; domnia, fiindcă nu se mai încasau birurile), au desființat rumânia tocmai pentru a-i determina pe țăranii fugiți a se înapoia pe moșii, adică a se înapoia la lucru, fapt care asigura boierilor venitul dijmelor și al zilelor de clacă, iar vistieriei domnești, intrarea regulată a dărilor. Deci, nu motivele ideale reprezintă cauza ultimă a faptului istoric considerat, ci cauzele economice, indiferent de forma umanitară pe care o îmbracă expunerea de motive a celor interesați.

Folosind principiile metodei dialectice materialiste în explicarea faptelor și proceselor care structurează lecția de istorie, explicația câștigă și în temeinicie, deoarece evidențiază mai bine resorturile care pun în mișcare acțiunile colective sau individuale, și în varietate, degajând nuanțele care individualizează anumite procese istorice în concertul celorlalte similare.

Explicînd lecția, profesorul de istorie nu trebuie să uite nici un moment că învățămîntul istoriei în liceu nu reprezintă un scop în sine; scopul acestui învățămînt este educația elevilor prin intermediul istoriei. De aceea, prezentarea și explicarea evenimentelor istorice trebuie să fie permanent însoțite de *preocuparea pentru valorificarea fondului educativ al lecției*. Aici se cere multă reflexiune din partea profesorului, pentru a stabili care sînt faptele ce pot avea rezonanță educativă în conștiința elevilor și cum trebuie ele înfățișate pentru ca virtuțile lor educative să acționeze eficient în sens formativ asupra acestora. Este o chestiune de știință, de perspicacitate, de intuiție psihologică și de abilitate profesională.

Iar cît privește modalitățile de realizare a acestui dificil moment al lecției, care nu sînt prea numeroase, ele reclamă o mare suplețe din partea profesorului, deoarece mai fiecare colectiv de elevi își are specificul lui, așa încît aceeași modalitate trebuie aplicată în condiții deosebite. În general, trei sînt *procedeele* ce se folosesc pentru a valorifica fondul educativ al unei lecții: *sublinierea unei situații, comparația între două situații pentru a se degaja superioritatea morală a uneia dintre ele și, mai ales, expunerea evocatoare*. Sublinierea unui fapt istoric în scopul de a-i desprinde valoarea educativă ia înfățișarea unui act de apreciere în sine care comportă o judecată de valoare explicit exprimată. Este suficient, de pildă, ca profesorul să atragă atenția elevilor asupra faptului că Mihai Viteazul a fost ucis pe Cîmpia Turzii fără ca vreunul din mercenarii străini din care era alcătuită oștirea sa să schițeze măcar un gest de a-l apăra, pentru ca ei să înțeleagă *superioritatea morală a oștirilor de țară*, care au rămas alături de domnii lor chiar atunci cînd aceștia erau învinși. Și tot astfel, simpla subliniere a faptului că dintre toți hopliții greci care trebuiau să apere Termopilele, singurii care au rămas să lupte și au murit pînă la unul au fost cei spartani trezește nu numai sentimentul de *admirație pentru bărbăția spartană*, dar îi face pe elevi să înțeleagă capacitatea de jertfă a patriotismului. Și exemple de acest fel se întîlnesc

adesea la lecțiile de istorie; important este ca ele să fie folosite în scop educativ.

Efectul educativ este și mai bine valorificat printr-o comparație între două situații. Reluând exemplul de mai sus, punând față în față atitudinea nepăsătoare a mercenarilor lui Mihai cu credința răzeșilor lui Ștefan, care, primind din partea domnului permisiunea de a merge și a-și pune familiile la adăpost, și-au ținut fâgăduiala și s-au înapoiat la oaste, fapt care a îngăduit transformarea înfrîngerii de la Valea Albă în victorie finală, punem sub ochii elevilor un exemplu de adevărat patriotism, generat tocmai de *legătura răzeșilor cu pământul Moldovei*, spre deosebire de mercenari, cărora le era indiferent dacă-l slujesc pe Mihai ori pe Basta.

Dar procedeul cel mai eficient, deoarece se adresează mai direct sufletului elevilor, este expunerea evocatoare, care încearcă să redea în chip cât mai plastic o situație care închide în ea o sumă de virtuți capabile să exercite o puternică influență formativă asupra lor. Cum foarte bine s-a spus, „o stare psihică favorabilă însușirii conștiente și temeinice a cunoștințelor predate se obține și prin *tonul afectiv al lecției*. O stare de afectivitate în timpul lecției de istorie nu e posibilă fără un tonus afectiv adecvat, fără trezirea unor stări afective stenice și înlăturarea celor astenice. Coloritul emoțional pe care îl dăm lecției determină excitații în centrii subcorticali, care sînt sediul reacțiilor emoționale”². Dar pentru aceasta se cere ca faptul istoric să fie înfățișat cu atît de mare putere de evocare, încît oamenii să apară ca ființe vii, cu felul lor de a simți, de a gândi și de a acționa, așa încît toată valoarea morală a faptelor lor să rezulte deplin din simpla lor desfășurare. Dacă, în locul unei simple mențiuni a *luptei de la Maraton*, profesorul va reconstitui atmosfera încordată creată în Atena de primejdia persană, va reliefa alternativele la fel de primejdioase de a se apăra în Atena sau de a ieși în întîmpinarea dușmanului în afara cetății și va sublinia hotărîrea bărbătească a ateniienilor de a-și înfrunta dușmanul chiar fără ajutorul spartan, deși raportul de forțe le era defavorabil, fără nici un fel de comentariu, elevii vor înțelege în ce constă adevăratul patriotism și în ce fel trebuie apreciat. Și astfel de momente educative, dacă expunerea lor este evocatoare, oferă și *lupta de la Salamina*, *rezistența Sarmizegetusei*, *căderea Bastiliei*, *sacrificiul pontonierilor francezi la Berezina*, *noaptea de 23/24 ianuarie 1859 la București*, *sacrificiul lui Eftimie Croitoru* etc.

Explicarea lecției nu se realizează pe deplin decît în condițiile unei expuneri *metodice și sistematice*: metodice, adică cu respectarea și folosirea metodelor și procedeele care asigură desfășurarea eficientă a lecției; sistematice, adică prezentînd faptele și ideile în ordine succesivă, grupate pe subunități metodice logic constituite, urmate de concluzii parțiale care întăresc cele spuse și pregătesc concluzia finală. *Unitatea lecției* rezultă dintr-o idee centrală care o străbate în permanență și reapare în chip pregnant în con-

² Vasile Popeangă, *Procedee de activizare a elevilor în cadrul lecțiilor de istorie*, în „Studii și articole de istorie”, vol. VII, 1965, p. 417.

cluzie, ca o consecință firească a întregii desfășurări progresive, care constă în înlănțuirea faptelor în chip atât de organic, încât *ideea centrală să se afirme* cu atât mai puternic cu cât lecția tinde spre concluzie. Unitatea lecției privind formarea statului feudal Țara Românească este dată de ideea centrală a necesității formării statului feudal ca mijloc de întărire a dominației boierimii și de dobândire a independenței. De aceea toate cele trei subunități metodice ale lecției : încercarea lui Litovoi, unificarea lui Basarab și lupta pentru independență din 1330 sînt străbătute de *ideea centrală a necesității formării statului*, care se potențează pe măsura desfășurării procesului istoric și culminează cu dobîndirea independenței. De altă parte, succesiunea momentelor : încercare — reușită — independență marchează caracterul progresiv al lecției, determinat de legătura organică dintre aceste trei momente. În felul acesta, concluzia, care constată că statul feudal s-a constituit tocmai atunci cînd premisele interne și externe s-au găsit realizate, justifică necesitatea formării statului, deci ideea centrală care a dat lecției caracterul unitar.

Caracterul demonstrativ al prelegerii școlare, ca și faptul că profesorul dispune de un timp de expunere mai îndelungat, obligă la o mai riguroasă *întemeiere științifică a afirmațiilor*, care nu se poate realiza decît pe calea folosirii *izvoarelor documentare*. De aceea, ori de cîte ori dispune de un izvor contemporan care să dea afirmațiilor sale o mai strictă întemeiere științifică, iar desfășurării lecției *acea atmosferă de autenticitate istorică*, care contribuie la *formarea simțului istoric al elevilor*, este bine să-l folosească cu toată convingerea. Firește, această folosire a izvoarelor reclamă o pregătire prealabilă care să stabilească nu numai *ce parte a izvorului* va fi folosită, ci și *în ce moment al lecției* va fi introdusă și mai ales *în ce fel* va fi condusă *analiza conținutului*, pentru ca datele lui să întregescă și să consolideze datele înfățișate de profesor în expunerea lui. În orice caz — pentru a ne limita numai la istoria României — nu ar trebui să lipsească din desfășurarea lecțiilor izvoare ca : Diploma cavalerilor ioaniți ; Diploma din 2 februarie 1365 a regelui Ludovic cel Mare ; înțelegerea de la Cluj — Mănăstur din 1437 ; scrisoarea lui Ștefan cel Mare adresată principilor creștini după victoria de la Vaslui ; fragmente din memoriul lui Mihai Viteazul ; hrisovul din 1746 referitor la eliberarea rumânilor ; sentința în procesul lui Horea ; proclamația de la Padeș ; proclamația de la Islaz ; manifestul muncitorimii din 1907 ; documentele principale din istoria P.C.R.

Date fiind mulțimea faptelor și proceselor istorice care alcătuiesc conținutul unei prelegeri școlare, ca și faptul că profesorul ține aproape continuu scena, se impune folosirea unor modalități ajutătoare, care să ușureze reținerea de către elevi a momentelor esențiale ale lecției și să le îngăduie o rapidă revedere a lor. De aceea nu se poate concepe o prelegere școlară care să nu fie însoțită de *marcarea la hartă* și de *alcătuirea schemei la tablă*. Marcarea la hartă are drept scop principal fixarea în spațiu a evenimentelor istorice. Lucrul nu trebuie considerat cu ușurință, deoarece sînt locuri istorice greu de situat pe hartă : cîți profesori de istorie pot localiza Wittembergul ? Dar cas-

telul Wartburg? Dar fără exacta lor localizare, cu greu poate fi înțeleasă Reforma. Și acestea nu constituie exemple izolate. Studiarea atentă a hărții înainte de lecție este, de aceea, indispensabilă nu numai pentru propria informare a profesorului, dar mai ales pentru a evita penibila căutare pe hartă în fața clasei. Totodată, marcarea la hartă constituie și un mijloc de explicare: nimic nu poate explica mai bine de ce hughenotismul a pătruns în regiunea de sud-vest a Franței decât arătând pe hartă că această regiune se suprapune vechii Guyane, care, făcând multă vreme parte din posesiunile regilor englezi din dinastia Plantagenetilor, se obișnuise cu o autonomie pe care tendința centralizatoare a regilor francezi o anulase. Așa încât, acceptarea calvinismului — confesiune deosebită de aceea a monarhiei — reprezenta tocmai un mijloc de luptă pentru recâștigarea autonomiei. Or, marcarea la hartă îngăduie o explicare mai eficientă a acestei situații, care altfel pare mai greu de înțeles.

Alcătuirea schemei la tablă este și ea la fel de necesară. Pe lângă faptul că elevii pot să nu prindă toate cele spuse de profesori și în special datele cronologice, mai intervine și problema numelor proprii, care rămâne mereu una dintre cele mai spinoase. De aceea profesorul va trebui să noteze pe tablă tot ce este esențial și nou în conținutul lecției: nume, date, fapte într-o schemă care să reflecte pe cât cu putință desfășurarea istorică și să marcheze marile subdiviziuni ale lecției.

Dar, ținând seamă că prelegerea școlară se desfășoară precumpănitor expozitiv, se cere profesorului un efort pentru o *dicțiune cât mai corectă*, care să accentueze ceea ce este esențial, să intoneze nuanțat diversele situații ce sînt înfățișate și să adopte ritmul corespunzător, pentru a evita uniformitatea și monotonia, care atrag după ele pasivitatea clasei. De aceea profesorul nu trebuie să uite nici o clipă că de felul în care se exprimă depinde în mare măsură reușita lecției.

În fine, deoarece prin varietatea conținutului ei prelegerea școlară suscită din partea elevilor numeroase întrebări, profesorul trebuie să fie întotdeauna pregătit a face față „întrebărilor neprevăzute”.

De aici nevoia ca *volumul cunoștințelor lui să fie considerabil mai mare decât cel necesar încheerii lecției*.

Mai sînt, desigur, și alte probleme ce ar putea intra în discuție, ca aceea a fixării sau a folosirii mijloacelor audiovizuale; dar cum ele nu sînt specifice prelegerii școlare, ci lecției în genere, nu vor fi abordate aici.

Din toate cele pînă aici spuse, rezultă, credem, cu destulă limpezime, toată *complexitatea prelegerii școlare*, ca formă a lecției de comunicare; de aici rezultă efortul pe care operațiile numeroase și variate ce le comportă îl solicită din partea profesorului.

Dar tocmai de aceea elevii își amintesc multă vreme de aceste lecții, care le înfățișează marile momente ale dezvoltării societăților omenești în tablouri de neuitat, și păstrează profesorilor care s-au ridicat pînă la măiestria de a face din lecțiile lor în același timp opere de știință și de artă o amintire recunosătoare.

CU PRIVIRE LA VERIFICAREA ORALĂ A CUNOȘTIINȚELOR DE ISTORIE LA CLASELE III—VIII

LUCICA DUMITRAȘCU și GHEORGHE DUMITRAȘCU

Lucrarea de față pornește de la constatarea că elevii din clasele mici și din cele mari, ba încă și studenții ai unor facultăți cu caracter prin excelență umanistic, întâmpină serioase greutăți în a-și exprima liber ceea ce au de spus. Știu să răspundă corect la „n” întrebări, dar din „n” idei, care ar fi în fond tot atâtea răspunsuri, nu pot construi un tot unitar. Chiar povestirea a ceva foarte cunoscut de ei, a acțiunii palpitate a unui film, de pildă, este făcută fragmentat, gîfuit, cu balast de „și”, „și pe urmă”, pentru a se ajunge la soluția de genul „mai bine puneți-mi întrebări”. Lucrul pare de mirare, pentru că de la grădiniță copiii sînt învățați să-și expună impresiile, părerile, nu totdeauna pe bază de întrebări. În perioada preabecedară se remarcă efortul învățătorilor de a dezvolta la copii un vocabular necesar pentru a putea înțelege cunoștințele expuse de învățător și profesor și a răspunde întrebărilor acestora, adică să facă posibil dialogul, fluxul catedră-bancă. Încă din această etapă se duce lupta pentru formarea unui limbaj, a unui „limbaj colorat, clar și adecvat”. Pentru îmbogățirea vocabularului și a reprezentărilor copiilor, un rol important îl au în perioada preabecedară poveștile și povestirile. Acestea dau copiilor prilejul să formeze propoziții închegate, într-o unitate-acțiune, și să facă scurte expuneri episodice¹.

Și, cu toate acestea, mare parte din elevii de mai tîrziu sînt parcă niște automate, ce pot răspunde la întrebări, dar nu sînt în stare să expună ei idei, date, sentimente, liber, fără a le încadra în răspunsuri. Constatări de felul celei de mai sus le găsim și în literatura de specialitate românească² sau străină³. Acestea însă sînt în mare parte de ordin general și nu constituie subiectul expres al vreunui studiu.

Desigur, noi nu pornim de la ideea că vom reuși să elucidăm cauzele acestei situații și să propunem soluții miraculoase. Dar încercăm să analizăm

¹ Ana Avădanei, *Din experiența dezvoltării vorbirii elevilor în perioada preabecedară*, în „Revista de pedagogie”, nr. 1/1963, p. 61.

² Gheorghe Sireteanu, *Despre însușirea noțiunilor de istorie în școala de 8 ani*, în „Revista de pedagogie”, nr. 7/1962, p. 59: „În cazul reproducerii sub forma povestirii, elevii de clasa a IV-a întâmpină unele dificultăți”.

³ Карпов, *Metodica predării istoriei U.R.S.S. pentru școala elementară*, Edit. Cartea Rusă, 1950, p. 170, amintește de „dificultatea principală pentru copii în a prezenta o povestire legată”.

mai în adânc problema și să ne dăm câteva modeste păreri, discutabile, bine-înțeles. Afirmăm însă de la început că fi stă în putință școlii de a dezvolta la elevi un limbaj corespunzător și că, între materiile importante în îndeplinirea acestui deziderat, alături de literatura română, istoria are un loc central.

Pot fi folosite cu succes în acest sens anume tipuri de lecții, anume momente ale lecției, anume metode, ca, de pildă : lecțiile la muzeu (verificare și recapitulare), vizionările și discuțiile pe marginea filmelor istorice, lecțiile de sinteză, de recapitulare, discuțiile pe marginea unor portrete, tablouri istorice, documente, discuțiile din cercurile de istorie, folosirea mijloacelor audio-vizuale, lucrările scrise, fixarea cunoștințelor și, în sfârșit, verificarea cunoștințelor. Noi ne vom referi numai la „verificarea orală” în cadrul lecției mixte la clasele mici, III — VIII, pornind de la ideea că acest moment al lecției are — sau ar trebui să aibă — nu numai un caracter informativ, dar mai ales unul formativ.

Pe ce material se bazează lucrarea noastră ?

a) Experiența predării timp de 8 ani la clasele a II-a, a III-a și a IV-a, cu specială privire la lecțiile cu conținut istoric și de istorie propriu-zisă.

b) Predarea și a altor lecții de istorie la clasele IV—XI.

c) Conducerea timp de 3 ani a practicii pedagogice a studenților de istorie, adică audierea cu acest prilej a 30 de ore-model predate de către profesori și predarea de către studenți a peste 200 de lecții, urmate de discuții.

d) Studiarea în amănunțime a 98 de planuri de lecție la istorie, întocmite sub conducerea profesorilor specialiști și a metodiștilor.

e) Bibliografia de specialitate.

Ce am constatat după studierea acestui material ?

1. Că momentului verificării cunoștințelor i se acordă prea puțin timp, în medie 15—18 minute.

2. Că acest moment este inefficient folosit, planurile de lecții și lecțiile, în general, cuprinzând la „verificare” un număr exagerat de întrebări, uneori chiar peste 20.

Din cele 98 de lecții pe care le-am avut în vedere, 50 conțin la acest moment mai mult de 10 întrebări. Situația s-ar prezenta, schematic, astfel :

Clasa	Nr. de lecție	Nr. total de întrebări	Nr. mediu de întrebări la verificare
a IV-a	6	85	14,1
a V-a	19	276	14,5
a VI-a	10	148	14,8
a VII-a	7	95	13,5
a VIII-a	8	105	13,1
Total	50	709	14 întrebări

Cronometrînd cu maximum de atenție momentul verificării la 19 lecții luate la întîmplare (și notate : 1×6 ; 3×8 ; 5×9 ; 10×10) și făcînd mediile, am constatat cele de mai jos :

— verificarea cunoștințelor a durat în medie 17 minute și cîteva secunde. Timpul a fost împărțit astfel :

1) punerea întrebărilor de către profesor (întrebări principale, secundare, ajutătoare) — 3'30" ;

2) observațiile făcute de profesor elevilor care răspundeau la lecție, numirea lor, aprecierea răspunsurilor, observațiile făcute clasei — 4'30" ;

3) timpul pierdut cu ridicarea în picioare a elevilor, așezarea lor, gînditul pînă la răspuns — 4' ;

4) răspunsurile elevilor — 5'. Au răspuns în medie 4 elevi, deci un elev vorbește efectiv 1'15".

Recapitulăm : — profesorul vorbește 8 minute ;
— timp pierdut 4 minute ;
— răspuns efectiv 5 minute.

Continuăm calculul : la oral, elevul este ascultat într-un trimestru de 3 ori : $3 \times 1'15" = 3'45"$.

În trei trimestre el va vorbi de : $3 \times 3'45"$, adică 11'15". Rezultatul este, trebuie să recunoaștem, tulburător : un elev vorbește într-un an școlar, la obiectul *istorie*, nici 12 minute. Nu 12' să zicem, ci 15', adică un sfert de oră.

Și atunci trebuie să vedem că am găsit aici o cauză — și nu una dintre cele mai puțin importante — a faptului că elevii nu știu să vorbească, nu știu să expună.

Lăsînd la o parte faptul că obiectivitatea unui student, profesor începător, dorința sa de a nota elevul în mod just (pentru că am greși dacă n-am spune că mulți profesori ascultă numai pentru a pune notă) sînt serios puse la încercare de timpul subminim în care-și ascultă elevul vorbind într-un an de zile.

Completăm spusele noastre cu datele unor cercetători în materie, care nu se arată, ni se pare nouă, prea alarmați de rafalele de întrebări cu care profesorii hărțuiesc elevii, fărîmițîndu-le răspunsurile, oprindu-i din expunere, primejdie de care metodică ne învață să ne ferim⁴. Dar hărțuirea elevilor o găsim prezentă în continuare, semnalată și de cercetători de prestigiu din țară⁵.

De altminteri, excesul de întrebări este întîlnit și în momentul fixării cunoștințelor. Din păcate, chiar și în unele metodici se recomandă un cît mai

⁴ Aron Petric, Bianca Bratu, *Curs de metodică predării istoriei*, București, 1962, p. 72—73.

⁵ Chircev, Turovșev și alții, *Verificarea orală a cunoștințelor elevilor*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1962, p. 46 ; Dumitru Muster, Aristide Hazgan și Pelaghia Popescu, *Metodologia examinării și notării elevilor*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1969, p. 39, amintește de „pulverizarea examinării elevilor din clasele mari în întrebări scurte, neproblematică și acordarea de note pentru răspunsuri monosilabice...“.

mare număr de întrebări la „fixare“. Într-una dintre ele ⁶, la lecția *Construirea socialismului în R. P. Română*, „fixării“ i se rezervă 4—5 minute și se recomandă 8 întrebări. Opt întrebări și răspunsurile lor în 4—5 minute ale fixării...

Am mai constatat că, în afară de numărul exagerat al întrebărilor ce se pun elevilor, multe dintre ele sînt puse la îndeplinire, nelegate, neîncadrate într-un sistem de întrebări, deci ale căror răspunsuri ar trebui să dea în ultimă instanță un total, lecția sau măcar scheletul ei de idei, legate logic. Multe întrebări cer un răspuns expres de „da“ sau „nu“, ajungîndu-se la situația de loc plăcută ca întrebarea să cuprindă 10 cuvinte, iar răspunsul să fie mono- sau bisilabic.

Nu de puține ori asemenea întrebări nu dau posibilitatea elevului nici să judece, nici să expună cunoștințele. La o lecție, predată de un student care verifica lecția *Cruciadele* (23 de întrebări!), găsim și aceste întrebări :

- Ce a avut loc în anul 1095 ?
- Ce au atacat și cucerit cruciații în 1204 ?
- Ce s-a adus din Asia în Europa ?
- Cum iese biserica din cruciade ?

Lecția a fost notată cu 10 !

La o altă lecție la clasa a V-a se verifica *Egiptul antic* (20 de întrebări). Între întrebări :

- Unde este așezat Egiptul ?
- Care sînt cele două pustiiri prin care curge Nilul ?
- Ce bogății are Egiptul ?
- Ce cresc în ape ?
- Cu ce se ocupau egiptenii ?
- Ce fel de unelte aveau ?
- Ce a avut loc la 750 î.e.n. ? ș.a.m.d.

Lecția a fost notată cu nota 9.

La clasa a VII-a se verifica *Al II-lea război mondial* — 16 întrebări. Multe, de genul :

- Cînd au ocupat nemții ... ?
- Cînd trupele hitleriste au ocupat ... ?
- Cînd a fost copleșit ... ?

Ce cereau aceste întrebări ? Judecată, raționament, stabilirea de legături, cauzalități, expunere logică, cursivă, literară ? Nu ! Cereau o cifră. O cifră de care depindea dacă elevul lua nota 4 sau 10 !

Se mai poate ajunge astfel la închegarea, integrarea cunoștințelor într-un sistem ⁷ cînd întrebările sînt de genul celor amintite ?

Exemplele ar putea continua cu zecile ⁸.

⁶ Dinu Constantin și colab., *Metodica predării istoriei patriei noastre în clasa a VII-a*, București, Edit. de stat didactică și pedagogică, 1959, p. 205.

⁷ Chircev, Turovțev și alții, *op. cit.*, p. 4.

⁸ Vezi în *op. cit.*, mai cu seamă articolul *Întrebările și răspunsurile în cadrul verificării orale*.

Lucrarea a avut pînă aici un caracter constatativ. Noi nu propunem revoluționarea metodicii, ci respectarea unor principii juste, exprimate și în alte lucrări⁹. Mai înainte de toate trebuie să se stabilească precis scopul verificării în cadrul lecției mixte.

Se urmăresc prin acest moment volumul, precizia și profunzimea cunoștințelor elevilor, eficiența predării profesorului, el constituind, pentru ambele părți, elev și profesor, bilanț și îndrumar. Din nefericire, în mare parte din cazuri, verificarea este considerată reușită de către profesor dacă a obținut răspunsuri bune de la elevi și dacă a putut nota un număr cît mai mare dintre ei.

Există, deci, o greșeală. Acest lucru este sesizat în lucrarea citată de Chircev, Turovțev și alții, la p. 8 : „Vrem să subliniem că aprecierea cunoștințelor numai sub aspectul volumului și al preciziei lor, fără a lua în considerare gradul în care răspunsurile reflectă și procesul activizării și dezvoltării operațiilor gîndirii, ascunde pericolul de a transforma învățarea într-o simplă acumulare (memorare) formală a cunoștințelor...“. Adică, am zice noi, rezumînd : în foarte multe dintre cazuri, profesorii își propun la verificare scopuri limitate, neglijînd și neexploatînd o serie de potențe ale ei, mulțumindu-se cu puțin.

De aceea, noi am urmări în cadrul verificării cunoștințelor la lecția mixtă următoarele obiective :

- volumul cunoștințelor ;
  - profunzimea lor ;
  - legarea lor de altele, din același domeniu sau din altul, încadrarea lor în categorii și sisteme, adică *înțelegerea* ;
  - expunerea acestor cunoștințe în mod încheșat, logic, după un sistem clasic : cauzalitate — efect — importanță — urmări ;
  - dar și într-un limbaj concis și bogat, nuanțat, colorat ;
  - exprimarea chiar de către elevi a unor idei proprii, cunoștințe în plus găsite în altă parte ;
  - depășirea manualului și a lecției informativ și interpretativ, adică — pasiunea pentru obiect, încurajarea și evidențierea aptitudinilor.
- Toate aceste elemente le-am urmări și de toate am ține seamă la *notarea elevilor*. Aceasta este o problemă de deosebită importanță pentru învățămînt, pentru viitorul unei științe, pentru viitorul unor oameni.

În primul rînd, deci, trebuie să-i dăm „verificării“ sarcini mai mari, adică, de fapt, adevăratele ei obiective. Că aceasta presupune din partea profesorilor muncă, muncă de creație, în ultimă instanță, asta-i adevărat. Dar rezultatele ar compensa din plin munca.

⁹ În afara lucrărilor citate, vezi și Vasile Pavelcu, *Principii de docimologie* București, Edit. didactică și pedagogică, 1968.

Ne-am gândit că momentului verificării îi sînt necesare mai multe minute decît cele 15—20, care i se acordă de obicei. De unde se poate cîștiga timp, timp care să fie dat elevilor să vorbească ?

În primul rînd, prin reducerea pînă la un minut a momentului organizatoric. Aceasta s-ar putea face fără să dăuneze cu nimic procesului de învățămînt, ci, dimpotrivă, cum se și face în unele locuri, stabilindu-se de la primele ore, nominal, elevii care să răspundă cu exactitate de problemele aferente acestui moment. Astfel, pînă la intrarea profesorului în clasă, elevii A. și B. se îngrijesc de hartă, care va fi adusă și pusă la locul ei, elevii C. și D. șterg tabla, pun cretă, elevii E. și F. (pentru a se suplini în caz de lipsă) știu în momentul intrării profesorului în clasă numele celor absenți, spre a le spune profesorului. În sfîrșit, toți elevii știu că profesorul nu admite în timpul verificării cărți și caiete deschise, dezordine. Deci, la momentul organizatoric, profesorul pune doar absențele. Și atît.

În al doilea rînd, ar trebui să se renunțe la a se fetișiza ultimul moment al lecției, fixarea, pentru omîterea căruia în vreo lecție s-ar face astăzi mult caz.

Cineva remarca într-un articol că fixării nu i se dă timp, că în fond ar trebui să i se dea 8—10 minute¹⁰.

Unii cercetători cred necesară fixarea numai la anumite lecții, mai ales la acelea ce încheie un capitol, îl concluzionează.

Ne raliem acestei păreri :

a) fixarea să nu fie moment obligatoriu al lecției ;

b) ea să se facă la ultima lecție dinaintea recapitulării unui capitol, în care caz să i se acorde, într-adevăr, chiar peste 10 minute ;

c) numai în situația că a rămas timp, după predarea unei lecții oarecare, să se facă o fixare de esență, cu 2—3 întrebări, în 4—5 minute.

În al treilea rînd, verificarea însăși ar trebui să înceapă fără enunțarea banală și plictisitoare a omniprezenței întrebări : „Ce am avut pentru astăzi ?“, căreia, afară de a înghiți timp și de a plictisi, nu-i vedem alt rost.

Profesorul să intre direct în problemă : „Din cadrul lecției «Egiptul antic» să-mi vorbiți despre condițiile naturale — 3” ; pauză — Elevul Popescu !“.

Aici însă e cazul să ne exprimăm părerea că în raportul elev-profesor trebuie să aibă loc o mutație, o schimbare. Actualul sistem întrebare-răspuns sau, și mai drastic, „interogare-răspuns“, expresie pe care o găsim abundînd în articolul unui autor străin¹¹, nu este cel mai potrivit. El mărește distanța catedră—bancă, o transformă uneori în prăpastie între profesorul-„procuror“ și elevul-„acuzat“. E de la sine înțeles că elevul „întrebat“, „interogat“ e conștient de propria sa micime, pe care o exagerează chiar. El nu trebuie să

¹⁰ Gh. Goian, *Elemente constitutive ale procesului de învățămînt și tipul de lecție*, în „Revista de pedagogie“, nr. 2/1959, p. 88.

¹¹ M. A. Danilov, *Ce este o lecție bună ?*, în „Revista de pedagogie“, nr. 8/1956, p. 66. Chiar dacă termenul este greșit tradus, și asta dovedește măcar un lucru — că cercetătorii noștri n-au sesizat gravitatea pe care o presupune cuvîntul „interogare“.

expună lecția, să expună fapte, întâmplări, lui i se cere un răspuns sec, doar un răspuns, în multe cazuri, un nume, un an. Și dacă nu știe a răspunde, de două ori să zicem, când este „interogat“, atunci ia notă proastă!

A nu ști să răspunzi la aceste două întrebări:

— Când au copleșit hitleriștii Danemarca?

— Când au copleșit hitleriștii Norvegia?

Înseamnă că nu știi cel de-al doilea război mondial?

NU! Aceasta înseamnă că nu se știu două date, fără prea mare importanță, de altminteri. Dar elevul poate a înțeles războiul, cauzele, forțele, desfășurarea lui, momentele, urmările lui¹². Și atunci? De ce să ne mai mire că 62% dintre elevii unei clase a XI-a s-au considerat nedreptățiți la notă?¹³ Cu atât mai mult cu cât un cercetător¹⁴ conchidea că elevii au ajuns să aprecieze și să autoaprecieze în mod just răspunsurile la lecții.

Așadar, pe scurt, sîntem pentru renunțarea în linii mari la sistemul de verificare întrebare (interogare) — răspuns și pentru ridicarea verificării pe o treaptă superioară, în care profesorul pune o problemă, care poate fi, de ce nu, un capitol din lecție, elevii gîndesc la ea, elevul nu mai răspunde la o întrebare, ci discută acea problemă. El expune cunoștințele sale, dovedindu-și într-o mai mare măsură posibilitățile. El are prilejul să aducă date suplimentare, să expună într-un limbaj colorat, dacă-l are, în tot cazul, poate vorbi ordonat, limpede, după un plan. Colegii îl pot combate, corija, completa. Profesorul va fi într-un mai mare grad în măsură a aprecia cunoștințele elevilor săi, notele pe care le va da vor fi aproape de adevăr. În felul acesta între catedră și bancă se vor crea punți noi, bazate pe încredere. Se vor putea încuraja astfel valorile. Autorii de prestigiu arată, în legătură cu acest lucru, că însuși efortul exprimării proprii, precise și concise, a unor idei presupune însușirea lor conștientă, rațională¹⁵.

Se va încuraja originalitatea, se vor încuraja „vîrfurile“, către care vor tinde și elemente din linia de mijloc. Se va combate în mod hotărît concepția dăunătoare, întîlnită și astăzi la unii profesori, de a șoca și hărțui elevii foarte buni, cu o gîndire mai ageră, cu o cultură mai largă, spre a-i topi într-o masă de mediocrități.

Teama unora și chiar atitudinea împotriva „verbalismului“¹⁶, care, în fond, ar fi, pe undeva, o independență față de profesor, o găsim cu totul

¹² Vezi Dumitru Muster, Aristide Hazgan și Pelaghia Popescu, *op. cit.*, p. 46, unde se spune că profesorul „trebuie să pretindă mereu elevilor să definească, să descrie și să explice, adică să răspundă ce este, cum este și de ce este așa și nu altfel lucrul sau fenomenul despre care se vorbește, cu cine sau cu ce se poate confunda, prin ce se deosebește“.

¹³ Vasile Fetescu, *Reacția afectivă a elevilor față de note*, în „Revista de pedagogie“, nr. 10/1967, p. 56.

¹⁴ Dumitru Muster, Aristide Hazgan și Pelaghia Popescu, *op. cit.*, p. 34.

¹⁵ A. Petric, Bianca Bratu, *op. cit.*, p. 17.

¹⁶ M. A. Danilov, *op. cit.*, p. 72. Ce spune Danilov? Că trebuie luptat împotriva cuvintelor de prisos, a frazelor lungi, această luptă avînd o influență pozitivă asupra calității „interogării“.

exagerată. De altfel, preferăm un elev care, vorbind neîntrerupt 8—9 minute despre o problemă, cade și în păcatul „verbalismului“, unuia care răspunde corect la întrebări și atât.

Încercări de renunțare la sistemul „întrebărilor-rafale“ am găsit în unele lucrări de specialitate¹⁷ și chiar în unele lecții ținute de studenți. Verificându-se *Războiul țărănesc condus de Gh. Doja* se cerea :

- încadrarea lui în epocă și în spațiu ;
- cauzele ;
- desfășurarea lui ;
- însemnătatea ;
- urmările lui.

Într-o altă lecție¹⁸, verificându-se *Statul sclavagist grec*, li se cerea elevilor :

- Comparați formele de stat pe care le-ați învățat la Grecia antică.
- De ce orînduirea sclavagistă este superioară orînduirii primitive ?

Ca model, pe această linie concepem noi verificarea cunoștințelor în lecția mixtă.

Se poate merge la clasele a VII-a și a VIII-a pînă la soluția foarte tentantă propusă de Danilov în opera citată ca elevii să răspundă pe bază de „teze“, adică să vorbească, de preferință, în fața clasei, pe baza unui plan sumar, dar judicios. Mijlocul ar fi, credem, ideal pentru dezvoltarea vorbirii elevilor. Lucru cu atât mai firesc cu cît ar veni în continuarea eforturilor unor învățători de la clasele mici, îndreptate spre același obiectiv. Căci cum altminteri s-ar interpreta folosirea în clasa a II-a la legenda istorică *Mama lui Ștefan cel Mare* a unor tablouri privitoare la luptele sale, pe care elevii să le redea în cuvinte, cu grija de a evidenția esența, caracterul luptei românilor ? Experiența noastră ne-a arătat că încă de la clasa a II-a, la legendele istorice (vezi și *Condeiele lui Vodă*), majoritatea elevilor sînt capabili de rudimente de povestire, unii dintre ei povestind chiar, am zice, frumos. La clasa a III-a, nota un cercetător¹⁹, „în redarea conținutului lecturilor istorice se va pune accentul pe povestirea lor de către elevi, care au posibilitatea să îmbine cele auzite din povestirea învățătorului cu cele citite“. Ni se pare contradictorie afirmația lui Gh. Sireteanu²⁰ care ar fi pentru forma de verificare întrebare-răspuns, *nu* povestit, dar care nu găsește cauza pentru care elevii din clasa a IV-a întâmpină greutăți în „reproducerea sub formă de povestire“.

Și nu sîntem întru totul de acord cu ideea din citatul articol al Oltei Delarâscruci, care spune : „În clasa a III-a nu este indicat nici să se ceară asemenea lucrări ca întocmirea unor rezumate scrise a lecturilor (istorice) sau

¹⁷ Dinu Constantin și colectiv, *op. cit.*, p. 187.

¹⁸ Rea Silvia Bărbuleanu, *Comparația în predarea istoriei antice*, în „Revista de pedagogie“, nr. 3/1967, p. 133.

¹⁹ Oltea Delarâscruci, *Lecturi istorice în clasă a III-a*, în „Gazeta învățămîntului“, din 9 decembrie 1960.

²⁰ Gh. Sireteanu, *op. cit.*, p. 59

scrierea ideilor principale“. Dimpotrivă, ni se pare a fi foarte interesant și util lucrul acesta pentru elevi și pentru învățător, care înțelege astfel lipsurile, lacunele elevilor săi și le poate remedia.

*

Nu avem de loc impresia de a fi spus niște lucruri cu totul noi. Parțial le-am găsit și în ideile altora. Le-am strâns, le-am conjugat cu experiența noastră, cu gândurile noastre, pentru că sîntem convinși de importanța problemei (care stă, de altminteri, și în atenția altor școli istorice, franceză, de pildă²¹). Este necesar ca școala să formeze oameni, posesori ai unui bogat bagaj faptic și de idei într-o specialitate sau alta, pe care să-l poată expune ordonat, logic, într-o vorbire corectă, nuanțată, frumoasă.

---

²¹ Dinu Constantin, *Probleme ale predării istoriei în școala franceză*, în „Revista de pedagogie“, nr. 3/1968.

VASILE GOLDIȘ — AUTOR DE MANUALE ȘCOLARE

SERGIU VAIDA

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, trăsătura caracteristică a frământărilor social-politice ale poporului român din Transilvania este lupta pentru câștigarea drepturilor sale legitime și pentru independență națională.

În condițiile destrămării monarhiei austro-ungare, lupta națiunilor oprite din această „închisoare a popoarelor“ capătă o ascuțime deosebită, românii transilvăneni militând pentru unirea lor cu patria-mamă.

Vasile Goldiș se formează și își desfășoară activitatea multiplă (politică, ziaristică, învățământ, cultură) în contextul evenimentelor cu semnificații majore pentru români — desăvârșirea unificării statului național român — și la care formația sa intelectuală, aderența la materialismul istoric îi vor permite să-și aducă o contribuție substanțială în sens progresist.

Născut în comuna Mocirla — jud. Arad¹, în anul 1862, Vasile Goldiș a fost singurul care a învățat carte dintre cei șapte copii ai preotului rural Isaia Goldiș.

Studiile primare le face la Ineu și Pănatul Nou, iar cele secundare la Liceul de stat din Arad, pe care le termină în 1881, „primul cu eminență“.

Cu seriozitate și pasiune urmează Facultatea de litere la Budapesta și Viena, dedicându-se studiilor de istorie universală și de limba latină. Înmarmat cu o pregătire temeinică de specialitate și cu o bogată cultură generală, preocupat de problemele filozofice în sens materialist și evolutiv, își începe cariera profesională la Școala normală din Caransebeș, unde activează la catedra de istorie între anii 1886—1889.

Chemat la Brașov de către direcția Liceului „Andrei Șaguna“ din localitate, primește catedra de istorie și latină, desfășurând între anii 1889—1901 o prodigioasă activitate didactică, ziaristică și politică.

¹ Octavian Lupaș, *Date biografice inedite despre Vasile Goldiș*, lucrare prezentată la cea de-a III-a sesiune de comunicări științifice a Muzeului județean Arad, la 10 decembrie 1967 (nepublicată), cf. G. h. Sora, P. Ardeleanu, *Vasile Goldiș, luptător pentru ideea de unitate națională*, în „Revista de pedagogie“, anul XVII (1968), nr. 10 (oct.), p. 81, nota 4.

În ceea ce privește manualele sale școlare, acestea sînt elaborate în perioada șederii la Brașov. Ulterior, în activitatea desfășurată la Arad, V. Goldiș s-a axat exclusiv pe publicistică și politică, fiind — după cum se știe — unul dintre colaboratorii cei mai activi ai ziarului „Tribuna poporului” (devenit mai târziu „Tribuna”), director al ziarului „Românul” (1910—1920) și unul din fruntașii marcantîi ai Partidului Național Român.

Propunător al Rezoluției Adunării Naționale de la Alba-Iulia (1 decembrie 1918), deținător al portofoliului cultelor și instrucției publice în Consiliul Dirigent, apoi ministru al Ardealului în primul guvern central după Unire, ministru al cultelor și artelor în guvernul format în 1926, președinte al societății „Astra” între anii 1925—1932, desfășoară o activitate entuziastă și patriotică pentru dezvoltarea României.

Vasile Goldiș moare în februarie 1934, după o boală grea, în vîrstă de 71 de ani, cu conștiința că a desfășurat o muncă rodnică dedicată emancipării social-politice și culturale a poporului român.

Dezvoltarea industriei și a comerțului în perioada la care ne referim a impus o creștere a numărului de școli și în Transilvania.

În condițiile dualismului austro-ungar, învățămîntul românesc din Transilvania a avut însă o situație grea, datorită măsurilor luate împotriva poporului român majoritar, asupra căruia apăsa un dublu jug — social și național.

La școlile și liceele românești — insuficiente în raport cu numărul populației românești — se constată, cu toată opresiunea socială și națională, introducerea în planul de învățămînt a unor discipline științifice, iar materii ca istoria și literatura română erau predate în cadrul general, unitar, înglobînd și pe cel din vechea Românie.

Manualele elaborate de V. Goldiș se înscriu pe linia acestor preocupări (în mod deosebit cele de istorie), reflectînd poziția înaintată a autorului, grija sa pentru o expunere științifică și adecvată nivelului de înțelegere al celor cărora le erau adresate.

Din aria destul de largă abordată de V. Goldiș în domeniul literaturii didactice (manuale de istorie, geografie, latină, educație cetățenească², precum și traduceri și articole pe teme didactice sau culturale³), ne vom referi

² V. Goldiș, *Istoria universală pentru clasele secundare, vol. I-III cu mai multe ilustrațiuni*, Brașov, Edit. Libr. N. I. Ciurcu, 1892—1897; idem, *Istoria patriei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru școlile populare române*, Brașov, Edit. Libr. N. I. Ciurcu, 1896; idem, *Geografia pentru școlile populare. Partea primă* (pentru clasele III și IV). *Cu numeroase ilustrațiuni și harte colorate*, Brașov, Edit. Libr. Ciurcu, 1900; idem, *Sintaxa limbii latine pentru clasa III și IV gimnazială*, Brașov, Tipo. A. Mureșianu, 1896; idem, *Elemente din constituția patriei sau drepturile și datoriințele cetățenești pentru școlile populare române*, Brașov, Edit. Libr. Ciurcu, 1894.

³ Ludovic Mangold, *Istoria Ungariei pentru clasele secundare inferioare, școlile pedagogice și civile. În românește de Vasile Goldiș, profesor. Cu harte și ilustrațiuni*, Brașov, Edit. Libr. N. I. Ciurcu, 1890; James L. Hughes, *Greșelile învățătorilor*. În românește de Vasile Goldiș, profesor, Brașov, Edit. Libr. Ciurcu, 1894. Totodată mai amintim: prefațarea unui manual de geografie al prof. N. Pop, Brașov, 1900; articolele: *Pesimismul în poeziile lui M. Eminescu* (în „Tribuna”, 1889), *Plan de învățămînt pentru limbă latină* (în „A XXXI programă a gimnaziului”, Brașov, 1895), *O prelegere practică din*

la concepțiile autorului privind istoria universală și istoria românilor, precum și la unele idei metodico-pedagogice prezente în lucrările sale.

Probleme referitoare la conținutul științific și educativ al manualelor de istorie elaborate de V. Goldiș

Pentru profesorul V. Goldiș descoperirea și înțelegerea elementului causal în desfășurarea evenimentelor constituie o preocupare de căpetenie în explicarea transformărilor survenite în societate de-a lungul timpului. „*A înțelege cauzele unei stări date în istoria omenirii și în înțelegerea acestor cauze cunoscând conținutul esențial al acestei stări, să poți determina între anumite împrejurări întâmplările viitoare, aceasta este adevărata istorie și în aceasta zace chiar folosul cel mare al studiului istoriei*“, spunea V. Goldiș în volumul I al *Istoriei universale pentru clasele secundare*⁴ (subl. n.s.).

În *periodizarea istoriei universale*, V. Goldiș acceptă împărțirea acesteia în trei părți (1. „Evlul vechi“ — până la căderea Imperiului roman, 476 e.n.; 2. „Evlul mediu“ — până la descoperirea Americii, 1492; 3. „Evlul nou“, până la zi⁵. Desigur, periodizarea acceptată de V. Goldiș — pentru istoria universală — este depășită. După cum ne este cunoscut, știința istorică marxistă stabilește periodizarea istoriei societății în funcție de dezvoltarea modului de producție, fiecare din cele cinci formațiuni social-economice (care s-au succedat până astăzi) corespunzând unei epoci istorice⁶.

Pentru V. Goldiș prezentarea unor evenimente istorice este un prilej de educație patriotică. Vorbind, de pildă, despre eroismul grecilor în luptele cu persii (la Maraton și Temnopile), adaugă: Ei au murit, dar spiritul lor trăiește până astăzi și *ne învață cum să iubim moșia* (pământul strămoșesc — n. n.) și *neamul* și cum datoria noastră trebuie să ne-o facem până la moarte⁷ (subl. n.s.).

Făcînd o *caracterizare generală a feudalismului*, menționăm citatul: „În înțelesul feudalismului, organizarea vieții sociale în evul mediu se bazează numai pe posesiunea de pământ. Cel ce are pământ în stat, acela e și factor politic în acel stat (...) Fiecare posesor de pământ apoi este domn fără o restricțiune peste pământul său (...) Țara e a domnilor de pământ (...) Iobagul nu are nici drepturi, nici îndatoriri față de țară“⁸ (subl. n.s.).

Problema lipsei de îndatoriri față de țară pe care o atribuie V. Goldiș iobagilor din evul mediu este discutabilă. Obligațiile acestora față de feu-

limba latină în clasa VIII gimnazială, *Memoriu în cestiunea școlii comerciale* (în „A XXXII programă a gimnaziului“, Brașov, 1896), precum și contribuția sa la redactarea *Anualelor I-IV ale „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“*, Brașov, 1898—1901.

⁴ V. Goldiș, *op. cit.*, Brașov, Edit. Libr. N. I. Ciurcu, 1892, prefața.

⁵ *Ibidem*, p. 1.

⁶ *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., Buc., 1964, p. VII.

⁷ V. Goldiș, *op. cit.*, vol. I, p. 54.

⁸ *Ibidem*, p. 131.

dalii pe pământul cărora lucrau și cărora le aparțineau nu i-a degrevat pe aceștia — după cum cunoaștem — de numeroase dări, taxe și sacrificii față de stăpînirea centrală (rege sau autoritate clericală), iar pe de altă parte sînt cunoscute numeroasele jertfe și contribuții ale maselor populare pentru apărarea țării, a teritoriului ocupat de stăpîniri străine (luptele antiotomane, de pildă).

Din conținutul cunoștințelor de istorie inserate în vol. III de *Istorie universală* desprindem o serie de referiri pozitive la diferite momente ale perioadei ulterioare Renașterii culturale și marilor descoperiri geografice. De pildă, autorul dovedește o înțelegere justă, în spiritul materialismului istoric, a ridicării poporului german ca urmare a reformei lui Luther. Este menționat caracterul antifeudal al mișcării, acțiunea de desființare a iobăgiei, instituție pe care „răsculații nu o știu amintită în sfînta scriptură”. Punctînd urmările Reformei pe plan politic și cultural, V. Goldiș conchide: „Reformațiunea alcătuiește un nou pas înainte în dezvoltarea istorică a omenirii”⁹.

Vorbînd despre *progresele culturii universale datorate Renașterii* în Europa se arată că, o dată cu avîntul material — progresul forțelor de producție deci —, „luară puternic avînt științele și artele”¹⁰.

Rolul hotărîtor al maselor populare în istorie este menționat în dese rînduri. Astfel, eliberarea Olandei de sub dominația spaniolă s-a datorat efortului conjugat al maselor din Țările de Jos: „Lupta aceasta... mare și eroică e vecinică dovadă ce poate face voința tare și jertfirea de sine a unui popor, fie el cît de mic. Iară înflorirea următoare a Olandei arată că faptele mărețe își au bogată răsplătire”¹¹.

Absolutismul și expansiunea Habsburgilor în Europa sînt condamnate de V. Goldiș, cu sublinierea că „această năzuință... foarte natural ajunge în conflict cu dezvoltarea istorică a țărilor, care tocmai din contră doreau să-și susțină individualitatea lor proprie și independența lor”¹².

Foarte valoroase și reprezentative pentru concepțiile lui V. Goldiș în domeniul istoriei universale sînt *sintezele* pe care le alcătuiește autorul la finele fiecărui volum al lucrărilor sale destinate școlii. Aceste „*repriviri generale*”, adevărate recapitulări finale, conțin în esență principalele momente și tendințe din fiecare epocă istorică tratată. Așa, de pildă, caracterizînd istoria modernă, autorul semnalează „tendințele de a da statelor organizațiune cu adevărat liberală și *năzuința deosebitelor naționalități de a se grupa în state independente naționale*” (subl. n.s.). Dovedind o înaltă înțelegere a tendințelor omenirii pe scara progresului social, V. Goldiș apreciază în încheierea lucrării sale: „În timpul mai recent [1897] ... începe a se manifesta

⁹ V. Goldiș, *op. cit.*, vol. III, *Evul nou*, Brașov, Edit. Libr. N. I. Ciurcu, 1897, p. 30.

¹⁰ *Ibidem*, p. 46.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 97.

tot mai mult în viața popoarelor chestiunea socială, *al cărui scop final este emanciparea desăvârșită a muncii din robia capitalului*¹³ (subl. ns.).

În mod firesc, manualele lui V. Goldiș conțin multe referiri la istoria poporului nostru, ponderea și prezentarea acestora făcându-se în scopuri educative, pentru dezvoltarea la elevi a dragostei față de trecutul glorios al românilor.

Explicînd importanța studiului istoriei în „școlile populare”¹⁴, V. Goldiș recomandă învățătorilor să povestească „cu grai viu” o serie de lecturi din care nu lipsesc titlurile: Dacii, Decebal, Împăratul Traian, Basarab I, Iancu de Hunedoara, Gheorghe Șincai ș. a. Vasile Goldiș este de părere că povestirea și lectura acestor bucăți vor duce la faptul că „școlarii vor învăța să stimeze pe strămoșii care au lucrat spre binele nostru și vor primi și ei îndemn spre fapte de laudă”¹⁵ (subl. ns.). Vedem, așadar, că autorul dorea să dezvolte dragostea față de trecutul istoric al poporului român punînd pentru aceasta pe primul plan „dragostea de neam”.

Frumoase și juste aprecieri face V. Goldiș cînd descrie pe daci în perioada conflictelor cu romanii: „Dacii erau curajoși, disprețuitori de primejdii și cu moravuri curate. Femeile dace erau casnice și căsătoria era considerată la daci legătură sfîntă”¹⁶.

O idee prezentă cu consecvență în manualele lui V. Goldiș este aceea a *continuității și latinității poporului român*. Vorbînd de situația Daciei după retragerea aureliană, menționează că „urmașii acestor romani din Dacia sîntem noi românii care locuim tot în aceleași locuri, unde locuiau atunci romanii lui Traian”¹⁷. Și mai departe, lărgind aria temei explicate, menționează popoarele romanice și țările acestora, încheind cu poporul și limba română: „...portughezi (Portugalia), spanioli (Spania), francezi (Francia) și italieni (Italia). Toate aceste popoare se zic popoare romanice... iar limbile lor se zic limbi romanice, pentru că ele seamănă mult cu limba romanilor. De aceste popoare se ține și poporul nostru românesc și de limbile romanice se ține și limba românească”¹⁸ (subl. ns.).

Marile personalități și lupta lor în fruntea maselor populare din țara noastră pentru unitate și independență națională sînt descrise cu multă căldură de către autor, inserîndu-se portretele lui Basarab I, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, precum și ale altora, alături de figurile unor promotori ai culturii naționale românești (Gh. Șincai, de exemplu).

În multe descrieri autorul face referiri la *izvoare*, citînd din cronici sau alte documente privind istoria românilor.

¹³ V. Goldiș, *op. cit.*, vol. III, p. 254.

¹⁴ V. Goldiș, *Istoria patriei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru școlile populare române*, prefața.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ V. Goldiș, *Istoria universală pentru clasele secundare*, vol. II, Brașov, Edit. Libr. N. I. Ciurcu, p. 15.

¹⁷ V. Goldiș, *Istoria patriei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru școlile populare române*, p. 20.

¹⁸ V. Goldiș, *op. cit.*, p. 20.

Totodată, remarcăm limbajul adecvat folosit de autor în nararea evenimentelor și în explicarea diferiților termeni necesari înțelegerii istoriei noastre.

Datele cronologice — căutînd să evite aglomerarea lor — sînt prezentate selectiv, uneori cu referiri la alte evenimente petrecute în același timp, pentru a fixa judicios în mintea elevilor contextul evenimentelor istorice.

Studiind istoria românilor după manualele lui V. Goldiș, tineretul școlar a avut ocazia să afle despre trecutul glorios al poporului nostru și despre aportul său remarcabil la îmbogățirea tezaurului culturii și civilizației universale.

Recomandări metodico-pedagogice

În cărțile sale de istorie, geografie, latină ș.a. (dar mai ales în cele de istorie), V. Goldiș se referă în dese rînduri la modul cum trebuie predate cunoștințele domeniului respectiv, cum trebuie folosite manualul și materialul didactic complementar. Aceste recomandări metodico-pedagogice sînt mai numeroase în lucrările destinate „școlilor populare”, întrucît învățătorii din mediul rural aveau, în condițiile de atunci, mai puține posibilități de a fi la curent cu cele mai noi principii și metode instructiv-educative.

Limbajul folosit de V. Goldiș pare uneori impropriu, depășit sau pueril. Aceasta mai ales în manualele pentru școlile populare. Nu erau greșeli de exprimare sau regionalisme. V. Goldiș utiliza acest limbaj pentru facilitarea înțelegerii de către cei cărora le erau adresate. De altfel, se observă limbajul adecvat, diferențiat pe care îl folosește acesta, de pildă, în manualele destinate învățămîntului secundar față de cel din școlile menționate mai sus.

Semnalam, rezumativ, cîteva din indicațiile adresate corpului didactic în prefețele sau cuprinsul manualelor sale și care, deși nu sînt originale, denotă competența și seriozitatea de care a dat dovadă în întreaga sa activitate V. Goldiș.

De exemplu, V. Goldiș susține părerea ca profesorii să fie permanent preocupați de a face pe școlari „să înțeleagă istoria în legătura sa organică”¹⁹. Tot ceea ce nu servește înțelegerii în ansamblu a dezvoltării istoriei, profesorul să elimine din predare, elevul să nu ajungă a vedea în istorie „o magazie de evenimente întîmplătoare”²⁰. În caz contrar, avertizează autorul, elevul nu va beneficia de o instrucție în mod pedagogic în domeniul istoriei²¹. Adept al conciziunii și prezentării metodice și sistematice a istoriei, apreciază că „mulțimea anilor și datelor fără nici o importanță asupra mersului general al dezvoltării omenesci trebuie să dispară odată din manualele noastre de istorie universală”²².

¹⁹ V. Goldiș, *op. cit.*, prefața.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

De subliniat ca pozitiv din punct de vedere metodic și faptul că întotdeauna un capitol nou al cărții este legat cu cel anterior prin rezumatul celui care l-a precedat și prin ideile care în final arată tendința și caracteristicile perioadei următoare.

O altă recomandare remarcabilă este aceea ca *predarea geografiei* să se facă „pe calea intuiției“, folosindu-se cu consecvență hărți, desene, planșe etc.²³

Tot pentru însușirea și înțelegerea *cunoștințelor geografice* se arată că este neapărat necesară folosirea în predare a elementelor locale și reproducerea unor forme de relief în miniatură (adevărate hărți în relief)²⁴.

O altă condiție sine qua non pentru reușita orei este, după V. Goldiș, pregătirea teminică a fiecărei lecții de către profesorul sau învățătorul respectiv.

Dușman al predării verbale neînsoțite de materialul didactic adecvat, cere activizarea școlărilor în timpul transmiterii cunoștințelor, cât și în fixarea lor, prin antrenarea în răspunsuri conjugate cu orientări pe hartă sau în teren²⁵.

Recomandă, de asemenea, recapitulări parțiale după parcurgerea fiecărui capitol din istorie, geografie, sintaxa limbii latine ș. a., iar la finele manualului, sistematizări după „repririvirile generale“ întocmite de autor, acestea fiind, după cum am mai arătat, adevărate recapitulări finale²⁶. Menționând dictonul „de la aproape la mai departe“ ca principiu pedagogic în predarea noilor cunoștințe, considerăm că autorul s-a referit la metoda explicării treptate a unor elemente izolate, dar apropiate elevilor, ca apoi să se treacă la generalizări și cuprindere a unor fenomene și aspecte mai largi, în vederea înțelegerii factorilor caracteristici și a elementelor esențiale din domeniul respectiv.

În această ordine de idei, V. Goldiș accentua asupra necesității de a promova treptat și ritmic în rîndurile tineretului școlar dragostea de carte, încheindu-și una din „instrucțiunile“ sale cu mențiunea: „Cartea este un mare ajutor pentru oameni. «Ai carte, ai parte» zice vorba românească“²⁷.

Concluzii

Privind, în general, manualele lui V. Goldiș, se desprind câteva caracteristici:

- Manualele sînt concise, iar conținutul lor este expus sistematic;
- Manualele pentru „școlile populare“ conțin „observări metodice“ după fiecare paragraf, ușurînd predarea cunoștințelor și înțelegerea lor;

²³ V. Goldiș, *Geografia pentru școlile populare*, prefața.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Vezi manualele lui V. Goldiș de istorie universală, de geografie, sintaxa limbii latine ș. a. menționate la nota 2.

²⁷ V. Goldiș, *Geografia pentru școlile populare*, prefața.

— Manualele sînt ilustrate cu numeroase fotografii, hărți, desene etc. adecvate capitolului sau lecției respective ;

— Fiecare capitol are un rezumat concis și clar privind noțiunile de bază tratate, iar la sfîrșitul manualului sînt „reprivirile generale“, deosebit de utile, cu accent pe ceea ce a fost esențial și semnificativ în întreaga lucrare.

★

Fiu al poporului român, intelectual cu vederi înaintate, patriot militant pentru desăvîrșirea unificării statului național român, V. Goldiș a căutat și prin activitatea desfășurată în învățămînt, alături de celelalte domenii în care s-a remarcat, să-și aducă o contribuție prețioasă la progresul țării noastre.

Apostol Stan și Constantin Vlăduț, GHEORGHE MAGHERU,
București, Editura științifică, 1969, 265 p.

Sprîjinindu-se pe o bogată bază de informație: izvoare inedite, colecții de documente și lucrări speciale, autorii au elaborat o reușită monografie a „generalului popular” Gheorghe Magheru, una din personalitățile care au dominat marile mișcări de reдеșteptare națională ale poporului român din secolul al XIX-lea. Deși fiu de mic boier, Magheru nu numai că a observat „racilele societății” din vremea sa, dar le critica vehement și propunea soluții pentru înlăturarea lor, „omul acțiunii nu al discuțiunii” integrîndu-se în gruparea democrat-revoluționară care a contribuit la pregătirea revoluției de la 1848.

Evidențiindu-se printr-o vitejie legendară în luptele împotriva turcilor în timpul războiului din 1828—1829 și bucurîndu-se de simpatia revoluționarilor moldoveni și transilvăneni, Gheorghe Magheru a intrat în rîndul inițiatorilor revoluției și a avut un rol decisiv în izbucnirea mișcării insurecționale de la Izlaz, rol reliefat din plin de autori, care valorifică numeroase documente inedite existente în Arhivele statului din București și Craiova. Autodidact, citind cu nesăț „tot ce producea literatura română”, dar mai ales istoria românilor, care era lectura sa „cea mai plăcută”, Magheru s-a atașat revoluției — subliniază autorii — „fiindcă vedea în aceasta o necesitate impusă de dezvoltarea social-economică și politică a țării”. Magheru pleca de la premisa că revoluția din Țara Românească s-a împlinit pe baza dreptului de autonomie recunoscut și înscris în tratatele politice de înseși puterile suzerană și protectoare.

Dintre cele 12 capitole ale monografiei — primele patru elaborate de C. Vlăduț și ultimele opt de Apostol Stan —, mai dezvoltat și mai documentat ni se pare capitolul al VII-lea, care se ocupă de organizarea taberei de la Cîmpul lui Traian (Rîureni-Vilcea), necesară asigurării unei baze militare a revoluției. Hotărîrea lui Magheru de a înfrunta armatele celor două mari imperii agresive este unul din cele mai mișcătoare momente ale revoluției. După ce analizează toate considerentele strategice și politice create după instaurarea regimului revoluționar care au impus alegerea centrului de concentrare a forțelor de apărare în nordul Olteniei, autorul (A. Stan) reliefează eforturile lui Magheru de a transforma „Valahia Mică” într-o importantă bază de apărare împotriva invaziei străine, exercitînd practic un control politic și militar asupra întregii Oltenii și asupra apusului Munteniei.

Patriotica proclamație de la 14 septembrie 1848 prin care Magheru cerea poporului român să se înroleze „sub steagul libertății” și să arate întregii lumi că știe să fărîme „lanțurile tiraniei și ale robiei”, precum și răspunsul scurt, dar dirz, pe care generalul îl dă

caimacamului Constantin Cantacuzino („românii toți nu recunosc un guvern pus cu sabia“), arată o puternică influență exercitată de proclamațiile lui Tudor Vladimirescu, pe care autorul nu o sesizează.

Menționind că în Oltenia exista o tendință generală la rezistență și că formațiile concentrate la Riueni așteptau o confruntare cu dușmanul care ocupase țara, autorul expune logic motivele de ordin politic și militar care au determinat pe Magheru să reflecteze asupra oportunității acțiunii de apărare inițiate și ajunge la concluzia — cunoscută de mult — că influența decisivă pentru desființarea taberei a avut-o „sfatul“ consulului englez la București, Robert Colquhoun.

Dizolvarea taberei la 28 septembrie 1848 a provocat mîhnire nu numai în rîndurile pandurilor și dorobanților înrolați, ci și în ale unor revoluționari români, maghiari și germani, deoarece activitatea desfășurată de Magheru a avut un ecou deosebit în opinia publică din țările europene cuprinse de revoluție.

În capitolele următoare sînt descrise cu lux de amănunte prigoana dezlănțuită împotriva tuturor revoluționarilor, lungul drum al exilului și marea gamă a suferințelor îndurate de Magheru și familia sa. Din Viena, reședința exitului, Magheru a sprijinit năzuința românilor din provinciile înglobate în Imperiul habsburgic pentru organizarea lor într-un principat autonom și eforturile pentru organizarea emigrației, deoarece generalul era socotit în cercurile de la Paris — subliniază autorul — omul capabil să restaureze unitatea de acțiune în rîndurile exilaților români.

În timpul războiului Crimeii, Magheru a încercat să organizeze o legiune română și, după Congresul de la Paris, a adresat memorii tuturor conducătorilor europeni, solicitîndu-le sprijinul pentru realizarea unității politice a poporului român, subliniind că unirea constituie condiția fundamentală a progresului și a existenței naționale. Acestui deziderat îi consacră Magheru toată activitatea sa nu numai în străinătate, ci și în țară, după întoarcerea din exil, la 17 august 1857.

Documentat și bine expuse de autor sînt evenimentele anului 1864, cînd încetează rolul politic progresist al lui Magheru, care nu se poate ridica deasupra intereselor înguste ale clasei sociale căreia-i aparține și încearcă să conserve o parte cît mai întinsă din moșiile sale. Datorită aceluiași interese — nu din gelozie, cum socoate autorul — Magheru s-a alăturat moșierilor care semănau neîncrederea domnului Cuza în cel mai prețios sfetnic al său, Mihai Kogălniceanu. Autorul observă că aceeași poziție depășită de evenimente o manifestă Magheru și în timpul războaii grănicerilor din anul 1866, dar nu sesizează că din interese de clasă generalul își concentrează activitatea pentru construirea unei căi ferate spre Tîrgu-Jiu, unde își avea majoritatea moșiilor sale.

Ultimul capitol tratează atitudinea lui Gheorghe Magheru față de războiul de independență. În acele împrejurări critice bătrînul general îndemna la unitate toate forțele politice, arătînd că datoria oricărui român este de a uita totul și a se uni cu toții pentru mintuirea țării precum făceau străbunii în timpuri grele.

Deși are unele inadvertențe cronologice (Magheru primește condoleanțe pentru fiica sa Alexandrina de la I. Heliade-Rădulescu în 1877 — care murise în 1872), monografia precizează rolul lui Magheru în lupta de emancipare socială și națională a poporului român, fixîndu-i, așa cum și-a propus, „un binemeritat loc în istoria modernă a României“.

Radu Pantazi, C. A. ROSETTI. GÎNDITORUL. OMUL,

București, Editura politică, 1969, 398 p. ;

Vasile Netea, C. A. ROSETTI,

București, Editura științifică, 1970, 448 p.

Pe baza noilor indicații metodologice privind analiza contribuției diferiților militanți la progresul general al societății românești, în ultimii ani literatura istorică din țara noastră s-a îmbogățit cu o serie de lucrări monografice și antologii ale activității celor mai proeminente personalități ale României moderne. Era firesc ca în atenția autorilor unor astfel de lucrări să intre personalitatea multilaterală a marelui patriot Constantin Alexandru Rosetti, participant impetuos la revoluția din 1848, devotat luptător pentru cauza unității politice a poporului român și a înlăturării asuprii sale sociale, ziarist pasionat, întemeietor de instituții economice, culturale și artistice. Pe această linie se înscriu cele două lucrări menționate și pe care ne propunem să le prezentăm.

Recunoscut ca un atent și obiectiv prezentator al ideilor și activității unor mari oameni politici moderni, Radu Pantazi s-a oprit și asupra lui C. A. Rosetti — „numele unui om care și-a închinat gândurile și sentimentele, inteligența și energia, viața sa întreagă națiunii noastre, eliberării, independenței și propășirii ei“. Concepută în trei părți : I. Studiu introductiv. Personalitatea. Scrierile ; II. Antologie și III. Mărturiile despre C. A. Rosetti, lucrarea lui Radu Pantazi ni-l prezintă pe omul, gînditorul și luptătorul revoluționar C. A. Rosetti. Unii istorici se așteptau probabil ca autorul să opereze cu foarte multe date din viața și activitatea marelui patriot, iar ideile acestuia să fie ilustrate prin analiza tuturor scrierilor. Noi considerăm că, prin modul inteligent în care și-a ordonat ideile și materialul, Radu Pantazi și-a atins scopul propus. Astfel, printr-un studiu introductiv bine proporționat, autorul caracterizează personalitatea lui C. A. Rosetti prin prisma activității desfășurate de acesta înainte de revoluția din 1848, în timpul revoluției, în exil, a evenimentelor din jurul Unirii și independenței. Sint analizate scrierile lui Rosetti din perioada 1844—1859, ani în care „se cristalizează și se afirmă hotărît principiile pe care Rosetti le va susține toată viața“, principii reluate și în scrierile din perioada 1866—1877, dar la un nivel teoretic mai scăzut. Aceste considerente stau la baza selectării celor 90 de materiale din scrierile reprezentative ale marelui om politic : jurnalul personal, corespondența cu alți exponenți ai cauzei românești, studii în care argumentează necesitatea Unirii și a progresului general al societății românești, articole și note din anii marilor bătălii pentru făurirea României moderne, testamentul din 29 septembrie/11 octombrie 1884. Antologia, întregită de mărturiile aparținînd lui J. H. A. Ubicini, G. Michelet, L. Ulbach, E. Winterhalder, Maria C. A. Rosetti, apoi discursurile rostite la înmormîntarea lui C. A. Rosetti, extrasele din presa internă și externă din aprilie 1885 oferă date suficiente în legătură cu ideile și acțiunile patriotice desfășurate de C. A. Rosetti și cu prestigiul de care se bucura acela ce „pontifica în templul libertății“ oamenilor și națiunilor, cum îl caracteriza N. Iorga.

Considerăm că meritul deosebit al lucrării lui Radu Pantazi — și de aici utilitatea și valoarea ei formativă — este preocuparea pentru precizarea clară — pe baza analizei obiective, de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, a ideilor și acțiunilor lui C. A. Rosetti — a trăsăturilor dominante ale personalității marelui patriot : partizan total al revoluției și progresului, democrat burghez-radical, luptător onest și consecvent, prevestitor al epocii socialiste, dominat de umanitarism și raționalism, politician abil, capabil de a ține seama de împrejurările curente ale vremii (legat de aceasta, considerăm că era necesar

să se accentueze contribuția lui Rosetti la noua orientare tactică imprimată luptei naționale a românilor în anii 1854—1855), modest și lipsit de preocuparea pentru îmbogățire. Cu o mare atenție explică Radu Pantazi baza obiectivă și elementele subiective ale răcelii și ostilității față de Al. I. Cuza, dar și limitele lui C. A. Rosetti, care nu a putut vedea — dincolo de greșelile lui Cuza — măreția personalității domnului.

Justificată metodologic, cu clarificări de ordin ideologic, respectând realitatea istorică, cu un adecvat material ilustrativ și prevăzută cu un indice general, lucrarea lui Radu Pantazi despre omul și gânditorul C. A. Rosetti depășește granițele unui studiu și ale unei antologii dedicate unui singur militant. Este o trecere în revistă a întregii perioade din istoria națională în care s-a integrat Rosetti.

*

O altă lucrare dedicată lui C. A. Rosetti, apărută în anul 1970, este rodul activității științifice a dr. Vasile Netea. Atras de complexitatea personalității lui Rosetti, ca „unul din cazurile cele mai tipice ale generației sale și a modului de creștere a societății românești” și din „dorința — mărturisită de autor în „Avertismentul” care precedă monografia — de a înlătura o lacună din istoriografia română și de a contribui la clarificarea unui proces politic care, început la 1848, și-a întins antenele pînă în pragul actualității noastre”, Vasile Netea a sintetizat, într-o expunere unitară, principalele surse informative asupra vieții, ideilor și activității lui C. A. Rosetti, a reconstituit — legat de specificul redării biografiei unei personalități — evenimentele politice la care a participat (pe unele le-a și condus) marelui om politic și a precizat măsura în care personalitatea, aspirațiile și zbuciumul acestuia se reflectă în conștiința contemporanilor și a posterității.

Primele două capitole ale monografiei prezintă date despre familia, studiile în țară și primele manifestări ca poet și militant revoluționar ale lui C. A. Rosetti. În legătură cu acestea din urmă, V. Netea precizează — analizînd studiile anterioare și presa vremii — contribuția lui C. A. Rosetti la întemeierea societății secrete „Frăția” (îl trece printre cei patru conducători) și a celei literare legale. Activității desfășurate de C. A. Rosetti înainte de revoluție îi sînt afectate alte două capitole — al treilea și al patrulea. Analizînd cu atenție notele din jurnalul intim al viitorului revoluționar, autorul își aduce contribuția la clarificarea unor probleme, încă în discuție, referitoare la data și semnificația celei de-a doua plecări spre Franța, la atitudinea lui C. A. Rosetti față de activitatea cercurilor radical-socialiste franceze și a emigranților popoarelor oprimate, la contribuția lui la crearea și conducerea societății studenților români din Paris și la redactarea apelului acesteia din 25 iulie 1846, solicitarea la 7/19 iunie a poetului A. de Lamartine în vederea patronării tinerei societăți. Sînt analizate, de asemenea, raporturile lui Rosetti în grupul lui I. Ghica pînă la revenirea în țară (cauza revenirii este oarecum diferit prezentată decît în studiul lui V. Maciu despre centrul revoluționar român din Paris), condițiile în care a fost înființată „Insocierea Lazariană” la 27 noiembrie 1847, contribuția numerelor pe 1847 și 1848 ale „Calendarului popular” la popularizarea aspirațiilor sociale și naționale ale românilor, conținutul și semnificația broșurii „Ce sînt meseriașii”, caracterul consfăturilor „Frăției” ținute în librăria de pe Calea Mogoșoaiei și la locuința lui C.A. Rosetti din Str. Izvorului.

Capitolul al cincilea al monografiei este dedicat locului și contribuției lui C. A. Rosetti în revoluția de la 1848. Pe baza corespondenței și memoriilor celorlalți revoluționari și a scrierilor lui Rosetti din anii 1849—1851 (este cunoscut faptul că, din considerente con-

spirative, jurnalul intim nu cuprinde însemnări din perioada 6 iunie — 2 decembrie 1848), Vasile Netea realizează un tablou complet al evenimentelor revoluționare din Țara Românească, iar unele dintre interpretări — vezi, bunăoară, cea în legătură cu problema autonomiei, cu atitudinea față de puterea suzerană și cea protectoare, desprinse din analiza memoriilor din 1 iunie adresate lui Talaat Efendi, sau precizarea concepției lui C. A. Rosetti despre revoluție — sînt deosebit de valoroase. Rosetti este prezent în toate momentele : casier al mișcării ce trebuia să pregătească insurecția, membru al comisiei executive — alături de N. Bălcescu, Al. G. Golescu-Arăpila — și în comitetul revoluționar, editor al celui dintîi ziar al revoluției, „Pruncul român”, prefect al capitalei, secretar de stat în guvernul revoluționar etc. De asemenea, mobilizarea tipografilor din București la 15 iunie, utilizarea plumbului, destinat inițial pentru literele tipografiei sale, la obținerea gloanțelor, redactarea proclamației către popor din timpul celui de-al doilea complot al boierilor, participarea la discuțiile în legătură cu „adunarea generală”, redactarea proclamației din 9 iulie prin care se anunța țăranilor instituirea „Comisiei pentru proprietate”, cuvîntul rostit la deschiderea lucrărilor acestei comisii, chemînd la rezolvarea principală a problemei sociale a revoluției, atitudinea hotărîtă din august-septembrie, toate dovedesc „rolul predominant și fecund” pe care l-a avut C. A. Rosetti în cadrul revoluției de la 1848.

Următoarele șase capitole îl prezintă pe C. A. Rosetti ca un consecvent luptător pentru progresul general al României. Fie în exil (anii 1849—1857), fie în anii luptei pentru Unire și independență, Rosetti a acționat în vederea asigurării acestui progres. După 1848 era pe primul plan lupta pentru libertate și unitate politică, iar după 1878 „cucerirea Plevnei interne”. Lucrarea lui Vasile Netea prezintă o deosebită importanță în precizarea contribuției lui Rosetti la actele emigrației din Apus, la organizarea acțiunii revoluționare din anul 1854, iar pe baza aceasta la noua „preocupare practică” în vederea realizării Unirii, la organizarea luptei unioniste și la alegerea lui Cuza. Autorul prezintă nuanțat atitudinea lui Rosetti față de guvernarea lui Cuza, pînă la realizarea detronării acestuia, act care s-ar fi putut evita. De asemenea, se precizează consecvența lui Rosetti în susținerea idealului său republican, chiar dacă, din considerente tactice, a luptat pentru principiile străin și a acceptat regatul.

Ultimele două capitole ale lucrării (XII și XIII) sînt de dimensiuni mai reduse, dar deosebit de emoționante. Ele evocă sfîrșitul vieții lui Rosetti, înmormîntarea acestuia sub privirile și în lacrimile a peste 100 000 de cetățeni, precum și modul în care posteritatea a apreciat și valorificat ideile și aspirațiile, personalitatea, activitatea și jertfa românului care „întruchipa — după cum afirma Fr. Damé — entuziasmul temperamentului italian, finețea elenică și spiritul francez”. Monografia este bogat ilustrată — sînt în total 74 de reproduceri — și cuprinde în încheiere un rezumat în limba franceză și un valoros indice general.

Cele două lucrări de care ne-am ocupat reprezintă reușite ale genului respectiv de scrieri și sînt deosebit de utile profesorilor din învățămîntul de cultură generală. Ele oferă o bogată sursă de informație și au valoare formativă pentru profesori și pentru elevi, în privința analizei obiective a activității multilaterale desfășurată de personalitățile care au mobilizat masele la acțiuni progresiste. Prin caracterul lor antologic și ilustrațiile variate, lucrările reprezintă un bogat material auxiliar menit să sporească eficiența lecțiilor de istoria modernă a României, avînd, totodată — și lucrul acesta pare cel mai semnificativ —, o deosebită forță educativă. Elevii au ocazia să cunoască una dintre personalitățile marcante

ale secolului trecut care, alături de ceilalți revoluționari români — N. Bălcescu, I. Ghica, M. Kogălniceanu, George Barițiu, ca să numim doar pe câțiva dintre ei —, și-a legat numele de cele mai importante acte istorice ale vremii sale. Evidențierea trăsăturilor etice ale lui C. A. Rosetti cultivă în rîndul tinerilor studioși admirație și respect față de un luptător consecvent și onest pentru progresul general al românilor, al tuturor claselor exploatate și al tuturor popoarelor europene oprimare.

Adrian Th. Pascu

Al. Gh. Savu, *DICTATURA REGALĂ (1938—1940)*,
București, Editura politică, 1970, 486 p.

Anul editorial 1970 a înscris printre aparițiile din domeniul istoriografiei contemporane a României lucrarea de ample proporții a lui Al. Gh. Savu *Dictatura regală*.

Limitele cronologice ale cercetării sint fixate în titlu la anii 1938—1940. De fapt, autorul extinde apreciabil cercetarea, urmărind premisele instaurării dictaturii regale. În felul acesta lucrarea prezintă o frescă a întregii vieți politice din deceniul 1930—1940, și chiar din perioada anterioară, cu accentul, bineînțeles, pe intervalul marcat de instaurarea dictaturii regale (februarie 1938 — septembrie 1940).

Grupate în jurul unor evenimente sau probleme centrale, fiecare dintre cele 17 capitole, elucidînd un aspect sau altul al vieții politice interne sau externe, este organic integrat în ansamblul evolutiv al expunerii, care se întregeste în felul acesta cu noi trăsături și elemente. Adoptînd o tehnică compozițională simplă, obișnuită am putea spune, în care cronologicul se îmbină cu tratarea materialului în plan problematic, dar îmbinînd cu pricepere alternanța cronologic-problematic în jurul celor mai semnificative date, autorul a reușit să dea o lucrare încheagată, unitară, temeinic construită.

Capitolul inițial prezintă primele manifestări ale unor concepții îndreptate împotriva sistemului parlamentar în perioada imediat următoare războiului mondial din 1916—1918, precum și condițiile economice și social-politice care au generat aceste manifestări. Este ceea ce am putea numi preludiul prevestitor al politicii care s-a încheagat în curente puternice, apoi în grupări de interese sau partide ducînd mai tîrziu la înlăturarea sistemului parlamentar și la instaurarea regimului de dictatură regală.

Următoarele cinci capitole analizează situația politică, în special politica internă, de la venirea lui Carol al II-lea pe tron (iunie 1930) și pînă la instaurarea dictaturii regale.

Autorul caută să evidențieze în permanență resorturile economice ale politicii promovate de cercurile dominante, polarizarea de interese economice care se aflau înapoia diverselor partide și formații politice, în special înapoia cercurilor palatului. Imaginea vastei rețele de obiective economice-industriale, agrare, bancare sau financiare în care monarhia deținea un loc de frunte, ca și legăturile de afaceri ale unor reprezentanți de prima mărime ai capitalului din România sau finanței străine cu Casa Regală se desprind din lucrare cu limpezime și relief, constituind o convingătoare ilustrare a interacțiunii dintre factorul economic și cel politic. „Încheagarea în jurul monarhiei, în deceniul al patrulea, a unui puternic grup financiar — subliniază autorul — a constituit platforma economică de pe care Carol al II-lea a acționat pe tărîm politic în vederea instau-

răni unui regim de dictatură fățișă”¹. Cursa pentru înfăptuirea dictaturii personale se poate spune — așa cum reiese din lucrare — că a fost începută de rege o dată cu urcarea sa pe tron. Încercările acestuia de a aduce la cirna țării așa-zisele guverne de concentrare națională sînt o expresie a politicii monarhului aflată în cursa spre dictatură. Capacitatea reală a monarhiei de a instaura dictatura în perioada premergătoare conjuncturii extrem de favorabile din 1938 este poate mai curînd exagerată decît subestimată în lucrare.

În jurul luptei pentru putere autorul face radiografia întregii vieți politice, urmărește desfășurarea acesteia etapă cu etapă, dezvăluie fizionomia partidelor și grupărilor politice, acțiunile și țelurile lor, interesele de clasă sau de grup, metodele și formele lor de acțiune.

În lumina crudă a faptelor este prezentată activitatea „Gărzii de fier” — organizația fascistă care a înscris cea mai întunecată pagină din istoria organizațiilor politice din România, agență a hitlerismului în țara noastră, simbol al negării idealurilor democratice și umaniste, lipsită de orice conștiință a intereselor superioare și permanente ale poporului român.

Pe fondul luptelor politice din țară, al disputelor pentru întietate care se petreceau la suprafața vieții sociale, în lucrare se înfățișează frămîntările adinci și puternice ale maselor, angajînd interese cu adevărat esențiale și fundamentale nu numai pentru satisfacerea propriilor revendicări și aspirații, ci și pentru orientarea țării pe calea progresului și democrației. În miezul acestor lupte pulsa inima fierbinte a Partidului Comunist Român. Prezentarea activității P.C.R. în contextul istoriei țării este o reușită incontestabilă a lucrării.

La începutul anului 1938, într-o conjunctură politică extrem de favorabilă, cînd partidele politice parlamentare — național-țărănist și liberal — se aflau în reful, cînd regele își asigurase colaborarea unor personalități politice marcante, printre care Gh. Tătărescu și Armand Călinescu, cînd la guvern se afla o formație politică de nuanță fascistă, slabă și lipsită de aderență în masă, dar nutrinde ea singură veleități dictatoriale, regele și anturajul său au reușit să organizeze lovitura de stat și să instaureze dictatura.

După o guvernare parlamentară de mai bine de 7 decenii, sistemul democrației burgheze — în general destul de restrîns și îngrădind accesul maselor largi la viața publică — s-a prăbușit sub loviturile de la dreapta ale monarhiei și cercurilor din jurul acesteia. Partidele politice adepte ale sistemului tradițional de guvernare — liberal și țărănist — s-au împecat cu situația — socotind-o provizorie — fără să schițeze o rezistență cit de cit eficientă, în timp ce eforturile anterioare ale partidului comunist de a închege forțele democratice într-o coaliție de front popular s-au izbit de împuțnicirea liderilor partidelor politice burgheze, a fruntașilor de dreapta ai social-democrației.

În felul acesta, între alternativa dintre o largă democrație, capabilă să contribuie la primenirea radicală a vieții politice și să antreneze toate forțele viabile ale țării, și cea a dictaturii regale, liderii celor mai puternice partide politice de guvernămînt — liberal și național-țărănist — au optat pentru ultima ieșire din situație.

Dictatura regală a însemnat, așa cum se subliniază în lucrare, o grea lovitură dată drepturilor democratice, „un pas important înainte pe calea lichidării organismelor și instituțiilor care fînțaseră în timpul sistemului parlamentar” (p. 173).

¹ Al. Gh. Savu, *Dictatura regală 1938—1940*, București Editura politică, 1970, p. 62. În continuare trimiterile la lucrare se vor face prin indicarea paginii în textul recenziei.

Două capitole ale lucrării se ocupă de structura și caracteristicile dictaturii regale ca formă a puterii de stat. După conținutul său de clasă, dictatura regală a reprezentat dominația fătășă a vîrfurilor capitaliste și a mării moșierimi (p. 453). Desființarea puterii reale a parlamentului și reducerea activității sale la rolul de anexă a puterii personale a regelui, dizolvarea partidelor politice și adoptarea unei noi constituții menite să consfințească noile schimbări survenite în viața politică și socială a țării, crearea unei singure formații politice hibride și lipsite de suport de masă — „Frontul renașterii naționale”, desființarea organizațiilor profesionale și înlocuirea lor prin sistemul breslelor, ofensiva împotriva drepturilor și libertăților democratice ale maselor, concentrarea puterii reale în mîinile regelui, ale cărui prerogative s-au amplificat pînă la situația de a controla efectiv resorturile-cheie ale puterii de stat, toate acestea caracterizează mecanismul dictaturii care prezintă incontestabil unele trăsături similare cu ale unui stat totalitar de tip fascist (vezi p. 453—457).

În același timp, în lupta pentru putere, dictatura a venit în contradicție directă și puternică cu organizațiile legionare, iar prin interesele cercurilor politice pe care se sprijinea ea a adoptat în politica externă o orientare proanglo-franceză, deci o orientare oarecum tradițională cursului politicii externe a României. „...Regimul instaurat la 10/11 februarie 1938 poate fi apreciat drept un regim autoritar, al puterii personale a regelui, exprimînd dictatura fătășă a unei părți a cercurilor burghezo-moșieresti de dreapta nefasciste, proanglo-franceze. Pozițiile hotărîtoare au revenit în cadrul acestui regim grupurilor capitaliste legate de comenzile statului, al căror exponent principal era însăși Carol al II-lea” (p. 156).

Perioada dictaturii fasciste a fost una dintre cele mai agitate și mai dramatice din istoria țării. Pe plan intern, contradicțiile sociale, departe de a fi înlăturate, așa cum perorau exponenții dictaturii, s-au acumulat și adîncit. În ciuda interdicțiilor și represiunilor, masele muncitoare își concentrează din nou potențialul revoluționar; lupta începe să se activeze treptat, creîndu-se premisele unui nou avînt. Autorul valorifică cu atenție materialul existent despre acțiunile maselor muncitoare în timpul dictaturii, îmbrăcînd atît la sate cît și la oraș forme variate, de la rezistența împotriva fiscalității excesive pînă la încălcarea mării proprietăți funciare sau de la conflictele locale de muncă pînă la demonstrații puternice ale muncitorilor cu caracter economic și politic, așa cum au fost cele de la U.D.R., de la societatea „Mica”, Reșița, demonstrația de 1 Mai a muncitorilor din București etc. (p. 367).

În mod veridic sînt prezentate raporturile dictaturii regale cu organizațiile fasciste, în special cu Garda de fier. Rivalitatea cercurilor de dreapta nefasciste din jurul coroanei cu Garda de fier și alte organizații fasciste a fost tranșată momentan în favoarea primelor. Grupării legionare-fasciste i-au fost aplicate lovituri puternice, mergînd pînă la executarea căpeteniei legionare, Corneliu Zelea Codreanu, slăbindu-i serios forța și capacitatea de acțiune. Numai sprijinul direct pe care legionarii l-au primit din partea Germaniei hitleriste, ca agentură a lor în România, explică refacerea rapidă a potențialului ei în etapa următoare.

Precipitarea evenimentelor pe plan internațional, derularea vertiginoasă a unor acțiuni și tratative care au prefațat cel de-al doilea război mondial au ridicat și în România pe prim plan problemele politicii externe. Este firesc ca aceste probleme să ocupe un loc important în cadrul lucrării.

Antrenată în vârtejul pregătirilor și al dezlănțuirii unui nou măcel mondial, Germania hitleristă acorda un rol important României în planurile sale expansioniste. Evitarea pene-

trației politicii promovate de Berlin în țara noastră era de imaginat numai printr-un act de rezistență supremă în fața pericolului fascist din afară ; nici configurația raporturilor pe plan internațional, nici gradul de pregătire al cercurilor dominante din România — nu numai al celor aflate la cîrma țării, dar și al forțelor politice burgheze neguvernamentale — nu erau favorabile unei rezistențe active și deschise.

De aceea, împletind dorința de a promova orientarea proanglo-franceză, antirevizionistă, cu încercarea de a se salva ceea ce se mai putea salva în fața presiunilor Germaniei agresoare, cercurile guvernante caută ieșirea într-o politică de concesii.

În lucrare se analizează pe larg tratatul economic româno-german din martie 1939, se dezvăluie conținutul său înrobitor, se relevă implicațiile sale politice extrem de nocive pentru independența și suveranitatea țării (p. 275—303). Lovitura cea mai grea, patronată de Germania nazistă și Italia fascistă, împotriva țării noastre a fost însă Dictatul de la Viena, al cărui caracter și urmări sînt prezentate în lucrare cu siguranță și relief. Paginile lucrării sînt pătrunse de adevărul tragic al clipelor prin care trecea atunci România. Întreaga ființă a poporului român a fost zguduită de dictatul impus de Germania și Italia prin care granițele țării erau sfîrtecate, iar din trupul ei smulse peste 43 000 de km². Despre starea de spirit a maselor, a celor mai largi pături ale populației, despre manifestările și protestul vehement împotriva dictaturii vorbesc grăitor datele la care se referă în lucrarea sa Al. Gh. Savu.

Partidul Comunist Român a înscris în aceste momente de cumpănă una din paginile vii ale atașamentului său la idealurile patriotice și naționale. Dînd dovadă de înaltă conștiință și maturitate, P.C.R. s-a afirmat ca un factor mobilizator al protestului și nemulțumirii maselor împotriva Dictatului de la Viena.

În lucrare se arată pe bună dreptate că valul luptelor populare după Dictatul de la Viena și incapacitatea regimului dictatorial de a le reprima au creat o situație politică nouă. Se emite de asemenea ideea că niciodată în trecut nu existaseră pe plan intern condiții atît de favorabile pentru crearea unei coaliții viabile între toate forțele contradictoriale și antihitleriste care să emane din sînul lor un guvern democratic (p. 433). Și dacă aceste condiții nu au fost fructificate, o mare răspundere o poartă frunțașii partidelor național-țărănesc și național-liberal. Politica celor două partide și poziția liderilor ei, în special Maniu și Dinu Brătianu, sînt prezentate în lucrare viu și convingător. Găsim chiar că supunerea examenului analitic și caracterizarea făcută politicii celor două partide reprezintă una din părțile cele mai izbutite ale lucrării, deși nu se înscrisă în prim-planul investigației întreprinse de autor.

Acceptarea Dictatului de la Viena n-a salvat dictatura regală de la prăbușire. Criza politică internă a găsit un deznodămînt care a însemnat pentru poporul român o lovitură și mai grea. În șirul marilor încercări prin care de-a lungul istoriei sale a trebuit să răzbată și să le înfrunte s-a adăugat una dintre cele mai amenințătoare : instituirea dictaturii antonesciene-legionare.

Prăbușirea dictaturii regale și instaurarea dictaturii antonesciene în septembrie 1940 — se subliniază în lucrare — au marcat intrarea regimului burghezo-moșieresc într-o nouă și ultimă perioadă a existenței sale (p. 453).

Prin lupte și jertfe, prin suferințe și eforturi eroice, poporul român a găsit resurse pentru a ieși și din această încercare mai călit, mai hotărît ca niciodată să deschidă un capitol fundamental, nou și luminos, în istoria țării sale. De acest nou capitol este insep-

rabil legată contribuția esențială a Partidului Comunist Român și a clasei muncitoare. Cu această constatare își încheie lucrarea sa Al. Gh. Savu, prezentînd perspectiva istorică pe care a deschis-o țării noastre marele act din August 1944 (p. 458).

Bazată pe o documentare foarte largă, provenind mai ales din fonduri arhivistice puțin folosite, lucrarea lui Al. Gh. Savu beneficiază nu numai de un efort de interpretare susținut, ci și de calități alese de stil. Expunerea este fluentă, nelipsită de un oarecare dinamism interior, uneori colorată și vie. Nu o dată evenimentele se disecă cu atenție în amănunțime și în semnificația lor imediată; mai puțin se procedează la caracterizarea de ansamblu a evenimentelor și proceselor.

În trăsături nuanțate se creionează în lucrare portretele unor oameni politici ai vremii, începînd chiar cu regele Carol al II-lea, fapt care sporește atracția și interesul pentru lectura cărții.

Prin calitățile de documente, de interpretare și de expunere pe care le are, cercetarea lui Al. Gh. Savu se înscrie ca o realizare valoroasă a istoriografiei dedicate perioadei contemporane a României.

Elisabeta Hurezeanu

**Jacques Le Goff, CIVILIZAȚIA OCCIDENTULUI MEDIEVAL, București,
Editura științifică 1970, 719 p.**

Lucrarea *Civilizația Occidentului medieval*, a cunoscutului medievist Jacques Le Goff, recent apărută în traducere la Editura științifică, a fost publicată cu ani în urmă, de Casa Arthaud din Paris, în cadrul colecției „Les Grandes Civilisations”, care apare sub direcția istoricului francez Raymond Bloch.

Pentru ediția în limba română, traducerea lucrării cît și notele aparțin specialistei M. Holban. Introducerea și prezentarea cărții este făcută, cu toată competența și autoritatea științifică, de prof. univ. Mihail Berza.

Lucrarea este constituită din două mari părți: prima parte, „Evoluția istorică”, cuprinde patru capitole, a doua parte, „Civilizația medievală”, șase capitole. Textul este completat de 246 de imagini, însoțite de legende explicative, un atlas istoric cu opt hărți, un indice de nume, termeni și noțiuni, de tabele cronologice pentru perioada 842—1315 și de o bibliografie orientativă. Tabelele cuprind fapte și date militare și politice, economice și sociale, cultura scrisă, cultura nescrisă, evenimente din restul lumii. Așa cum este structurată, lucrarea are un caracter enciclopedic.

În *Evoluția istorică*, prima problemă pe care o ridică autorul este fuzionarea lumii barbare cu lumea romană, întîlnirea dintre cele două societăți, pe de o parte societatea romană deja barbarizată, iar pe de altă parte, societatea barbară pe cale de civilizare. Din această întîlnire a rezultat lumea evului mediu. „Evl mediu al ultimelor descoperiri, precum se vede — consideră autorul —, nu este evul mediu al straturilor superioare, al conștiinței, dat la lumină de istoriografia tradițională din care a luat ființă «legenda de aur» a epocii medievale, ci este un ev mediu al adîncurilor, al temeliiilor, al structurilor” (p. 43), noi am spune un ev mediu al maselor populare făuritoare de bunuri, de a căror viață și mentalitate se ocupă, în bună măsură, Jacques Le Goff.

Alte probleme ce rețin atenția, tot în această parte a lucrării, sînt geneza orașului medieval și cruciadele.

În ceea ce privește înființarea orașelor medievale, autorul consideră că se datorește „unui ansamblu complet de stimulente și mai ales unor grupuri sociale diverse“, prin acestea înțelegînd dezvoltarea complexă a economiei evului mediu, înflorirea agriculturii, dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului. Odată cristalizat, orașul medieval se încadrează organic în lumea feudală din care face parte, devenind cu timpul, pentru această lume, „un loc de schimburi, un nod comercial, o piață“ (p. 129). O dată cu creșterea rolului economic al orașelor în contextul societății feudale, se petrece și transferul activității culturale din mănăstiri în orașe. „Ieșite din școlile episcopale, noile centre școlare se emancipează de ele, prin recrutarea magiștrilor și învățătorilor, prin programele și metodele lor“ (p. 135).

În privința cruciadelor, Jacques Le Goff le consideră ca primă încercare a Europei occidentale de colonizare, încercare izvorîtă din necesitatea de pămînt, într-o epocă în care „spectrul foamei“ domina masele. De asemenea, neagă urmările pozitive ale cruciadelor.

În ansamblul tratării, Le Goff extinde noțiunea de Europă occidentală asupra tuturor regiunilor aflate sub dominația spirituală a bisericii catolice. Numai în raport cu această arie geografică abordează și unele probleme ale Bizanțului și lumii arabe.

În partea a doua a lucrării, *Civilizația medievală*, autorul se ocupă de structurile societății medievale, organizarea locuirii, a teritoriului și mobilitatea spațială. Un loc important îl ocupă timpul istoric, timpul evului mediu, ce diferă ca intensitate de la grup la grup, clasificînd noțiunea de timp în timpuri sociale: timp natural și timp rural, timp seniorial, timp religios, timp clerical. Viața materială a evului mediu este tratată în raport de tehnică, pămînt și viața maselor, autorul trăgînd concluzia că este o lume ajunsă la limită, secătuită de valurile de foamete și bîntuită de epidemii.

În continuare, analizează organizarea religioasă și îi găsește corespondent în organizarea laică a societății evului mediu. În asemenea context, Le Goff vede legătura stabilită între diferențele categorii sociale ale evului mediu, prin jurămîntul de credință ca și prin regimul juridic al solului. De aici, lumea feudală este concepută într-o unitate de comunități: comunitatea seniorială, sătească, urbană. Alături de acestea, sînt analizate comunitățile inter-sociale, frățiile, clasele pe vîrstă. În raport de aceste comunități, autorul surprinde lupta de clasă între feudali și comunitatea sătească, între feudali și comunitatea urbană, precum și unele forme de rivalitate dinăuntru claselor.

În ultimul capitol, „Mentalități, sensibilități, atitudini (secolele X—XIII)“, autorul analizează viața morală și psihică a omului de rînd în cadrul societății evului mediu. Lumea înconjurătoare, forma de organizare economico-socială îi creează acestuia un sentiment de nesiguranță, ce își găsește soluția în „intervenția divină, în minuni“. Mentalitatea și sensibilitățile omului evului mediu sînt considerate sensibilități și mentalități simbolice. Acestea evoluează, o dată cu dezvoltarea mediului urban, spre realism și raționalism. În partea a doua a lucrării își găsesc locul și invențiile tehnice ale evului mediu (printre cele mai timpurii invenții tehnice se plasează atelajul modern, în secolul IX).

În finalul lucrării, autorul analizează condițiile apariției premiselor umanismului. Specialist al structurilor sociale, Jacques Le Goff supune unei analize, am putea spune aproape chimice, structurile evului mediu, disecînd legăturile stabilite între diversele categorii sociale, relațiile ce decurg din aceste legături și evoluția lor. Trebuie, totuși, să subliniem că nu întotdeauna reușește să definească noțiunile generale.

Cele 246 de imagini, bine alese, însoțite de ample texte explicative, contribuie la elucidarea unor termeni sau situații, puțin subliniate în textul general, pe care-l completează, măbind valoarea documentară a cărții.

Consecvent ideii de-a reda viața maselor în evul mediu, imaginile ilustrează, în general, viața comunităților. Autorul consideră că iconografia evului mediu redă din plin imaginea maselor, și anume: „clerul și aristocrația au atribuit un loc țărănilor în iconografia medievală nu numai din cauza numărului lor, ci și fiindcă nu era indiferent pentru ideologia dominantă ca să manifeste în artă această imagine a unei societăți ierarhizate, dar solidare și armonioase, pe care avea interes să o opună unor eventuale revendicări sau răscoale” (p. 45). Această iconografie constituie sursa ilustrațiilor ce-l ajută pe autor să analizeze structurile sociale, legăturile de ierarhizare. De exemplu, prin studierea costumelor și reconstituirea tipurilor de costum, el stabilește locul ce-i revine în societatea medievală fiecărei clase și categorii sociale.

Folosind ca ilustrații fotografii aeriene și planuri cadastrale, autorul reușește să redea imaginea concretă a structurilor urbane, precum și a organizării teritoriului înconjurător. Ilustrația este grupată corespunzător temelor principale din textul lucrării, măbindu-i astfel valoarea de informare.

Alături de imagini, lucrarea este bogată în planuri și hărți. Cele 27 de planuri și hărți incluse în text ușurează înțelegerea unor fenomene economico-sociale. Printre planurile din cuprinsul textului, se remarcă planul orașului Paris în timpul lui Filip II August, planul orașului Genova, planurile de luptă și deplasări de armate în unele bătălii ale evului medieval (Lupta de la Courtrai, Bourvines etc.). În afara hărților incluse în text, lucrarea are 8 hărți grupate în „Atlas istoric”. Hărțile sînt aduse la zi cu informația de specialitate și sînt grupate tematic: geografie economică (hărțile II—III); răspîndirea centrelor de cultură (centre monastice, școli episcopale, școli urbane, universități, răspîndirea stilului romanic și gotic — hărțile IV, V, VI, VII); hărțile istorice propriu-zise cuprind lumea romană, invaziile barbare, expansiunea Occidentului medieval (harta I, II, III). Numărul mare al hărților ajută la fixarea în spațiu a variatelor forme de manifestare a vieții în Occidentul medieval.

Lucrarea este completată de un indice de „nume, termeni și noțiuni”. Valoarea utilitară și de informare a indicelui este accentuată și prin faptul că explicațiile sînt însoțite de planuri și scheme. Pentru arta gotică, pe lângă multiplele planuri de construcții gotice, sînt date și scheme separate privind elementele arhitecturii gotice (cheie de boltă, ogive — tipuri de ogive, nervuri). Explicația noțiunii domeniului feudal este însoțită de schema adecvată. Planurile castelelor din secolele IX și X sînt însoțite și de încercări de reconstituire, unele după Viollet le Duc, altele recente. Prin locul important pe care autorul îl conferă ilustrației (fotografii, schițe, planuri, hărți), aceasta este la fel de valoroasă ca și textul principal.

Cu toate carențele ei — lipsa de înțelegere materialist-istorică a dezvoltării civilizației Occidentului medieval, ponderea mărită a elementului religios în toate aspectele economice și sociale, noțiuni incomplet formulate, referiri la timpuri mai moderne ce îngreuiază înțelegerea imaginii lumii evului mediu —, *Civilizația Occidentului medieval* este o lucrare fundamentală de sinteză pentru evul mediu. Prin locul pe care îl ocupă studierea maselor populare, prin disecarea metodică a structurilor sociale, Jacques Le Goff se plasează în cadrul aceluși grup de istorici burghezi apropiați de materialismul istoric. Pe lângă valoare documentară și științifică, lucrarea are și valoare didactică. Profesorii de istorie de la școlile

de cultură generală găsesc un bogat și valoros material documentar, ce poate fi folosit la orele afectate explicării organizării sociale a orînduirii feudale, precum și la cele privind cultura și arta evului mediu. În folosirea cărții în cadrul procesului instructiv-educativ, atît pentru pregătirea personală, cît și pentru ilustrarea și îmbogățirea lecțiilor cu material didactic intuitiv, profesorul trebuie să țină seama de faptul că metoda de investigație structuralistă a lui Jacques Le Goff trebuie permanent raportată la definiția generală, materialist istorică, a feudalismului.

Gloria Ceacalopol

André Maurois, *Istoria Angliei*, vol. I—II,
București, Editura politică, 1970, 350 p., 325 p.

Cunoscut publicului român încă din perioada interbelică, numele lui A. Maurois a reapărut recent pe coperta unei cărți traduse în limba română, atrăgînd atenția atît a celor care privesc noutățile editoriale de pe pozițiile cititorului dornic să-și lărgească orizontul cultural, cît și a celor care au făcut din cercetarea istoriei o profesie. Cititorii care cunosc deja măiestria scriitoricească și cunoștințele temeinice ale lui A. Maurois în domeniul istoriei anglo-saxonilor¹ au prilejul de a se delecta cu lectura unei noi traduceri a cărții dedicate istoriei Angliei.

Volumul I al lucrării cuprinde patru „cărți”, intitulată de autor după cum urmează: „Originile”, „Regii francezi”, „Măreția și decăderea feudalității (1272—1485)”, „Dinastia Tudorilor sau triumful monarhiei”. Volumul al II-lea este împărțit în trei „cărți”, care se referă la: „Triumful parlamentului”, „Monarhie și oligarhie”, „De la aristocrație la democrație”. Pe scurt, Maurois și-a asumat covârșitoarea sarcină de a expune și analiza istoria Angliei de la „primele semne umane” pînă la cel de-al doilea război mondial.

Parcurgînd sinteza lui A. Maurois, cititorul constată o străduință perseverentă de interpretare personală a unora dintre fenomenele sociale, politice și spirituale din istoria Angliei, o atenție specială acordată evoluției mentalității și instituțiilor engleze.

Măiestria scriitorească, erudiția și unele idei strălucite ale lui A. Maurois încîntă, pasionează, fără însă ca interpretarea fenomenelor istorice care s-au consumat de-a lungul veacurilor pe insulele britanice să satisfacă pe deplin. Firește, aceasta numai în cazul în care ne hotărîm să abordăm critic o serie de chestiuni, căci altfel însușirea unui punct de vedere expus cu măiestria de mare scriitor și gînditor a lui A. Maurois este cu mult mai comodă. Dar să urmărim evoluția istoriei Angliei în interpretarea lui A. Maurois. În momentul cuceririi normande, Anglia „cunoaște de multă vreme monarhia, biserica, impozitul funciar, geld-ul, recrutarea în masă, fyrd-ul. Regii normanzi se vor servi de aceste instrumente, dar ei vor fi aceia care vor da Angliei cea mai mare parte a instituțiilor care îi vor constitui originalitatea”². Cîțiva „mari francezi” au contribuit, după părerea autorului, la edificarea Angliei. „...Rolul regilor normanzi și angevini a fost imens”³. În locul unei „țări de pionieri”, cu o justiție rudimentară, „o biserică imorală și rebelă”, „regii francezi” au creat o

¹ Dintre lucrările lui A. Maurois au mai fost traduse în românește următoarele: *Istoria Statelor Unite*, Editura „Secolul XX” S.A.R., București, [f.a.], 494 p.; *Eduard VII și vremea lui*, Editura „Adevărul”, S.A., București, [f.a.], 267 p.

² A. Maurois, *Istoria Angliei*, vol. I, p. 95.

³ *Ibidem*, p. 188.

administrație centrală care tolera libertățile locale și instituții a căror trăinicie a înfruntat veacurile. La câteva secole de la cucerirea normandă, în veacul al XV-lea, „orgolioșii” englezi se socoteau deja invulnerabili în insula lor și disprețuiau celelalte națiuni. „Mai mult încă decît bogăția — scrie A. Maurois —, pricina cea mare a orgoliului englezului era pe atunci relativa sa libertate”⁴. Ce însemna „libertatea” englezilor se poate înțelege și din faptul că nici măcar un rege ca Richard al III-lea nu ar fi îndrăznit să-i impună pe supușii săi la plata unor noi impozite fără consimțămîntul parlamentului. „În Anglia — remarcă A. Maurois — libertatea poporului slăbește puterea regelui, dar marea acoperă greșelile și slăbiciunile”⁵. Englezul era „propriul său soldat și propriul său polițai”⁶. În sfîrșit, deși poporul — săturat de anarhia provocată de Războiul celor două roze — dorea „un despotism relativ”, „ideea monarhiei îngrădite este bine înfiptă în capetele englezilor”⁷. Ocupîndu-se de „triumful monarhiei”, A. Maurois remarcă că „guvernarea regilor Tudor a fost o guvernare de mîină forte, dar forța ei nu i-o dădea nici armata, nici poliția. Sprijinindu-se pe opinia publică, pe yomeni, pe arendași, pe negustori, ei au acaparat puterea spirituală”⁸. Instituțiile tradiționale s-au menținut chiar și în vremea absolutismului Tudorilor. Parlamentul, de pildă, a fost respectat de regii din dinastia Tudor. Parlamentul devine însă tot mai conștient de forța sa, tot mai independent, în vreme ce „...monarhia engleză va slăbi curînd datorită tocmai serviciilor pe care le-a adus”⁹, iar „imprudența unui dinastii noi — Stuart, *n.n.* — va deschide calea liberă pentru victoria parlamentului asupra monarhiei”¹⁰. Nici în vremea Tudorilor, nici în cea a Stuartilor și nici mai tîrziu, consideră autorul, „...Anglia n-a cunoscut niciodată monarhia absolută. Cînd forțele reale s-au deplasat, suverani abili au consultat toate stările din regat și și le-au raliat”¹¹.

A. Maurois se ocupă destul de insistent de evenimentele din veacul al XVII-lea, de ceea ce istoriografia noastră numește „revoluția burgheză”, de „compromisul de clasă de la 1688” etc., pe care autorul le tratează în capitole ca: „Iacob I și problema religioasă”, „Primul război civil”, „Efectele durabile ale puritanismului” etc. Iată, de pildă, cum interpretează autorul conflictul social, economic, politic și spiritual de la mijlocul veacului al XVII-lea: „Această revoluție nu era ca acele valuri adînc răscolitoare care ridică masele. Ea aduce mai curînd vrajba în sînul claselor decît le ridică una împotriva alteia”¹². În altă parte A. Maurois apreciază că englezii manifestau o mare capacitate de adaptare la modificările din viața socială, politică și spirituală, în ciuda conservatorismului lor. Întotdeauna instituția veche recunoștea și asimila faptele noi, astfel că „în Anglia n-a fost niciodată o adevărată revoluție. Scurtele răscoale care-i jalonează istoria n-au fost decît niște vâlurile pe suprafața unui ocean și glorioasa revoluție din 1688 n-a fost decît un schimb de semnături”¹³.

Compromisul de clasă dintre burghezie și marii proprietari funciari realizat în 1688 a fost, după părerea autorului, „... o fericire pentru Anglia”, deoarece s-a putut realiza

⁴ A. Maurois, *Istoria Angliei*, vol. I, p. 260.

⁵ *Ibidem*, p. 261.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 262.

⁸ *Ibidem*, p. 355.

⁹ *Ibidem*, p. 356.

¹⁰ *Ibidem*, p. 317.

¹¹ *Ibidem*, p. 317.

¹² *Ibidem*, vol. II, p. 47

¹³ *Ibidem*, p. 318.

„cea mai mare schimbare din istoria sa și pasul de la despotism la monarhia constituțională fără ca între englezii celor două tabere să se fi săpat un șanț de netrecut”¹⁴.

Cele mai importante fenomene din istoria Angliei între anii 1688—1815 au fost, potrivit părerii lui A. Maurois, următoarele: formarea sistemului parlamentar englez, care nu a scutit însă țara de o guvernare oligarhică; războiul cu Franța revoluționară și apoi imperială pentru a împiedica hegemonia acestei mari puteri pe continent; revoluția agricolă și industrială.

Secolul al XIX-lea, cu numeroasele sale probleme noi, reține de asemenea atenția lui A. Maurois. Este drept însă că unele evenimente sînt examinate de autor în trecut. Așa, de pildă, despre ceea ce a fost larga mișcare de mase, democratică, muncitorească, adică mișcarea cartistă, autorul menționează că atunci cînd „... în 1848, cartiștii amenințară să imite noua revoluție franceză din februarie, două sute de mii de cetățeni aparținînd claselor mijlocii se angajează ca constables voluntari și menținură ordinea”¹⁵. Iar în altă parte, A. Maurois scrie că mișcarea cartistă a fost înecată de valul de prosperitate ce a urmat crizei din anii 1847—1848. „Cei înțelepți” — adică clasele conducătoare — nu uitau însă că mișcarea revendicativă putea renaște oricînd și de aceea era de dorit să existe o „supapă”. În paginile cărții sale, A. Maurois se străduiește să explice cum au găsit englezii această „supapă” și în ce constă ea, care au fost „întîmplările” și compromisurile care au îngăduit acestora să evite unele neplăceri. Capitolele referitoare la istoria Angliei imperialiste sînt destul de reduse. Ocupîndu-se de cauzele primului război mondial și de politica Angliei față de alte puteri — în capitolul „Pacea înarmată” —, autorul remarcă că, mai ales după 1900, „îndeosebi dorința împăratului de a-i ului pe englezi și de a-i bate pe propriul lor teren grăbi construirea unei mari flote germane care avea să neliniștească, în curînd, Anglia”¹⁶. Analiza „preistoriei” și istoriei primului război mondial — „marele război” — îl duce pe autor la concluzia că „pacea de la Versailles a fost... o pace nereușită”¹⁷.

Evenimentele interbelice, cauzele celui de-al doilea război mondial sînt analizate de autor foarte pe scurt. Merită să rețină atenția aprecierea lui A. Maurois asupra politicii față de Germania nazistă promovată de Neville Chamberlain. După părerea autorului, Chamberlain încearcă să ducă o „politică de împăciuire”, care „nu putea reuși cu aventurieri care nu respectau decît forța”¹⁸.

În sfîrșit, credem că cititorul poate să înțeleagă mai profund concepția lui A. Maurois despre particularitățile istoriei englezilor, despre importanța compromisurilor în viața internă a țării dacă vom menționa o încheiere a autorului: „Clasele sînt împărțite aici nu de amintiri și nici de patimi, ci de interese asupra cărora se poate ușor tranzacționa”¹⁹.

Acestea au fost cîteva dintre ideile mai de seamă ale lui A. Maurois, care îngăduie conturarea unei imagini a modului în care autorul înțelege sensurile istoriei Angliei, cauzele unora dintre fenomenele social-economice și politice mai importante.

Fără intenția de a diminua meritele unei lucrări valoroase și utile, am dori să atragem atenția cititorului că trebuie să privească cu rezervă unele interpretări cuprinse în paginile acestei cărți.

¹⁴ A. Maurois, *Istoria Angliei*, vol. II, p. 105.

¹⁵ *Ibidem*, p. 223.

¹⁶ *Ibidem*, p. 283.

¹⁷ *Ibidem*, p. 297.

¹⁸ *Ibidem*, p. 308.

¹⁹ *Ibidem*, p. 320.

Mai întâi de toate, subliniem faptul că autorul — deși vede în dezvoltarea societății intruchiparea ideii de progres — nu acceptă lupta de clasă ca factor decisiv în istoria Angliei. Pentru A. Maurois este prețioasă și lăudabilă capacitatea englezilor de a găsi căile către „compromis“. Apoi, deși termenul „revoluție“ apare de mai multe ori în paginile cărții, totuși cititorul nu-și poate da seama exact ce a însemnat revoluția în Anglia. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât autorul neagă la un moment dat faptul că pe insulele britanice ar fi avut loc „o adevărată revoluție“. Referindu-se la cauzele evenimentelor din prima jumătate a veacului al XVII-lea, printre altele, A. Maurois pune pe seama „imprudenței“ Stuartilor victoria parlamentului. Punctul de vedere al istoriografiei marxiste este însă diferit de cel al lui A. Maurois. Iată, de pildă, ce scrie istoricul englez A. L. Morton: „Ab-solutismul Tudorilor le asigură noilor clase avute — burghezia și noua nobilime, *n.n.* — protecția și răgazul necesar pentru a se putea consolida. Posibilitățile oferite au fost folosite din plin, pînă cînd, spre sfîrșitul secolului — al XVI-lea, *n.n.* —, nu s-a mai simțit nevoia protecției regale, iar protectorul însuși a devenit o povară. În alianță cu puterea regală burghezia a ruinat țărănimea, a umilit biserica, a zdrobit Spania. Devenind acum — pentru prima dată în istorie — o forță independentă, burghezia a atacat monarhia însăși, a detronat și a decapitat un rege și a înființat o republică“²⁰. Aceasta a fost, de fapt, revoluția burgheză din Anglia, o revoluție adevărată, a cărei „problemă — cheie“ era proprietatea²¹.

În altă ordine de idei, se pot face unele observații în legătură cu modul în care sînt explicate cauzele primului și celui de-al doilea război mondial. Înarmarea navală a Germaniei a stîmrit într-adevăr nemulțumirea Angliei, dar, în ultima instanță, evoluția capitalismului englez și german către imperialism — după 1870 — a provocat apariția contradicției antagonice care va împinge cele două puteri în tabere adverse. Acest lucru însă A. Maurois nu ni-l spune explicit. „Înțelegerea cu Franța, apoi cu Rusia, a devenit începînd din 1905 o reacție defensivă, provocată de amenințările amiralului Tirpitz“²², scrie A. Maurois. În parte, este adevărat. Ar fi însă greșit — după părerea noastră — să reducem totul la aceasta. Înțelegerea privind împărțirea zonelor din Africa de nord (Maroc, Egipt), Persia și China nu pot fi calificate drept „defensivă“.

Apoi, pacea de la Versailles a fost mai mult decît o simplă „pace nereușită“. Aceasta a fost pe deplin imperialistă. Acest lucru este recunoscut chiar și de către unii istorici din Occident și ar fi — credem — inutil să ne străduim a o demonstra cititorilor români.

În ciuda celor semnalate mai sus, considerăm că în ansamblu sinteza lui A. Maurois este reușită și demnă să rețină atenția. Rafinatul om de cultură care a fost A. Maurois a reușit să descrie mai ales actele de cultură și moravurile engleze cu o competență și măiestrie incontestabile, să creioneze portretele unor oameni de seamă ai Angliei cu un talent remarcabil. Descrierile unor momente de seamă ale trecutului englezilor apar de sub pana lui A. Maurois ca adevărate fresce istorice.

Toate aceste calități fac cartea lui A. Maurois deosebit de utilă, instructivă și captivantă.

Mircea N. Popa

²⁰ A. L. Morton, *Utopia engleză*, Edit. de stat pentru literatura politică, București, 1958, p. 66.

²¹ *Ibidem*, p. 79.

²² A. Maurois, *op. cit.*, vol. II, p. 292.

T. Mucică, I. Cerghit, G. Ceacalopol,
MIJLOACE TEHNICE AUDIO-VIZUALE ÎN PREDAREA ISTORIEI,
 București, E.D.P., 1970, 175 p.

Apariția unui nou studiu de mari proporții *cu un caracter monografic* referitor la metoda predării istoriei constituie un fapt îmbucurător, cu atât mai mult cu cât astăzi posedăm un număr insuficient de astfel de lucrări¹.

În partea introductivă, după ce autorii arată că subiectul tratat prezintă unul din aspectele modernizării procesului de învățământ, după ce analizează sfera și conținutul noțiunii de modernizare a acestui proces, fac o serie de considerații psihopedagogice, care scot în evidență valoarea folosirii mijloacelor audio-vizuale în formarea gândirii elevilor.

Mijloacele tehnice audio-vizuale și metoda folosirii lor la lecții și în cadrul activităților în afara clasei constituie cele două capitole esențiale ale lucrării.

Autorii, după ce clasifică mijloacele tehnice audio-vizuale, după ce se ocupă de valoarea instructiv-educativă a lecțiilor de istorie în general, fac o amplă descriere a modului cum au utilizat materialele audio-vizuale în cadrul tuturor tipurilor de lecții de istorie (de comunicare de noi cunoștințe, de recapitulare și sistematizare, de control etc.).

Exemplele date în cadrul acestor lecții sînt variate, multiple (din istoria universală și a României) și semnificative pentru *a argumenta valoroasa parte teoretică psihopedagogică a lucrării*.

Îndrumările cu privire la pregătirea profesorului pentru organizarea și desfășurarea lecțiilor de istorie în care se folosesc mijloace tehnice audio-vizuale, precum și *descrierea detaliată a aparatelor de proiecție* (prezentate și prin scheme) și a *modului lor de funcționare* (capitolul al IV-lea), fac din această lucrare și un ghid practic deosebit de util pentru profesor.

La sfîrșitul lucrării se dau date cu privire la *cabinetul de istorie*, la modul cum trebuie organizat acesta (și în special utilizarea lui cu material tehnic audio-vizual modern).

Din conținutul întregii lucrări rezultă necesitatea folosirii atât a metodelor zise „clasice” (tradiționale), cât și a celor moderne legate de mijloace tehnice audio-vizuale contemporane, *a împlinirii lor armonioase în cadrul desfășurării lecțiilor de istorie*.

De asemenea, din conținutul lucrării mai rezultă faptul că folosirea mijloacelor audio-vizuale moderne nu duce la diminuarea rolului profesorului, ci, dimpotrivă, „la o amplificare a activității sale didactice, a rolului și importanței personalității sale în procesul de învățământ”².

Valoroase sînt indicațiile bibliografice cu privire la diafilmele și diapozitivele pe care le posedăm astăzi, precum și bogata bibliografie de specialitate indicată de autori.

Constantin Dinu

¹ Este al doilea studiu după 1944 care tratează monografic una din problemele metodei predării istoriei. Prima lucrare: Teodor Gal, Ion Retegan, *Valorificarea instructiv-educativă a elementelor de istorie locală*, București, E.D.P., 1967, 156 p.

² *Op. cit.*, p. 164.

BIBLIOGRAFIE UZUALĂ DIDACTICĂ-ȘTIINȚIFICĂ**(publicații din 1969)****Constantin Șerban și Victoria Șerban**

Ca instrument de lucru, pe linia unei largi informări științifice, prezenta bibliografie selectivă, avînd în vedere marele număr de materiale publicate, oglindește în mare măsură rezultatele cercetării istorice din țară și de peste hotare, aduse în circuitul științific în cursul anului 1969. Pentru alcătuirea ei au fost parcurse periodice de specialitate, culegeri de studii și articole, studii, monografiile și sinteze și reținute, în primul rînd, materialele pe care le socotim a veni în sprijinul cadrelor didactice din școlile de cultură generală, din licee și din facultăți, permanent interesate în cunoașterea ultimelor realizări din domeniul lor de activitate, contribuind la ridicarea nivelului calității și eficienței lecțiilor sau a prelegerilor, precum și a seminariilor ținute cu studenții. Nu-i mai puțin adevărat că prezenta bibliografie este, în același timp, utilă studenților facultăților de istorie, profesorilor care abordează teme de cercetare, precum și cercetătorilor consacrați.

Ca și în fasciculele anterioare (apărute în volumele IX, X, XIII, XIV ale culegerii noastre), materialul bibliografic este prezentat în mod sistematic, în mari capitole : I. Documente de partid și de stat ; II. Istoriografie ; III. Istoria României ; IV. Istorie universală *.

În cadrul unora din aceste capitole (III și IV) s-a procedat la o distribuire pe subcapitole, care corespund, în general, actualei periodizări a istoriei României și a istoriei universale.

Pentru a atrage mai mult atenția cititorilor asupra unor elemente noi, interesante și importante pe care le aduc materialele prezentate, am căutat să dăm și cîteva amănunte suplimentare, fie cu privire la cuprins, în general, la limitele cronologice sau la utilitatea cunoașterii lor de către elevii de liceu.

Dăm mai jos lista lucrărilor consultate :

---

* Pentru materialele de metodică vezi *Bibliografia selectivă a metodicii predării istoriei*, în vol. XV al culegerii noastre „Studii și articole de istorie”.

PERIODICE

- A.I. : Analele de istorie, București, 1—6.
 A.I.I.A. : Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” — Iași.
 A.I.I.C. : Anuarul Institutului de istorie, Cluj.
 A.S.U.I. : Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” — (serie nouă), secția IV Istorie, Iași, 1—2.
 A.U.B.I. : Analele Universității București. Istorie, 1—2.
 F.V.L. : Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu, 1—2.
 L.C. : Lupta de clasă, București, 1—12.
 P.E. : Probleme economice, București, 1—12.
 R.A. : Revista arhivelor, București, 1—2.
 R.E.S.E.E. : Revue des Etudes sud-est européennes, București, 1—4.
 R.M. : Revista muzeelor, București, 1—6.
 R.P. : Revista de pedagogie, București, 1—12.
 R.R.H. : Revue Roumaine d'Histoire, București, 1—6.
 S. : Studii. Revistă de istorie, București, 1—6.
 S.C.E. : Studii și cercetări economice, București, 1—4.
 S.C.I.A. : Studii și cercetări de istoria artei, București, 1—2.
 S.C.I.V. : Studii și cercetări de istorie veche, București, 1—4.
 S.U.B.B.H. : Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia, Cluj, 1—2.

CULEGERI DE STUDII ȘI ARTICOLE

- A. : Aluta, Rm. Vilcea, 351 p.
 A.M.N. VI : Acta Musei Napocensis, vol. VI, Cluj, 662 p.
 A.M.N.B. : Acta Musei Nicolae Bălcescu, Bălcești pe Topolog, 423 p.
 A.M. VI : Arheologia Moldovei, vol. VI, București, 342 p.
 B. VII : București, vol. VII, București, 311 p.
 D.I. : Diplomați iluștri, București, vol. I, 435 p.
 R.S. XVII : Romanoslavica, vol. XVII, București, 776 p.
 S.A.I. : Studii și articole de istorie, București, vol. XIII, 330 p., vol. XIV, 352 p.
 S.I.B. : Studii de istoria Banatului, Timișoara, 200 p.
 S.M. : Satu-Mare. Studii și comunicări, Baia Mare, 240 p.
 S.P.E.R. : Studii privind politica externă a României. 1919—1939. Edit. militară, 228 p.

I. DOCUMENTE DE PARTID ȘI DE STAT

- * * * *Directivele Congresului al X-lea al P.C.R. cu privire la planul de dezvoltare economico-socială a României pe anii 1971—1975 și liniile directoare ale acestei dezvoltări pe perioada 1976—1980*, Edit. politică, 1969, 93 p.
 * * * *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, 6—12 august 1969*. Edit. politică 1969, 782 p.
 N. Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința națională a cadrelor didactice, 7 februarie 1969*, București, Edit. politică, 1969, 40 p.

- Idem, *Cuvîntare la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești, 9 iunie 1969*, Edit. politică, 1969, 47 p.
- Idem, *Cuvîntare la Sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de-a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist, 22 august 1969*, Edit. politică, 1969, 48 p.
- Idem, *România pe drumul desăvîririi construcției socialiste. Rapoarte, cuvîntări, articole, vol. III, ianuarie 1968—martie 1969*, Edit. politică, 1969, 950 p.

II. ISTORIOGRAFIE

- A. Agrigoroaiei, *Considerații privind interpretarea critică a literaturii burgheze despre situația politică din România între 1918 și 1921*, în A.S.U.I., 1/1969, p. 57—70.
- I. Benditer, M. Jemna, A. D. Xenopol, *représentant de la science roumaine au delà des frontières*, în R.R.H. 2/1969, p. 297—311.
- M. Berciu, *L'historien Andrei Oșetea*, în R.R.H. 3/1969, p. 407—422.
- D. Berindei, *N. Bălcescu, personnalité marquante de l'historiographie roumaine*, în R.R.H., 6/1969, p. 957—965.
- M. Berza, *Istoricul Andrei Oșetea*, în S. 3/1969, p. 411—422.
- L. Boicu, *Istoricul Nicolae Bălcescu*, în S.A.I. XIV, p. 41—49.
- I. Chișer, *Istoriografia străină despre insurecția armată din august 1944 din România*, în S. 4/1969, p. 633—654.
- D. Ciurea, *„Teatrum Europaeum“*. Prima colecție de istorie universală (cu știri de istoria românilor), în S. 6/1969, p. 1 165—1 170.
Lucrarea este publicată între anii 1662—1738 și cuprinde știri relative la istoria românilor în special din anii 1645—1653, 1686—1691, 1711, 1716—1717.
- Em. Condurachi, *Orest Tafrali*, în A.M. VI, p. 337—338.
- V. Costăchel, *N. Iorga, istoric al popoarelor slave*, în R.S., XVII, p. 497—524.
- V. Cristian, *Orientări franceze contemporane în studierea istoriei relațiilor internaționale*, în S. 6/1969, p. 1 181—1 192.
- S. Jako, *Bibliografia privind istoria hîrtiei din România*, în S.U.B.B.H. 1/1969, p. 3—16.
- Gh. Ioniță, *Cercetarea istorică contemporană a României în ultimul sfert de veac*, în A.I. 6/1969, p. 38—51.
- A. Loghin, *Cercetarea istorică la Universitatea ieșeană în ultimii douăzeci și cinci de ani*, în A.S.U.I. 1/1969, p. I—VII.
- Tr. Lungu, P. Diaconu, St. Olteanu, *Le développement de l'historiographie roumaine au cours du dernier quart de siècle*, în R.R.H. 4/1969, p. 767—792.
- V. Nișu, *N. Bălcescu și preocupările istorice ale lui Timotei Cipariu*, în S.A.I. XIV, p. 51—58.
- E. Pop, *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în S. 5/1969, p. 825—848.
Autorul publică protocoalele cu privire la alegerea lui D. Cantemir în 1714 ca membru al Academiei de Științe din Berlin.
- M. Rusenescu, *Istoriografia românească privind insurecția antifascistă din august 1944 și urmările sale*, în S. 4/1969, p. 717—732.
- I. D. Suci, *Semicentenarul Unirii Transilvaniei și Banatului oglindit în istoriografia română*, în S. 4/1969, p. 761—778.

III. ISTORIA ROMÂNIEI

IZVOARE

Istoria medie

- C. Albu, *Temeiurile acordării unui titlu de noblete lui Nicolaus Olahus*, în R.M. 6/1969, p. 535—538.
- C. Bodea, *Pagini inedite din opera lui N. Bălcescu*, în S. 3/1969, p. 499—516.
- G. Bulgăr, *Un manuscris français inédit sur la bataille de Stănileşti — 1711*, în R.R.H. 1/1969, p. 103—114.
- I. Caproșu, *Documente moldovenești inedite din vremea Movileștilor*, în A.I.I.A., p. 227—236.
- Idem, *Doouă documente privind orașul Iași*, în A.S.U.I. 1/1969, p. 105—108.
Actele sînt din anii 1648 și 1680.
- M. D. Ciucă, *Un periplus al bilciurilor și tirgurilor din Țara Românească (1828)*, în R.A. 2/1969, p. 271—280.
- A. Decei, *38 de cărți manuscrise arabe și turcești în Arhivele statului din Craiova*, în R.A. 1/1969, p. 3—12.
- * * * *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XIX, 1626—1628* (întocmit de H. Chircă), Edit. Academiei, 1969, 798 p.
- * * * *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXII, 1628—1629* (întocmit de D. Mioc), Edit. Academiei, 1969, 863 p.
- * * * *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXIII, 1630—1632* (întocmit de D. Mioc), Edit. Academiei, 1969, 828 p.
- S. Goldenberg, S. Belu, *Registrul producției și comerțului de postav de ia Brașov din 1776—1822*, în A.M.N. VI, p. 565—576.
- N. Grigoraș, *Trei documente inedite despre Miron Costin*, în A.I.I.A., p. 237—240.
- A. Kovacs, *Diplomele de înobilare și iconografia lui Nicolaus Olahus*, în R.M. 2/1969, p. 101—113.
- V. Lascu, *Documente inedite privitoare la situația țărilor române la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, în A.I.I.C., p. 231—266.
- V. Netea, *Un nou memorialist pașoptist. Ion Oras alias Rusu*, în S. 3/1969, p. 517—530.
Memoriul, aflat în Arh. st. Tg. Mureș, se referă la evenimentele din 1848 din Transilvania și Moldova de nord.
- Nicolae Stoica, din Hașeg, *Cronica Banatului*, Edit. Academiei, 1969, 368 p.
Autorul prezintă istoria Banatului de la „facerea lumii” pînă la 1825, cea mai importantă fiind însă perioada 1716—1825.
- Gh. Părnuță, *Documents concernant les aides accordés par les Pays roumains aux écoles grecques de l'étranger*, în R.E.S.E.E. 4/1969, p. 647—656.
- M. Sturdza, N. Nistor, *Zwei von Michael dem Tapferen in Siebenbürgen verliehene Adelsdiplome mit der rumänischen Trikolore*, în F.V.L. 1/1969, p. 83—86.
Autorii se referă la două diplome de înobilare date de Mihai Viteazul în Transilvania, purtînd tricolorul românesc.
- B. Surdu, *Cronicarul Nicolae Stoica despre călătoriile lui Iosif II în Banat*, în A.M.N. VI, p. 231—242.

- Al. Tonk, *Diplomele de imobilitate ale lui Nicolaus Olahus*, în R.A. 1/1969, p. 13—31.
- Liviu Ursușiu, *Un document privind organizarea administrativă a românilor în revoluția din 1848 din Transilvania*, în A.M.N. VI, p. 593—611.
- Actul menționat este un protocol al Prefecturii Legiunii Române XII.

Istoria modernă

- L. Boicu, *Memoriile lui Michal Czaykowski (Sadik Pașa), ca izvor documentar pentru istoria României în vremea războiului Crimeii*, în A.I.I.A., p. 203—212.
- I. Călin, *Documente inedite referitoare la anii emigrației lui N. Bălcescu*, în L.C. 6/1969, p. 85—89.
- V. Diculescu, *La correspondance de Rafaello Benzi avec Ion Brătianu*, în R.R.H. 1/1969, p. 115—126.
- * * * *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, București, Edit. politică, 1969, 895 p.
- A. Iordache, M. Iosa, Tr. Lungu, *Titu Maiorescu. Insemnări zilnice*, în S. 5/1969, p. 965—974.
- I. Petrescu, *Documente privind revoluția din 1848 în Oltenia, Craiova*, Edit. Academiei, 1969, 315 p.
- Cele 284 de documente sînt din perioada 13 iunie 1847—21 iunie 1855.

Istoria contemporană

- Charles de Gaulle, *Memorii de război. Chemarea, 1940—1942*, București, Edit. politică, 1969, 406 p.
- * * * *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor (solidaritatea oamenilor muncii din România cu Republica Ungară a Sfaturilor) 1919. Documente și amintiri*, București, Edit. politică, 1969, 528 p.
- Gh. I. Ioniță, V. Mircea, *Documente privind rezistența antifascistă din România*, în A.I. 4/1969, p. 82—98.
- * * * *Mărturii documentare despre 23 August*, în R.A. 2/1969, p. 15—30.
- Tiron Albani, *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvîrșirea statului național român unitar, 1 dec. 1918*, București, Edit. științifică, 1969, 118 p.

LUCRĂRI GENERALE

- * * * *Alianța clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare din România*, București, Edit. politică, 1969, 546 p.
- Rod al muncii unui colectiv de specialiști, lucrarea cuprinde următoarele părți:
1. Mișcarea muncitorească și problema agrară în România pînă la crearea P.C.R.;
  2. Activitatea P.C.R. în direcția făuririi alianței muncitorești-țăărănești în anii 1921—1944;
  3. Politica P.C.R. pentru închegarea și consolidarea alianței clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare în prima etapă a revoluției populare;

4. Politica P.C.R. pentru dezvoltarea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în construcția socialistă, 1948—1962.

Gh. Cronț, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, București, Edit. Academiei, 1969, 244 p.

C. C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor din cele mai vechi timpuri pînă la 1918*, București, Edit. Academiei, 1969, 551 p.

Lucrarea cuprinde și o anexă de 124 de documente inedite din anii 1626—1864.

D. Gh. Ionescu, *Date privitoare la evoluția teritorială, urbanistică și demografică a orașului Buzău din sec. XV pînă la 1944*, în S.A.I. XIII, p. 117—134.

V. Liveanu, *Gîndirea românească în problema dezvoltării și experiența revoluției populare*, în S. 4/1969, p. 685—716.

Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frămîntări sociale, 1821—1907*, București, Edit. politică, 1969, 359 p.

P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Edit. științifică, 1969, 397 p.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Pămîntul românesc și istoria culturii românești; Băștinașii înainte de romani; Romanizarea; Romanitatea în Dacia și la Dunărea de jos în epoca migrațiilor (sec. III—VI); Originile creștinismului la români; Problema continuității; Formarea poporului român; Limba română purtătoare de cultură; Străvechea viață populară a românilor; Feudalismul. Formarea clasei stăpînitoare; Originile slavonismului cultural la români; Contactele externe; Primele state românești; Transilvania sub unguri; Contactele externe. Cruciadele, drumurile de comerț; Întemeierea orașelor în ținutul românesc. Întemeierea statelor românești; Începuturile culturii feudale în țările române; Concluzii.

Șt. Pascu, *Ideea, tendințele, lupta și desăvîrșirea unității național-politice a poporului român*, în S.A.I. XIII, p. 7—24.

C. Preda, *Moneda antică în România*, București, Edit. Meridiane, 1969, 50 p. + 24 pl.

LUCRĂRI SPECIALE

ISTORIA VECHIE

Epoca străveche

St. Ferenczi, *Cimitirul „scitic” de la Ciumbrud (partea IV)*, în A.M.N. VI, p. 47—66.

V. Leahu, *Cu privire la sfîrșitul epocii bronzului în Muntenia*, în S.C.I.V. 1/1969, p. 17—32.

I. Nestor, *Les grands problèmes de l'héritage de l'époque des métaux*, în R.R.H. 3/1969, p. 435—442.

Dorin Popescu, *Cîteva considerații asupra perioadei a II-a a epocii bronzului în România (partea III)*, în S.C.I.V. 4/1969, p. 575—586.

Lucian Roșu, *Paleoliticul inferior și mijlociu din Transilvania*, în R.M. 5/1969, p. 401—405.

N. Vlăsa, *Așezarea neolitică de la Dăbîca*, în A.M.N. VI, p. 27—46.

Geto-dacii

- D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, Edit. Academiei, 1969, 235 p. + 2 pl.
- Gh. Bichir, *În legătură cu riturile funerare la carpi*, în S.C.I.V. 2/1969, p. 219—236.
- I. H. Crișan, *Contribuții la problema lucrării podoaabelor dacice*, în A.M.N. VI, p. 93—114.
Studiind materialele rezultate din săpăturile arheologice, autorul ajunge la concluzia că în Dacia existau ateliere de bijuterii în care s-au lucrat podoaabele descoperite în diferite tezaure.
- Idem, *Problema locuirii daco-geților pe teritoriul Slovaciei în lumina recentelor descoperiri arheologice*, în A.M. VI, p. 91—110.
- C. Daicoviciu, *Rubobostes — Burebistas?*, în A.M.N. VI, p. 459—469.
- M. Gramatopol, *Iconografia monetară dacică autohtonă*, în R.M. 1/1969, p. 23—32.
- Bucur Mitrea, *Unitatea geto-dacică reflectată în monetăria dacică*, în A.U.B.I., p. 11—18.
- I. I. Rusu, *Elemente siriene în Dacia Carpatină*, în A.M.N. VI, p. 167—186.
- I. Winkler, *Tipurile monetare ale daco-geților și aria lor de răspândire (partea a II-a)*, în A.M.N. VI, p. 67—92.

Dacia romană

- I. Bogdan--Cătănicu, *Despre sud-estul Transilvaniei în epoca romană*, în A.M.N. VI, p. 477—482.
- S. Dumitrașcu, *Contribuții la cunoașterea graniței de vest a Daciei romane*, în A.M.N. VI, p. 483—492.
- St. Ferenczi, *Cu privire la apărarea hotarului de nord al provinciei Dacia*, în S.M., p. 91—108.
- N. Gostar, *Jus italicum în Dacia*, în A.I.I.A., p. 127—140.
Autorul arată cum a fost aplicată această lege romană în cinci orașe din Dacia : Sarmizegetusa, Napoca, Apulum, Potaissa și Dierna.
- Idem, *Ulpianum*, în A.S.U.I., p. 171—176.
- Idem, *Cohors VI nova cumidavensium*, în A.S.U.I., p. 21—32.
- M. Macrea și colaboratorii, *Castrul roman de la Buciumi (Sălaj). Săpăturile din 1963—1968*, în A.M.N. VI, p. 149—158.
- D. Protase, *Sur les établissements ruraux de la Dacie romaine*, în R.R.H. 1/1969, p. 3—14.
- * * * *Tabula Imperii Romani. Romula — Durostorum — Tomis*, București, Edit. Academiei, 1969, 80 p. + 1 h.
- L. Țeposu, L. Marghitan, *Monumentele funerare de la Micia (partea a II-a)*, în A.M.N. VI, p. 159—166.
- D. Tudor, *Romanii în Dacia*, București, Edit. enciclopedică română, 1969, 78 p.
- F. Vittinghoff, *War die Kolonie Malva mit Romula (Rosca) identisch?* în A.M.N. VI, p. 131—148.

Epoca de trecere la feudalism

- C. Cihodaru, *Date istorice și toponimice privind existența populației romanice din regiunea carpațo-dunăreană în sec. III—XI*, în A.S.U.I., p. 1—17.

Pe baza unor izvoare bizantine, autorul identifică populația romanică în denumirile „fugari, refugiați, romani, ripiani“.

K. Horedt, *Datarea tezaurului de la Pietroasa*, în A.M.N. VI, p. 549—552.

Pe baza cercetărilor comparative, se ajunge la concluzia că tezaurul provine de la ostrogoți, din sec. V (456—471).

I. Mitrea, *Date referitoare la populația autohtonă de la răsărit de Carpați în sec. V—VI*, în S.A.I. XIV, p. 185—194.

E. Zaharia, *Cîteva observații despre arheologia și istoria secolelor VIII—XI pe teritoriul R. S. România*, în A., p. 115—130.

ISTORIA MEDIE

Feudalismul timpuriu

G. Bako, *Despre structura socială a populației din epoca feudală timpurie de la Moldovești*, în S.C.I.V. 2/1969, p. 337—342.

Autorul arată că în sec. XI exista și o mare comunitate familială, dar și familii individuale; începuse să se producă o diferențiere economică și socială, apăruseră vîrfurile sociale feudale.

C. Cihodaru, *Există știri despre români în operele unor scriitori afgani sau persani din sec. X—XI?*, în A.S.U.I., p. 157—170.

R. Constantinescu, E. Lazea, *O bibliotecă monastică din Transilvania pe la 1200*, în S. 6/1969, p. 1145—1154.

Indicațiile dintr-un manuscris de la Bibl. Univ. din Montpellier îi determină pe autori să emită ipoteza existenței la Mănăstirea Igrîș (jud. Timiș) a unei biblioteci între 1179—1241.

I. Hurdubețiu, *Originea scheilor și răspîndirea lor pe teritoriul carpato-dunărean*, în S.A.I. XIV, p. 195—206.

T. Năgler, *Populația românească în sudul Transilvaniei și caracterul colonizării săsești în sec. XII—XIII*, în S.A.I. XII, p. 181—186.

Idem, *Der Name „Siebenbürgen“*, în F.V.L. 2/1969, p. 63—71.

Autorul caută să stabilească conținutul istoric al denumirii „Siebenbürgen“, oprindu-se în special asupra sensului cuvîntului „Burg“, care în evul mediu avea aceeași origine cu a cuvîntului „Berg“.

Șt. Olteanu, *Comerțul pe teritoriul Moldovei și Țării Românești în sec. X—XIV*, în S. 5/1969, p. 849—874.

Fr. Pall, *Românii din părțile sătmăvene (ținutul Mediaș) în lumina unor documente din 1377*, în A.I.I.C., p. 7—36.

Panait I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în sec. XIV—XV*, în R.M. 4/1969, p. 310—318.

R. Popa, M. Zdroba, *Ctitoria cnezilor giuleșteni. Un nou monument românesc din piatră în Maramureș*, în S.C.I.V. 2/1969, p. 267—286.

Biserica de piatră menționată provine din sec. XII—XIII.

Constantin Șerban, *Geneza orașelor medievale românești*, în S.A.I. XIV, p. 59—72.

Autorul studiază apariția orașelor în evul mediu pe întregul teritoriu al Româ-

niei, subliniază specificul lor în fiecare provincie istorică în parte și susține existența acestui fenomen istoric în tot cursul evului mediu.

V. Vătășanu, *Datarea mănăstirii Cozia*, în S.C.I.A. 1/1969, p. 31—34.

Feudalismul dezvoltat

A. I. Andronic, *Cercetări arheologice privind unele curți domnești și cetăți medievale din România*, în S.A.I. XIII, p. 67—78.

A. Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia”. Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea în gândirea politică*, în S. 3/1969, p. 423—444.

A. Balotă, *Autenticitatea Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, în S. 2/1969, p. 271—280.

P. Binder, *Drumurile și plaiurile Țării Birsei*, în S.A.I. XIV, p. 207—218.

P. Binder, A. Huttmann, *Românii din Brașov în epoca Reformei*, în S.A.I. XIII, p. 79—94.

N. Camariano, *Les Principautés Roumaines à la lumière de l'autobiographie de Jean Capodistria*, în R.R.H. 2/1969, p. 263—270.

D. Ciurea, *Precizări în problema evoluției marii proprietăți feudale din Moldova în sec. XVII—XVIII*, în S. 1/1969, p. 3—20.

Autorul ajunge la concluzia că evoluția proprietății feudale din Moldova este similară cu aceea din Polonia, în aceeași epocă.

N. Constantinescu, *Note arheologice și istorice asupra curții feudale de la Tirgșor (sec. XV—XVII)*, în S.C.I.V. 1/1969, p. 83—100.

I. Corfus, *Cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul după o relație polonă contemporană*, în R.S. XVII, p. 555—570.

A. Decei, *La ville de Sibiu dans les sources historiques turques*, în R.R.H. 3/1969, p. 575—592.

L. Demeny, *L'imprimerie cyrillique de Macarios de Valachie*, în R.R.H. 3/1969, p. 549—575.

A. Einhorn, *Siebenbürgische Zunftsiegel*, în F.V.L. 2/1969, p. 72—81.

Autorul face o analiză a sigiliilor de breaslă din diferite orașe ale Transilvaniei din sec. XVII—XVIII.

I. Frățilă, A. Andrițoiu, *Scaunul săsesc Sebeș*, în R.A. 1/1969, p. 159—166.

N. Grigoraș, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orînduirii feudale (sec. XV—XVIII)*, în A.I.I.A., p. 159—176.

Idem, *Unele aspecte privind breslele din orașele moldovenești în sec. XVI—XVIII*, în S. 6/1969, p. 1103—1126.

G. Gundisch, *Vlad Țepeș und die sächsischen Selbstverwaltungsgebiete Siebenbürgens*, în R.R.H. 6/1969, p. 981—992.

N. Gyulai, *Expresia „bani păgîni” în documentele sec. XVI*, în A.M.N. IV, p. 553—556. Prin bani păgîni se înțeleg monedele antice.

M. Holban, *Despre osîndiri la moarte prin „glasul poporului” sub Despot*, în S. 6/1969, p. 1155—1164. Autoarea arată că „glasul poporului” este o instanță de judecată formată din orășeni și devotați ai lui Despot-Vodă.

- C. Joja, *Casa domnească de la Curtea veche din București. Inceputurile barocului în Țara Românească*, în S.C.I.A. 2/1969, p. 243—254. În articol se arată că barocul își face apariția în Țara Românească la sfârșitul sec. al XVII-lea.
- St. Imreh, I. Pataki, *Contribuții la studiul agriculturii transilvănene. 1570—1610 (partea a 2-a)*, în A.M.N. VI, p. 187—210.
- A. Koss, *Forul dominal în Transilvania*, în R. A. 2/1969, p. 59. Această instituție a existat în sec. XVI—XVII.
- R. Manolescu, *Contribution à l'histoire de la formation de la culture médiévale urbaine en Valachie (emploi de l'écriture par les marchands au XV siècle et au cours de la première moitié du XVI-e siècle)*, în R.R.H. 3/1969, p. 531—536.
- L. Moldovan, *Din istoria cancelariei orașului Tg. Mureș*, în R.A. 1/1969, p. 33—41.
- E. Neamțu, *Contribuții la cunoașterea stemei dezvoltate a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, în A.M. VI, p. 329—336.
- Șt. Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova, în evul mediu*, București, Edit. Academiei, 1969, 460 p.
Autorii prezintă apariția și evoluția meșteșugurilor în limitele celor trei epoci ale feudalismului și pe unități mari geografice: sat, domeniu și oraș, precum și relațiile social-economice în cadrul producției meșteșugărești, regimul de breaslă, formele luptei de clasă a meșteșugarilor.
- Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul sec. XV*, în R.S. XVII, p. 525—554.
- Șt. Pascu, *Sur la version latine de la Chronique d'Ureche*, în R.R.H. 3/1969, p. 537—548.
- Șt. Pascu, Viorica Marica, *Clujul medieval*, București, Edit. Meridiane, 1969, 91 p.
- M. Regleanu, *Alexandru Ipsilanti Voevod, protector al arhivelor*, în R.A. 1/1969, p. 43—47.
- H. H. Stahl, *Les anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration capitaliste*, București, Edit. Academiei, 1969, 254 p.
- Idem, *Controverse de istorie socială românească*, București, Edit. științifică, 1969, 277 p.
Lucrarea cuprinde următoarele capitole: I. Împotriva concepției idealiste juridice ca metodă de cercetare a istoriei sociale; II. Greșita identificare a feudalismului nostru cu cel apusean; III. Teoria „pământului gospod” și problema „dării cailor”; IV. Organizarea pe baze cneziale a celor mai vechi sate.
- E. Stănescu, *Numele poporului român și primele tendințe umaniste interne în problema originii și continuității*, în S. 2/1969, p. 189—206.
- Șt. Ștefănescu, *L'évolution de l'asservissement des paysans de Valachie jusqu'aux réformes de Constantin Mavrocordat*, în R.R.H. 3/1969, p. 491—500.
- I. D. Suci, *Aspecte ale unității poporului român în sec. XIV-XV*, în S. 6/1969, p. 1065—1078.
- R. Teodorescu, *Despre un insemn sculptat și pictat de la Cozia. În jurul despotiei lui Mircea cel Bătrîn*, în S.C.I.A. 2/1969, p. 191.
- Th. N. Trâpcea, *L'organisation „kneziale” au Banat du milieu du XVII siècle au début du XIX*, în R.E.S.E.E. 3/1969, p. 495—508.
- Idem, *Despre unele cetăți medievale din Banat*, în S.I.B., p. 23—82.
- Viorica Bilț-Ursu, *Domni și voievozi români pe meleaguri sătmărene*, Baia Mare, 1969, 8 p. + 6 pl.

- M. D. Vlad, *Regimul administrativ al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (sec. XVII)*, în S. 1/1969, p. 35—48.
- Idem, *Ruptoarea. O instituție caracteristică regimului fiscal al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (sec. XVII-XVIII)*, în R.A. 2/1969, p. 71—86.
- Idem, *Cauzele colonizării rurale din Țara Românească și Moldova (sec. XVII-XVIII)*, în S.A.I. XIII, p. 95—116.
- Idem, *Mișcări demografice în cadrul colonizării rurale din Țara Românească și Moldova (sec. XVII-XVIII)*, în S.A.I. XIV, p. 73—90.

Destrămarea feudalismului

- L. Botezatu, *Inzestrarea gospodăriilor iobăgești din Transilvania cu inventar viu și mort în perioada 1785—1820*, în S.U.B.B.H. 2/1969, p. 51—66.
- M. Bunta, P. Gyulai, *Atelierele de lucru și materia primă folosită în manufactura de faianță fină de la Botiz*, în A.M.N. VI, p. 253—292.
- D. Ciurea, *Relațiile Moldovei cu puterile europene între anii 1834—1849*, în A.I.I.A., p. 177—184.
- I. Ciurea, *File din istoria Branului de sus (perioada dependenței feudale de orașul Brașov)*, în S.A.I. XIV, p. 119—132.
- I. Cojocaru, *Cum s-a introdus forța aburului în industria morăritului din Moldova și Țara Românească*, în R.A. 1/1969, p. 91—94.
- I. Corfus, *Producția agricolă țărănească și piața la introducerea Regulamentului organic în Țara Românească*, în S. 1/1969, p. 49—68.
Autorul ajunge la concluzia că producția agricolă provenea de pe lotul țărănesc și că nu exista o rezervă boierească.
- Idem, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Edit. Academiei, 1969, 403 p.
- R. Crețeanu, S. Crețeanu, *Culele din România*, București, Edit. Meridiane, 1969, 54 p. + 15 pl.
- Gh. Cronț, *Ecloga isauriană în țările române*, în S. 1/1969, p. 21—34.
- S. Dragomir, *Contribuții la cunoașterea procesului de formare a burgheziei botoșănene (sf. sec. XVIII — prima jumătate a sec. XIX)*, în S.A.I. XIV, p. 237—246.
- A. Dușu, *Realizări ale administrației bucureștene la începutul sec. XIX*, în B. VII, p. 99—107.
- N. Edroiu, *Știri despre țările române în presa sîrbă de la sfîrșitul sec. XVIII*, în S.U.B.B.H. 2/1969, p. 43—50.
- Fl. Georgescu, *Contribuții privind comerțul bucureștean în preajma revoluției din 1848*, în B. VII, p. 267—272.
- Gh. Georgescu-Buzău, *Moșiile lui Șerban Cantacuzino*, în S. 2/1969, p. 297—302.
- V. Goian, *Din istoria școalelor grănicerești bănățene*, în S.I.B. p. 115—130.
- C. Göllner, *Gîndirea economică a sașilor din Transilvania în sec. XIX*, București, Edit. Academiei, 1969, 119 p.
- D. Gh. Ionescu, *Precizări privind viața și activitatea stolnicului C. Cantacuzino*, în S. 2/1969, p. 284—296.

- St. Ionescu, *Dezvoltarea edilitară urbanistică a orașului București la sfîrșitul sec. XIX*, în B. VII, p. 81—97.
- St. Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața, domnia, epoca*. București, Edit. științifică, 1969, 463 p.
- V. Isac, *Biblioteci personale în Moldova în sec. XIX*, în R.A. 1/1969, p. 49.
- N. Isar, *Aspecte ale mișcării luminate din Moldova la începutul sec. XIX (pînă la 1821)*, în S. 6/1969, p. 1127—1144.
- M. A. Lupu, *Geneza și formarea proprietății feudale oglindită în opera lui N. Bălcescu*, în S.C.E. 1—2/1969, p. 173—182.
- S. Mărieș-Agapi, *Supuși străini din orașul Iași după catagrafia din anul 1838*, în A.I.I.A., p. 185—202. Este un studiu de demografie istorică.
- V. Mihordea, *Vinăriciul domnesc și vădrăritul*, în S. 6/1969, p. 1077—1102.
- Al. Neamțu, *Exploatarea minieră de la Căpușul Mic în a doua jumătate a sec. XVIII*, în A.I.I.C., p. 277—294.
- Idem, *Exploatarea de fier de la Hunedoara la mijlocul sec. XIX, în lumina unui raport oficial*, în A.M.N. VI, p. 293—306.
- Ec. Negruți-Munteanu, *Prestațiile breslelor de slujitori din Moldova în primele decenii ale sec. XIX*, în S. 2/1969, p. 219—230.
- Horia Nestorescu-Bălcești, *Anii de studii ai lui N. Bălcescu în Colegiul Național Sf. Sava din București*, în R.A. 1/1969, p. 65—79.
- * * * *Pagini inedite despre Bucureștii anului 1833*, în R.A. 1/1969, p. 269—275.
Se dau date relativ la învățămînt, librării, tipografii, cluburi etc.
- G. Penelea, *Organizarea carantinelor în epoca regulamentară în S.U.B.B.H. 1/1969*, p. 29—42.
- I. Pervain, *Ion Budai-Deleanu și Supplex libellus valachorum*, în S. 2/1969, p. 207—218.
Autorul prezintă polemica lui Ion Budai-Deleanu cu istoricul I. C. Eder în legătură cu memoriul Supplex libellus valachorum.
- Mircea Popa, *Contribuții privind circulația monetară în Țara Românească la începutul veacului XIX*, în R.A. 2/1969, p. 145—153.
- D. Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780*, în A.I.I.C., p. 295—322.
- I. Ranca, *Protocolul taberei nobililor de la Gănești (16 nov. — 11 dec. 1784)*, în R.A. 2/1969, p. 117—126.
- L. Roman, *Izvoare din perioada 1750—1790 referitoare la localitățile și populația Țării Românești*, în S.A.I. XIV, p. 91—118.
- Constantin Șerban, *Constantin Brîncoveanu*, București, Edit. tineretului, 1969, 202 p.
- P. Simionescu, *Dimitrie Cantemir, domnitor și savant umanist*, București, Edit. enciclopedică română, 1969, 95 p.
- I. D. Suci, *O mărturie maghiară din 1830 despre necesitatea unității românilor*, în S. 5/1969, p. 975—976.
- B. Surdu, *Granița turco-austriacă din Banat în sec. XVIII*, în A.I.I.C., p. 269—276.
- A. Țintă, *Situația Banatului la cucerirea lui de către Habsburgi*, în S.I.B., p. 83—114.
- Z. Trocsanyi, *Der Versuch zur Urbarial-Reglementierung von 1819—1822 in Siebenbürgen*, în R.R.H. 3/1969, p. 705—722.

A. Ungureanu, *O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848*, în R.A. 1/1969, p. 81—90.

Gh. Ungureanu, *Gh. Asachi. 1788—1864*, București, 1969, 291 p.

ISTORIA MODERNĂ

Revoluția din 1848—1849

* * * *Aniversarea a 120 de ani de la revoluția burghezo-democratică din țările române. 1848—1968. Sesiune de comunicări științifice din Comuna Costache Negri, jud. Galați, 2 iunie 1969, 80 p.*

D. Berindei, *Nicolae Bălcescu*, București, Edit. tineretului, 1969, 271 p.

Idem, *Nicolae Bălcescu — om de știință*, A.M.N.B., p. 15—24.

Idem, *N. Bălcescu și revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în S.A.I. XIV, p. 21—30.

A. Bunea, *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția din anii 1848—1849*, în A.I.I.C., p. 37—52.

C. Căzănișteanu, D. Berindei, M. Florescu, V. Nicolae, *Revoluția română din 1848*, București, Edit. politică, 1969, 376 p.

I. Cojocaru, *Bălcescu și furierismul. Cîteva indicii*, în A.M.N.B., p. 63—70.

Miron Constantinescu, *Nicolae Bălcescu. 150 de ani de la naștere*, în L.C. 6/1969, p. 76—84.

A. Csetri, *Bălcescu și emigrația polonă. Noi contribuții documentare*, în A.M.N.B., p. 87—112.

Ivanciu Nicolae-Văleanu, *N. Bălcescu — luptător înflăcărat pentru progresul economic și social*, în P.E. 6/1969, p. 88—99.

V. Maciu, *Formarea lui N. Bălcescu ca revoluționar*, în S.A.I. XIV, p. 7—20.

M. Mihalache, *Generalul Gheorghe Magheru*, București, Edit. militară, 1969, 135 p. + 6 pl.

V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, în A.M.N.B., p. 139—170.

O. Parpală, *Programul agrar al lui N. Bălcescu în revoluția de la 1848*, în S.C.E. 1—2/1969, p. 205—214.

Gh. Platon, *Țărăimea în revoluția de la 1848 în țările române*, în A.S.U.I., p. 33—46.

Fl. Salvan, *Mișcări țărănești din satele dependente din orașul Brașov în anii 1848—1849*, în S.A.I. XIII, p. 135—150.

Al. Smochină, *Ideile lui 48 în reformele lui Cuza Vodă*, în A.M.N.B., p. 177—184.

A. Stan, *N. Bălcescu și problema agrară*, în S.A.I. XIV, p. 31—40.

A. Stan, C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, Edit. științifică, 1969, 271 p.

Dragoș Sterian, *Tabăra de la Riureni*, în A.M.N.B., p. 193—226.

Mircea Stoia, *Date noi despre activitatea revoluționară a lui Cezar Boliac în Transilvania*, în A.M.N.B., p. 329—338.

I. D. Suci, *N. Bălcescu și Eftimie Murgu — o paralelă istorică*, în A.M.N.B., p. 227—238.

România în anii 1849—1877

- D. Almaș, *24 ianuarie 1859 — începutul procesului de formare a statului național unitar român*, în L.C. 1/1969, p. 25—36.
- C. Boncu, *Învățământul în județul Prahova în anii 1849—1859*, în S.A.I. XIV, p. 219—236.
- D. Berindei, E. Cojocaru, *La reconnaissance de la double élection d'Alexandru Ioan Cuza, vue à la lumière de la correspondance diplomatique autrichienne*, în R.R.H. 1/1969, p. 15—34.
- Georgeta Crăciun, *Domn ales de țară și din sinul ei*, în R.M. 6/1969, p. 538—540.
- I. Cristache-Panait, *O cerere a meseriașilor și negustorilor din București din 1866 pentru repaus duminical*, în S. 2/1969, p. 303—308.
- Gh. Dumitrescu, *Mihail Kogălniceanu și doi români din Transilvania, voluntari în armata Principatelor Unite din vara anului 1860*, în A.I.I.C., p. 323—328.
- O. Folberth, *Considerații asupra procesului lui Stephan Ludwig Roth*, în S.U.B.B.H. 2/1969, p. 67—72.
- Gh. Georgescu-Buzău, *Deposdarea clăcașilor de loturile lor, 1859—1864*, în R.A. 1/1969, p. 95—104.
- D. Hurezeanu, *Mărturii documentare engleze nepublicate despre Unirea Principatelor Române*, în R.A., 2/1969, p. 240—256.
- M. Ionescu, *Contribuții privind exilul lui Alexandru Ioan Cuza*, în S. 3/1969, p. 531—538.
- V. Lungu, *Leon Plée — sprijinitor al Unirii Principatelor Române*, în S.A.I. XIV, p. 133—146.
- V. Măciu, *Ideologia luptei pentru Unirea Principatelor Române*, în A.U.B.I., p. 19—32.
- Idem, *B. P. Hasdeu și unitatea națională a românilor*, în S. 6/1969, p. 1 047—1 064.
- V. Russu, V. Cristian, *Date noi referitoare la relațiile lui Al. Ioan Cuza cu emigranții maghiară (1859)*, în A.S.U.I., p. 99—104.
- I. Șendrulescu, *Ecoul Unirii Principatelor Române cu Transilvania*, în A.U.B.I., p. 33—40.
- Gh. Ungureanu, *Despre privilegiați. Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova pînă la 1862*, în R.A. 2/1969, p. 127—143.

Războiul de independență. 1877—1878

- D. Berindei, *Mihail Kogălniceanu (1817—1891)*, în D.I. 1, p. 237—282.
Este studiată activitatea sa diplomatică.
- Gh. Bejana, I. Ceașescu, V. Mocanu, C. Olteanu, *Asalt la redute. Eroi ai războiului pentru independență*, București. Edit. militară, 1969, 224 p.
- C. N. Velichi, *Presa românească despre războiul de independență (de la trecerea Dunării pînă la cucerirea redutei Grivița)*, în R.S. XVII, p. 571—598.

România între 1878—1900

- N. Adăniloiaie, *Împroprietărirea însurășilor*, în S. 5/1969, p. 887—904.
Autorul se referă la legile agrare din anii 1878—1887.

- V. Axenciuc, *Cu privire la crizele de supraproducție în economia României capitaliste*, în P.E. 5/1969, p. 82—93.
Autorul se referă la epoca 1880—1900.
- A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mișcării memorandiste. 1892—1895*, în S.U.B.B.H. 1/1969, p. 77—94; 2/1969, p. 93—106.
- C. Căzănișteanu, *Fraternizarea unor soldați cu țărani în timpul răscoalei din 1888*, în S.A.I. XIII, p. 151—166.
- P. Cîncea, *Incercări de redresare a meseriilor în perioada 1864—1900*, în S. 1/1969, p. 64—84.
- Gh. Cristea, *Conspirația „republicană” din august 1870*, în S. 2/1969, p. 231—248.
- V. Liveanu, *Vechea mișcare socialistă și intelectualitatea*, în L.C. 9/1969, p. 84—92.
Autorul se referă la anii 1880—1900.
- L. Maior, *Le mémorial de 1882 et son écho en Europe*, în R.R.H. 2/1969, p. 283—295.
- H. Mureșan, *Date noi în legătură cu războiul vamal dintre România și Austro-Ungaria. 1886—1891*, în A.I.I.C., p. 113—144.
- St. Mușat, *Inceputurile mișcării socialiste și muncitorești din România. Crearea P.S.D.M.R.*, în A.I. 1/1969, p. 104—124.
- G. Neamțu, *Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman. 1866—1887*, în A.I.I.C., p. 83—112.
- N. Nicolaie, *Cercul de studii sociale din București*, în A.I. 6/1969, p. 65—79.
Autorul se referă la anii 1884—1885.
- Tudor Paul, *Un moment important în lupta pentru adoptarea unei politici protecționiste*, în A.I. 5/1969, p. 92—104.
Autorul se referă la perioada 1875—1886.
- Gh. Platon, V. Russu, *Materiale privind industria orașului Iași în a doua jumătate a sec. XIX și la începutul sec. XX*, în A.S.U.I., p. 177—215.
- I. Tiberian, *Legăturile economice dintre România și Transilvania în perioada 1876—1886. Aplicarea convenției comerciale din 1875*, în S. 5/1969, p. 905—926.

România între 1900—1918

- N. Bîrdeanu, *Greva muncitorilor din portul Sulina din luna mai 1913*, în S.A.I. XIII, p. 167—180.
- I. Focșăneanu, *Moments de la lutte du peuple roumain pour l'accomplissement de l'unité de l'État*, în R.R.H. 1/1969, p. 35—76.
- Silvia Ioanid, *Contribuția universităților din București și Iași la Unirea Transilvaniei cu România*, în A.U.B.I., p. 51—72.
- A. Loghin, *Iașul în istoria constituirii statului național unitar român*, în A.S.U.I., p. 47—56.
- Șt. Mușat, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1900—1918*, în A.I. 2/1969, p. 88—114.
- Ec. Negruți-Munteanu, *Din activitatea Partidului Social Democrat Român la sate în anii 1910—1914*, în A.I.I.A. VI, p. 1—24.

- V. Popeangă, *Destrămarea aparatului administrativ în Banat în timpul luptei pentru unire (toamna anului 1918)*, în S.A.I. XIII, p. 53—62.
- I. Scurtu, *Din activitatea social-politică a lui Spiru C. Haret*, în S.A.I. XIII, p. 187—204.
- I. Șendrulescu, *Aniversarea a două momente importante din istoria patriei noastre*, în A.U.B.I., p. 7—10.
- Fl. Stănculescu, *Participarea cadrelor didactice la luptele din anii 1916—1917*, în S.A.I. XIII, p. 205—216.
- G. Tudoran, *Ștefan Gheorghiu. 1879—1914*, Iași, 1969, 164 p.

Transilvania în anii 1849—1918

- C. Căzănișteanu, Gh. Pîrvulescu, *Din ecoul procesului memorandist*, în R.A. 1/1969, p. 105—117.
- V. Curticăpeanu, *Lupta lui Octavian Goga pentru realizarea statului român unitar*, în S. 5/1969, p. 927—946.
- A. Egyed, *Mișcări și frământări țărănești din Transilvania în anii 1900—1902*, în A.I.I.C., p. 145—162.
- C. Enea, *Starea social-economică și lupta muncitorimii din Maramureș și Crișana. 1914—1918*, în S.U.B.B.H., 1/1969, p. 109—128.
- I. Gheorghe, I. Coman, *Contribuția mișcării socialiste din Transilvania la pregătirea și desfășurarea Adunării Naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918*, în A.U.B.I., p. 113—120.
- L. Glodariu, *Bibliotecă populară ale „Astreii” (partea I)*, în A.M.N. VI, p. 347—360.
- C. Göllner, *Sächsische Pressestimmen zur wirtschaftlichen Einheit Siebenbürgens und Rumäniens (1867—1900)*, în F.V.L. 1/1969, p. 98—101.
- T. Hagan, *Mișcările muncitorești și țărănești maramureșene în anii primului război mondial*, în A.I.I.C., p. 163—174.
- Gh. Iancu, *Despre formarea și componența Consiliului Dirigent*, în A.I.I.C., p. 329—336.
- Gh. Iliescu, *Der rumänische Gewerbeverein (Sodalii români) in Hermannstadt*, în F.V.L., 1/1969, p. 49—64.
- Gh. I. Ioniță, *Frământări și lupte ale țărănimii hunedorene în anii primului război mondial*, în A.U.B.I., p. 41—50.
- I. Kovacs, *Despre desființarea relațiilor feudale din Transilvania*, în A.M.N. VI, p. 325—334.
- M. Mirel, A. Ardos, *Preocupări ale românilor din Transilvania pentru organizarea învățământului profesional după 1848*, în A.M.N. VI, p. 361—374.
- M. Mușat, V. Pinca, *Activitatea Partidului Național Român din Transilvania în preajma și în primii ani după desăvârșirea făuririi statului național român*, în R.M. 1/1969, p. 5—22.
- S. Polverejan, *Din istoricul memorandumului. Ședința Comitetului Central al Partidului Național Român (25—26 martie 1892)*, în A.M.N. VI, p. 335—346.
- S. Retegan, *Lupta națională a burgheziei române din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, în S.A.I. XIII, p. 25—40.
- Idem, *Pregătirea dietei de la Sibiu din 1863—1864*, în A.I.I.C., p. 53—82.

- I. Șendrulescu, *Activitatea lui Vasile Goldiș pentru Unirea Transilvaniei cu România*, în S.A.I. XIII, p. 41—52.
- Th. Trîpcea, *Un bănățean cancelar ardelean, în luptă cu Habsburgii pentru autonomia Transilvaniei*, în A.I.I.C., p. 223—230.
- V. B. Ursu, *Lupta populației din județul Satu-Mare pentru Unire*, în S.M., p. 149—158.
- L. Vaida, *Date privind condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor mineri și metalurghiști din Transilvania între 1845 și 1867*, în S.U.B.B.H. 3/1969, p. 73—92.
- Idem, *Formarea muncitorimii salariate în industria minieră și metalurgică din Transilvania, 1848—1867*, în A.M.N. VI, p. 307—324.

România în anii 1919—1923

- E. Bildescu, *Aportul intelectualității progresiste din România la lupta pentru un învățământ democratic (1918—1944)*, în A.I. 4/1969, p. 117—126.
- L. Bathory, *Evoluția economică a principalelor societăți carbonifere din România între anii 1919—1929*, în A.I.I.C., p. 193—206.
- A. Deac, *Solidaritatea maselor muncitoare din România cu Republica Sovietică Ungară*, în L.C. 3/1969, p. 68—77.
- Florea Dragne, *Relațiile româno-cesoslovace. 1918—1921*, în A.M.N. VI, p. 613—623.
- Gh. I. Florescu, *Despre împrejurările aducerii la putere a guvernului Al. Averescu (martie 1920)*, în A.I.I.A., p. 51—66.
- N. Giurgiuveanu, *Solidaritatea oamenilor muncii din România cu revoluția proletară din Ungaria*, în A.I. 2/1969, p. 75—82.
- C. Göllner, *Semnificația adunării de la Mediaș a reprezentanților sașilor (ianuarie 1919)*, în S.A.I. XIII, p. 63—66.
- Gh. Z. Ionescu, *Cu privire la tergiversarea aplicării reformei agrare din 1921*, în S.A.I. XIII, p. 217—228.
- Gh. I. Ioniță, *Organizațiile democratice create, îndrumate și influențate de P.C.R. — rezervor de cadre și energii revoluționare, mijloc important de stringere a legăturilor partidului cu masele, în anii 1921—1944*, în A.I. 1/1969, p. 31—52.
- Gh. Matei, *România și unele probleme ale dezarmării și ale defimirii agresorului. 1919—1933*, în S.P.E.R., p. 9—61.
- O. Matichescu, *Lupta pentru apărarea și ajutorarea victimelor terorii antimuncitorești din România în anii 1920—1924*, în A.I. 2/1969, p. 29—42.
- M. Mușat, *Considerații privind activitatea unor partide politice din România între anii 1918—1921*, în L.C. 12/1969, p. 78—92.
- Idem, *Mișcarea muncitorească în anii avîntului revoluționar. Crearea P.C.R. 1918—1921*, în A.I. 3/1969, p. 70—89.
- Gh. I. Oancea, *Lupta țărănimii muncitoare din Banat pentru imprimarea unui caracter democrat aplicării reformei agrare din 1921*, în S.I.B., p. 131—146.
- N. Petreanu, D. Baran, I. C. Frimu, *conducător al mișcării muncitorești din România*, în A.I. 1/1969, p. 81—91.
- D. Șandru, *Problema comasării micii proprietăți din România între cele două războaie mondiale*, în A.I.I.A., p. 25—50.

- M. Știrban, *Aspecte din situația social-economică și lupta pentru pământ a țăranilor din județele Alba și Hunedoara între anii 1919—1922*, în A.I.I.C., p. 175—192.
- Gh. Unc, *O jumătate de veac de la marile bătălii greviste ale proletariatului din România, 1919*, în A.I. 6/1969, p. 52—64.

România între 1924—1933

- A. Beneș, *Aspecte demografice privind orașul București în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în B. VII, p. 141—151.
- P. Bunta, *Date privind istoria mișcării muncitorești din Satu-Mare. 1923—1928*, în S.M., p. 159—178.
- Gh. Buzatu, *Unele aspecte privind lupta pentru acapararea petrolului românesc (Legea minelor din 1924)*, în A.I.I.A., p. 67—96.
- E. Campus, *România și conferințele balcanice. 1930—1934*, în S.P.E.R., p. 62—121.
- E. Ioniță, *Date privind reprimarea mișcării revoluționare din România în perioada 1924—1929*, în S.A.I. XIV, p. 147—156.
- A. Loghin, *Despre situația și lupta maselor muncitoare din Moldova în anii crizei economice*, în A.S.U.I., p. 217—226.
- N. G. Munteanu, *Lupeni 1929 — o riguroasă afirmare a combativității revoluționare a clasei muncitoare din România*, în A.I. 4/1969, p. 99—110.
- V. Netea, *Nicolae Titulescu*, București, Edit. Meridiane, 84 p.
- V. C. Nichita, *Situația țăranilor din Flămânzi între cele două războaie mondiale*, în S. 2/1969, p. 309—322.
- Gh. I. Oancea, *Die Streikaktionen der Arbeiter in Reschitza im Jahre 1930*, în F.V.L. 1/1969, p. 65—77.
- Pe bază de noi documente, autorul se referă la eșuarea unei greve generale la Reșița în 1930.
- Savel Rădulescu, *Nicolae Titulescu. 1882—1941*, în D.I. 1, p. 371—435.
- I. Saizu, *Situația căilor de comunicație ale României între anii 1922—1928*, în S. 2/1969, p. 249—270.
- I. Saizu, C. Botez, *Evoluția relațiilor româno-sovietice în anii 1928—1929*, în A.M.N. VI, p. 625—630.

România între 1934—1939

- I. Babici, *Solidarizarea forțelor democratice și patriotice din România cu Frontul Popular din Franța*, în S.A.I. XIV, p. 157—170.
- Tr. D. Bunescu, Gh. I. Oancea, *Din lupta muncitorimii bănățene împotriva exploatarei burghezo-moșierești (1938—1940)*, în S.A.I. XIII, p. 229—240.
- I. Bunta, *Lupta P.C.R. pentru înfăptuirea Frontului popular antifascist*, în A.M.N. VI, p. 389—420.
- I. Chișu, *Lupta P.C.R. împotriva pericolului fascist, pentru apărarea independenței naționale, oglindită în manifeste și materiale. 1934—1938*, în A.M.N. VI, p. 375—388.

- I. Chișu, I. Leicu, *Aspecte ale luptei P.C.R. pentru închegarea Frontului popular antifascist. 1933—1936*, în S.U.B.B.H. 2/1969, p. 107—128.
- R. Deutsch, *Poziția României la Montreux. 1936*, în S.P.E.R., p. 154—180.
- M. Iovanelli, *Tendențe ale dezvoltării industriei românești în preajma celui de-al doilea război mondial*, în P.E. 10/1969, p. 63—76.
- A. Lazea, *Probleme ale cooperării militare româno-franceze în anul 1936*, în S. 1/1969, p. 105—128.
- M. Lupu, *Nivelul și structura economiei României în anul 1938*, în P.E. 8/1969, p. 154—172.
- V. Moisuc, *Imperativul organizării securității și păcii europene și politica externă a României în ultimele luni de pace (aprilie-august 1939)*, în S.P.E.R., p. 209—264.
- I. Munteanu, *Aspecte din viața și lupta minerilor din Banat în anii 1934—1938*, în S.I.B., p. 147—158.
- Fl. Nedelcu, *Campania electorală desfășurată în ajunul alegerilor din decembrie 1937*, în S.A.I. XIV, p. 171—184.
- Idem, *Cu privire la politica externă a României în perioada guvernării Goga-Cuza*, în S.P.E.R., p. 181—208.
- Al. Gh. Savu, *Considerații privind neutralitatea României la începutul celui de-al doilea război mondial*, în S.P.E.R., p. 265—290.
- D. Tușu, *România și securitatea colectivă în sud-estul Europei. 1933—1938*, în S.P.E.R., p. 122—153.

România între 1940—1947

- * * * *August 1944 — mai 1945. Scurtă prezentare a contribuției României la războiul antihitlerist*, București, Edit. militară, 1969, 395 p.
- P. Abrudan, *Der Beitrag der Volksmassen zur Verwirklichung des bewaffneten Aufstandes in Siebenbürgen (1944)*, în F.V.L. 2/1969, p. 19—32.
- Autorul prezintă aspecte mai puțin cunoscute ale insurecției naționale antifasciste în Transilvania.
- Gh. I. Bodea, *Din lupta de rezistență fascistă a populației județului Satu-Mare (1940—25 oct. 1944)*, în S.M., p. 5—24.
- I. Cicală, *Aportul maselor populare din Orșova și împrejurimi la lupta antifascistă din România. 1940—1944*, în A.I.I.C., p. 207—222.
- E. Cimponeriu, *Criza guvernării antonesciene în lunile care au precedat istoricul act de la 23 August 1944*, în S. 4/1969, p. 733—760.
- M. Covaci, *25 de ani de la masacrul de la Rîbnița*, în A.I. 2/1969, p. 83—87.
- L. Fodor, *Unele acțiuni ale maselor din județul Bihor în sprijinul luptei de eliberare a părții de nord-vest a României de sub jugul fascist*, în S.U.B.B.H. 1/1969, p. 95—108.
- Gh. Grivițeanu, *Acțiuni desfășurate de intelectualii patrioți din România în anii dictaturii militaro-fasciste*, în A.I. 4/1969, p. 111—116.
- E. Nichita, *Transformations sociales en Roumanie au cours de la période 23 août 1944—1969*, în R.R.H. 4/1969, p. 751—766.

- P. Nichita, M. Popescu, *Transformarea agrară în România în anii 1944—1947*, în A.I. 1/1969, p. 16—30.
- P. Nichita, *Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România*, în A.I. 4/1969, p. 49—66.
- C. Nicolau, P. Ilie, *Din activitatea P.C.R. pentru făurirea unei largi coaliții de forțe antibiuleriste*, în A.I. 3/1969, p. 16—30.
- I. Petrescu, *Din operațiile militare desfășurate pe teritoriul Olteniei în cadrul insurecției antifasciste*, în S. 4/1969, p. 679—684.
- A. Petri, *Din cronica luptei pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub jugul fascist*, în A.I. 5/1969, p. 45—57.
- Gh. Popescu, *Antifaschistische Kundgebungen im Sommer 1944 im Komitat Hermannstadt*, în F.V.L. 2/1969, p. 13—18.
Autorul se referă în special la numărul mare de dezertori din armată și la rezistența locuitorilor din jud. Sibiu împotriva recrutării în armata germană.
- I. Popescu-Puțuri, *P.C.R. — organizatorul și conducătorul mișcării de rezistență pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist*, în S. 4/1969, p. 617—632.
- E. Trăistaru, *Lupta maselor din nordul Transilvaniei împotriva regimului fascist-borhtist, pentru eliberarea întregului teritoriu al țării și instaurarea unui guvern democrat*, în A.M.N. VI, p. 421—434.
- D. Tuțu, I. Tudor, *Participarea armatei române la luptele pentru eliberarea Ungariei de sub jugul fascist*, în A.I. 6/1969, p. 19—28.
- Gh. Tuțui, *Realizarea Frontului unic muncitoresc — moment de însemnătate istorică în lupta de eliberare a poporului român*, în A.I. 2/1969, p. 3—15.
- Idem, *Partidele politice democratice din România în perioada de după 23 August 1944*, în A.I. 6/1969, p. 3—18.
- * * * *Un sfert de veac de la insurecția armată antifascistă din august 1944*, în S.U.B.B.H. 2/1969, p. 3—8.
- Gh. Zaharia, *P.C.R. — forța conducătoare a insurecției din 23 august 1944*, în A.I. 4/1969, p. 35—48.

România între 1948—1969

- N. Belli, *Colaborarea economică a României cu țările socialiste*, în L.C. 3/1969, p. 46—54.
- I. Bejan, *Lupta maselor pentru instaurarea și consolidarea puterii populare în România, pentru trecerea la revoluția socialistă*, în S.U.B.B.H. 2/1969, p. 129—148.
- * * * *Congresul al X-lea al P.C.R. — locul și importanța sa istorică*, în S. 5/1969, p. 811—824.
- * * * *Congresul al X-lea al P.C.R. — moment istoric în viața poporului român*, în A.I. 4/1969, p. 3—15.
- C. Enache, M. Mehedinț, *Creșterea rolului P.C.R. în conducerea economiei în etapa actuală*, în S.C.E. 3/1969, p. 3—18.
- T. Georgescu, *România la un sfert de veac de la eliberare*, în A.I. 4/1969, p. 16—34.
- I. Goliat, *Reflexions on the international scientific relations of the Academy of the Socialist Republic of Romania*, în R.R.H. 6/1969, p. 933—1 003.

- Gh. Surpat, *Înfăptuirea programului P.C.R. de cooperativizare a agriculturii*, în A.I. 1/1969, p. 3—15.
 Autorul tratează epoca 1949—1969.
- N. Sută, *Comerțul exterior al României în anii construcției socialiste*, în S.C.E. 3/1969, p. 213—224.

IV. ISTORIA UNIVERSALĂ

Izvoare

- Salustius, *Opere*, Studiu introductiv, traducere, note și indice de N. Lascu, București, Edit. științifică, 1969, 316 p.

LUCRĂRI GENERALE

- V. Căndea, I. C. Turcu, *România și America latină. Tradiții și actualități*, București, Edit. politică, 1969, 215 p.
- * * * *Istoria ilustrată a picturii, de la arta rupestră la arta abstractă*, ed. a II-a, București, Edit. Meridiane, 1969, VII + 328 p.
- * * * *Istoria lumii în date*, București, Edit. enciclopedică română, 1969, 615 p.
- Mircea Malița, *Diplomatul în istorie (Introducere la o galerie de portrete)*, în D.I. 1, p. 5—14.
- Gerhard Prause, *Nimeni nu a râs de Columb*, trad., București, Edit. politică, 1969, 343 p.
- În lucrare sînt puse în discuție unele probleme de istorie universală privind viața împăratului roman Tiberiu, marile descoperiri geografice, activitatea de reformator a lui Martin Luther, privilegiile orașelor hanseatice, începuturile marii revoluții burgheze din Franța, relațiile dintre Prusia și Rusia în sec. XVIII, unele aspecte ale războiului de secesiune din America de Nord, situația internă și externă a Germaniei și Statelor Unite la începutul sec. XX.

LUCRĂRI SPECIALE

Istoria veche

- A. A. Bolșacov-Ghimpu, *La localisation de la forteresse de Turis*, în R.E.S.E.E. 4/1969, p. 686—690.
- A. Bonnard, *Civilizația greacă*, vol. 3, trad., București, Edit. științifică, 1969, 341 p.
- C. Chișulescu, Tr. Chișulescu, *Șapte monumente celebre ale antichității*, București, Edit. tehnică, 1969, 224 p.
- E. Condurachi, *Izvoarele greco-latine asupra etnogenezei vechilor populații balcanice*, în S.C.I.V. 3/1969, p. 369—392.
- Idem, *Dunărea în orizontul geografic antic*, în S.C.I.V. 4/1969, p. 533—540.

- Idem, *La contribution des recherches archéologiques roumaines à la connaissance du Limes romano-byzantin du Bas-Danube*, în R.R.H. 3/1969, p. 443—454.
- Fr. Katz, *Creta, Micene, Troia*, București, Edit. științifică, 1969, 213 p.
- D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, București, Edit. științifică, 1969, 335 p.
- Republicând un număr de 15 studii apărute în anii 1934—1967 în reviste de specialitate greu accesibile azi, autorul prezintă diferite aspecte ale religiilor greacă și romană pe teritoriul Dobrogii antice în sec. V î.e.n. — IV e.n.
- D. Tudor, *Mari căpitani ai lumii antice. I. Al. Machedon, Hanibal, Spartacus, Cezar, Decebal, Traian*, București, Edit. enciclopedică română, 1969, 407 p.

Istoria medie

- R. Avermaete, *Rembrandt și epoca sa*, trad., București, Ed. Meridiane, 1969, 256 p.
- Al. Balaci, *Niccolo Macchiavelli*, București, Edit. tineretului, 1969, 216 p.
- Fred Berence, *Renașterea italiană*, trad., București, Edit. Meridiane, 1969, 2 vol., 398 + 251 p.
- I. Burckhart, *Cultura Renașterii în Italia*, București, Edit. pentru literatură, 1969, 2 vol., 338 + 364 p.
- V. Căndea, *Niccolo Macchiavelli, 1469—1527*, în D.I. 1., p. 15—66.
- Autorul prezintă activitatea acestuia ca diplomat.
- ∇. L. Cerepnin, *Despre problema imunității în Moldova și Rusia în sec. XV—XVI* (în l. rusă), în R.R.H. 3/1969, p. 481—490.
- Gh. Cronț, *Les dèmes et les partis politiques de l'Empire byzantin aux V—VII siècles*, în R.E.S.E.E. 4/1969, p. 671—674.
- P. M. Dan, *Le commerce de la Transylvanie avec la Pologne au XVII-e siècle*, în R.R.H. 3/1969, p. 621—634.
- Idem, *Din relațiile comerciale ale Transilvaniei cu Slovacia în sec. XVI. Relațiile cu Levoča*, în S.U.B.B.H. 1/1969, p. 17—28.
- Ch. Diehl, *Marile probleme ale istoriei bizantine. Figuri bizantine*, trad., București, Edit. pentru literatură, 1969, 2 vol., XLII + 422 + 470 p.
- E. Frances, *Constantinople Byzantine au XIV-e et XV-e siècle*, în R.E.S.E.E. 2/1969, p. 405—412.
- * * * *Figuri ilustre din evul mediu*, București, 1969, 428 p.
- Rod al muncii unui colectiv de autori, lucrarea prezintă portretele istorice ale următoarelor personaje: Hua to, Aryabhata, Brahmagupta, Anania Sirocat, Djabir Rhazes, Al-Horezmi, Al-Battami, Avicenna, Ibn al Haitham, Omar Khayyam, Averroes, Marco Polo, Ibn Battuta Ulugbek, Ibn Haldun, Maimonide, Leonardo Fibonacci, Roger Bacon, Roubrouck, Nicolas Oresme.
- S. Goldenberg, *Contribution à l'histoire du commerce roumano-balkanique au XVI-e siècle*, în R.R.H. 3/1969, p. 605—620.
- C. Göllner, *Zum französischen Levante-Handel in den Jahren 1593—1604*, în R.R.H. 3/1969, p. 649—658.

- R. Guillard, *Etudes sur l'histoire administrative de l'empire Byzantin*, în R.E.S.E.E. 1/1969, p. 81—90.
- O. Iliescu, *L'hyperpere byzantin au Bas-Danube du IX-e siècle*, în R.E.S.E.E. 1/1969, p. 109—120.
- I. Macurek, *Zwei Entwürfe aus der 2 Hälfte des 15 Jahrhunderts für die Organisation Europas: des böhmischen Königs Georg von Podiebrad und des Moldavischen Fürsten Stephan des Grossen*, în R.R.H. 3/1969, p. 501—514.
- R. Manolescu, *Geneza feudalismului în Europa apuseană*, în S.A.I. XIII, p. 241—268.
- Idem, *Societatea feudală în Europa apuseană în sec. IX—XV*, în S.A.I. XIV, p. 261—284.
- Fr. Pall, *Considerazioni nella partecipazione veneziana alla crociata antiottomana di Nicopoli (1396)*, în R.E.S.E.E. 1/1969, p. 187—198.
- S. Papacostea, *Un episode de la rivalité polono-hongroise au XV-e siècle. Le campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467) à la lumière d'une source inédite*, în R.R.H. 6/1969, p. 967—979.
- N. Pigulevskaya, *Notes sur les relations de Byzance et des Huns au VI-e siècle*, în R.E.S.E.E. 1/1969, p. 199—204.
- Șt. Ștefănescu, *Elements nobiliaires balkaniques établis en Valachie à le fin du XV-e siècle*, în R.R.H. 5/1969, p. 891—898.
- I. Tazbir, *Les Frères Polonais en Transylvanie (1660—1784)*, în R.R.H. 3/1969, p. 697—704.

Istoria modernă

- D. Almaș, *Metternich. 1773—1859*, în D.I. 1, p. 127—180.
- P. Cernovodeanu, *An episode of the relation between England and Moldavia in 1685*, în R.R.H. 3/1969, p. 659—672.
- L. Demény, *Comerțul de tranzit spre Polonia prin Țara Românească și Transilvania (ultimul sfert al sec. XVII)*, în S. 3/1969, p. 465—498.
- M. Émerit, *Les saint-simoniens en Roumanie*, în R.R.H. 3/1969, p. 723—728.
- S. I. Gârleanu, *Haiducia și haiducii*, București, Ed. enciclopedică română, 1969, 109 p. Autorul dă relații ample despre haiducia în Peninsula Balcanică, în special în sec. XVIII-XIX.
- C. Göllner, *Der Einfluss der Göttinger Universität auf die Aufklärungsphilosophie in Rumänien*, în R.E.S.E.E. 4/1969, p. 599—612.
- S. Iako, *Beiträge zur den Beziehungen des rumänischen kulturellen Lebens mit der deutschen Frühaufklärung*, în R.R.H. 3/1969, p. 673—686.
- Tr. Ionescu-Nișcov, *Jan Urban Jarník et la colonie albanaise de Roumanie à la fin du siècle dernier*, în R.E.S.E.E. 4/1969, p. 657—670.
- Tr. Lungu, *Romanian-Egyptian trade relations before the outbreak of the First World-war (1885—1914)*, în R.R.H. 5/1969, p. 899—908.
- B. Marinescu, *Economic relation between the Romanian Principalities and Great Britain (1848—1859)*, în R.R.H. 2/1969, p. 271—281.
- C. Mureșan, *Benjamin Disraeli. 1804—1881*, în D.I., 1, p. 181—236.

- C. Papacostea-Danielopolu, *La vie culturelle de la communauté grecque de Bucarest dans le seconde moitié du XIX-e siècle*, în R.E.S.E.E. 2/1969, p. 311—334 ; 3/1969, p. 475—494.
- D. Rosenzweig, *Napoleon, București*, Edit. enciclopedică română, 1969, 155 p.
- A. A. Vaisman, *Relations roumano-iraniennes*, în R.R.H. 4/1969, p. 809—826.
- C. N. Velichi, *Les relations roumano-grecques pendant la période 1879—1911*, în R.E.S.E.E. 3/1969, p. 509—542.
- A. Vianu, *Nașterea S.U.A. Plămădirea unei națiuni moderne. 1607—1787*, București, Edit. științifică, 1969, 464 p.
- Idem, *Benjamin Franklin. 1706—1790*, în D.I., p. 67—126.

Istoria contemporană

- I. Babici, *Rezistența antifascistă a poporului bulgar*, în A.I. 3/1969, p. 43—51.
- Gh. Baburschi, *Economia R. P. Bulgaria în cel de-al 25-lea an al revoluției socialiste*, în P.E. 9/1969, p. 118—121.
- A. Baran, *Rezistența în Grecia, 1940—1944*, în A.I. 3/1969, p. 61—69.
- E. Bold, *România și problema reparațiilor de la Conferința de la Spa la planul Dawes*, în A.S.U.I., p. 71—88.
Autorul se referă la anii 1910—1924.
- I. Brill, N. Huscariu, *Lupta împotriva militarismului și războiului la congresele socialiste internaționale (1889—1914)*, în A.I. 5/1969, p. 76—86.
- I. Caraciuc, T. Negulescu, *Clasa muncitoare din Apus*, în L.C. 5/1969, p. 104—113.
Autorul se referă la anii 1955—1968.
- Gh. N. Cazan, *Lupta revoluționară a popoarelor. Prăbușirea monarhiei austro-ungare. 1914—1918*, în A.U.B.I., p. 73—94.
- N. Ciachir, *Războiul național de eliberare a popoarelor Iugoslaviei, 1941—1945*, în A.I. 3/1969, p. 31—42.
- I. Cîrtină, *Din activitatea diplomatică a României pentru desființarea Comisiei interaliate a Dunării, 1919—1920*, în R.A. 1/1969, p. 119—128.
- P. Constantinescu-Iași, I. Babici, *La participation du peuple roumain à la lutte internationale antifasciste*, în R.R.H. 4/1969, p. 731—749.
- E. Colletti, *Germania nazistă*, trad., București, Edit. științifică, 1969, 395 p.
- A. Deac, Fl. Tănăsescu, *Intilniri ale unor militanți revoluționari din România cu V. I. Lenin*, în A.I. 6/1969, p. 80—95. Militanții la care se referă autorii sînt: C. Dobrogeanu-Gherea, C. Racovski, V. Marcu, N. D. Cocea, I. Dicescu Dic, Gh. Cristescu, C. Popovici, L. Pătrășcanu, Ec. Arbore etc.
- R. Deutsch, *Conferința de la Montreux (1936)*, în A.I. 1/1969, p. 92—103.
- S. Dimitrova, *Insurecția din septembrie 1923 în Bulgaria*, în A.I. 5/1969, p. 58—75.
- Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk — făuritorul Turciei moderne*, București, Edit. politică, 1969, 255 p.
- C. I. Fest, *Stăpînia celui de-al III-lea Reich*, trad., București, Edit. politică, 1969, 437 p.
- T. Georgescu, *Bilanț și învățămînt la finele celui de-al doilea război mondial*, în A.I. 6/1969, p. 110—119.

- D. C. Giurescu, *La diplomatie roumaine et le Pacte des Quatre (193)*, în R.R.H. 1/1969, p. 77—102.
- M. Haupt, *Contribuția diviziei Tudor Vladimirescu — Debrețin la eliberarea poporului ungar*, în A.I. 6/1969, p. 29—37.
- W. Henker, *Economia R. D. Germane la două decenii de existență*, în P.E. 9/1969, p. 125—129.
- Zdenek Konecny, Frantisek Mainus, *Prietenia cehoslovaco-română. File de cronică de război*. Culegere de documente și studiu introductiv, București, Edit. militară, 1969, 232 p.
- V. Maciu, *Formarea Iugoslaviei (cu prilejul semicentenarului ei)*, în A.U.B.I., p. 95—112.
- Mircea Malița, *Abolirea politicii de forță în relațiile internaționale*, în L.C. 1/1969, p. 55—65.
- * * * *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie -- deschizătoare a unei noi ere istorice*, în L.C. 10/1969, p. 3—13.
- V. Marian, *Aspecte ale agriculturii din Suedia*, în P.E. 1/1969, p. 91—106.
Autorul se referă la perioada cuprinsă între mijlocul sec. XIX și 1966.
- G. Maksutovici, *Mișcarea de rezistență albaneză împotriva cotropitorilor fasciști italieni și germani (aprilie 1939 — nov. 1944)*, în A.I. 3/1969, p. 52—60.
- V. Moisuc, *Cu privire la originile și caracterul celui de-al doilea război mondial*, în A.I. 6/1969, p. 120—127.
- A. Niri, Lucia Georgian, *Aspecte ale activității Societății Națiunilor (cu prilejul împlinirii a 50 ani de la creare)*, în S.A.I. XIV, p. 285—304.
- M. N. Popa, *Contribuții privind relațiile româno-franceze. 1900—1914*, în S. 1/1969, p. 85—104.
- I. Popescu-Puțuri, *50 de ani de la crearea Internaționalei Comuniste*, în A.I. 2/1969, p. 69—74.
- Al. Porțeanu, *La revolution bourgeoise democratique de Hongrie en 1918 et la Transilvanie*, în R.R.H. 5/1969, p. 909—920.
- S. Ristic, *Dezvoltarea economiei Iugoslaviei*, în P.E. 11/1969, p. 130—138.
Autorul prezintă anii 1948—1968.
- * * * *Românii în Rezistența franceză în anii celui de-al doilea război mondial (Amintiri)*, București, Edit. politică, 1969, 367 p.
- A. Rudăreanu, *Economia R. P. Chineză la a 20-a aniversare de la victoria revoluției populare și proclamarea Republicii*, în P.E. 9/1969, p. 122—124.
- Idem, *Economia R. P. Albania la a 25-a aniversare a eliberării*, în P.E. 11/1969, p. 126—129.
- Cornelia Rusnac, *Confruntări de clasă în Europa occidentală în 1968*, în L.C. 1/1969, p. 97—104.
- I. Seftiuc, *România și problema strimtorilor în ajunul conferinței de la Montreux*, în A.S.U.I., p. 129—156.
- Idem, *România și Conferința de la Montreux (1936)*, în A.I.I.A., p. 97—126.
- I. C. Turcu, *Las relaciones de Rumania con los Estados latino-americanos*, în R.R.H. 4/1969, p. 793—807.
- D. Valovoi, *Aspecte actuale ale dezvoltării economice a U.R.S.S.*, în P.E. 10/1969, p. 125—132.

- S. Verona, *Arhive secrete*, București, Edit. tineretului, 1969, 287 p.
- Idem, *Politica blocului nord-atlantic și noile relații ale vieții internaționale*, în L.C. 5/1969, p. 37—47.
- Z. Wyczesany, *Principalele direcții ale dezvoltării economice a Poloniei în anii 1944—1948*, în P.E. 7/1969, p. 143—148.
- V. Zaharescu, *Victoriile coaliției antiblteriste și dezvoltării rezistenței antifasciste a popoarelor*, în A.L. 4/1969, p. 67—81.
- Gh. Zaharia, I. Cupșa, *Quelques aspects de la corrélation des événements de la deuxième guerre mondiale dans la Zone Méditerranée — Europa de sud-est*, în R.R.H. 5/1969, p. 881—890.
- Al. Zub, *Vasile Pârvan și Italia. Perioada postbelică. 1922—1927*, în A.I.I.A., p. 213—226.

DIN ACTIVITATEA SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE

(septembrie 1969 — august 1970)

I. SESIUNI ȘTIINȚIFICE ȘI ALTE ACȚIUNI ORGANIZATE DE CONSILIUL DE CONDUCERE

Sesiunea festivă pe țară organizată cu prilejul împlinirii a 20 de ani de existență și activitate a societății (22 decembrie 1969, în colaborare cu S.S.F.): acad. P. Constantinescu-Iași, președintele S.S.I., *Cuvînt de deschidere*; prof. univ. Mircea Constantinescu, membru în învățămîntului, *Cuvînt de salut din partea conducerii Ministerului Învățămîntului*; *Dare de seamă asupra activității societății (1949—1969)*. Discuții.

În partea a doua a sesiunii festive au fost prezentate comunicările: prof. univ. V. Maciu, *Contribuția Societății de științe istorice la dezvoltarea istoriografiei românești*; prof. emerit A. Iordănescu, *Profesorul — factorul bolăvitor în procesul de înălțare științifică istorică*.

A doua zi, 23 decembrie 1969, a avut loc plenara Consiliului de conducere al S.S.I. urmată de o ședință de lucru cu președinții și secretarii filialelor.

Sesiunea științifică festivă consacrată centenarului nașterii lui V. I. Lenin (11. 12 aprilie 1970): acad. P. Constantinescu-Iași, *V. I. Lenin în publicistica românească pînă la 23 August 1944*; prof. univ. V. Maciu, *V. I. Lenin — istoric*; prof. univ. C. Gîlber (Sibiu), *V. I. Lenin și problema națională*; prof. univ. T. Georgeșcu și dr. Fl. Nedelcu, *Creșterea P.C.R. — înfrunchipare a leninismului*; conf. univ. N. Petrescu, *Confirmarea înaltelor leniniste despre trecerea de la revoluția burgheză-democratică la revoluția socialistă, în condițiile fără noastre*; conf. univ. A. Petric, *Aplicarea învățăturii marxist-leniniste privind rolul conducător al partidului în societatea socialistă, multilateral dezvoltată*; dr. Eliza Camoș, *V. I. Lenin despre problemele internaționale din perioada 1912—1917*; dr. Ecaterina Neguș-Munteanu (Iași), *V. I. Lenin și problemele dezvoltării capitalismului în agricultură*; prof. Gh. Popa (Brașov), *Unele aspecte ale generalului și particularului în gîndirea leninistă privind politica națională*; conf. univ. D. Almaș, *Chipul lui Lenin oglindit în literatură*; lect. univ. I. Babici, *V. I. Lenin în amintirea unor personalități din România*; dr. I. Cacală (Cluj), *Primele știri despre V. I. Lenin și ideile leniniste în presa română din Transilvania*; conf. univ. L. Jordaky (Cluj), *V. I. Lenin în presa maghiară și germană din Transilvania în perioada 1917—1919*; S. Fuchs (Tg. Mureș), *Răspîndirea unor opere ale lui V. I. Lenin în Transilvania*; conf. univ. T. Pop (Tg. Mureș), *V. I. Lenin despre problemele ocrotirii sănătății*.

Cursurile de vară organizate pentru profesorii de istorie din învățămîntul de cultură generală, membri ai S.S.I.

A. Cursurile de la Vălenii de Munte (6—16 iulie 1970): prof. univ. M. Petrescu-Dîmbovița, *Comuna primitivă pe teritoriul României în lumina ultimelor cercetări arheologice*; prof. univ. R. Vulpe, *Dobrogea în perioada războaielor daco-romane. Explicația istorică a monumentului de la Adamclissi*; prof. univ. St. Ștefănescu, *Formarea statelor feudale românești*; conf. univ. D. Almaș, *Formarea imperiilor coloniale și evoluția politicii coloniale (sec. XVII—XVIII)*; prof. univ. V. Maciu, *Probleme ale istoriei României pri-*

vind. epoca modernă; dr. Dan Berindei, *Dezvoltarea ideii de formare a statului național român*; conf. univ. C. Velichi, *Relații cultural-politice în sud-estul Europei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*; prof. univ. N. N. Constantinescu, *Trăsăturile caracteristice ale dezvoltării economice a României la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX*; lect. univ. I. Șendrulescu, *Politica externă a României între anii 1878—1914*; dr. Eliza Campus, *Securitatea colectivă în Europa între cele două războaie mondiale*; conf. univ. N. Petreanu, *Probleme privind activitatea ideologică a Partidului Comunist Român (1921—1944)*; conf. univ. A. Petric, *Probleme ale desfășurării revoluției populare și construcției socialiste în țara noastră (1944—1970)*; lect. univ. I. Dragomirescu, *Probleme actuale ale predării istoriei*.

B. *Cursurile de la Cluj* (6—: iulie 1970): acad. C. Daicovicu, *Problema continuității*; prof. univ. I. I. Russu, *Geto-dacii*; prof. dr. A. Iordănescu, *Istoriografia greacă*; prof. univ. Șt. Pascu, *Formarea statelor feudale românești*; conf. univ. R. Manolescu, *Orașul medieval în Europa apuseană*; conf. univ. D. Almaș, *Formarea imperiilor coloniale și evoluția poliției coloniale (sec. XVII—XVIII)*; prof. univ. V. Vătășianu, *Aspecte ale artei feudale în Transilvania*; dr. V. Netea, *Mișcarea memorandistă (1887—1893)*; prof. univ. Șt. Pascu, *Transilvania și dualismul austro-ungar*; prof. univ. V. Maciu, *Probleme ale istoriei României privind epoca modernă*; lect. univ. I. Șendrulescu, *Politica externă a României între anii 1878—1914*; prof. univ. L. Banyai, *Activitatea antifascistă a Madosz-ului*; dr. Eliza Campus, *Probleme ale securității colective în Europa între cele două războaie mondiale*; prof. dr. A. Iordănescu, *Folosirea izvoarelor istorice la lecțiile de istorie*.

II. LEGĂTURI ȘTIINȚIFICE CU STRĂINĂTATEA

A. Conferințe ținute de oaspeți străini:

prof. univ. Giuliano Gaeta (Trieste), președinte al Institutului de istoria jurnalismului al Italiei, *Originile jurnalismului socialist în Italia* (23.IX.1969); acad. E. M. Jukov, vicepreședinte al Academiei de Științe a U.R.S.S., director al Institutului de istorie universală, *Raportul între politic și economic în construcția socialismului* (27.V.1970).

B. Participări ale membrilor S.S.I. la manifestări științifice peste hotare:

la Simpozionul „*Relațiile sârbo(iugoslavo)-române*” organizat de Societatea de limbă română, din provincia Voivodina la *Virșeț*, în 22 și 23 mai 1970, au susținut comunicări: conf. univ. C. Velichi, vicepreședinte al S.S.I., *Sirbii și mișcările revoluționare din 1841—1843*; conf. univ. Th. Trâpcea (Timișoara), *Sava Tekelija (1761—1842) și atitudinea lui față de români*; V. Popeangă (Arad), *Idei iluministe în activitatea școlară a lui Gr. Obradovici*; Al. Rusu (Timișoara), *Din relațiile româno-sirbe. Citeva documente inedite de la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX*; lect. univ. I. Șendrulescu (București), *Relațiile dintre Țara Românească și Serbia în perioada 1829—1848*; prof. Dan Popescu (Lugoj), *Din istoricul presei bănățene pînă la primul război mondial, cu referiri la presa română, sîrbă și maghiară*.

III. ȘEDINȚE PUBLICE DE COMUNICĂRI ȘI ALTE ACȚIUNI ORGANIZATE DE FILIALE ȘI SUBFILIALE

FILIALA ALEXANDRIA

P. Voivozeanu (Roșiorii de Vede), *Radu Grămăticul din Mănăcești* (7.X.1969); B. Teodorescu (Tr. Măgurele), *Inceputurile învățămîntului în municipiul Tr. Măgurele* (7.XII.1969); I. Moraru, *Lupta țăranilor din județul Teleorman pentru ocuparea pămînturilor moșierești în perioada octombrie 1944 — martie 1945*; Fl. Drajnea (Tr. Măgurele), *Lupta maselor populare din județul Teleorman pentru instaurarea puterii democrat-populare*; Fl. Crețeanu

(Tr. Măgurele), *Evocarea marilor bătălii de clasă duse de oamenii muncii din Tr. Măgurele în februarie—martie 1945* (4.III.1970); I. Moraru, *Metodele de studiu ale lui V. I. Lenin* (6.IV.1970); *Prezențe istorice franceze în județul Teleorman* (10.VIII.1970).

FILIALA ARAD

I. Teoran, *Din zilele răscoalei lui Horia. Raportul comisariatului împărătesc, contele Antoniu Jankovics* (17.X.1969); V. Popeangă, *Învățământul în jud. Arad între anii 1919—1924*; P. Adamik (Nădlac), *Gustav Augustini, precursor al promovării relațiilor dintre poporul român și poporul slovac*; Eug. Glück, *Stăpînirea lui Mihai Viteazul în părțile arădene. Cetatea Ineu*; D. Demșa (Lipova), *Revista „Gînd tineresc” publicată de elevii școlii de subofițeri din Lipova, 1944—1945* (comunicări susținute în cadrul sesiunii metodic-științifice din 28.XI.1969); A. Caciora, Eug. Glück, *Date cu privire la situația demografică în părțile arădene în sec. XVIII* (30.I.1970); V. Popeangă, *Ideii iluministe în activitatea școlară a lui Grigore Obradovici*; Gh. Miloi, *Constatări cu privire la stratul superficial din centrul municipiului Arad* (27.II.1970); V. Popeangă, *Conceptul de educație națională în gîndirea pedagogică din Transilvania*; N. Roșuț, *Aspecte privind explicația în predarea istoriei în liceu* (29.III.1970); Șt. Grigore, *Metodica folosirii exponatelor muzeale pentru însușirea cunoștințelor de istorie în școală*; Fl. Dudaș, *Noi contribuții la arheologia Țării Zărandului*; C. Stoiculescu, *Din trecutul istoric al cetății Șoimuș, contribuție monografică*; G. Kovach, *Dezvoltarea Țirgurilor în sec. XVIII în comitatul Arad*; Eug. Glück, *Aradul în perioada regimului absolutist și a regimului liberal (1849—1867)*; A. Lazăr, *O încercare de traducere a „Capitalului” lui K. Marx în coloanele săptămînalului „Omul” din Arad*; V. Popeangă, *Dinamica relațiilor în cadrul clasei de elevi* (comunicări prezentate în cadrul simpozionului „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățămîntului” din 18.IV.1970); N. Kiss, *Aspecte din dezvoltarea industriei orașului Arad în anii de după eliberare*; A. Caciora, M. Timbus, *Importanța arhivei comitatului Arad pentru studiul istoriei locale*; Ed. Găvănescu, *Ioan Monorai, un istoric ardelean încă necunoscut*; Oct. Lupaș, *Bizeria*; G. Kovach, *Breslele din jud. Arad*; E. Dörner, *Calea de pătrundere a sarmaților iazigi în vestul României*; D. Demșa (Lipova), *Piesă inedită aflată în colecțiile Muzeului din Lipova*; Gh. Manea, *Țirguri anuale din jud. Arad* (comunicări prezentate în cadrul sesiunii științifice a Muzeului jud. Arad, din 13—14.VI.1970).

FILIALA ALBA-IULIA *

SUBFILIALA ABRUD

Gh. Anghel (Alba-Iulia), *Execuția lui Horea, Cloșca și Crișan după mărturii originale*; V. Pinteș (Cluj), *O sabie atribuită lui Cloșca*; T. Furdui (Cluj), *Noi date biografice referitoare la personalitatea celui de-al treilea conducător al răscoalei de la 1784 — Gheorghe Giurgiu — zis Crișan*; I. Leahu (Cîmpeni), *Orașul Cîmpeni. Cîteva date istorice*; Bud Vasile (Cîmpeni), *Contribuția moșilor la înșăptuirea actului național de la 1 Decembrie 1918*; R. Felea (Abrud), *O represivă singeroasă împotriva moșilor din Scărișoara — iunie 1893* (comunicări ținute în cadrul sesiunii științifice din 1.III.1970, din Cîmpeni); V. Mesaroș (Abrud), *Țirgurile din Munții Apuseni*; R. Felea (Abrud), *Monumente istorice și naturale din Munții Apuseni* (2.IV.1970); M. Span (Baia de Arieș), *Dr. Petru Span — dascălul*; R. Felea, *Un activ colaborator la revista „Vatra școlară” a lui Petru Span — dr. Vasile Stan*; V. Harda (Baia de Arieș), *Șchiță monografică a liceului din Baia de Arieș*; Maria Truță (Baia de Arieș), *Contribuții la istoricul liceului din Baia de Arieș*; D. Lupașcu (Baia de Arieș), *Profesorul Gheorghe Alexandrescu* (comunicări susținute cu ocazia sesiunii științifice din 7.VI.1970 din Baia de Arieș).

* Filialele: Alba-Iulia, Reșița, Sf. Gheorghe și Tulcea, care nu sînt prezente în cadrul cronicii noastre, nu ne-au înaintat datele necesare.

FILIALA BACĂU

I. Mitrea, *Date referitoare la populația autohtonă de la răsărit de Carpați în sec. V-VI e.n.*; V. Tănăsescu, *Tratatul româno-bulgare de la Sofia din timpul primului război balcanic* (27.XI.1969); I. Mitrea, *Cercetări arheologice în nordul colinelor Tutovei*; V. Tănăsescu, *Participarea României la al II-lea război balcanic* (comunicări prezentate la sesiunea științifică organizată de Institutul pedagogic din 13.XII.1969); Sonia Vlad, *Realizarea unor aspecte formative prin predarea istoriei antice* (18.XII.1969); P. C. Popescu, *Monografia fabricii „Letea”* (29.I.1970); D-tru Zaharia, *Relațiile economice dintre țările române și unele state italiene la mijlocul sec. al XIX-lea* (26.III.1970); I. Mitrea, *Regiunile de la răsărit de Carpați ale României în epoca formării poporului român*; I. Muraru, *Obligația Moldovei și Țării Românești de a efectua prestații în muncă pentru turci în sec. XVII—XVIII*; D-tru Zaharia, *Populația țărilor din ținutul Bacău (Bacău și Tg. Ocna) în prima jumătate a sec. XIX*; V. Baciuc, *Deputatul N. Iorga și problema agrară* (comunicări prezentate cu ocazia adunării generale a filialei din 23.IV.1970); I. Ciută, *Integrarea luptei maselor populare băcăoane în lupta pentru cucerirea puterii politice*; V. Căpitanu și V. Ursache, *Descoperiri dacice în sud-vestul Moldovei*; I. Popovici, *Aspecte din lupta sindicatelor unite din jud. Bacău pentru revendicări economice și politice (aug. 1944 — mart. 1945)*; D-tru Zaharia, *Din activitatea lui Alex. I. Cuza pentru desăvârșirea statului național român*; Sonia Vlad, *Formarea deprinderilor de muncă intelectuală independentă prin studiul istoriei antice*; P. C. Popescu, *Din trecutul de luptă a muncitorilor de la fabrica „Letea” din Bacău* (comunicări ținute cu ocazia simpozionului „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățământului”, din 10.V.1970); I. Mitrea, *Contribuții la cunoașterea situației Moldovei în epoca dominației hunilor*; I. Muraru, *Unele aspecte privind industria și meșteșugurile ținutului Bacău în prima jumătate a sec. XIX* (28.V.1970).

FILIALA BAIJA MARE

A. Socolan, *Două documente inedite privind breasla olarilor din Baia Mare* (3.IX.1969); *Circulația cărții vechi românești din nord-vestul României* (18.XI.1969); V. Căpîlneanu, *Contribuții la cunoașterea preocupărilor pentru întemeierea învățământului mediu românesc în fostul comitat Satu Mare după revoluția de la 1848* (20.I.1970); A. Socolan, *Repertuarul cărților vechi românești tipărite în Moldova pînă la 1850. Circulația lor în Maramureș*; *Un document inedit despre orașul Baia Mare* (3.II.1970); I. Iuga, *Ideile fundamentale ale „Istoriei pentru începutul românilor în Dacia” de Petru Maior* (10.III.1970); C. Oszoczeki, *Documente inedite referitoare la Pîntea Viteazul în arhivele maramureșene* (23.IV.1970); Blaga Mihoc, G. Bălan, *Stampe din colecția muzeului județean din Baia Mare*; A. Socolan, A. Toth, *Zugravi ai unor biserici de lemn din nord-vestul României* (5.V.1970); V. Căpîlneanu, G. Bălan, *Pîntea Viteazul și Baia Mare*; Blaga Mihoc, *Două hărți inedite ale orașului Baia Mare din 1783 și 1809* (10.VI.1970); I. Vaida, *Mișcarea antifascistă în Maramureș în perioada ocupației horthiste* (7.VII.1970).

FILIALA BISTRIȚA

Șt. Dănilă, *Casa Argintarului — monument de arhitectură medievală*; Șt. Lupu, *Andrei Mureșanu — poetul meșteșugurilor bistrițene* (comunicări științifice ținute cu prilejul inaugurării Casei Argintarului la 1.VI.1969); Șt. Dănilă, *Depozitul de unelte agricole de la Sieu* (22.XII.1969); I. Rusu, *Transilvania și războiul pentru independența României 1877—1878*; Șt. Pop, *Contribuția maselor populare din jud. Bistrița-Năsăud în sprijinirea frontului anti-hitlerist* (comunicări ținute la 5.V.1970 în cadrul sesiunii festive închinată zilei de 9 Mai); S. Pop, *Aspecte din activitatea Sindicatului — Învățământ din Năsăud (1944—1964)*; I. Bureacă, *Aspecte ale bejeniei din districtele Năsăud și Bistrița în veacul al XVIII-lea* (comunicări ținute în 13.V.1970, la simpozionul național al cadrelor didactice).

FILIALA BÎRLAD

C. Girneacă, *Organizarea arhivelor statului în Moldova în perioada 1833—1859* (10.X.1969); V. Palade, *Descoperiri arheologice din perioada de început prefeudală la Zorleni, jud. Vaslui* (4.XII.1969); M. Vătavu, *Cîteva brăzdare de plug din epoca feudală în colecțiile muzeului „V. Pârvan” din Bîrlad* (14.I.1970); V. Palade, *Prezența populației băștinașe la începuturile feudalismului în orașul Bîrlad* (18.II.1970); *Vasile Pârvan — făuritorul școlii arheologice românești* (10.III.1970); V. Berbecaru, *Făurirea statului național unitar român* (20.III.1970); Eugenia Popușoi, *Viata spirituală și ocupațiile oamenilor neolitici din așezarea de la Trestiana-Bîrlad* (4.VII.1970).

FILIALA BOTOȘANI

A. Crișmaru, *Contribuții la cunoașterea culturii Cucuteni din zona Trușești* (7.X.1969); A. Dorcu, *Cultivarea educației estetice a elevilor din școala medie de cultură generală, în cadrul cercului de elevi pentru istorie* (11.XI.1969); Ioana Țintilă, *Confecționarea și folosirea materialelor didactice în predarea istoriei* (20.XII.1969); D. Ștefan, *Particularități ale dezvoltării capitalismului în Moldova, sec. XIX, începutul sec. XX* (13.I.1970); I. D. Marin, *Contribuția legilor din 1864 și din 1898 la dezvoltarea învățămîntului în județul Botoșani* (16.II.1970); D. Atudoroaie, *Educația ateist-științifică a elevilor în cadrul lecțiilor de istorie* (25.II.1970); A. Crișmaru, *Rolul muzeului școlar în predarea istoriei patriei și în realizarea educației patriotice și estetice a elevilor* (28.II.1970); A. Dorcu, *Aspecte din activitatea elevilor liceului A. T. Laurian — Botoșani, membri ai cercurilor socialiste, la sfîrșitul sec. XIX, primele decenii ale sec. XX*; S. Rață, *Lupta maselor populare pentru înlăturarea vechiului aparat de stat burghez în fostul județ Botoșani*; D. Ștefan, *Comitetele țărănești, nucleul ale puterii populare instaurată la 6 martie 1945*; N. Cîntec, *Ecouri în presa din Botoșani ale instaurării la 6 martie 1945 a primului guvern democrat* (comunicări prezentate la sesiunea din 5.III.1970, organizată în colaborare cu Comitetul municipal P.C.R.); S. Rață, *Relațiile dacilor din zona cetăților de pămînt de la Stîncești — Botoșani cu cetățile pontice grecești, oglindite în resturile de viață materială găsite la Stîncești* (20.V.1970); Elena Corduneanu, *Aspecte privind comerțul extern al țărilor române în sec. XV-XVI* (10.VI.1970).

FILIALA BRAȘOV

Fl. Salvan, *Momente și idei în activitatea lui Octavian Goga în cadrul emigrației române din Paris, pentru unirea Transilvaniei cu România* (24.X.1969); E. Micu, *Istoricul melodiei imnului „Deșteaptă-te, române”* (4.XII.1969); P. Binder, *Ștefan Mailat — boier român și nobil transilvănean. Date despre românitatea lui* (4.XII.1969); Maya Philippi, *Rolul comparației în stimularea gândirii independente a elevilor. Unele exemple din practica predării istoriei la clasele V-VIII* (10.I.1970); M. Băltescu, *Lupta antifascistă a lui Radu Olteanu* (26.III.1970); Gh. Popa, *Unele aspecte ale generalului și particularului în gândirea leninistă privind politica națională*; Neaga Constantinescu, *Concepția leninistă în educația tineretului*; A. Moldovan, *Lenin și personalitatea educatorului*; Gh. Bilcu, *Lenin și esența umanismului*; I. Nicoară, *Aplicarea tezelor leniniste în predarea lecțiilor de istorie* (comunicări susținute în cadrul simpozionului „V. I. Lenin”, organizat în 15.IV.1970 în colaborare cu Comit. de cultură și artă și Muzeul de istorie județean).

FILIALA BRĂILA

Gh. Marinescu, *Cunoașterea științifică a locurilor și vieții brăilene și valorificarea lor în cultură* (12.IX.1969); C. Vasiliu, *Insurecția din iunie 1848 din Franța* (12.IX.1969); V. Gilcă, *Localizarea unor bătălii importante pe teritoriul Brăilei* (3.II.1970); N. Mocioiu, *Unele probleme privind cercetarea istoriei locale*; I. Broscăteanu, *Rolul economic jucat de Brăila de-a lungul veacurilor* (26.II.1970); N. Mocioiu, *Documente din epoca lui Al. I. Cuza*;

Stanca Bounegru și Gh. Iavorschi, *Cuza — reformator social-politic*; Natalia Vășii, *Cuza peste hotare*; I. Tudorache, *Reforma agrară din 1864* (comunicări prezentate cu ocazia simpozionului închinat lui Al. I. Cuza — 19.III.1970); Natalia Vășii, *Metodica predării unor bătălii la lecțiile de istorie*; T. Buculei, *Aspecte metodice ale desfășurării lecției de istorie la Arhivele statului*; Georgeta Țarălungă, *Aspecte ale desfășurării răscoalei din 1907 în jud. Brăila și folosirea unor documente în predarea la clasă*; Silvia Oprisan, *Aspecte ale luptei maselor brăilene împotriva regimului de ocupație germană în 1917* (comunicări susținute cu ocazia simpozionului din 24.VI.1970).

FILIALA BUCUREȘTI

D. Berciu, *Civilizația dacilor* (30.IX.1969); Maria Vasilescu, *Verificarea și notarea cunoștințelor elevilor la istorie* (14.X.1969); Minodora Perovici, *Societatea feudală oglindită în poemele epice franceze* (28.X.1969); M. Vlad, *Ruptoarea în satele de colonizare — sec. XVII-XVIII* (11.XI.1969); L. Roman, *Materialele ajutătoare la lecția de istorie — mijloace moderne* (25.XI.1969); Const. Șerban, *Cultura orașenească în țările române în evul mediu* (9.XII.1969); Const. Dinu, *Rolul familiei Golescu în istoria României* (13.I.1970); Fl. Stănculescu, *Conceptul de metodologie a istoriei*; P. Grigoriu, *Sensurile modernizării manualului școlar*; S. Vaida, *Goldiș — autor de manuale de istorie* (referate susținute la simpozionul organizat în 27.I.1970); V. Axenciuc, *Capitalul străin în economia României de la sfârșitul sec. XIX și pînă la al doilea război mondial* (10.II.1970); D. Bodin, *Problema orientală în prima jumătate a sec. XIX* (24.II.1970); V. Maciu, *Al. I. Cuza domnitorul Unirii Principatelor Române* (10.III.1970); Const. Șerban, *Pe urmele lui Napoleon în Corsica și Elba* (24.III.1970); Livia Musculiu, Maria Vasilescu, Gh. Smarandache, T. Rădulescu și R. Manolescu, *Verificarea cunoștințelor de istorie la concursul de admitere în cl. a IX-a, la examenul de bacalaureat și la concursul de admitere în învățământul superior* (referate susținute la simpozionul organizat în 21.IV.1970); I. Cupșa, N. Bîrdeanu, *25 de ani de la victoria asupra fascismului german* (5.V.1970); C. C. Giurescu, *Probleme controversate din istoria patriei* (26.V.1970); D. Almaș, *Voltaire și problema revoluției*; Dan Berindei, *Informații inedite din arhivele pariziene cu privire la istoria Principatelor Române la mijlocul sec. XIX*; I. Șendrescu, *Începutul refacerii mișcării socialiste din România*; Venera Teodorescu, *Anularea dictatului de la Vicna, în lumina conferinței de pace de la Paris, 1946*; I. Orghidan, *Concretizarea logică în procesul predării istoriei* (comunicări prezentate la sesiunea metodico-științifică din 2.VI.1970).

FILIALA BUZĂU

Veronica Vulpe, *Prezentarea culturii Monteoru* (11.X.1969); I. Niculescu, *Istoricul școlii primare din Glodeanu-Siliștea, jud. Buzău* (18.XII.1969); Școli înainte de 1864 în jud. Buzău (5.II.1970); Steliana Cișlaru, *Monografia școlii din comuna Căldăraști, jud. Buzău* (30.III.1970); D. Ionescu, *Vechea stemă a orașului Buzău* (14.IV.1970); M. Spînu, *V. I. Lenin și unele probleme ale istoriei României* (14.IV.1970); Alexandrina Vlahopol, *Castrul roman și tezaurul de la Pietroasele* (11.V.1970).

FILIALA CĂLĂRAȘI

C-tin Petolescu, *Circulația monetară romană în Muntenia în sec. II-III e.n.* (25.I.1970); Venera Teodorescu, *Insurecția națională antifascistă din august 1944* (15.V.1970); Ludmila Mischia, *Creșterea eficienței lecțiilor de istorie prin utilizarea mijloacelor audio-vizuale* (2.VI.1970); A. Gica, *Instruirea programată în predarea istoriei*; C-tin Petolescu, *Problema etnogenezei române în manualul de istoria României pentru liceu*; D-tru Ștefănescu, *Înfrățirea reformei agrare din 1921 pe teritoriul jud. Ialomița* (comunicări ținute cu prilejul simpozionului „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățămîntului”, organizat la Slobozia, în 16.VI.1970).

FILIALA CLUJ

I. Nicola, *La semicentenarul revistei de folclor „Izvoarașul“*; Al. Neamțu, *Date noi privitoare la celebrul medic oculist Ioan Piavariu-Molnar*; D. Braharu, *Ultima scrisoare a generalului graț Karl Leiningen, unul din cei 13 martiri de la Arad (30.X.1969)*; Ileana Bitay, *Un luptător pentru o mai bună înțelegere între români și maghiari — profesorul Bitay Arpad (1896—1937), prietenul lui N. Iorga*; V. Runcu, *175 de ani de școală românească în Cojocna, jud. Cluj*; Al. Culcer, *Un cărturar născădean, istoricul Iulian Marțian: 1867—1937 (27.XI.1969)*; Al. Neamțu, *Tezaurul nostru arhivistice*; D. Braharu, *Profesorul-poet George Vilsan, vizita la Titu Maiorescu în 20.XI.1904 (18.XII.1969)*; A. Protopopescu, *Unele aspecte esențiale ale muzeelor din R. F. a Germaniei*; T. L. Roșu și I. Ciolac, *Bihorul și revoluția de la 1848 (29.I.1970)*; A. Decei, *Documente turcești privind situația celor cinci comitate transilvane, după crearea vilaetului de Oradea: 1660*; D. Popescu, *Un tip de casă în dispariție*; Al. Matei, *Activitatea Comisiunii pentru organizarea Arhivelor statului din Transilvania*; D. Maior, *Profesorul și directorul Liceului grăniceresc din Năsăud — Ion Ciocan, 1850—1915*; A. Dunăreanu, *Elementul istorico-etnografic în creația brincoșiană (26.III.1970)*; I. Cicală, *Primele știri despre V. I. Lenin și ideile leniniste în presa română din Transilvania*; L. Jordáki, *V. I. Lenin în presa maghiară și germană din Transilvania între 1917—1919 (prezentate la sesiunea științifică festivă V. I. Lenin, în 11.IV.1970)*; S. Retegan, *Răzvrătirea din 1863 de la Scărișoara — documente din Arhiva Guvernului Transilvaniei*; Al. Culcer, *O scrisoare din 1600 a lui Const. Stolnicul (30.IV.1970)*; A. Decei, *Stăpînirea turcească la Timișoara. Destinul și memoriile timișoreanului Tercüman Osman Aga — sec. XVII—XVIII*; At. Popa, *Biserica de lemn din Feneșel-Cluj — 1756 (28.V.1970)*; Al. Borza, *Organizarea învățămîntului universitar din Cluj, în 1919—1920*; Aurelia Bunea, *Cine a ridicat problema Transilvaniei în parlamentul României între 1892—1899 (25.VI.1970)*.

SUBFILIALA DEJ

Lucia Munteanu (Cluj), *Cîteva probleme ale învățămîntului programat*; V. Bota (Cluj), *Folosirea documentului în cadrul lecțiilor de istorie (comunicări prezentate cu ocazia înființării subfilialei, în 11.IV.1970)*; Al. Neamțu, *Premise documentare privind dezvoltarea științei și tehnicii românești*; A. Pădureanu și A. Moldovan, *Contribuție la problema structurii sociale a țărănimii din Solnocul Interior (comunicări susținute în cadrul sesiunii științifice din 16.V.1970)*.

SUBFILIALA GHERLA

Gh. Breharu, *Idei progresiste în gîndirea și practica pedagogică la Preparandia din Gherla*; Gh. Neamțu, *Un eminent profesor la Preparandia din Gherla: Vasile Gr. Borogovan*; A. Fărcaș, *Școala județeană „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățămîntului“ din 7.VI.1970*.

FILIALA LUGOJ

D. Popescu, *Din istoricul învățămîntului în orașul Lugoj*; E. Lay, *Scurt istoric al Liceului „Coriolan Brediceanu“*; L. Roman, *Figuri proeminente de profesori și elevi (comunicări prezentate în 15.X.1969 la Simpozionul cu tema „50 de ani de școală românească în Lugoj“)*; L. Roman, *Coriolan Brediceanu — militant activ pentru unirea tuturor românilor (25.X.1969)*; D. Popescu, *Pavel Chinezul — comite de Timiș*; Th. Trăpcea, *Importanța cetăților medievale din Banat*; Al. Rusu, *Călători străini despre Banat*; I. Șendrulescu, *Asociația generală a muncitorilor din Timișoara și legăturile ei cu Internaționala I*; T. Bunescu, *Dictatul de la Viena și opinia publică internațională (comunicări susținute la sesiunea științifică organizată la Făget în 9.XI.1969)*; Gh. Măciuceanu, *Din experiența personală privind sistemul de verificare și notare a cunoștințelor elevilor la obiectul istorie (20.XI.1969)*; V. Negrea, *Contribuții*

FILIALA CONSTANȚA

I. Bitoleanu, *Dobrogea în corespondența lui Nicolae Bălcescu din 1850 (28.X.1969)*; M. Stanciu, *Dobrogea în perioada avântului revoluționar între 1919—1921*; C-tin Suceveanu, *Folosirea citatelor din Marx și Engels în predarea lecțiilor de istorie referitoare la revoluția de la 1848 în Europa (25.XI.1969)*; Al. Popeea, *Mînuși de amfore ștampilate descoperite la Constanța (16.XII.1969)*; *Lupta maselor populare pentru înfăptuirea Unirii Principatelor Române*; Gh. Dumitrașcu, *Importanța internațională a actului Unirii*; I. Bitoleanu, *Semnificația contemporană a Unirii Principatelor Române (comunicări susținute în cadrul simpozionului din 24.I.1970)*; C-tin Suceveanu, *Relații agrare și frământări țărănești în jud. Constanța în perioada 1878—1916 (27.I.1970)*; *Reforma agrară din 1921 în jud. Constanța (24.II.1970)*; M. Stanciu, *Lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare — aspecte din jud. Constanța (24.III.1970)*; Al. Popeea, *Mănuși de amfore ștampilate (26 bucăți) descoperite în împrejurimile Histriei*; Gh. Dumitrașcu, *Locul lui Mihail Kogălniceanu în istoria Dobrogei*; C-tin Suceveanu, *Înfăptuirea reformei agrare democratice din anul 1945 în jud. Constanța*; C-tin Olteanu, *Modernizarea concepției profesorilor de istorie*; V. Solomon, *Modernizarea metodelor de transmitere a cunoștințelor*; C-tin Suceveanu, *Modernizarea metodelor de examinare și notare la lecțiile de istorie*; N. Moroianu, *Acțiuni întreprinse pentru folosirea elementelor de istorie locală în predarea istoriei (comunicări prezentate la sesiunea metodică-științifică, organizată în colaborare cu Inspectoratul școlar județean, în 5.IV.1970)*; Victoria Ionescu, *Contribuția lui Lenin la dezvoltarea științei istorice (28.IV.1970)*; C-tin Olteanu, *Contribuția unităților militare din Dobrogea la războiul antihitlerist (29.V.1970)*.

FILIALA CRAIOVA

A. Pîrvulescu, *Un craiovean — ziarist de seamă la Paris: Gr. Gănescu*; T. Nedelcea, *Preocupări și concluzii cu privire la originea Craiovei (27.X.1969)*; Ileana Petrescu, *Ecoul războaielor țărănilor din anul 1907 din Oltenia în presa centrală și locală*; S. Duicu, *Date noi despre Cerneți (1.XII.1969)*; L. Diaconu, *Din istoria contemporană a Doljului (23 August 1944—1 febr. 1945)*; I. Călin, *Februarie 1945 (23.II.1970)*; V. Bădoi, *Răscoala grănicerilor din jud. Dolj din anul 1866*; A. Pîrvulescu, *Doi ziaristi din Craiova — E. Carada și N. T. Orășanu (14.III.1970)*; I. Călin, *150 de ani de la nașterea domnitorului Al. I. Cuza (21.III.1970)*; A. Golimas, *Concepția leninistă asupra științei istorice*; I. Pătroiu, *Lenin despre răzcoala din 1907 din România*; Ș. Crăciunoiu și V. Zoița, *Lenin despre organizațiile revoluționare de tineret*; I. Călin, *Lenin despre națiune (comunicări susținute în cadrul simpozionului „V. I. Lenin”, în 11.IV.1970)*; I. Călin, *Contribuția României la victoria asupra fascismului (6.V.1970)*; O. Toropu și C. Voicu, *Noi descoperiri arheologice din epoca feudalismului timpuriu în Oltenia*; I. Stoica și C. Lupescu, *Monede imperiale romane la Birca*; Eugenia Ștefănescu, *Modernizarea examinării și notării elevilor la istorie (30.V.1970)*; Ș. Crăciunoiu, *România la conferința de la Lausanne — 1923*; V. Zoița, *Considerații asupra*
~~„Lect. P. Bănuș, „România și Europa” (20.VI.1970)~~
primare din Glodeanu-Siliștea, jud. Buzău (18.XII.1969); Școli înainte de 1864 în jud. Buzău (5.II.1970); Steliana Cișlaru, *Monografia școlii din comuna Căldărăști, jud. Buzău (30.III.1970)*; D. Ionescu, *Vechea stemă a orașului Buzău (14.IV.1970)*; M. Spînu, *V. I. Lenin și unele probleme ale istoriei României (14.IV.1970)*; Alexandrina Vlahopol, *Castrul roman și tezaurul de la Pietroasele (11.V.1970)*.

FILIALA CĂLĂRAȘI

C-tin Petolescu, *Circulația monetară romană în Muntenia în sec. II-III e.n. (25.I.1970)*; Venera Teodorescu, *Insurecția națională antifascistă din august 1944 (15.V.1970)*; Ludmila Mischia, *Creșterea eficienței lecțiilor de istorie prin utilizarea mijloacelor audio-vizuale (2.VI.1970)*; A. Gica, *Instruirea programată în predarea istoriei*; C-tin Petolescu, *Problema etnogenezei române din manualul de istoria României pentru liceu*; D-tru Ștefănescu, *Înfăptuirea reformei agrare din 1921 pe teritoriul jud. Ialomița (comunicări ținute cu prilejul simpozionului „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățămîntului”, organizat la Slobozia, în 16.VI.1970)*.

a liceului „Alex. I. Cuza” din Focșani (12.XII.1969); Aurora Ițcuș, *Așezarea geto-dacică de la Cindești-Vrancea* (23.II.1970); A. Lenco, *Cuza-Vodă și Focșanii*; M. Nicolae, *Focșanii și Unirea*; Gh. Chiriac, *Cum se sărbătorea în trecut evenimentul Unirii la liceul „Unirea” din Focșani* (comunicări susținute în cadrul simpozionului din 24.I.1970); V. Petrache, *Contribuție la cunoașterea mișcării muncitorești în fostul județ Putna în perioada 1918—1921* (23.II.1970); A. Axente, *Influența ideilor leniniste asupra mișcării muncitorești din România* (5.IV.1970); Gh. Chiriac, *Un manual de istorie a românilor de A. D. Xenopol din anul 1887*; A. Lenco, *Eroi focșăneni în războiul de independență* (9.V.1970).

FILIALA GALAȚI

M. Simionescu, *Dezvoltarea industrială a orașului Galați între 1900—1914* (26.II.1970); V. Popescu, *Indrumări metodice pentru întocmirea unei lucrări metodico-științifice* (6.IV.1970); L. Stavăr, *Continuitatea daco-romană: mărturii arheologice, istorice și folclorice* (6.V.1970); V. Popescu, *Statutul filozofiei în lumina opiniilor contemporane* (23.V.1970); I. Dragomir, *Continuitatea elementelor geto-dacice și daco-romane, izvor al sentimentelor de unitate națională a tuturor românilor*; I. Danielescu, *Date cu privire la mișcarea muncitorească gălățeană — 13 iunie 1916*; E. Mihaly, *Rolul intelectualității române înaintate în răspîndirea incipientă a marxismului în țara noastră*; I. Bădic, *Mutații în structura forței de muncă în câteva C.A.P. din jud. Galați*; V. Popescu, *Specificul filozofiei ca disciplină de studiu în liceu și rolul ei în educarea elevilor* (comunicări prezentate la simpozionul „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățămîntului”, din 7.VI.1970); I. Danielescu, *23 August 1944 — ziua Eliberării României de sub jugul fascist*; M. Simionescu, *Contribuția armatei române la zdrobirea fascismului*; E. Mihaly, *Lupta P.C.R. pentru democratizarea țării* (conferințe ținute în cadrul simpozionului organizat în 20.VIII.1970).

FILIALA IAȘI

N. Gostar, *Știri din antichitate și evul mediu referitoare la mormîntul lui Ovidiu de la Tomis*; Al. Andronic, *Noi dovezi despre vechimea lașului ca centru urban medieval* (27.XI.1969); B. Russu, *Instituirea și organizarea regimului burghezo-moșieresc din România* (30.XI.1969); Al. Andronic, *Fortificațiile medievale de la Răducăneni* (7.XII.1969); Eugenia Neamtu, *Precizări arheologice și istorice cu privire la data construirii Casei Dosoftei* (12.XII.1969); V. Cristian, *Premisele ideologice ale revoluției franceze* (30.XII.1969); N. Gostar, *Romanizare și romanizare* (5.III.1970); B. Russu, *Alex. I. Cuza și formarea statului național*; Gh. Platon, *150 de ani de la nașterea lui Alex. I. Cuza*; C-tin Florea, *Documente inedite despre activitatea lui Alex. I. Cuza* (comunicări susținute în cadrul simpozionului din 20.III.1970); Al. Andronic, *Unele probleme referitoare la feudalism în Rusia, în opera lui Lenin* (comunicare prezentată în cadrul simpozionului „V. I. Lenin” din 22.III.1970); Mărioara Hrib, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic* (comunicare prezentată la simpozionul județean „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățămîntului” din 7.VI.1970).

FILIALA LUGOJ

D. Popescu, *Din istoricul învățămîntului în orașul Lugoj*; E. Lay, *Scurt istoric al Liceului „Coriolan Brediceanu”*; L. Roman, *Figuri proeminente de profesori și elevi* (comunicări prezentate în 15.X.1969 la Simpozionul cu tema „50 de ani de școală românească în Lugoj”); L. Roman, *Coriolan Brediceanu — militant activ pentru unirea tuturor românilor* (25.X.1969); D. Popescu, *Pavel Chinezul — comite de Timiș*; Th. Trăpcea, *Importanța cetăților medievale din Banat*; Al. Rusu, *Călători străini despre Banat*; I. Șendrulescu, *Asociația generală a muncitorilor din Timișoara și legăturile ei cu Internaționala I*; T. Bunescu, *Dictatul de la Viena și opinia publică internațională* (comunicări susținute la sesiunea științifică organizată la Făget în 9.XI.1969); Gh. Măciuceanu, *Din experiența personală privind sistemul de verificare și notare a cunoștințelor elevilor la obiectul istorie* (20.XI.1969); V. Negrea, *Contribuții*

la cunoașterea activității cultural-artistice a muncitorilor din comuna Nădrag (11.XII.1969); I. Godeanu, *Scurt istoric al uzinei „Ciocanul”*; I. Șerban, E. Orban, P. Bogdan, *Dezvoltarea uzinei „Ciocanul” după naționalizare*; V. Negrea, *Din activitatea culturală a Banatului între anii 1945—1969* (conferințe ținute în cadrul simpozionului din 28.XII.1969, prilejuit de aniversarea a 125 de ani de la înființarea uzinei „Ciocanul” din Nădrag); I. D. Suci, *Viața și activitatea revoluționarului bănățean Eftimie Murgu*; I. D. Suci, T. Moș, *Noi informații documentare inedite despre Eftimie Murgu*; M. Turtoi, *Elemente de filozofia istoriei în gândirea lui Eftimie Murgu*; I. Straton, *Contribuții la cunoașterea Hallstattului timpuriu în Banat*; Al. Porțeanu, *Lugojul în memoriile lui Valeriu Branște*; T. Bunescu, *Momente ale luptei antifasciste a poporului român pentru independența țării*; D. Popescu, *Din istoricul presei lugojene pînă la primul război mondial*; L. Roman, *Scritorii lugojeni — evocare*; M. Dumitrescu, *Aspecte ale mișcării muncitorești din Lugoj în perioada 1940—1944* (comunicări susținute în 20.I.1970 cu ocazia sesiunii științifice comemorative în cadrul săptămânii culturale lugojene, în colaborare cu Comitetul de cultură și artă, filiala Societății de științe filologice și Muzeul municipal Lugoj); D. Popescu, *Presa bănățeană la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX* (7.II.1970); E. Lay, *Lugojul în timpul stăpînirii habsburgice* (5.IV.1970); D. Popescu, *Contribuția lecțiilor cu teme de cultură la dezvoltarea multilaterală a elevilor din școala de cultură generală*; E. Lay, *Cetea de pămînt de la Sîndrei* (comunicări ținute la sesiunea din 18.IV.1970, organizată de Inspectoratul școlar județean Timiș); E. Lay, *Situația socială a comitatului Caraș în prima jumătate a sec. al XIX-lea*; Trif Dumitrița, *Contribuții la cunoașterea situației economice și a mișcării muncitorești din Lugoj între cele două războaie mondiale*; Teodora Bologa, *Intrebuințarea materialului audio-vizual la lecțiile de istorie*; N. Dumitrescu, *Răscala țărănească din Mehadia din anul 1896*; P. Cinghiță, *Traian Vuia — neobosit luptător pentru unitatea națională* (comunicări ținute în cadrul sesiunii științifice organizate cu ocazia adunării generale din 12.V.1970); Viorica Fleancu, *100 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin* (15.V.1970); I. Cîrstoiu, *Folosirea materialului beletristic la lecția de istoria României, clasa a VIII-a — mijloc pentru realizarea principiului accesibilității* (5.VI.1970).

FILIALA MIERCUREA-CIUC

Ingeborg Hajdu, *Anii adolescenței revoluționare ai lui Lenin*; J. Ferenczy, *Unirea Moldovei cu Țara Românească. Formarea statului național român* (comunicări prezentate în cadrul simpozionului din 24.I.1970); M. Tarisznyás, *Problemele actuale ale cercetării toponimice, geografice și etnografice în lumina exemplelor din bazinul Gheorghieni*; D. Kovács, *Probleme de arhitectură la castelul Lazăr din Lăzarea*; A. Kovács, *Folosirea materialului toponimic în predarea istoriei*; J. Pál, *Din istoricul poreclelor din comuna Păuleni-Ciuc* (comunicări științifice prezentate în 2.II.1970); D. Albert, *Aplicarea instruirii programate în predarea istoriei*; Ingeborg Hajdu, *Formarea noțiunii de timp și spațiu în lecțiile de istorie*; G. Vofkori, *Problemele de organizare a muzeului școlar* (24.V.1970).

SUBFILIALA ODORHEIUL SECUIESC

Éva Molnár, *Istoricul jurnalistic din Odorheiul Secuiesc* (18.V.1969); G. Hegedüs, *Mihai Viteazul — personalitate eminentă a epocii sale*; G. Hermanu, *Originile vieții culturale din Odorheiul Secuiesc*; F. Dobos, *Procedee de activizare a elevilor în cadrul orelor de istorie*; G. Vofkori, *Funcționarea și rolul muzeului școlar* (comunicări științifice ținute în 24.X.1969); G. Gelert, *Lenin și știința istorică* (22.IV.1970).

FILIALA ORADEA

T. Roșu, *Folosirea materialului muzeistic de istorie locală la lecțiile de istorie* (27.XII.1969); I. Chira și N. Ghidioșan, *Emanuil Gojdu — mecenat*; Rafila Faur, *Presa românească din Imperiul austro-ungar despre E. Gojdu*; I. Pușcaș, *Bursierii fondului Gojdu de la Academia de drept din Oradea*; V. Faur, *Activitatea în parlament a lui E. Gojdu*; T. Roșu, *Preocu-*

pările lui E. Gojdu în elaborarea unui manual de istorie națională; E. Roșescu, *Contribuția Liceului „E. Gojdu” la progresul social*; I. Bradu, *E. Gojdu în publicistica bihoreană* (comunicări susținute în cadrul sesiunii științifice comemorative din 1.II.1970); M. Danciu și M. Drecin, *Lenin și principiul autodeterminării popoarelor și sprijinirea tinerelor republici sovietice din Europa anilor 1918—1919*; F. Marta și A. Bogdan, *Folosirea operelor lui V. I. Lenin în predarea lecțiilor de economie politică în liceu* (comunicări ținute cu ocazia simpozionului „V. I. Lenin” din 28.III.1970); T. Roșu, *Activitatea de cerc și folosirea materialului muzeistic la lecțiile de istorie, forme moderne de activitate cu elevii*; L. Borcea, *Prezența elementului de istorie locală la lecțiile de istorie*; S. Ciurdăreanu, *Formarea concepției materialist-dialectice la elevi prin lecțiile de istorie*; V. Suta, *Unele aspecte pozitive privind valorificarea conținutului educativ la lecțiile de istorie și științe sociale*; Rafila Faur, *Din tradițiile școlii românești privind educația prin muncă și pentru muncă* (comunicări susținute cu ocazia simpozionului județean „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățământului”, din 16.IV.1970); T. Roșu, *Turca, străvechi obicei de iarnă la români, argument al autobotniei și unității naționale* (7.VI.1970); *Aspecte din trecutul mai vechi al orașului Oradea* (7.VIII.1970); I. Mierlușiu, *Oradea în toamna anului 1944* (7.VIII.1970); V. Faur, *Manifestările românilor bihoreni pe tărîm muzical în anii care preced constituirea reuniunii de cântări „Hilaria”*; I. Chira, *Înființarea reuniunii de cântări „Hilaria” și primii ani de activitate ai acesteia*; I. Pușcașu, *Activitatea desfășurată de „Hilaria” pentru răspîndirea culturii naționale*; I. Mierlușiu, *Activitatea „Hilariei” în perioada interbelică: 1918—1940* (comunicări ținute în cadrul sesiunii științifice din 28.VIII.1970).

FILIALA PIATRA-NEAMȚ

Olga Ionescu, *Educarea elevilor în spiritul umanismului prin lecțiile de istorie* (19.X.1969); M. Zamoșteanu, *Citeva probleme privind organizarea muzeului școlar de istorie* (15.XI.1969); I. Rotenstrei, *Metode și procedee privind stimularea activității independente a elevilor pentru o mai bună însușire a cunoștințelor de istorie* (21.XII.1969); Gh. Tănase, *Comune și sate noi înființate în județul Neamț în anul 1878* (17.II.1970); C-tin Pangrate, *Lupta maselor populare din județul Neamț sub conducerea P.C.R. împotriva dictaturii militarofasciste* (14.III.1970); I. Marin, *Unele aspecte ale luptei muncitorilor forestieri din jud. Neamț în timpul crizei economice din 1929—1933* (22.IV.1970); C. Pangrate, *Orientarea economică a României oglindită în presa locală, 1871—1910*; Gh. Tănase, *Contribuția elementelor de istorie locală în educarea patriotică și internaționalistă a elevilor*; Olga Ionescu, *Educarea politico-ideologică a elevilor prin lecțiile de istorie*; Al. Baboie, *Confecționarea unui ecran luminos cu mijloace locale. Folosirea acestuia în predarea lecțiilor de istorie* (comunicări prezentate în cadrul sesiunii științifice din 7.VI.1970).

FILIALA PITEȘTI

I. Nania, *Unele aspecte ale localizării bătăliei de la Rovine*; P. Dicu, I. Matei, V. Morărescu și C. Săvulescu, *Constatări și observații în legătură cu pregătirea candidaților la concursurile de admitere în liceu și la bacalaureat, în sesiunile din anul 1969, la obiectul istoria patriei* (30.X.1969); A. Petrescu, *Din istoricul școlilor piteștene* (27.XI.1969); P. Dicu, *Problema primei mențiuni documentare a orașului Pitești* (18.XII.1969) și *Date noi cu privire la alegerile din județul Argeș pentru Divanul ad-hoc* (22.I.1970); P. Popa, *Lupta maselor populare din Pitești pentru instaurarea regimului democratic la 6 martie 1945* (26.II.1970); P. Dicu, *Unele probleme ale periodizării paleoliticului inferior și ale clasificării culturilor materiale din această epocă*; I. Nania, *Vinătorile domnești în Țara Românească și Moldova*; T. Moldovanu, *Doctorul Russel și conflictul religios de la Curtea de Argeș*; E. Răcilă, *Aspecte din timpul ocupației germane pe teritoriul jud. Argeș* (comunicări prezentate la sesiunea organizată în colaborare cu Inspectoratul școlar al jud. Argeș, la 22.III.1970); Gh. Dinu, *Din istoria relațiilor politice româno-cesoslovace în perioada 1918—1939*; V. Morărescu, *Atitudinea României față de Dictatul de la Viena și ecourile acestuia pe teritoriul jud. Argeș*; G. Dumitrașcu, *Din istoricul învățământului sătesc argeșean pînă la 1864* (4.VI.1970).

SUBFILIALA CIMPULUNG-MUSCEL

I. Hurdubețiu, *Predarea istoriei patriei prin metoda vizitării monumentelor istorice* (26.X.1969); Fl. Mîrțu, *Problematika localizării primei capitale a Țării Românești* (23.XI.1969); I. Florea și Șt. Cartaleanu, *Observații privitoare la pregătirea candidaților la concursul de admitere în liceu și la bacalaureat* (11.XII.1969); I. Hurdubețiu, *Participarea cimpulungenilor la lupta antiotomană condusă de Sigismund de Luxemburg*; Fl. Mîrțu, *Un sigiliu al unui județ al Cimpulungului, unicat al sigilografiei românești* (comunicări prezentate la sesiunea organizată de Filiala Pitești a S.S.I. și Inspectoratul școlar județean la 22.III.1970).

FILIALA PLOIEȘTI

N. Ștefănescu și N. I. Simache, *Din istoria petrolului românesc*; S. Moraru, *Așezarea dacoromână de la Frasinu* (27.IX.1969); V. Alexandrescu, *Aspecte ale vieții economice între 1940—1944*; H. Dăscălescu, *Figuri de matematicieni ploieșteni* (18.X.1969); I. Bărbieru, *Viața și opera lui Pană Popescu* (15.XI.1969); Nora Costescu, *Activitatea P.C.R. pentru refacearea economică a țării în perioada 1944—1947*; A. Gheorghiu, *Un proces între moștenitorii lui Mihai Viteazul* (13.XII.1969); Cornelia Ionescu-Lungu, *Contribuții la cunoașterea vieții și activității învățătorului C. Ionescu-Lungu*; D. Fotescu, *Pictorul Toma T. Ionescu* (17.I.1970); A. Sacerdoteanu, *Metode de cercetare și tehnica alcătuirii unei lucrări de istorie* (14.II.1970); I. St. Baicu, *Deputați socialiști în Parlamentul României în anii 1919—1921*; A. Păunescu, *Amintiri din Ploieștii de altădată* (14.III.1970); N. C. Debie și N. I. Simache, *Ploieștii în timpul războiului Crimeii*; M. Rachieru, *Ștefan cel Mare — între legendă și realitate* (4.IV.1970); M. Dogarul, *Sigiliu prahovene*; I. Jercan, *Activitatea publicistică a lui D. I. Brezeanu* (16.V.1970); Nora Costescu, *Din trecutul învățămîntului secundar de fete la Ploiești*; Florica Dumitrică, *Date despre calea ferată Ploiești-Vălenii* (6.VI.1970); D. Fotescu, *Intellectualii ploieșteni — Colonel C. Zagoriș*; P. Popescu, *Arhitect Alexandru Zagoriș*; N. I. Simache, *Prof. Gheorghe Zagoriș* (comunicări prezentate la simpozionul din 17.VI.1970); M. Rachieru, *Aspecte ale situației economice din jud. Prahova în perioada 1934—1938*; N. Dinu, *Ploieștii în timpul războiului aerian din 1943—1944*; I. V. Florian, *Din trecutul muzicii muncitorești ploieștene* (5.VII.1970); Miron Radu Paraschivescu, *Vălenii în literatură și artă*; Frasin Munteanu-Rîmnic, *N. Iorga — călătorul*; N. I. Simache, *Valea Prahovei în viața economică a țării*; S. Teodorescu, *File din trecutul orașului Cimpina* (comunicări ținute la simpozionul din 9.VII.1970); Constanța Petre, *Figuri de dascăli ploieșteni* (8.VIII.1970).

FILIALA RÎMNICU-VILCEA

Paula Țigănilă, *Folosirea materialelor audio-vizuale la lecțiile de istorie*; I. Chelcea, *Programe și manuale școlare de istorie* (referate prezentate la sesiunea metodică din 20.IX.1969); I. Tăbăcutu, *Istoricul orașului Călimănești*; Const. Frîntu, *Lupta muncitorilor și țăranilor vilceri între anii 1921—1944*; C. Tamaș, *Probleme economice, sociale și politice în colecția de documente a filialei Arhivelor statului Rîmnicu-Vilcea* (comunicări prezentate la sesiunea științifică organizată la Călimănești în 22.XI.1969); Gh. Simeanu, Gh. Dumitrașcu, N. Daneș, *Eroicele lupte din anul 1933* (conferințe ținute în cadrul simpozionului organizat la fabrica „Vilceana” — Rm. Vilcea, în 16.II.1970); I. Chelcea, *Formarea concepției despre lume prin predarea istoriei*; P. Manole, *Organizarea învățămîntului în satele vilcene*; M. Daneș, *Cozia Veche sau Nucetul*; Gh. Belcescu, *Enigmele lumii antice* (comunicări prezentate la sesiunea științifică din 23.III.1970).

FILIALA SATU-MARE

V. Toth, *Contribuții la istoria satelor Rușeni și Tătărești*; P. Vadas, *Un scriitor roman despre cetele de latrones din sec. al II-lea e.n.* (15.III.1970); Viorica Ursu, *Din activitatea*

despărțământului Sătmar al „ASTREI“; T. Bader, *Începuturile vieții omenești pe teritoriul actual al orașului Satu-Mare*; I. Nemeti, *Cercetări arheologice în ultimii ani din zona comunei Sanislău*; A. Burai, *Cetatea din Satu-Mare*; V. Pereș, *Tractul Ierului între anii 1828—1866 oglindit într-un protocol arhi-diaconal*; E. Tacu, *Luptele pentru drepturile limbii române în liceul regesc romano-catolic din Satu-Mare*; V. Sălăjean, *Asigurarea unei corelări judicioase între cunoștințele care se predau la filozofie și cele însușite de elevi la alte obiecte (comunicări prezentate cu ocazia sesiunii științifice din 17 și 18.IV.1970, organizată în colaborare cu Insp. școlar)*; St. Borota, *Contribuția istoriei la educația ateist-științifică*; Tr. Ursu, *Recenzie: „Istoria României — compendiu“ (31.V.1970).*

FILIALA SIBIU

N. Branga, *Contribuții la studiul cauzelor care au dus la înfringerea răscoalei conduse de Spartacus (12.X.1969)*; V. Cîmpeanu, *Verificarea și notarea cunoștințelor, element important în stabilirea evoluției însușirii materiei la obiectul istorie (25.X.1969)*; N. Nistor și A. D. Jippa, *Aspecte culturale sibiene din sec. XIV—XVIII (13.XI.1969)*; Domnica Avrigeanu, *Despre Centumviratul sibiian ca instituție medievală (20.XI.1969)*; Gh. Popescu, *Contribuții ale presei sibiene la adâncirea procesului democratic în perioada august-decembrie 1944 (11.XII.1969)*; N. Branga, *Drumurile romane din sudul Transilvaniei (10.I.1970)*; Gh. Popescu, *Contribuția maselor populare din jud. Sibiu la instaurarea regimului democratic la 6 martie 1945 (15.II.1970)*; N. Nistor și A. D. Jippa, *Regimentul român grăniceresc de la Orlat (1762—1851) (26.II.1970)*; V. Cîmpeanu, *Mijloace și metode folosite la obiectul istorie pentru orientarea, stimularea și sprijinirea activității creative a elevilor (13.III.1970)*; C. Göllner, *Problema națională în gândirea lui Lenin*; Silvia Chircă, *Ecoul activității lui Lenin în presa sibiiană (1917—1919)*; Gh. Popescu, *Din lupta prizonierilor transilvăneni în Rusia pentru realizarea concepției leniniste (comunicări susținute în cadrul simpozionului „V. I. Lenin“ din 16.IV.1970).*

FILIALA SLATINA

M. Butoi, *Contribuții la cunoașterea culturii Salcuța din zona de interferență cu cultura Gumelbuța, pe baza săpăturilor arheologice din comuna Brebeni, jud. Olt (12.X.1969)*; P. Crăciun (Caracal), *Monumente istorice din trecutul orașului Caracal (18.X.1969)*; M. Liciu, *Aspecte locale din relațiile agrare pe cuprinsul jud. Olt, la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*; Maria Birgu, Ana Simionescu, Neca Stochina, Margareta Vlad, *Din experiența noastră privind înlăturarea pragului de trecere de la clasa a IV-a la clasa a V-a în predarea istoriei. Rezultate ale experimentului întreprins la școala generală nr. 1 Slatina (14.XII.1969)*; Șt. Chișu (Caracal), *Romula — monografie istorică și arheologică (20.XII.1969)*; M. Butoi, *Descoperiri de obiecte de bronz în împrejurimile orașului Slatina (14.I.1970)*; M. Liciu, *Privire critică asupra legiurii agrare din iulie 1921 (22.II.1970)*; Gh. Mihai, *Grevele muncitorimii din portul Corabia, din anii 1932—1938 (22.III.1970)*; N. Popescu, *Concepția lui V. I. Lenin despre istorie*; M. Butoi, *Rădăcinile ornamenticii din jud. Olt (5.IV.1970)*; N. Popescu, *Contribuția diviziei a II-a la războiul antihitlerist (10.V.1970)*; D. Cebuc (Caracal), *Contribuții ale oțtenilor la realizarea unității naționale*; I. Barabaș, *Rolul excursiilor în educarea patriotică a elevilor*; C-tin Arsene (Caracal), *Lupta pentru formarea unui stat feudal de sine stătător între Carpați și Dunăre, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea*; Gh. Mihai, *Aspecte ale dezvoltării social-economice a jud. Olt, în anii 1944—1950*; Aglaida Mateescu, *Cum folosim documentele de partid și de stat în predarea lecțiilor de istoria patriei, pentru cunoașterea luptei de eliberare socială și națională și a edificării orânduirii socialiste*; Gh. Popa (Corabia), *Folosirea elementelor de istorie locală în educarea patriotică a elevilor*; Gh. Vieru (Stoicânești), *Educarea elevilor în spiritul tradițiilor revoluționare (comunicări susținute în cadrul simpozionului „Rolul și locul educatorului în procesul de modernizare a învățământului“ din 14.VI.1970)*; Maria Matache, *Cum a luat naștere O.N.U.*; M. Liciu, *Rolul O.N.U. în menținerea păcii în lume (30.VI.1970).*

FILIALA SLOBOZIA

Victoria Radu, *Neoliticul pe teritoriul jud. Ialomița; Despre Mănăstirea Sf. Voievozi din orașul Slobozia*; I. Barbu, *Vestigii istorice în jurul lacului „Fundata” începând din neolitic și pînă în sec. VIII e.n.*; D-tru Burciu, O. Cristescu, *Cercetarea istoriei locale și folosirea rezultatelor obținute în activitatea didactică* (comunicări prezentate în cadrul simpozionului cu tema: „Cercetarea istoriei locale” organizat în 15.III.1970, în colaborare cu Casa corpului didactic); Victoria Radu, *Valorificarea unor documente de istorie locală în cadrul activității la clasă*; C. Ghițuică, *Din activitatea cercului de istorie și a revistei școlare de istorie de la școala generală Bucu*; Șt. Dascălu, *Folosirea textelor filozofice și a documentelor de partid în predarea științelor sociale*; I. Nicola, *Unele aspecte ale exploatarei feudale pe moșia Fetești în sec. XVI* (comunicări prezentate la sesiunea metodică-științifică organizată în 16.VI.1970, în colaborare cu Casa corpului didactic și Insp. școlar).

FILIALA SUCEAVA

N. Ursulescu, *Pagini din istoria Sucevei pînă în vremea lui Ștefan cel Mare*; N. Corivan, *Suceava în timpul lui Ștefan cel Mare*; Gr. Foiț, *Suceava modernă* (comunicări susținute cu ocazia simpozionului „Suceava de-a lungul veacurilor”, organizat cu concursul Casei de cultură în 25.XI.1969); N. Corivan, *A. D. Xenopol — personalitate proeminentă a istoriei noastre naționale*; N. Ursulescu, *Problema formării poporului și a limbii române în opera lui A. D. Xenopol*; D. Bodnariuc, *Concepția economică în opera lui A. D. Xenopol* (comunicări prezentate în cadrul simpozionului „50 de ani de la moartea lui A. D. Xenopol”, din 5.III.1970); C-tin Chindea și Rodica Alexandru, *25 de ani de la instaurarea guvernului democratic de la 6 martie 1945* (simpozion organizat în 6.III.1970); N. Corivan, N. Iacobescu, *Alex. I. Cuza — om politic de seamă al României moderne* (simpozion organizat în 19.III.1970, cu concursul Casei de cultură a sindicatelor); N. Corivan, *Chestiunea Unirii în proiectele europene de organizare a Principatelor Române*; *Datarea așezămintului fiscal din Moldova al lui Constantin Mavrocordat*; Al. Vasilescu, *Contribuția Bucovinei la războiul de independență*; M. Iacobescu, *Ideea de republică în gândirea socialiștilor români din a doua jumătate a sec. XIX*; C. Dobrogeanu-Gherea și problema industrializării; N. Ursulescu, *Contribuția la stabilirea datei de sfîrșit a războaielor daco-romane*; *Așezări omenești de pe teritoriul Sucevei pînă în sec. XIX*; Gr. Foiț, *Mormintele sarmatice de la Vlăsinești (jud. Botoșani)*; Rodica Alexandru și M. Scheffel, *Actualitatea testului de cunoștințe în orientarea școlară* (comunicări susținute în cadrul sesiunii metodică-științifice pe țară, organizată de Institutul pedagogic de 3 ani cu concursul filialei S.S.I., în 8 și 9.V.1970); C-tin Chindea, *Pregătirea profesorului de istorie pentru lecție*; N. Cerdarec, *Folosirea materialului de istorie locală la lecțiile de istorie*; Rodica Alexandru, *Din experiența unui cerc de istorie al elevilor* (prezentate cu ocazia sesiunii de comunicări și referate metodică-științifice din 17.V.1970); Alex. Vasilescu, *Carpații — factor unificator în istoria poporului român*; V. Popovici, *Contribuția științelor sociale la formarea concepției materialist-dialectice la elevi*; N. Cimpoieșu, *Contribuția documentelor de partid la aprofundarea lecțiilor de istorie*; Rodica Alexandru și M. Scheffel, *Metoda de muncă independentă utilizată în studierea noului material în cadrul lecțiilor de istorie*; N. Ursulescu, *Neoliticul timpuriu pe teritoriul orașului Suceava*; M. Tănăsache, *Cercul de arheologie în școala generală* (comunicări susținute cu ocazia simpozionului județean de referate și comunicări din 28.VI.1970).

FILIALA TIMIȘOARA

M. Bizerea, *Atestări documentare despre populația română din Banat în sec. XII-XIII*; A. Decei, *Cronicarii turci despre Banat*; V. Ardelean, *Vechimea formei românești Timișoara (sec. XVIII—XIX)*; Al. Rusu și C-tin Rudneanu, *Călători străini despre Banat (sec. XVIII-XIX)*; D. Suciu, *Ideologia ziarului „Dreptatea” (1893—1898)*; A. Stoiacovici, *Medicul timișorean dr. Pavel Vasić — reprezentant de seamă al iluminismului românesc*; Th. Trăpcea, *Din istoria învățămîntului în Banat cu privire specială asupra Timișorilor*;

D. Popescu, *Contribuții la cunoașterea stării de spirit a maselor populare din Banat în anii dictaturii militaro-fasciste (1940—1944)* (comunicări prezentate cu ocazia sesiunii științifice „Timișoara de-a lungul veacurilor — 700 de ani de existență documentară a orașului”, din 26.X.1969); Th. Trâpcea, *Importanța cetăților medievale din Banat*; Al. Rusu, *Banatul în lumina descrierilor călătorilor străini* (9.XI.1969); Tr. Bunescu, *Dictatul de la Viena și opinia publică internațională* (Îgăet, 9.XII.1969); Th. Trâpcea, *Ecoul unirii Principatelor în Banat*; L. Lința, *Contribuție la determinarea așezării orașelor din Banat — Mézősömlő și Ersömlő — sec. XIV*; Al. Rusu, *Cetatea Timișorii în sec. XVIII-lea* (25.I.1970); Gh. Radulovici, *Din istoricul industriei grafice din Timișoara (1918—1944)*; C. Popeti, *Aspecte ale formării gărzilor și consiliilor naționale în Banat, în toamna anului 1918* (28.II.1970); T. Moț, *Eftimie Murgu. Noi contribuții documentare*; A. Dolga, *Condițiile înființării regimentelor de graniță din Banat*; V. Jutchin, *Iancu de Hunedoara și Banatul* (27.III.1970); Th. Trâpcea, *O carte revoluționară — Introducere în istoria culturii românești* (18.IV.1970); Al. Rusu, „Centum putei” sau istoria Buziașului (comunicare susținută la subfiliala Buziaș în 21.VI.1970).

SUBFILIALA JIMBOLIA

A. Weber, *Insemnări despre activitatea social-democraților în comuna Jecea Mare, jud. Timiș* (28.IX.1969); I. Jakob, N. Thierjung, I. Fink, *Contribuția unor intelectuali jimbolienți la dezvoltarea științei, culturii și artei*; A. Costea, *Caracterul formativ al predării istoriei în școala de cultură generală* (15.II.1970); C-tin Pașcău și N. Kuhl, *Din istoria comunei Lenauheim*; I. Brauner și N. Thierjung, *Eminescu și Lenau* (Lenauheim, 17.V.1970).

SUBFILIALA DETA — CIACOVA — GĂTAIA

Th. Trâpcea, *Ideea de independență și suveranitate națională în concepția poporului român*; I. Gh. Stoica, *Din istoricul orașului Deta* (22.II.1970); T. Petcu, *Aspecte din lupta împotriva fascismului în comuna Ciacova* (Ciacova, 28.VI.1970); N. Secară, *Turnul medieval din Ciacova*; Cristina Istvan, *Amintiri despre profesorul Nicolae Iorga* (28.VI.1970).

SUBFILIALA SINNICOLAUL MARE

M. Popa și I. Szocs, *50 de ani de învățămînt gimnazial românesc în Sinnicolaul Mare* (8.X.1969); Efta Cotoșman, *Colonizarea comunei Tomnatic* (comuna Tomnatic, 18.I.1970); I. Miu, *Pagini din istoria comunei Saravale* (comuna Saravale, 12.IV.1970); I. Szocs, *C.A.P. din Sinnicolaul Mare* (12.IV.1970); *Casa natală din Sinnicolaul Mare a compozitorului Béla Bartók după noi cercetări arhivistice* (20.IV.1970).

FILIALA TIRGOVIȘTE

Cleopatra Ionescu, *Un document inedit privind iluminarea Constantinopolului cu petrol lampant între anii 1857—1897* (12.IX.1969); M. Alexandrescu, *Un aspect al învățămîntului public din orașul Tirgoviște în anul 1871* (24.X.1969); D. Angelescu, *Contribuții la dezvoltarea mișcării muncitorești în anii crizei economice* (22.XI.1969); M. Georgescu, *Un act original al Doamnei Elena Cuza* (23.I.1970); M. Săndulescu, *Pagini din istoria orașului Moreni* (20.II.1970); T. Svințiu, *Situația țărănimii din județul Dimbovița înaintea aplicării legii rurale din 1864*; M. Alexandrescu, *Aplicarea legii rurale din 1864 în jud. Dimbovița*; Ioana Niculescu, *Aplicarea reformei agrare din 1921 în jud. Dimbovița*; R. Gioglovan, *Situația economică și socială a țărănimii în perioada 1921—1944. Lupta pentru pămînt a țărănimii dimbovițene în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945*; Gh. T. Ionescu, *Activitatea P.C.R. pentru organizarea țărănimii în județul Dimbovița, în perioada 23 August 1944 — martie 1945*; *Crearea comitetelor țărănești pentru aplicarea reformei agrare în jud. Dimbovița*; R. Gioglovan, *Lupta pentru aplicarea integrală a reformei agrare din 1945 în jud. Dimbovița* (comunicări ținute în cadrul sesiunii științifice „25 de ani de la

reforma agrară din 1945", din 20.III.1970); D. Stancu, *Aspecte ale dezvoltării economice a văii de sus a Ialomiței în sec. XVI-XIX* (27.III.1970); T. Svințiu, *Înfățișarea în 1852 la Tirgoviște a unei bresle a meșteșugarilor dulgheri, zidari și timplari* (17.IV.1970); D. Stancu, *Aspecte ale dezvoltării orașului Fieni în perioada feudală* (20.V.1970).

FILIALA TIRGU-JIU

V. Smeu, *Figuri de învătători care au luptat în primul război mondial* (2.XI.1969); Elvira Popescu, *Leția de recapitulare și sistematizare — mijloc de activizare a elevilor*; Ivenia Bistreanu, *Proclamația de la Padeș — document important în mobilizarea maselor din Oltenia în mișcarea revoluționară condusă de T. Vladimirescu* (30.XI.1969); V. Cosmulescu, *Relațiile româno-ruse în lumina tiparului*; Gh. Golea, *Un monument istoric al Gorjului — Mănăstirea Vișina* (25.I.1970); Gabriela Popescu (Cărbunesti), *Leția de verificare și control a cunoștințelor elevilor* (22.II.1970); Elvira Popescu, *Leția de recapitulare și sistematizare*; Gh. Micu, *Un brisov al lui Șerban Cantacuzino referitor la comuna Bălești și istoricul acestei comune*; I. Cumpănașu, *Contribuție cu privire la dezvoltarea școlilor din județul Gorj în timpul Regulamentului Organic* (susținute în cadrul simpozionului județean de referate și comunicări metodico-științifice, din 28.VI.1970).

FILIALA TIRGU-MUREȘ

Șt. Pascu (Cluj), *Al. Papiu-Ilarian, omul și epoca*; E. Cernea (București), *Activitatea didactică a lui Al. Papiu-Ilarian*; T. Pompiliu (Cluj), *Al. Papiu-Ilarian și iluminismul*; V. Netea (București), *Rolul lui Al. Papiu-Ilarian în organizarea adunărilor de la Blaj din 1848*; C. Rusu (Cluj), *Concepția filozofică și juridică a lui Al. Papiu-Ilarian*; L. Maior (Cluj), *Concepția istorică a lui Al. Papiu-Ilarian*; N. Nițu, *Din preocupările filozofice ale lui Al. Papiu-Ilarian*; B. Ciacoi, *Al. Papiu-Ilarian și Tg. Mureș*; T. Finyác, *Tradiții înaintate ale învășământului din Tirgu-Mureș*; Al. Sabău, *Liceul „Al. Papiu-Ilarian” — cinci decenii de activitate* (comunicări prezentate la sesiunea festivă din 11.X.1969, organizată cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Liceului „Al. Papiu-Ilarian”, în colaborare cu conducerea liceului); S. Fuchs, *Simó Géza pedagog*; D. Culcer, *Scrisoarea poetului Salamon Ernő către Simó Géza*; V. Nițu, *Despre activitatea pedagogică a lui Simó Géza* (comunicări susținute la simpozionul din 18.III.1970, organizat cu ocazia centenarului nașterii lui Simó Géza, în colaborare cu Comitetul pentru cultură și artă); V. Nițu, *Din preocupările lui Timotei Cipariu de istorie veche*; T. Dușa, *Octavian Bobletec — un artist uitat* (comunicări ținute la simpozionul din 29.III.1970, organizat în colaborare cu Comitetul pentru cultură și artă); V. Rus, *V. I. Lenin despre democrație*; I. Chiorean și Gr. Ploșteanu, *V. I. Lenin și România*; S. Fuchs, *Răspîndirea lucrărilor lui V. I. Lenin în Transilvania înainte de 23 August 1944*; I. Pop, *Despre personalitatea și opera lui V. I. Lenin în presa muncitorească din România*; F. Grün, *Evocarea lui V. I. Lenin în mișcarea muncitorească din Tg. Mureș*; T. Pop, *V. I. Lenin și problemele culturii socialiste*; I. Gál, *V. I. Lenin despre familie* (comunicări prezentate la sesiunea științifică festivă din 17.IV.1970, organizată în colaborare cu Centrul de științe sociale); L. Ursuțiu (Cluj), *Cetatea Gurghiuului în secolul al XVII-lea*; B. Ciacoi, *Aspecte din lupta pentru eliberarea văii superioare a Mureșului de sub jugul fascist*; E. Pop, *Balada „Miorița” pe Valea Gurghiuului*; T. Chiorean (Gurghiu), *Cetatea Gurghiuului — teatrul unor importante evenimente în istoria politică a Transilvaniei*; I. Muszay (Gurghiu), *Date cu privire la răscoala țăranilor din Orșova-Mureș (1903)*; Gliga Cozma (Gurghiu), *Din istoricul Școlii silvice din Gurghiu*; V. Nițu, *Petru Maior la Gurghiu*; I. Chiorean, *Nicolae Petra-Petrescu, economist și publicist* (comunicări susținute la sesiunea științifică din 9.V.1970, organizată în comuna Gurghiu, în colaborare cu subfiliala Reghin și Comitetul județean pentru cultură și artă).

FILIALA TURNU-SEVERIN

Gh. Ținică, *Satul Mărășești situat în nordul jud. Mehedinți, punct de rezistență eroică împotriva exploatării moșierești în prima jumătate a sec. XIX* (15.XI.1969); Jenica Ștefănescu.

Importanța documentelor Congresului al X-lea al P.C.R. în pregătirea profesorilor de științe sociale pentru realizarea educației patriotice a elevilor (13.XII.1969); A. Costea, D. Săvoiu și alții, Importanța istoricului act al Unirii Principatelor Române de la 24 ianuarie 1859 în istoria României (24.I.1970); C-tin Cioclei, Unele aspecte ale modului cum a fost aplicată reforma agrară din 1921 în jud. Mehedinți; N. Chipurici, Familiile boierești din jud. Mehedinți în timpul Regulamentului Organic și pînă în 1858 (31.I.1970); A. Costea și D. Săvoiu, 25 de ani de la reforma agrară din martie 1945 în jud. Mehedinți, punct de plecare al închegării alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare (14.III.1970); M. Davidescu, Probleme ale cetății Severinului în lumina ultimelor cercetări arheologice; A. Costea, Legăturile între mehedințeni și sîrbi din sec. XIX pînă la primul război mondial; C-tin Protopopescu, Bănia de la Strehaia; N. Chipurici, Localități dispărute de pe teritoriul jud. Mehedinți; Ana Șchiopu, Modernizarea metodelor de transmitere a cunoștințelor (comunicări ținute în cadrul sesiunii din 24.V.1970).

FILIALA VASLUI

Cornelia Afteni, Rolul maselor populare în înfăptuirea Unirii; Margareta Bîrlădeanu, Reformele înfăptuite în timpul domniei lui Al. Ioan Cuza, cu referiri la jud. Vaslui; B. Gorceac (Huși), Din activitatea unioniștilor hușeni (comunicări ținute în cadrul simpozionului din 22.I.1970); I. Boț, Domnia lui Ștefan cel Mare, epocă de înflorire a Vasluiului; Eugenia Păpușoi (Bîrlad), Noi descoperiri arheologice pe raza jud. Vaslui (14.III.1970); Cornelia Alexandru, O sută de ani de la nașterea lui V. I. Lenin (15.IV.1970); Șt. Bujoreanu (Huși), Un animator al clasicismului greco-latin: Constantin Mavrocordat (19.V.1970).

FILIALA ZALĂU

H. Ardeleanu, Participanți sălăjeni la Adunarea Națională de la Blaj — 1848; I. Ivănescu, Sălajul și războiul antihitlerist; G. Mărcuș, Domnia lui Mibai Viteazul după lupta de la Guruslău (comunicări prezentate la sesiunea științifică din 25.III.1970); I. Căbuz, Cîteva notații privind consolidarea unor noțiuni istorice în predarea istoriei României, anul IV, liceu; I. Ivănescu, Valorificarea elementelor de istorie a Sălajului în procesul de învățămînt; C. Cioplea, Cunoașterea și valorificarea instructiv-educativă a elementelor de istorie locală, mijloc important de modernizare a predării istoriei (comunicări susținute la simpozionul din 7.VI.1970).

Tiparul executat sub comanda
nr. 1186 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România.

